

**УНИВЕРЗИТЕТ СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ**

**Општествено-економските промени во
Република Македонија (1991-2001)**

Докторска теза

**Ментор:
Проф. д-р Виолета Ачкоска**

**Кандидат:
м-р Владимир Пешевски**

Скопје 2013

ВОВЕД

Научната историографија во современите услови на подем на методологијата и мултиперспективното толкување на историјата, посветува посебно внимание на проучувањето на промените, растот, подемот, развојот и распаѓот на цивилизациите, државите, културите како и на клучни или пресвртни моменти од човековото живеење, вклучувајќи ја и улогата на личностите во сите тие процеси и појави. Поранешното методолошко правило за историска дистанца е одамна надминато така што современата историографија се занимава со бројни незавршени процеси и појави, воведувајќи го проучување на т.н. тековна историја, особено развиено во САД. Во овој контекст, особено интересна, од денешен аспект, иако спаѓа во незавршените историски процеси, е транзицијата која ги зафати државите на Источна и Централна Европа по падот на социјалистичките (комунистички) режими, со целата нејзина сложеност.

Периодот на транзицијата е истражуван од научниците од различни области (политиколози, социолози, историчари, економисти, правници и др.), не само заради внатрешно-политичките промени во поранешните социјалистички (комунистички) режими, туку и заради промените на меѓународната сцена настанати со распаѓањето на Варшавскиот пакт и крајот на строгата идеолошка и политичка поделеност на Истокот и Западот. Големите сили истакнуваа дека се создава "нов светски поредок" во кој нема да има место за војни и дека треба да се бараат мирољубиви решенија за спротивностите во светот. На европскиот континент поранешните социјалистички (комунистички) држави требаше конечно да ги прифатат принципите на либералната демократија, а пред сè правата и слободите на човекот.

Во Европа на крајот од 80-тите години на XX век се случила историски промени, кои симболично започнаа со датумот на паѓањето на Берлинскиот ѕид, по што дојде до обединувањето на Германија, а потоа следеше падот на социјалистичките режими и крајот на студената војна. Наместо едностраните режими дојде до триумф на либералната демократија, која се сметаше како најсоодветна алтернатива за демократизација на тие држави.

Со промената на политичката карта на Европа и нејзината трансформација по 90-тите години на XX век се промени и современата европска историја. Се промени биполарниот меѓународен поредок, а земјите од Централна и Источна Европа се вклучила во процесот на глобализација. Иако симболично, за почеток на новата историска етапа се смета падот на Берлинскиот ѕид, сепак внатрешно-политичките превирања за промени во Централна и Источна Европа, со различен интензитет, започнале во претходните години, а кулминација достигнаа во 1989 година со настаните наречени "кадифени" или "розови" револуции. Рушењето на комунистичкиот систем започна во Унгарија и Полска, за подоцна, незадоволството од долготрајното бесперспективно владеење на комунистичките партии и нивните лидери, да се прошири и во останатите земји. Во Источна Германија беше отстранет Ерих Хонекер, на чие место дошол Егон Кренц. Во Бугарија од власт конечно беше симнат Тодор Живков (неприкосновен лидер од 1954 до 1989 година), а во Чехословачка на чело на државата дошол дисидентот Вацлав Хавел. Во Романија, по многу драматичните настани од власт падна омразениот режим на Николае Чаушеску, кој беше јавно егзекутиран заедно со неговата сопруга Елена Чаушеску. За иницијатор на овие промени, аналитичарите го сметаат Михаил Горбачов, лидерот на дотогаш водечката земја во социјалистичкиот блок - Советскиот Сојуз (СССР). Имено, Горбачов најпрво најави реформи, а потоа овозможи да се распадне како Советскиот Сојуз, така и Варшавскиот пакт.

Во текот на бурните настани и "случувања на народот", се покажа погрешно мислењето на источните земји дека по раскинувањето со СССР и распаѓањето на Варшавскиот пакт Западот автоматски ќе има интерес и веднаш ќе ги прими во своите редови. Европската заедница на почетокот не покажа интерес за тоа, па за да го запре приливот на нови членки постави низа барања, кои овие земји требаше да ги исполнат. Меѓу тие барања првенство имаше барањето за спроведување на слободни повеќе партиски избори на кои до израз ќе дојде волјата на граѓаните како прв чекор кон либералната демократија.

Покрај политичката транзиција и воспоставувањето на повеќепартиски парламентарни системи, Запад постави ред други барања со кои требаше да се промени монополот на државната сопственост, да се воведат пазарната економија и да се надмине национализмот кој избиваше во различните мултиетнички или мултикултурни општества. Некаде со помал, некаде со поголем успех се спроведуваа реформи за транзиција на целокупниот општествен живот.

Така, земјите на Источна и Централна Европа преку процесите на внатрешна транзиција и со прифаќање на глобализацијата тргнаа кон парламентарна демократија, пазарна економија и други вредности кои се применуваа на Запад, а кои овие земји ги немаа како резултат на четириесет и пет годишното владеење на партиите со комунистичка провиниенција и хегемонизмот на СССР. Во посткомунистичкиот период, иако со големи препреки и тешкотии, почна да се спроведува приватизацијата на капиталот и воведување на пазарно стопанство. Заради полесно и побрзо надминување на проблемите со кои се соочуваа, поранешните социјалистички земји правеа напори што побрзо да влезат во Европската заедница (Европска унија) и НАТО пактот како нивни рамноправни членки. За сите нив евроатланските интеграции беа и останаа речиси единствена алтернатива во новата констелација на меѓународните односи.

Со завршување на Студената војна во светот беше воспоставен нов светски поредок во кој се прокламира дека поведението на народите треба да се раководи од владеењето на правото и дека во Европа нема да има место за силата. Онаму каде се појавуваа жаришта на криза, европски дипломати и политичари, се разбира со различен успех, нудеа мирољубиви и праведни решенија. Во европските држави кои дотогаш живеаа во режими на ограничување на индивидуалните и граѓанските права, започнаа да се почитуваат човековите права, слободи и демократија. Се декларира принципот дека тие не можат да се мешаат во внатрешните работи на другите држави и да наметнуваат свои решенија за некои прашања. Но, во праксата не беше така: 90-тите години на минатиот век е пропратен со етнички судири што ги негираа тврдењата дека правото одлучува во односите меѓу народите. Сепак, овие промени не беа криви во сите земји. Потврда за тоа е мирното раздружување на Република Македонија (РМ) од СФР Југославија (СФРЈ), што не беше случај со дел од другите југословенски републики (Словенија, Хрватска). Така, додека во 90-тите години на XX век, земјите на Источна и Централна Европа, се одделија од влијанието на СССР и Варшавскиот пакт по мирен пат, на Балканот избија криви етнички судири кои однесоа големи материјални и човечки загуби. Станува збор за распадот на СФРЈ, која иако се вклучи во процесот на формирање на партиите, процесот на транзиција тогаш се наоѓаше во рацете на поранешните комунисти. Сепак, повеќето од раководствата на републиките беа сменети, се создадоа повеќе партии, кои покажаа интерес да спроведат промени на принципот на социјалдемократијата. Тоа е период кога земјата се распаѓаше и кога републиките си ги штитеа своите национални интереси, па процесот на транзиција одеше кон заштита на националните интереси. Национализмот имаше големо влијание на формирањето на партиите и на распадот на федерацијата, а не само на социјализмот.

Така, во рамките на глобалните европски текови на историјата, специфичен пад доживеа и т.н. автентичен југословенски социјализам, односно дојде до развластување на Сојузот на комунистите на Југославија, кое само по себе повлече и крвав распад на југословенската федерација. Во периодот од неколку години по падот на Берлинскиот ѕид, во текот на 1991 година, од рамките на некогашната авнојска федерација се одделија најпрво Република Словенија и Република Хрватска, а потоа и Република Македонија.

Со падот на социјализмот и распадот на СФРЈ, Република Македонија, по изјаснувањето на граѓаните на референдумот од 8 септември 1991 година, од поранешна федерална република стана суверена независна држава. Ова осамостојување на РМ, не беше поздравено од нејзините соседи, како и од меѓународната заедница, така што државата се соочи со бројни притисоци на надворешен план, кои во голема мера се одразија и на внатрешен план, особено во економската сфера и на планот на меѓуетничките односи.

Затоа, можеби од сите поранешни социјалистички земји кои влегоа во процесот на транзиција, РМ наиде на многу побројни тешкотии. Надворешно-политичката положба, меѓународната изолација и притисоците од соседите, пред сè се одразија на економски план. Во овој контекст, би го нагласите слабиот интерес за влез на странски капитал, распадот на заедничкиот југословенски пазар кон кој беше ориентирано македонското стопанство (иако тој и претходно сосема слабо функционираше) како и спроведениот модел на приватизација на општествениот (државен) капитал кој беше најслабата точка во целокупниот процес на транзиција што се спроведуваше во Република Македонија.

Токму темата на оваа докторска дисертација претендира да истражи и објасни еден период од опстојувањето на современата македонска држава - Република Македонија, деценијата (1991-2001) која е обоена со сите бои на трансформацијата: политичка, културна, економска, воена итн. Сепак, во рамките на научното

истражување нагласок се дава на социјалната сфера како едно од клучните подрачја каде се јавија најголемите прекршувања на промените во општествено-политичкиот и стопанскиот систем. Преминот од договорна економија и општествена (државна) сопственост на средствата за производство кон создавање на доминантно приватна сопственост на капиталот (покрај јавната) и пазарна економија беше проследен со појава на масовно разграбување на државниот капитал и безработица и осиромашување на огромни маси довчерашни работници (т.н. "непосредни производители" според самоуправната терминологија). Така во овој процес престанаа со работа бројни индустриски и други капацитети или пак приватните сопственици заради сопствениот профит отпуштаа поголем број од вработените.

Во анализата на македонската историја од наведената декада, посебен нагласок се дава на општествено-економските промени, појави и процеси. Притоа процесот на осамостојување на РМ се одвиваше со создавањето на плуралистичката сцена и повеќепартискиот систем кои се сметаат за почетен и главен чекор во спроведувањето на општествената транзиција. Главен чин на раздружувањето беше демократски спроведениот референдум за независност на кој мнозинството на македонските граѓани се определија за независна и суверена држава. За разлика од другите републики, по макотрпно преговарање, ЈНА се повлече без инциденти. Сепак, за Република Македонија најголемите проблеми се јавија на меѓународен план во однос на признавањето на независноста од повеќе земји во соседството и во светот. Тие одбија да ја признаат реалноста за постоење на една држава со име Македонија на тој дел од Балканот.

Распаѓањето на СФРЈ одеше паралелно со распаѓањето на СССР и рушењето на Берлинскиот ѕид. Западните земји, пред сè САД се плашеа од потресите кои беа на повидок, како резултат од големиот воен потенцијал кој го имаше СССР. Затоа тие не обрнуваа внимание на распаѓањето на СФР

Југославија, таа не беше нивен приоритет, но сепак се обидуваа да го спречат крвопролевањето меѓу Хрватите и Србите. По голем дел од земјите на Европа беа заинтересирани Македонија да остане во состав на некаква држава составена од членките на југословенската федерација. Тоа дојде до израз кога беа донесени декларациите за независност на Словенија и Хрватска, кои Германија и другите членки на Европската заедница веднаш ги признаа, иако Македонија (а не Хрватска) доби позитивна оценка од европската т.н. Бадентерова комисија.

Осамостојувањето на Република Македонија е феномен, кој е придружен со промени кои се уште траат. Тогаш Македонија стана меѓународен субјект и нејзиното постоење доведе до промена на геополитичките односи на Балканот, што беше нов елемент во распоредот на силите. Тоа доведе до рушење на дотогашниот систем на односите и до судир во поширок политички контекст. Во Република Македонија беа извршени фундаментални општествени, политички, економски и социјални реформи. За разлика од другите републики на Југославија кои за отцепување го користеа насилството, Македонија избра да се раздружи користејќи го правото на политика на мирољубиво самоопределување. Тоа право беше триумф кога "Арбитражната (Бадентерова) комисија" оцени дека Македонија и Словенија ги исполнуваат условите за независност. Но, големо разочарување, кон почитувањето на правото на независност на нашата земја, предизвика подоцнежното повлекување на европските држави, кои не ги признаа целосно оценките на споменатат "Арбитражна комисија". Германија ги призна Хрватска и Словенија, а Грција ја блокираше Република Македонија. Оваа блокада на Грција ја прифатија и земјите кои дотогаш беа подржувачи на Република Македонија.

Република Македонија во периодот од 1944 до 1991 година беше во составот на југословенската федерација. Иако, беше во можност да ги развива

сопствените економски и културни вредности, имаше ограничувања за настап на меѓународен план. Со донесувањето на Уставот во 1990 година, македонскиот народ одлучи да го искористи правото на самоопределување и правото на отцепување од југословенската федерација.

Во процесот на распаѓањето на СФР Југославија, Македонците се определија за своја државност надвор од федерацијата т.е. за создавање на суверена и независна држава. Собранието на Република Македонија донесе Декларација за сувереност како и повеќе акти со кои се озакони независноста.

Почнувајќи од 90-тите години на XX век, Република Македонија почна со транзицијата преку градење на пазарна економија, надминување на државната сопственост, укинување на партискиот монопол на Комунистичката партија и воведување на плурализам. Со овие промени Република Македонија требаше да се вклучи во модерните западни демократии. Тоа е период на слободно политичко организирање преку непосредни избори.

Република Македонија во првиот период, и покрај надворешните притисоци, важеше за "оаза на мирот", потоа беше прогласена за лидер на Западен Балкан и за успешен пример за мултиетничко општество. Исто така, може да се каже дека помеѓу земјите од Источна Европа, Република Македонија имаше посебна, но успешна транзиција од авторитаризам во демократија и успешно го помина реформскиот пат кон демократско владеење. Мирната и блага трансформација на македонското општество беше проследена со тежок период на демократска консолидација. Комбинацијата на грчкиот дипломатски притисок и економското ембарго воведено спрема Република Македонија, во периодот 1992-1995, како и потешкотиите што произлегоа заради македонското почитување на санкциите на Обединетите нации спрема Југославија, значително ги оневозможи обидите на Македонија за демократско стабилизирање.

За време на демократизацијата, меѓуетничките односи и прашањето за малцинските права беа поставени на клучно место во политичките дискусии на домашната сцена. Владините постапки насочени кон успешно решавање на проблемите од малцинската сфера ја помогнаа македонската демократизација и позитивно влијаеа на стабилноста на земјата. Работата на органите на локалната самоуправа имаше посебно значење за релаксација на меѓуетничките односи во мултикултурните земји, вклучувајќи ја и Република Македонија. Низ комуникација со централните власти, локалната влада служи како медиум за манифестација и промоција на етничките идентитети. Овој приод кон нештата ја релаксира централната власт од потребата за нејзино постојано присуство во сите полиња.

Проучувањето на системот на социјална заштита и реформите кои се изведуваат во повеќе земји за да се подобри тој систем претставува голем предизвик за истражувачот. Овај труд, меѓу другото ја истражува и легислативата која е спроведена во Република Македонија, а која има влијание на промените во социјалната политика и социјалната заштита во периодот по 90-тите години на XX и почеток на XXI век.

Социјалната заштита во Република Македонија во овој период доживеа постојани промени како резултат на промените во општествената и демографската структура, како и појавата на голема стапка на невработеност во услови на низок економски раст. Сето тоа доведува до зголемени барања за правата на социјална заштита. За таа цел преку промените во законските акти кои во овој период се донесени во голем број се менува начинот на финансирање, администрирање и нудење на социјална заштита. Ова е особено видливо во политиката на вработување, социјалната заштита и социјалното осигурување.

Во рамките на истражувачкиот потфат се разгледуваат измените во правните акти преку анализа на следниве процеси: активација, плурализација, социјална инклузија, децентрализација и деинституционализација. Меѓутоа, овие промени не се однесуваат единствено на Република Македонија, туку и на другите социјални држави во Европа. Во Уставот, Република Македонија се третира како социјална држава.

Оваа тема, како во Република Македонија така и во современата наука за социјална работа и социјална политика е жива и актуелна. Таа одговара на предизвикот на секоја држава што посоодветно да ги реши прашањата кои се однесуваат на оваа сфера.

Меѓу другото, во докторската дисертација се опфатени најважните моменти од реформите кои се извршени кај нас по 90-тите години на XX век, во период кога е извршена неправилната приватизација, што доведе до разграбување на државниот имот и армија на навработени. Тогаш се појави и неопходноста од грижа за сиромашните, невработените, потоа посоодветна здравствена заштита, регулирање на доходот итн. Притоа, паралелно, се проследуваат начините кои Република Македонија ги применува за да го усогласи своето законодавство со законодавството на Европската Унија.

Реформските процеси во областа на социјалната заштита преку промените и дополнувањата на правните акти воведоа голем број промени во оваа област. Во прв ред тука спаѓа сферата на градењето на принципот на инклузија кај најранливите групи на граѓани, плурализацијата во давање на услуги и децентрализацијата на определени надлежности на социјалната заштита на општините.

Преку реформите се овозможува недискриминација на македонските граѓани во областа на полот, раса, политичко и верско уверување, националното

и социјалното потекло, имотна и општествена положба и фокусирање на институциите врз системот на солидарност, социјална кохезија и благосостојба, врз кои принципи се темели и европската социјална политика.

Социјалната заштита во Република Македонија се остварува преку низа закони донесени во овој период. Поважни законски акти се: Законот за социјална заштита, Законот за семејство, Закон за вработување на индвалидни лица како и други правни акти со кои се уредени правата и услугите на граѓаните од социјални услуги. Исто така, извори на сознанија се Уставот на Република Македонија и меѓународните документи од областа на социјалната заштита и социјалната политика.

Во периодот 1991-2001 година, декадата која е предмет на истражување, Република Македонија во одделни моменти се најде на работ на бездната, но издржа во таква тешка ситуација. Влегуваше и излегуваше од кризи кои понекогаш беа резултат на нерешените внатрешни проблеми, а понекогаш беа резултат на надворешни фактори. Затоа, анализата на процесот на осамостојување е насочена и кон начинот на кој се изврши овој процес, а при тоа се зема комплексот на повеќе фактори поврзани со тоа, како внатрешните, но пред сè меѓународните фактори поврзани со економијата и политиката.

Од сето претходно кажаното, може да се извлече заклучокот дека последните десет години од дваесеттиот век се карактеризираа со исклучително динамични промени во политичките, економските и социјалните системи во сите земји од Источна Европа и особено на Балканот. Република Македонија, како земја којашто географски зазема централно место на Балканскиот Полуостров и како една од конститутивните единици на поранешна СФРЈ, во којашто се одиграа најдраматичните промени во набљудуваниот период, не само што не беше заобиколена од турболентни настани, туку тие имаа и одраз врз целокупното живеење во земјата.

Глава I

МАКЕДОНИЈА И РАСПАДОТ НА СФР ЈУГОСЛАВИЈА

I.1. Распаѓањето на СФРЈ

Втора или социјалистичка Југославија настана во текот на Втората светска војна врз рушевините на прва, монархистичка Југославија. Беше прогласена на 29 ноември 1943 година на Второто заседание на АВНОЈ. На ова заседание, помеѓу другото, беше донесена одлука Југославија да се изгради како демократска федеративна држава на рамноправни народи, со федералните единици: Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Босна и Херцеговина и Црна Гора¹. Така, во самото основање, развојот на југословенската федерација го карактеризира создавање на федерација на национален принцип, со исклучок на Босна и Херцеговина. Притоа, право на државност добија оние народи кои немаа свои матични држави надвор од границите на тогашна Демократска Федеративна Југославија (ДФЈ). АВНОЈ се конституира како врховно претставничко тело на ДФ Југославија за време на Народноослободителната борба. На заседанието беше формиран Национален комитет за ослободување на Југославија (НКОЈ) како највисок извршен орган на власта во текот на НОВЈ.²

По одржувањето на Второто заседание на АВНОЈ се одржаа и заседанијата на земските антифашистички собранија на народното ослободување на сите федерални единици. На нив се потврдени одлуките на Второто заседание на АВНОЈ, дотогашните органи биле претворени во највисоки органи на власта

¹ Odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, 29 novembra 1943, Službeni list DFJ, br.1/1945.

² На седницата од 30 ноември 1943 година, за претседател на НКОЈ е избран Јосип Броз Тито. Седиштето на НКОЈ до 25 мај 1944 година се наоѓало во Дрвар, потоа на о. Вис, а по ослободувањето во Белград.

во федералните единици, се донесувале декларации за основните права на народите и граѓаните федералните единици. Така, на 2 август 1944 година беше одржано Првото заседание на АСНОМ, на кое се прогласи првата современа македонска држава - емократска Федерална Македонија, како дел од југословенската федерација. Покрај Македонија, Хрватска и Словенија за прв пат во современата историја добија свои национални држави, додека Албанците беа незадоволни од одлуките, бидејќи не добија посебна република и покрај нивната бројност. Како што ќе се покаже во натамошниот развој на федерацијата, во услови на економска назадување и политичка криза, Хрватска и Словенија ќе бараат поголема самостојност, а потоа и отцепување, додека Албанците, незадоволни од својата положба, ќе се залагаат за поголема автономија и редефинирање на границите на СФР Југославија.

Во текот на својата историја, Југославија и Македонија, како нејзин дел, биле предмет на геополитичките и геостратегиските интереси на Големите сили, при што биле предмет на различни освојувачи и претензии. Во овие рамки Балканот е наречен "буре барут", а Македонија во неговиот центар како "јаболко на раздорот", место каде се вкрстувале интересите на балканските држави, кои во нивните големодржавни идеи ја вклучувале Македонија.

Во минатото териториите на југословенските народи биле брана против ширењето на Османската империја на Запад, како тампон или верска зона. Но, по распаѓањето на Османската империја приликите на Балканот се разгориле, поради мешањето на странските, пред сè, западноевропските земји. За Балканот интерес имале Русија која сакале преку него да го оствари вековниот сон за излез на топлите мориња (Егејското море и протоците Босфор и Дарданели), потоа Британците кои сакале да ги зачуваат привилегиите во минатото за обезбедување на поморските патишта, како и Германија за продор кон Блискиот

Исток. Тие сакале да ги остварат овие цели преку политичка нестабилност на регионот. Затоа на Балканот постојано имало политички кризи предизвикани од страна на Големите сили. Тоа создаде услови, поради променливост на границите, за т.н. "балканизација" на овој дел на Европа³.

Со балканските војни и поделбата на Македонија во Букурешт во 1913 година, санкционирана (со мали измени) по Првата светска војна (на Версајската конференција во 1919 година), Големите сили настојувале да го решат "македонското прашање", газејќи ги правата на македонскиот народ за формирање на своја држава. Во рамките на Грција, Бугарија и Србија во периодот меѓу двете светски војни, македонскиот народ беше изложен на асимилација, прогон и насилства, за кое европските сили покажаа сосема мал интерес. Во текот на Втората светска војна, создавајќи своја држава во вардарскиот дел од Македонија, македонскиот народ не се откажуваше од својот идеал за потворно обединување на неговата етногеографска територија. На ова особено остро регираше британската дипломатија, која таквите барања ги сметаше за загрозување на британските интереси во Грција (особено за време на Граѓанската војна во Грција). Во периодот по Втората светска војна, под изговор на рушење на комунистичкиот систем требаше да се остварат интересите на светски помоќните држави. Но, тоа од идеолошка премина во цивилизациска конфронтација.

Промените што се случуваа во Источноевропските земји, со завршувањето на Студената војна, беа причина Западот да го изгуби интересот на за зачувување на стабилен Балкан. Оваа состојба имаше влијание врз СФР Југославија која дотогаш имаше голема улога во блоковски поделениот свет, како своевидна "тампон зона".⁴ Така, промените кои се случуваа во Европа и во светот при крајот

³ Како и во случајот со Ориентот, вели Марија Тодорова, Балканот послужил како складиште за негативните карактеристики наспроти којшто е конструирана позитивната и самобендисана слика за „Европеецот“ и на „Западот“ (Марија Тодорова, *Замислувајќи го Балканот*, Скопје 2001, 277).

⁴ Митко Котовчевски, *Македонија воена алка на свејош* (воена географија на Р. Македонија), Скопје 1997, 21.

на 80-тите години на XX век, во Југославија добија драматичен тек и доведоа до крваво раздружување на "братските" народи. Во тој контекст, не е утврден точниот датум на распаѓање на СФРЈ, бидејќи тоа се одвиваше во еден процес исполнет со повеќе појави и настани. Но сепак, според повеќе аналитичари, поставена е временската рамка на распадот и тоа од декември 1990 до февруари 1992 година. Овај распад беше дефинитивно утврден со донесувањето на Резолуцијата 821 на ОН, во која е истакнато дека: *"државата формално позната како СФР Југославија, престапа да постои."*⁵

Распадот на СФР Југославија овозможи, од нејзините федеративни единици, да се формираат нови држави, кои својот суверенитет го пренесоа од поранешната држава, бидејќи за граници на државите беа утврдени дотогашните граници на југословенските републики.

За распадот на СФРЈ постојат повеќе долгорочни причини од историска, економска, етничка и друга природа. Во овој контекст, мора да се нагласи дека економските разлики помеѓу одделните републики и покраини (сè поголемиот јаз помеѓу развиениот север и неравиениот југ - "кој кого го храни") предизвикуваа политички и етнички спротивности. Во поголем дел од републиките се сметаше дека Федерацијата го кочи развитокот на републиките, додека пак, дел од нив беа заинтересирани таа да се сочува. Економското пропаѓање и политичката криза наметнуваа потреба од порадикални промени во државата и тоа, пред сè, воведување на повеќепартиски наместо еднопартиски систем и на пазарна наместо договорна економија односно пазарно стопанство и конкуренција како импулс за излез од кризата. Сепак Сојузот на комунистите на Југославија, односно добро етаблираната и привилегирана државна и партиска бирократија се залагаа за статус кво и расчистуваа со сите обиди и барања за порадикални реформи на системот.

⁵ Киро Глигоров, *Македонија е сè што имаме*, Скопје 2002, 147.

Така, длабоката економска, политичка и општествена криза со која беше опфатена Југославија од почетокот на 80-тите предизвика драматичен тек на настаните. И покрај предвидливиот крај на федерацијата, по смртта на Јосип Броз Тито (4 мај 1980 година), корените на овај драматичен расплет датираат уште од создавањето на авнојска Југославија, бидејќи во нејзиниот состав влегоа народи со различна историја, традиции, културен и економски развој, па дури и со различни национални цели, односно се стремее за самостојни држави.

Постојните разлики, особено на економски план, и покрај евидентниот развој на неразвиените, и натаму се продлабочуваа наместо да се намалуваат. Така, во 90-тите години судирот во Југославија беше резултат и на незадоволството кое постоеше во Југославија непосредно по завршувањето на Втората светска војна. Притоа, како што напомниме Словенија, Македонија и Хрватска, за првпат во современата историја создадоа свои држави во рамките на Југославија, така што кај нив, особено кај Словенците и Хрватите постоеше постојан стремеж за целосна сувереност. Албанците за целиот период покажуваа незадоволство со статусот во југословенската федерација. Тие бараа да бидат признаени како народ, според нивниот број во државата, иако со одлуките на Второто заседание на АВНОЈ (29 ноември 1943 година), право на државност добија само оние народи кои немаа свои матични држави надвор од југословенската федерација.⁶ Незадоволство имаше и околу настојувањето на меѓународната заедница, во тој период да не се менуваат границите меѓу државите во Европа. Истото дојде до израз во 90-тите години на XX век, при раздвојувањето на републиките од поранешната федерација.

По падот на Берлинскиот ѕид, конституитивните републики на СФРЈ се одлучија за рушење на социјалистичкиот систем и воспоставување на нов систем на уредување. Мнозинството од населението застапа против еднопартискиот

⁶ Виолета Ачкоска, *Брајсџиво и единсџиво 1944-1974 помеѓу хармонија и дисхармонија*. Скопје 2003, 15-35.

систем кој не се покажа способен да ја извлече земјата од се подлабоката економска и политичка криза, залагајќи се за воведување плурализам, односно систем на либерална демократија. Насекаде се трансформираа постојните Сојузи на комунисти (добивајќи главно социјалдемократска ориентација), но се формираа и нови партии кои опфаќаа поголем дел од политичкиот спектар: трансформирани делови кои припаѓаа на комунистичките партии, антикомунисти, партии со лева и десна провиниенција. Во севкупниот процес на демократизација на општеството, важен момент беше одвојувањето на партијата од државата, покрај другите промени какви што беа: укинување на цензурата, право на слободно движење, слобода на говор и др.

И покрај видливата внатререпубличка демократизација, сепак распадот на СФРЈ се случуваше мошне драматично, особено заради фактот што дел од републиките настојуваа да се сочува заедницата, а дел постепено ја менуваа уставната регулатива кон целосна сувереност. Во таквите услови, СФР Југославија по 90-тите години на XX век го минуваше најкрвавиот период од поновата историја. Судирите кои почнаа во одделни региони ги извадија на површина сите историски разлики, кои водеа потекло од братоубиствената војна (1941-1945) и кои не беа само од етнички карактер. Тие народи имаа различни историски и верски традиции, кои дојдоа до израз при распаѓањето. Исто така, меѓу причините за пројавената нетрпеливост секако меѓу поважните беа економските тешкотии, покрај национализмот, културните разлики, промените во меѓународната политика, како идеолошки и институционални фактори.

За одделни аналитичари, кои се занимаваат со причините за распадот на СФРЈ, еден од главите катализатори беше донесувањето на Уставот од 1974 година, со кој дојде до федерализација на СР Србија. Давањето поголема самостојност на покраините (Косово и Војводина), кои беа во составот на Србија, го разбудија потискуваниот српски национализам. Со овој Устав, Јосип Броз Тито беше прогласен за доживотен

претседател на СФРЈ и беше формирано Претседателство на СФРЈ, во чиј состав влегоа претставници од сите републики и автономни покраини. Ова Претседателство, кое постоеше до 24 април 1992 година, ја презеде власта по смртта на Тито. Но, тоа не ги оцени правилно, ниту состојбите внатре во државата (јакнење на сепаратизмот, особено кај Албанците и стопанската криза), ниту и промените кои настанаа во светот и на Балканот во средината на 80-тите години на XX век. Тоа постојано ги игнорираше овие промени и сè течеше по старо.

Како трн во око на Западот беше ЈНА, комунизмот и политичкиот лидер Слободан Милошевиќ. Умирањето на Југославија, претседателот на Сојузниот извршен совет, Анте Марковиќ го гледа уште од 1974 година, со Уставот на СФРЈ, со кој на Словенија и Хрватска им се даде можност да ја дефинираат својата сепаратистичка политика, а создаде незадоволство во Србија заради давањето поголема самостојност на покраините. Можеби СФР Југославија ќе ги издржеше тие удари, како што вели тој, доколку САД не ѝ го завртеа грбот и не ги отворија вратите на "пеколот" на Балканот. Конечниот удар ѝ го зададе "Бадентеровата комисија", составена од страна на земјите од Европската заедница, која на 4 јули 1992 година ја прогласи Титова Југославија за мртва.

Сепак, еден од клучните фактори за распаѓањето на СФРЈ и пропаѓањето на нејзиниот самоуправен модел на социјализмот беше стопанската криза и сè поголемото економско назадување. Со донесувањето на Законот за здружен труд (ЗЗТ) во 1976 година, државно-централистичкиот модел на управување со стопанството беше променет со анархичните ОЗТ-иња (Основни организации на здружен труд). Посебно болна точка беа т.н. "политички фабрики" (Железара, Фени) и огромните изгубени средства за нивно вештачко одржување по секоја цена. Од година во година се зголемуваше бројот на невработените и од година во година растеше процентот на пообразовани невработени кадри, кои заминуваа на работа во странство.

Економската криза создаваше тензии и незадоволство. Во немоќта да ги разреши натрупаните проблеми, државно-партиското раководство го загуби авторитетот. Неможноста јавно да се проговори за натрупаните проблеми создавала прикриени тензии кои се рефлектираа во мноштвото штрајкови. Притоа, особено при крајот на осумдесеттите години се легализираше самоорганизирањето на граѓаните да штрајкуваат. Јавно се формираа штрајкачки одбори, а самите штрајкачи формираа делегации за преговори со "другата страна" на судирот. Од ден во ден растеше расцепот и судирот помеѓу членовите на Синдикатот и синдикалната бирократија, но пред сè, расцепот и јавниот судир помеѓу политички обесправените, морално обезвреднети и економски експлоатирани луѓе, од една и бирократијата (пред сè партиско-државна и нејзините "потпорни видови" и "политички погони", т.е. полиција, војска и други бирократизирани делови од општеството), од друга страна.

Иако штрајковите започнуваа како израз на социјалните разлики и безнадежност, тие набрзо се артикулираа во политички судири на луѓето кои штрајкуваат против бирократијата - пред сè државно-партиската, а причините во суштината се разоткриваат како политички причини. Затоа штрајковите го губеле белегот на "индустриски конфликт" на микро-ниво и добиваа јасен израз на јавен политички судир, на ниво на глобалното општество или на ниво на федерална единица. Сè поголемата социјална безнадежност беше речиси во обратен размер со реалните можности за решавање на огромните социјални проблеми. Сето ова, покрај бројни други натрупани проблеми од политичка и економска природа, неминовно водеше кон радикални општествени промени кои се изразија во пропаѓањето на социјализмот и распаѓањето на Југословенската федерација⁷.

Паралелно со распаѓањето, Југославија требаше да го помини периодот на транзиција во стопанството. Во услови кога поради економски тешкотии се распадна Советскиот Сојуз, во тешка положба се најдоа земјите во кои

⁷ Виолета Ачкоска, *Лекции од историјата на современата македонска држава*, Скопје 2010, 450.

функционираше планското стопанство. Нивните стоки не беа конкурентни на западниот пазар, поради слабиот квалитет, така што беше неопходно да се изврши модернизација на индустриското производство. Но, тоа не беше можно без финансиска помош од Запад, кој тешко одобруваше вакви средства или како помош или како кредити. Бидејќи југословенското стопанство имаше контрола одозгора, кога се укина таа контрола западна во големи тешкотии, кои доведоа до голема инфлација, невработеност се поголеми барања за социјална помош. Овај процес беше пропратен со различен криминал, како што беа пирамидалните штедилници и нивното пропаѓање, кое имаше за последица сè поголемо осиромашување на населението. Ова беше надополнето и со неефикасен банкарски систем, финансиска недисциплина и неажурно законодавство.⁸

Анте Марковиќ, претседателот на СИС (1989-1991)

Во 1989 година Анте Марковиќ⁹, како претседател на Сојузната влада (Сојузен извршен совет - СИС), предложи пакет мерки против сиромаштијата и преголемата инфлација. Меѓу тие мерки беше и врзувањето на динарот со германската марка, во однос седум спрема еден, што доведе до зголемување на девизните резерви. Анте Марковиќ сметаше дека, Југославија може да се одржи доколку постои интерес за остварување на реформите. Решавањето на

⁸ Ричард Џ. Кремптон, *Балкан по сле Другој светској рата*. Београд 2003, 325.

⁹ По националност бил Хрват. Во периодот од 1982-1986 година, Анте Марковиќ бил претседател на Извршниот совет на Собранието на СР Хрватска. Во 1987 година е избран за претседател на Собранието на СР Хрватска. Во март 1989 година е избран за претседател на Сојузниот извршен совет. Бил и член на централниот комитет на СКЈ. Тој поднел оставка на местото сојузен премиер.

економската криза би довело до решавање и на политичката криза, но за ова се немаше поддршка во некои од републиките.¹⁰ Особено на тоа се спротивставуваше Србија, која Анте Марковиќ го сметаше за американски шпион и за носител на антисрпска и антидржавна политика.¹¹

Како премиер, Анте Марковиќ привремено ја извлече СФРЈ од економската криза, ја собори инфлацијата и започна коренити реформи, со кои настојуваше да ја воведи Југославија во Европската заедница. Меѓутоа, заради тогашните политички прилики, неговите планови беа осуетени. Кон средината на 1990 година, непосредно пред тогашните повеќепартиски избори, Анте Марковиќ го формираше Сојузот на реформски сили на Југославија. На изборите во повеќето републики реформските сили беа поразени. Кон крајот на 1991 година Марковиќ беше речиси сосема маргинализиран, така што ја поднесе својата оставка.

Стопанството на СФР Југославија зависеше од земјите на Западот кои требаше да ѝ помогнат со кредити. Но, меѓународната заедница и ММФ оваа помош ја условуваа со непроменливост на границите во рамките на Југославија. Југославија дојде во центар на внимание на целата меѓународна заедница која се повеќе се вмешуваше во работите на Балканот. Економистите сметаа дека ММФ не ја распадна СФР Југославија со поставување на невозможни услови за економска помош, туку дека доведе до економска нестабилност, која предизвика политичка криза. Во 1991 година Европската заедница прати тричлена делегација, која требаше се вмеша околу кризата во Словенија и Хрватска. Меѓународната заедница беше заинтересирана за спречување на воен судир на овие простори и ветуваше дека во најскоро време СФР Југославија ќе стане членка на Европската заедница. Но, југословенските политичари Слободан

¹⁰ Трајче Грујевиќ, *Распадојќи на СФРЈ. Студији и сведоштва*. Скопје 2003, 187.

¹¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске кризе (1990-2000)*. Кн. 1. Београд 2003, 106-107.

Милошевиќ, Фрањо Туѓман и Милан Кучан не пројавија интерес да се одржи државата и не одговорија на овие предлози.

Во 1992 година се вмешаа и ООН со испраќање на лордот Роберт Овен и Сајрус Венс. По нивна иницијатива, во 1992 година, беше одржана Конференција во Лондон. Наскоро на Балканот дојдоа трупи под знамето на ООН. Како резултат на нивното присуство дојде до смирување на ситуацијата во Хрватска. Но тие трупи, подоцна се вклучија во немирите во Босна и Херцеговина. Кога ни војската на ООН не успеа да ја смири ситуацијата се вклучи НАТО алијансата со свои војски. Судирот заврши со договорот од 1995 година, во Дејтон (САД), со што заврши судирот во Босна. Следна интервенција, со многу поголем обем, НАТО започна во 1999 година во судирот во Косово.

Распаѓањето на Југославија почна прво од Сојузот на комунистите како единствена владеачка партија во државата. На 20 јануари 1990 година започна со работа Четиринаесеттиот конгрес на СКЈ. Тој требаше да работи како конгрес на спасот. Конгресот работеше според програмата, која се однесуваше на демократизација во Партијата, мешаната економија и европска интеграција. Само 28 делегати од 1.654 гласаа против оваа програма. Во текот на работата на Конгресот, словенечката делегација излезе со предлог за преуредување на Партијата, како и да се зголемување на самостојноста на републичките партии. На ова се спротивстави Србија, која успеа со гласовите на делегатите на Косово и Војводина, Конгресот да го одбие предлогот. Словенечките делегати на ова одговориле со напуштање на Конгресот. Подоцна, Конгресот го напуштија македонската и хрватската делегација. Во март и мај се направи уште еден обид за продолжување на прекинатиот Конгресот, но тоа заврши со неуспех.

Сојузното претставништво почна да се распаѓа кога на негово чело дојде Борисав Јовиќ, во мај 1990 година. Тој беше застапник на цврстата линија, но во

тоа не успеа. Ситуацијата се влоши кога беше поднесен предлог да се извршат уставни промени со кои би се зголемила улогата на Федерацијата. Пратениците одбија да гласаат за вакви уставни промени.

Претседателството се покажа неспособно да ја реши кризата која изби меѓу Србите во Хрватска и хрватските власти во есента 1990 година. Тогаш интервенираше хрватската полиција. Беше свикан состанок на кој не се донесоа конкретни мерки, туку единствено се повика хрватската полиција да се повлече.

Југославија пропадна и во фискалната област. Во 1990 година таа немаше единствена фискална политика. Србија сакајќи да ја казни Словенија за непослушноста околу одржувањето на федерацијата, во 1989 година донесе забрана за внос на словеначка стока во Србија. Словенија реши 15% од за сојузниот буџет да го задржи за себе.¹² Од овие потези страдаше Фондот за неразвиените републики, укинат во 1990 година. Злоупотреба на сојузните пари направи и Србија. Имено, закажувајќи избори за декември 1990 година, Слободан Милошевиќ ги злоупотреби сојузните пари за да оствари влијание врз српските бирачи. Бидејќи Србија немаше средства, тој направи упад во сојузната каса и ја испразнил за 1,5 до 2 милјарди долари, без да се консултира со тогашниот премиер на сојузната влада, Анте Марковиќ. Во меѓувреме Србија воведе царини за Словенија и Хрватска. Со овие потези на републиките, видливо се намали влијанието на сојузните органи врз републиките.

Кризата ја опфати и ЈНА, која покрај Сојузот на комунистите, беше еденствена општојугословенска организација, и покрај фактот што во неа доминираше српско-црногорскиот кадар. Кризата во ЈНА беше поврзана со изборите во Србија од декември 1990 година. Во организација на Вук Драшковиќ во Србија почнаа демонстрации поради сомневање дека изборите се наместени. Протестите почнаа

¹² Подоцна Хрватска и Србија и покраините, го следеле чекорот на Словенија.

на 9 март 1991 година, а беа задушени на 20 март со интервенција на полицијата и војската. Српската влада побара армијата да воведи вонредни мерки. Откако ова барање не беше прифатено, српските претставници си дадоа оставка на 15 март 1991 година. Но, поради фактот дека може да се случи Сојузната Скупштината да продолжи со работа и без нив, на 20 март 1991 година српските претставници ги повлекле оставките. Меѓу другото, Слободан Милошевиќ оцени дека сојузните органи не се во корист на Србија, така што на 16 март изјави дека државата влегува во последна фаза на својата агонија.¹³ Но, на ова се спротивставија офицерите на ЈНА. Во текот на постоењето на ЈНА воените кадри имаа голем број привилегии, па не сакаа да се откажат од нив. ЈНА се сметаше дека е наследник на Титова Југославија и затоа така се однесуваше кон сите оние кои сакаа да и ги смалат или одземат привилегиите. На 19 март 1990 година, ЈНА изјави дека ќе остане надвор од политичките несогласување во федерацијата. Но, таа не сакаше да остане настрана во случај доколку дојде до судир. На ова се спротистави Словенија. Нејзиното раководство, предводено од Милан Кучан, изјавуваше дека Словенија веднаш ќе се одвои доколку Армијата се вмеша во внатрешните работи на републиките. Хрватска се сложи со Словенија и хрватскиот лидер Фрањо Туѓман изјавил дека, доколку Словенија ја напушти југословенската федерација, ќе се одвои и Хрватска.

Набрзо потоа избувнаа неколку судири меѓу Србите и Хрватите во Хрватска на кои интервенирала ЈНА и кои завршија мирно. Србија, со цел да ја казни Хрватска, реши да не гласа за Стипе Месиќ, претставникот на Хрватска за претседател на сојузното претседателство. На ова Хрватите одговорија со референдум за независност. Словенија одамна се залагаше СФРЈ да се реорганизира во конфедерација, со поголема самостојност на републиките, така

¹³ Keesings Records of World Events. 1991, 38081. Според: Ричард Кремптон, Op. cit., 343.

што во почетокот не го поставуваше прашањето за отцепување. Но, по интервенцијата на ЈНА во Хрватска, таа на 25 јуни 1991 година реши да излезе од државта. На ова се спротивставија српскиот лидер Слободан Милошевиќ и ЈНА. Тоа беше почетокот на распаѓањето на државата. ЈНА интервенира и ги зазела караулите и Љубљанскиот аеродром. Беше оценето дека Словенија нема оружје да се брани. Исто така се сметаше дека нема обучени луѓе, кои ќе ѝ се спротивстават на добро обучената ЈНА и дека ќе се повлече од предходно преземените потези. Но, Словенија ја искористи Територијалната одбрана (ТО), која и покрај тоа што имаше малку оружје, сепак пружи отпор. Истовремено, Словенија испрати свои претставници во неколку европски држави, со што проблемот беше интернационализиран. По овие акции на Територијалната одбрана и на владата на Словенија, повторно беше воспоставен уставниот поредок.

ЈНА се покажа неспособна да ја реши ситуацијата. На 18 јули 1991 година Претседателството на Југославија донесе одлука ЈНА да се повлече од оваа република. Ова ѝ одговараше на Србија која немаше против отцепувањето на една од републиките. "*Србија нема ништо против отцепувањето на Словенија, штоа не ѝ загрозува нашиите интереси...*" беше ставот на српското раководство на чело со Слободан Милошевиќ.¹⁴ Беше оценето дека доколку во федералцијата ја нема Словенија, Србија ќе биде најсилна република. Но, српските политичари направија погрешна проценка, сметајќи на тоа, дека тие ја имаат во раце армијата и полицијата и дека се доминантна сила во СФРЈ. Исто така, оценката дека со одвојувањето на Словенија ќе се прекини синџирот на сепаратизмот се покажа сосема неточна, бидејќи отцепувањето на Словенија беше знак и другите републики да се отцепат. Со ова почна да се распаѓа државата.

¹⁴ Sabrina R. Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia (1962-1991)*. 2 ed. Bloomington and Indianapolis, IN: Indiana University Press, 1992. Според Ричард Кремптон, *Op cit.*, 345.

По повлекувањето од Словенија, ЈНА се префрли во Хрватска. Но сега кај народот, особено во Хрватска, преовладуваше мислењето дека ЈНА е српска војска, која ги окупираше териториите каде е стационирана. Хрватите во тоа време беа војнички организирани во т.н. "Збор на народната гарда", чии членови беа слабо обучени за да се спротистават на силната југословенска армија, која располагаше со најсовремено оружје. Силите на Југословенската народна армија на 1 октомври 1991 година го нападнаа Дубровник, што беше осудено од меѓународната јавност. Во редот на настаните кои се случуваа во Хрватска во овој период е српскиот напад на Вуковар. Но, набргу се покажа дека меѓународната заедница има намера да ги признае за независни двете републики со што Југословенската народна армија дефинитивно во овие републики ќе стане окупаторска војска. Европската заедница на 16 декември 1991 година реши да им даде самостојност на сите републики на Југославија, кои ќе поднесат барање за независност. Рокот беше до 23 декември. Во тој рок барање за независност поднесоа: Босна и Херцеговина, Словенија, Хрватска, Македонија, Република Српска Краина и Албанците во Косово. Комисијата, на чело со правникот Роберт Бадентер, требаше да одреди која од републиките ги исполнува условите за независност. Комисијата оцени дека Словенија и Македонија ги исполнуваат условите. Но, и покрај ваквата оценка на "Бадентеровата комисија", беа признати Хрватска и Словенија, а Македонија ја оставија да чека други времиња.

Ова е период кога во Југославија се зголеми национализмот, кој е познат и како "нов национализам", кој не се сврте само кон историјата, туку имаше влијание и на иднината. Тоа доведе до крвава граѓанска војна, проследена со големи материјални и човечки загуби.

Србите не беа задоволни со настанатите промени. Со тоа се зголеми нивниот национализам, кој во голем степен го поттикнуваа Слободан Милошевиќ и

неговите соработници. Тие презедоа потези што не беа од корист за смирување на ситуацијата во Југословенската федерација: беше променет Уставот на Србија со што беше намалена автономијата на Косово, а и беа организирани собири на који се манифестираше наводна неправда над Србите. Се бараше хрватските области, населени со мнозинско српско население (Банија, Лика и Кордун), да бидат организирани како автономни покраини, како што Србија ги имаше покраините Косово и Војводина. Барањата на Србија беа насочени и кон Босна, односно босанските Срби да добијат автономија.¹⁵

По осамостојувањето на Хрватска и Словенија, прашањето се префрли во Босна и Херцеговина. За тоа каква ќе биде нејзината судбина, постоеја две можности: или да остане во поранешната држава, но со смалени граници или пак да се подели на кантони. Против првата можност беа Хрватите и Босанците (Муслиманите), кои не сакаа да останат во иста држава со Србија. Но, за остварување на втората можност се знаеше дека тоа не може да се оствари без судири. Кога на тајниот состанок на босанското Собрание беше поставено прашањето за независност на Босна и Херцеговина, во октомври 1991 година, српските претставници го напуштија состанокот (73 пратеници на чело со Радован Караџиќ). За да се реши статусот на Босна и Херцеговина, на 29 февруари беше распишан референдум, на кој не гласаа Србите. Референдумот заврши успешно кога мнозинството се искажаа за независна држава. На 27 март 1991 година беше прогласена Српска Република Босна и Херцеговина, што беше вовед во една од најкрвавите епизоди во историјата на Југославија. Судирот почна на 6 април 1991 година во Сараево. Но, на ова Европската заедница и САД одговорија со признавање на Босна и Херцеговина како независна држава. На 22 мај 1992 година, заедно со Хрватска и Словенија, Босна и Херцеговина беше

¹⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 155.

примена во ООН. Ова доведе до тоа, на териториите на поранешните југословенски републики Босна и Херцеговина и Хрватска, да избие најголем воен судир во повоената историја на Балканот.

Меѓународната заедница, во решавањето на кризата во СФР Југославија, сепак не изнајде начини да бидат избегнати крвавите судири. Европската заедница (Унија), САД и Руската федерација, водени од своите интереси, направиле грешки, што имаше влијание на крвавите настани кои се случиле на Балканот, по 90-тите години. Уште кон крајот на 1970 година, распаѓањето на Југославија го предвиде ЦИА, која сметаше дека оваа држава е производ на дваесеттиот век, во чиј состав влегоа повеќе републики и области, населени со народи со различна историја, етнички и културни карактеристики. На 20 ноември 1970 година ЦИА подготви досие за разликите меѓу републиките во Федерацијата. Така на пример, Словенија и Хрватска, католичките и најразвиените републики во тогашната федерација, беа најголеми критичари на властите. Македонија во досието се смета дека е приврзаник на овие две републики. ЦИА оценила дека Босна и Херцеговина и Црна Гора се на страната на Србија. Во досието, исто така, е наведено дека републиките различно се застапени во власта. Така на пример, Хрватска е претставена со 17%, а има 22% од севкупното население, Србија со 42% население има 50-60% застапеност во органите на Југословенската федерација и Словенците, Црногорците и Македонците, кои исто се нерамномерно застапени во органите на централната власт (22% од вкупниот број на население во југословенските републики не биле рамномерно претставени во органите на власт во Федерацијата). Според ЦИА, личности кои се виновни за распадот на СФР Југославија,¹⁶ се Јосип Броз Тито, Едвард Кардељ, Крсте Црвенковски, Цвијетин Мијатовиќ, Бранко Микиќ и Мика Трипало.

¹⁶ Оценка од 70-тите години.

Околу причините за распадот на СФРЈ се водат различни дискусии и толкувања на видни научници од целиот овој простор. Дел од нив се учесници и сведоци на тие настани. Дел од Хрватите ја обвинуваат Србија и нејзиниот големосрпски хегемонизам, национализам и сепаратизам. Хрватскиот политичар Мико Трипало сметал дека причини за распаѓањето биле територијалните поделби и национализмот кај поедини народи кои ја населувале СФР Југославија. Слични се мислењата и во Словенија, која за распадот ја обвинува Србија. Во Словенија се смета дека СФР Југославија е вештачка творба, создадена од страна на Големите сили, без согласност на народите кои живееле на нејзина територија. Словенечкиот претседател Милан Кучан смета дека диктатурата во Кралството Југославија, од 1929 година, ја поткопала идејата за рамноправност на народите.

1.2. Раздвижување на политичката сцена во Македонија како резултат на промените во СФРЈ

Македонскиот народ по Првото заседание на АСНОМ и удирањето на темелите на современата македонска државност и нејзиното влегување и развој во составот на федеративна Југославија¹⁷, со делбите и превирањата во Федерацијата при крајот на 80-те години на XX век, повторно се најде пред историска одлука да одлучува за својата и судбината на идните свои генерации.

Во втората половина на осумдесетите години, кога во СФР Југославија се засилија поделбите на етничка основа и желбите за отцепување, започнаа и во Македонија да се јавуваат, во помал обем желби за напуштање на федерацијата¹⁸.

¹⁷ Михаило Апостолски, *Одлуките на АВНОЈ реализација на целите на вековната борба на македонскиот народ*, "Историја", 1984/XX, 1, 75-78.

¹⁸ Инаку, со македонскиот "автономизам и сепаратизам", пројугословенските кадри и службите за внатрешни работи расчистија во првите години по Втората светска војна, кога секоја израена желба за

Кризата предизвикана од расколот во СКЈ, ќе го доведе во прашање функционирање на државата како федерација, и на крај ќе дојде до распад на Југославија¹⁹. Ова ќе го загрози мирот како најголема вредност на секое организирано општество меѓу народите кои предходните четириесет и пет години живеаа заедно.

Во врвот СКЈ и државното претседателство во тоа време македонските претставници се сметаа за послушни и заинтересирани за зачувување на Федерацијата, а дел од нив беа се сметаа за просрпски ориентирани.²⁰ Македонските политичари во Собранието на СРМ, им даваа целосна поддршка на ставовите и мерките на општествено-политичките и државните органи на Федерацијата со цел да се надминат несогласувањата во Федерацијата. Особено биле против конфронтациите и недовербата на национална основа со што биле загрози безбедноста, интегритетот и поредокот на земјата утврден со Уставот. Оваа состојба влијае врз економската и социјалната положба на македонските граѓани, што доведе до пад на животниот стандард кое предизвика појава на незадоволство работниците и граѓаните кое беше искажано со честите прекин на работата и други форми.

Почетокот на распаѓањето на федерацијата не ја заобиколи СР Македонија, иако таа беше единствената Република каде не постоеше било каков проект или програма за напуштање на федерацијата или стратегија за стекнување на суверенитетот.²¹ Македонските политичари останаа глуви додека другите републики имаа подготвени и разработени различни планови за тоа како

обединување на Македонија или за нејзино отцепување од Југославија се сметаше за непријателство против народот и државата и се казнуваше со најстроги казни. За оваа тема има повеќе трудови на д-р Виолета Ачкоска, д-р Стојан Ристевски, зборници на трудови од научни собири, сеќавања, документарни емисии и документарен серијал “Жртвите на комунизмот”.

¹⁹ Новица Велјановски, *Македонија 1945-1991. Државност и независност*, Скопје 2002, 360.

²⁰ Трајче Грујовски, *Op. cit.*, 50-60.

²¹ *Македонија. Патиој кон самостојноста. Документи*. Москва 1997, 127-135.

да се дојде до своја национална независна и самостојна држава. Иако Македонија имаше интелектуален потенцијал, сепак, кон крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години, се најде пред историски тест да го оствари вековниот сон на македонскиот народ за своја независна држава, но тоа одеше со многу споро темпо.

Македонија не ја прескокнаа промените во федерацијата во 1989 година, и промените на Уставите по Републиките, преку усвојување на уставни амандмани. За таа цел ќе бидат усвоени уставни амандмани со кои се овозможуваше самопределување до отцепување. Тоа беше и патот за побрзо осамостојување на републиката, која ги следеше промените во другите југословенски републики.

Тешката состојба во која ќе се најде Југославија во 1989 година беше пропратена со масовни протести на албанските сепаратисти на Косово. Во Македонија ќе бидат организирани собири во скоро сите градови во знак на поддршка на заедничката држава, односно зачувување на единството и целовитоста на федерацијата. На 1 март 1989 година ќе биде организиран собир на студентите и професорите пред Универзитетот "Св. Кирил и Методиј" во Скопје, од кој ќе биде упатена пораката дека: иднината е во Југославија без граници и поделби. Од собирот ќе биде упатен и апел до сите прогресивни Албанци, Срби, Црногорци и други народи и народности од Косово да престанат со националните подвојувања и ултимативните барања.²² Определбата за единствена и стабилна Југославија во Македонија ќе ја истакне и Вулнет Старова²³ во едно свое излагање во Кочани каде ќе рече: "Албанската народност мора да сфати дека со големоалбанскиот национализам на Косово, во Македонија и Црна Гора, кој е во тесна спрега со надворешниот фактор се

²² *Студентскиите барања да ѝ превладее разумот.* "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15122. (1 март 1989), 4.

²³ Вулнет Старова бил последниот претседател на Собранието на СРМ пред воведувањето на плурализмот (Виолета Ачкоска, *Лекции...*, 271).

стреми кон "Голема Албанија", како творба без социјализам, и дека во минатото и денес му се нанесува најголемо зло и безперспективност токму на албанскиот народ и албанската народност".²⁴

Пред водечките политички личности во СРМ во оваа 1989 година, кога ќе ескалираат протестите на Косово, ќе биде поставена тешка задача да се зачува соживотот во Републиката и нејзината мултиетничност. Посебно комплексна ќе биде состојбата во средините кои што се од мешан етнички состав како што се општините Тетово, Гостивар, Дебар, Кичево и Струга. Во овие средини ќе се појави подвоеност кај интелектуалниот кадар, а тоа ќе се почувствува и меѓу професорите во училиштата, а преку нив ќе биде преточено и врз учениците.

Промените на Уставот преку усвојувањето на уставните амандмани во април 1989 година, а и самиот Устав на Републиката ќе биде остро нападнат од страна на Академијата на науките и уметностите на Косово со упатување на барање до Уставниот суд на СФР Југославија да ја оцени спротивноста на одредбите на Уставот на СР Македонија со Сојузниот устав. И покрај тоа што на албанската народност, според Уставот на СР Македонија, на подрачјата каде што живее ѝ беше загарантирана рамноправност за употреба на својот мајчин јазик, како во јавниот така и во општествениот живот, членовите на Академијата од Косово во својата петицијата ќе наведат дека се длабоко погодени од мерките, кои во подолг период и во последно време поинтензивно се преземаат спрема припадниците на албанската народност во СР Македонија, со кои се загрозуваат и ограничуваат нивните елементарни и човечки права. Во овие свои барања јасно видливо било барањето за воведување на втор, паралелен и службен јазик во СР Македонија.

²⁴ *Студентите барат да превладее разумој...*, 4.

Во овие критични моменти СКМ ќе вложува значајни напори во давањето на позитивен придонес за стабилизација на состојбата на Косово која што многу лесно можела да се прелее и во Македонија. Целата активност ќе биде насочена кон натамошно развивање и зацврстување на меѓунационалните односи и кон надминување на негативните појави, особено во општините Тетово, Гостивар, Кичево, Струга, Куманово и Скопје.

Токму поради внимателноста за ненарушување на меѓунационалните односи, со особена внимателност ќе бидат прифатени амандманите на Уставот на СРМ, а амандманот со кој се предвидувало промена на членот 1 и можно бришење на албанската и турската народност од преамбулата, ќе биде одложен. Со тоа што, во време на меѓуетнички судири, во Македонија беше избегнат таков судир, политичката елита, која се наоѓаше на водечките позиции во СРМ, покажа дека знае и умее да се справи со предизвиците кои им ги носеше времето.

1.3. Планот за решавање на југословенската криза

Во разбрануваната и прегреана политичка атмосфера ќе се бараат патишта кон иднината (со или без Југославија). На тој план ќе се појават различни размислувања и тоа од идејата за ориентирање кон создавање на самостојна држава до различни идеи за конфедерирања на Балканот. За повеќето идеи немало расположение затоа што тоа се чинеле сосема нереални во целиот сложен балкански политички мозаик оптеретен со многу историски хипотеки.²⁵

Со цел да се изнајде решение на југословенската криза во овај период се појави и планот на Македонија и Босна познат како план Изетбеговиќ-Глигоров. Дел од Македонците тогаш беа уверени дека со лабава економска врска ќе се

²⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 157-158.

избегне југословенската криза. Тоа воедно беше скица и идеја за лабава конфедерација, во која републиките би биле меѓународен субјект, а на економски план било предвидено некаков заеднички пазар. Во врска со ова Глигоров вели: *"Имајќи ги во предвид сѐопштавните контроли, еден ден, во една седница на претседателството,²⁶ разговарав со Алија Изетибеговиќ и заедно одлучивме ајде да се обидиме да направиме заеднички предлог, па, ако ништо друго, да го ставиме како предлог на размислување пред другите претседатели, и евентуално како основа за некој договор, да ги чуеме забелешките и дојолнувањата, па иако да се дојде до некој документ кој, како прво, ќе ја описира оштроста од војна, а можеби би дошле и до други позитивни ефекти".²⁷*

Предлогот предвидувал создавање сојуз на држави при што уставите на републиките да се сметаат за уставите на државите. Овој план бил спротивен на предлогот на Милошевиќ кој се залагал за цврста федерација. Економските прашања требало да се решаваат на ниво на Сојузот кој ќе одлучувал за финансиите. Меѓу другото, се предлагало во така формирано сојуз на сите југословенски републики, секоја поодделно да стане членка на ООН, а да се сочуваат некои функции на федерацијата како што е одбраната. Некои од републиките не се сложиле со овој предлог и биле на мислење дека ако некој сака да си направи федерација нека се организира во т.н асиметрична конфедерација во која би влегле четири републики организирани на федерален принцип и две - Хрватска и Словенија се поврзат со нив на конфедеративен принцип. Словенечкиот лидер Милан Кучан сметал дека таквиот предлог за асиметрична федерација е добар. Од друга страна, Црна Гора застанала зад српскиот

²⁶ Претходно се одржале пет неуспешни седници.

²⁷ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 266.

предлог и го подржала Милошевиќ, додека Туѓман, пак, барал независна хрватска држава.²⁸ На крајот предлогот не бил прифатен ниту од експертската јавност.

Објаснувајќи го овој предлог, Киро Глигоров спомнува дека дел од претседателите на Републиките изразиле сомневање дека ако се растури Југославија тоа ќе има длабоки економски последици. Особено ова се однесувало на неразвиените републики кои примале средства од фондот за неразвиени. Од друга страна, Глигоров оценува дека на ова имал влијание и меѓународниот фактор, бидејќи во првиот период САД и Германија, декларативно, биле да се одржи Југославија. Во овој контекст, Глигоров го спомнува разговорот на американскиот амбасадор во Белград - Цимерман, кој иако се сложувал да се создадат посебни држави, сепак ги нагласил последиците од распаѓање на државата.²⁹ Цимерман, исто така, се плашел од христијанско поврзување на Балканот, како и од продор на исламот, со што би дошло до нова поделба на Европа на религиозна основа. Со тоа би дошло до оддалечување помеѓу САД како подржувач на Унијата, од една страна, и Русија и нејзините интереси, од друга, со што всушност би се интензивирала студената војна.

Кон дилемите околу опстојувањето на Југославија придонесувала самата ситуација на Балканот, каде две големи држави - Бугарија и Романија се уште не се знаело каде ќе се приклонат. Со оглед на влијанието на Русија кај овие држави низ историјата, не се отфрлала можноста тие да паднат под нејзино влијание. Во овој период Глигоров оценува дека САД е заинтересиран за Југославија со оглед на тоа дека во време на неврзаноста тие остваруваа добра соработка.

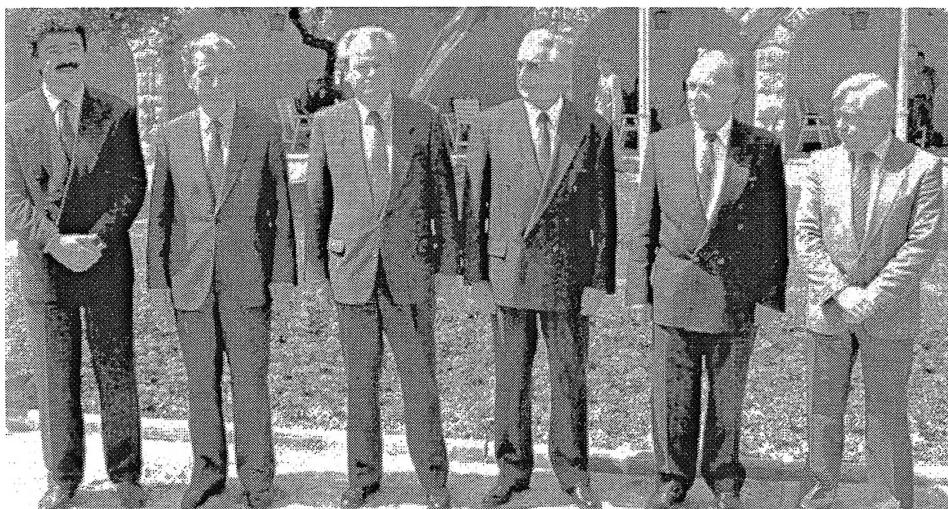
Преку платформата што ја нуделе Глигоров и Изетбеговиќ, покрај другото, требало да се надминат економските и социјалните проблеми кои биле доста изразени во овој период. Било оценето дека ситуацијата во Југославија води кон

²⁸ Исто.

²⁹ Исто, 269.

граѓанска војна и голем број жртви. Целта на планот била и да се избегнат крвопролевањата, во време, кога оружјето почнува да има главна улога.

Предлогот во странство бил оценет како разумно решение. Германскиот Бундестаг донел Предлог-резолюција со кој се барало преговорите за ситуацијата во Југославија да продолжат на оваа платформа. Предлогот исто така позитивно бил оценет од страна на ЕЕЗ.

Лидерите на шесте републики на СФРЈ на една од средбите за разрешување на југословенската криза. Од лево кон десно: Момир Булатовиќ (Црна Гора), Киро Глигоров (Македонија), Слободан Милошевиќ (Србија), Фрањо Туѓман (Хрватска), Алија Изетбеговиќ (Босна и Херцеговина) и Милан Кучан (Словенија)³⁰

Предлогот "Изетбеговиќ-Глигоров" бил образложен на состанокот во Сараево. Но, веднаш имало несогласувања околу тоа што, според планот: војската треба да е контролирана од Федерацијата, девизните резерви да останат во Народната банка на Југославија во Белград, како и некои други прашања.³¹ Така предлогот не бил прифатен. Британскиот дипломат лорд Карингтон, на една средба со Глигоров, рекол: "Г-не Глигоров, сејќо што е добро, но има еден голем недоскоп - сејќо што е рационално, а состојбата во Југославија не е такава".³²

³⁰ <http://www.vojaskimuzej.si/razstava/predsedniki.jpg>

³¹ Исто, 271.

³² Исто.

Во целокупната клима на распад на социјалистичкиот систем, македонските државно-политички фактори, мораше да носат одлуки и промени со кои ќе бидат во чекор со настанатата ситуација. Во летото 1990 година тогашниот Извршен совет на СРМ, чиј претседател беше Глигорие Гоговски, ќе подготви амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, во кои, меѓу другото, ќе биде запишано дека тогашното Собрание, составено од делегирани членови на три собори (Собор на здружен труд, Општествено-политички собор и Собор на општините) се заменува со еднодомен парламент што ќе го сочинуваат 120 пратеници. Истовремено ќе бидат подготвени Законот за изборите и Законот за политичките партии.³³

На 29 август 1990 година во собранието на СРМ ќе биде одржана средба на која ќе се расправа за уставните амандмани и за изборниот закон, а на која ќе присуствуваат и претставниците на регистрираните политички партии и здруженија. На седницата ќе присуствуваат и претставници на највисоките органи на Републиката, меѓу кои и претседателот на Претседателството на СРМ, Владимир Митков, претседателот на Републичката влада, Глигорие Гоговски, и други. Седницата ќе започне со воведно излагање на претседавачот на Комисијата за Уставни прашања и претседател на Собранието на СРМ, Вулнет Старова. Тој ќе ја изнесе етапата до која се стигнати промените на Уставот, укажувајќи дека главна цел е овозможување на понатамошни промени до конечно донесување на нов Устав, кој ќе ги регулира економско-политичките промени во Републиката, особено на планот на сопственичките односи, политичкиот плурализам, граѓанските слободи, независно судство и т.н.³⁴

³³ Петар Гошев, *Op. cit.*, 65.

³⁴ *Повеќипартиска расправа за уставните амандмани. "Нова Македонија"* (Скопје). XLVI/15661. (30 август 1990), 1.

По таа средба, тоа исто Собрание ќе ги усвои амандманите на Уставот и Законот за изборите, како и Законот за политичките партии, а на 8 ноември 1990 година Собранието ќе ја одржи својата последна седница, укинувајќи се самото себеси.

Со амандманите ќе биде предвидено ново македонско плуралистичко Собрание кое ќе брои 120 пратеници, избрани на непосредни, тајни, фер и демократски избори.³⁵

³⁵ Петар Гошев, *Op. cit.*, 65.

ГЛАВА II

ПАТОТ ДО ОСАМОСТОЈУВАЊЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

II.1. Укинувањето на еднопартизмот и воведување на плурализмот

Кон крајот на осумдесеттите години промените во федерацијата силно ќе се почувствуваат и во Македонија. Амандманите на Уставот на СФРЈ од 1988 година ќе претставуваат последна етапа од развојот на југословенскиот федерализам заснован врз одлуките на Второто заседание на АВНОЈ, односно на СФРЈ како заедница на шест републики и две покраини. Со овие амандмани всушност ќе биде направен последниот обид за зачувување на југословенската федерација која националното прашање ќе настојува да го реши врз основа на државната, односно општествената сопственост и еднопартискиот систем.

Во периодот од 1986 до 1990 година повеќе истакнати интелектуалци најжестоко ќе се пресметуваат и ќе го критикуваат постојниот систем. Со критиките кон системот особено ќе предначат Богомил Ковач, Јоже Менцингер, Владимир Глигоров и Драган Веселинов. Тие ќе бараат комплетна пазарна економија и напуштање на општествената сопственост како алтернатива на сеопштата криза и стоанско назадување на државата.³⁶

Незадоволството од состојбата, односно поради ниските плати, работниците ќе го манифестираат со чести прекини на работата. Поради се поголемата невработеност ќе се појави зголемено антисамоуправно и антисоцијалистичко расположение. Економската криза ќе влијае на дестабилизирање на општеството и ќе ги отежнува напорите за излез од кризата

³⁶ Петар Гошев, *Процесите на трансформација на СКМ укинувањето на еднопартизмот и воведувањето на плурализмот*. Зборник "Македонија (1989-1999)", Скопје 2001, 57.

и ќе создава атмосфера на несигурност и недоверба во институциите на системот и перспективата за нејзино надминување.³⁷

Во овие моменти кога економски земјата тонеше се подлабоко, идеолозите на Сојузот на комунистите насекаде ќе се наоѓаат во ситуација на збунетост, а на оние кои беа за реформи, веќе ќе немаат ниту диктаторски, а уште помалку стручен авторитет да им одговорат во одбрана на постоечкиот систем.

Излезот од економската криза како што ќе најави претседателот на СИС, тогаш единствено се гледаше во формирање на пазар на капиталот, како предуслов за зголемување на ефикасноста на користењето на средствата и нивната пазарна валоризација. Се бараше либерализација на увозот, поголема отвореност кон светот и создавање на конкурентност на целиот југословенски пазар.³⁸ Со овие реформи всушност се најавувало формирање на нови претпријатија кои ќе бидат способни да одговорат на тој пазар, а претпријатијата со општествен капитал ќе мораат да се прилагодат и да преземат се за да се вклопат во новиот систем на стопанисување. Оваа трансформација во општеството, и формирањето на приватни претпријатија се очекувало да го постигне ефектот на поголема мотивираност како кај работниците така и кај оние кои раководат со претпријатијата за постигнување на подобри резултати на пазарот со што би се зголемила ликвидноста, а со тоа и платите на работниците и стандардот во земјата. Овие процеси на трансформација несомнено биле загарантирани од страна на Уставот кој што ги гарантирал сите видови на сопственост, општествена, приватна, задружна и мешовита. Со ваквите гаранции

³⁷ *Големи обврски пред македонското сјојанство*. "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15144. (23 март 1989), стр. 1.

³⁸ *Пазарот во ценитарот на вниманието*. "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15144. (23 март 1989), стр. 2.

се настојувало да се мотивираат и активираат сите граѓани да ги вложуваат своите средства, посебно нашите луѓе кои работат во странство.

Но, ефектот на позитивен економски раст во стопанството многу тешко се постигнул. И покрај радикалните реформи чиј предводник во СФРЈ бил Анте Марковиќ, а во СРМ Петар Гошев³⁹, и понатаму ќе има пораст на инфлацијата, а тековната економска политика во 1989 ќе ја оптоваруваат долговите према странство и внатрешните долгови. Во тие рамки, во Федерацијата, а се разбира и во Македонија, ќе има дефицитарно финансирање, кое што нема да биде покриено од реални извори.

Постојаниот раст на цените ќе доведе до голема сиромаштија, затоа што платите ќе го загубат натпреварот со цените. Луѓето ќе мора да се приспособуваат на посиромашен живот и да се откажуваат од многу поранешни задовоства, затоа што голем дел од работничките семејстава ќе добиваат обележје на класична градска беда. Само како илустрација на состојбата според заводот за статистика во Скопје: во февруари 1989 година просечната плата изнесувала 768.825 динари (просечната вработеност во едно семејство 1,37% по лице), а за минимум животен стандард биле потребни 1,7 милиони динари од кои 916.546 динари само за храна.⁴⁰

Освен невработеноста која се повеќе ќе се зголемува во Републиката, еден од проблемите ќе биде и запирање на процесот на миграција на високостручниот кадар. За таа цел од страна на Извршниот совет на Собранието на СРМ ќе бидат донесени измени и дополнувања на дваесетина закони по кратка постапка, и

³⁹ Петар Гошев е роден во 1948 во с. Пирава. Дипломирал на Економскиот факултет во Скопје во 1971 на истиот и магистрирал. Од 1986 до 1989 член на Претседателството на ЦК на СКМ, а од 1989 до 1991 претседател на Сојузот на комунистите на Македонија (во јули 1990 преименуван во СКМ-ПДП).

⁴⁰ *Сирмоглавена живеачка*. "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15139. (18 март 1989), стр. 4.

преку "Програмаѝа за вработување" требало да се создадат услови за работно ангажирање и притоа и вработување на поголем број на високостручните кадри.

Во ноември 1989 година македонските комунисти ќе го одржат својот републички конгрес кој се однесувал на ставовите што веќе беа договорени (утврдени) за тогаш најбитните прашања односно судбината на општествената сопственост и еднопартизмот или повеќепартизмот. Прифаќањето на сопственичкиот плурализам барал и прифаќање на политички плурализам, и покрај заложбата на некои македонски комунисти за политички плурализам во рамките на Социјалистичкиот сојуз.

На овој Конгрес за претседател на македонските комунисти ќе биде избран Петар Гошев, кој што со своите прогресивни идеи се залагаше за укинување на општествената сопственост и воведување на повеќепартиски систем во земјата. Веднаш по неговиот избор ќе бидат донесени следните одлуки:

1. За прекинување на работата на партиските организации во претпријатијата, судовите, полицијата, државната управа, односно Сојузот на комунистите на Македонија (СКМ) ќе се откаже од функционалниот принцип на организирање на партијата и ќе преминат кон т.н. територијален принцип на организирање.

2. За прекинување на работата на т.н. Координативно тело за кадровски прашања во рамките на Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија (ССРНМ), во рамките на кое се договараа и се усогласуваа кадровските решенија за државните функции, па дури и оние во стопанството (се разбира, со пресуден збор на СКМ).

3. Петар Гошев ќе донесе лична одлука со која ќе се откаже од полициското обезбедување на зградата на ЦК на СКМ и на неговиот Кабинет, ќе се откаже и од личното обезбедување, што дотогаш постоело за секој

претседател на СК и од поставувањето на објект со дежурен полицаец пред неговиот дом.

4. Ќе биде прекинатото собирањето на чланарина за финансирање на партијата, што се собирала преку списоците за плати на вработените во фирмите и институциите (со ваквиот потег партијата веднаш ќе западне во финансиска криза).

Со овие одлуки всушност било најавено дека завршува монополот на Сојузот на комунистите на Македонија и дека треба да бидат преземани соодветни подготовки за воведување на повеќепартискиот систем, односно парламентарната демократија.⁴¹

За реализирање на најавените реформи во државата ќе биде формирана Комисија во чиј состав ќе бидат вклучени истакнати научни работници, интелектуалци од областа на културата и политичари. Оваа Комисија ќе работи во рамките на Централниот комитет на Сојузот на комунистите на Македонија. Во неа ќе бидат собрани повеќе луѓе кои беа активни околу тогашниот ЦК.⁴² Основната задача на Комисијата била подготвување на ставови за реформирање како на стопанскиот така и на политичкиот систем на земјата. Во составот на Комисијата ќе бидат: Киро Глигоров⁴³, Никола Кљусев, Љубомир Фрчковски, Лазар Китановски, Димитар Димитров, Коле Чашуле, Денко Малески, како и други непомалку познати личности.⁴⁴ Во сите дискусии кои биле водени на седниците на Комисијата по одделни теми од општествено-економски и политички карактер, сите учесници настапувале со една, во основа, либерална и

⁴¹ Петар Гошев, *Op. cit.*, 63-64.

⁴² Киро Глигоров, *Op. cit.*, 155.

⁴³ Киро Глигоров е роден на 3 мај 1917 година во Штип. Потекнува од граѓанско семејство. Дипломирал на Правниот факултет во Белград во 1939 година. Член е на АСНОМ и на АВНОЈ. По завршувањето на војната во ФНРЈ ќе извршува повеќе стручни функции. На 27 јануари 1991 година е избран за прв претседател на Република Македонија.

⁴⁴ Петар Гошев, *Op. cit.*, 64-65.

демократска ориентација. Вниманието ќе биде задржувано на многу аспекти околу тоа како во Македонија да се изгради демократско, граѓанско општество, како да се пристапи кон приватизацијата и воведувањето на пазарни односи во стопанството. Меѓу разните теми, многу често ќе бидат третираны прашања околу националните малцинства, и тоа како внатре во Македонија така и во соседните земји. Во овие расправи, поврзани со Македонија и Македонците посебно се издвојувале дискусиите на Коле Чашуле со неговите екстремни ставови.⁴⁵

Оваа Комисија ќе има за задача да расправа за парламентарната демократија, која што требало да се институционализира во Република Македонија, односно за тоа каков Парламент би ѝ одговарал на Република Македонија (еднодомен или дводомен), за предностите и за недостатоците на изборните модели што можат да бидат применети при изборите во Република Македонија.⁴⁶

Од страна на повеќемина македонски интелектуалци ќе биде формиран Македонски форум кој што ќе функционира доста добро. Во него покрај другите ќе членуваат: академик Блаже Ристовски, академик Цветан Грозданов, Киро Глигоров, режисерот Љубиша Георгиевски, академикот Ксенте Богоев и други. На седниците ќе биде дискутирано за изработка на една национална програма, која би го опфатила сето она што беше релевантно во тој миг, за да се определат патиштата како Македонија да излезе од кризата и да се формира суверена држава. Тука ќе бидат третираны и суштински прашања како што се: дали Македонија да прави сопствена држава; дали да биде иницијатор за некоја конфедерација и слични прашања.

⁴⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 156.

⁴⁶ Петар Гошев, *Op. cit.*, 65.

II.2. Првите политички партии во Македонија

Во текот на целата 1990 година во политичкиот живот ќе се чувствува политичко раздвижување со платформи што се разликуваа од онаа, единствено важечката, на Сојузот на комунистите, кој и самиот почна да се залага, како што обично се велело, за плурализам на политичките интереси и за реформи во политичкиот и во стопанскиот систем.⁴⁷

Во април 1990 година, Собранието на СР Македонија, по една жолчна дебата, ќе го измени Законот за општествените организации и со тоа ќе овозможи формирање на политички партии и здруженија, со што и правно ќе се создаде можноста Македонија да стане повеќепартиска држава.⁴⁸

Настаните, несогласувањата и поделбата на XIV-от партиски Конгрес на СКЈ ќе имаат одлучувачки ефект за јавноста во Македонија. Тие настани ќе предизвикаат ослободување на партиската елита, масовно преминување на членството во новоформирани партии и на крајот преиспитување на позицијата на Македонија во Федерацијата.⁴⁹

Во текот на 1990 година ќе бидат формирани голем број на политички партии во Македонија, односно тоа ќе биде година на оформувањето на политичкиот плурализам во Македонија⁵⁰. Тогаш партиите, главно, беа собрани

⁴⁷ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 163.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Новица Велјановски, *Македонија 1945-1991. Државноста и независноста*. Скопје 2002, 260.

⁵⁰ Само во 1990 година во СРМ биле формирани: *Народна демократска партија* на Албанците (Илјаз Халими); *Движењето за семакедонска акција* (МААК) (Гане Тодоровски); *Лигата за демократија*. За претседател е избран Ѓорѓи Марјановиќ; *Социјалдемократска партија на Македонија*. (Славко Милосавлевски); *Народната партија на Македонија*; *Партијата за демократски просперитет* (ПДП). (Невзат Халили); *Движењето на еколозите на Македонија - ДЕМ*. (д-р Михаил Токарев); *Странката на Југословените*. (Милан Ѓурчинов); *Демокристијанска партија*. (Васил Ристески). *ВМРО - ДПМНЕ* (Љубчо Георгиевски); *Здружението на граѓани "Еѓипќани"*. (Намзи Арифи); *Здружение на Еѓипќаните во Југославија*; *Работничка партија*. (Крсте Јанкоски); *Форум за човекови права на Македонија*. (Томислав Чокревски); *Сојуз на комунисти на Македонија - Партија за демократска преобразба*. (Петар Гошев); *Социјалистичка партија на Македонија (СПМ)*. (Киро Поповски); *Здружение на Власите "Никола Вапцарија"*; *Демократската партија на Турците во Македонија* (Ердоган Сараџ); *Партијата за целосна еманципација на Ромите од Македонија* (Фаик Абди); *Здружение на Светскиот македонски конгрес* (Тодор

во три блокови и тоа: реформски сили, национални македонски и национални албански (но, и на други етнички заедници - Роми, Турци).⁵¹

Претставник на левиот блок на партии беше СКМ-ПДП на Македонија под раководство на Петар Гошев. Имено, во ноември 1989 година одржан е X конгрес на СКМ, на кој е разгледувана ситуацијата на засилени меѓуетнички нетрпеливости внатре во републиката и уште посилни на меѓунационален план во рамките на југословенската федерација, дополнето со економската и политичката криза во државата. Конгресот се однесувал и на ставовите што веќе биле договорени за тогаш најбитните прашања односно судбината на општествената сопственост и едностранството или повеќепартизмот. За претседател на партијата, преименувана како СКМ-ПДП (Сојуз на комунисти на Македонија - Партија за демократска преобразба) ќе биде избран Петар Гошев кој што со своите прогресивни идеи се залагаше за укинување на општествената сопственост и воведување на повеќепартиски систем.⁵²

Во платформата на оваа партија околу иднината на Македонија, на некој начин ќе бидат споменувани три опции, при што нагласката се ставала врз изградбата на „Македонија како суверена, демократска и правна држава на рамноправни граѓани“. Партијата настапува на изборите со парола "Македонија тоа го може". Било одбрано лого на партијата и тоа црвена ѕвезда и ружа. Многу блиску до СКМ-ПДП беше Социјалистичката партија на Киро Поповски, произлезена од дотогашната општествено-политичка организација - Социјалистички сојуз на работниот народ на Македонија.⁵³

По изборот на Петар Гошев на чело на СКМ-ПДП, биле донесени повеќе одлуки со кои е најавено завршување на монополот на Сојузот на комунистите (СК). Во тој

Петров); *Демократскиот сојуз на Турците; Реформски сили - Либерална партија*. (Стојан Андов); *Здружението Голи Оток за Македонија; Семакедонското здружение на политичките затвореници и лица прогонувани за идеите на ВМРО-Гоцево*. (Горѓи Банев); *Политичка партија Балканска федерација - Балкан без граници* (Димитар Даскалов). Во текот на 1991 година се формирале: *ВМРО-Демократска партија*. (Владимир Голубовски); *Либерална партија на Македонија* (Фатмир Мустафоски); *Народната партија на Македонија* го промени називот во *Македонска народна партија* итн. (Виолета Ачкоска, *Op. cit.*, 235).

⁵¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске...*, Кн. 1, 120.

⁵² Виолета Ачкоска, *Op. cit.*, 233.

⁵³ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 165.

контекст требало да бидат превземени соодветни подготовки за воведување на повеќепартискиот систем, односно парламентарна демократија. Нешто подоцна, во април 1991 година во Скопје е одржан XI конгрес на СКМ - Партија за демократска преобразба. Партијата тогаш го добила името Социјалдемократски сојуз на Македонија (СДСМ). За претседател е избран Бранко Црвенковски⁵⁴.

Петар Гошев

Движењето за Семакедонска акција-МААК, основана уште во февруари 1990 година, на чие чело се наоѓал претседателот Гане Тодоровски, ќе се залага за духовно обединување на Македонците, независно од тоа каде живеат, и ќе стане предвесник на повеќето партии со национален предзнак, кои подоцна ќе се појават во земјата.⁵⁵ Главна цел на ова движење била *"неодложен, брз и сеопфатен економски развој на Македонија, на сите нејзини материјални и човечки потенцијали, слободен пројект на идеи, знаења и искуства."*⁵⁶ Оваа партија често ќе биде нарекувана и како партија на македонските интелектуалци, која беше против дискриминација, идеолошки монопол, притисоци однадвор, заштита на човековите права и духовно обединување на Македонците насекаде по светот.

⁵⁴ Виолета Ачкоска, *Op. cit.*, 234.

⁵⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 165.

⁵⁶ M. Peculić i V. Milić, *Političke stranke u Jugoslaviji*. Beograd 1990, 15.

МААК се залага и за интернационализација на македонскоот прашање. На 2 август 1990 година Движењето го објавува Манифестот за слободна, самостојна и независна држава Македонија.

Партија со нагласен национален карактер, односно типичен пример на партија со македонска национална боја и со определби за независна Македонија ќе биде ВМРО-ДПМНЕ. Оваа партија, Србија ја сметала за единствена опасност за Македонија.⁵⁷ Таа била окарактеризирана како националистичка, агресивна. Во програмата се залагала за создавање на обединување на етногеографска Македонија во границите од пред Балканските и Првата светска војна.⁵⁸

Одобрение за дејствување на оваа партија ќе даде претседателот на Извршниот совет - Глигорие Гоговски во јуни 1990 година, а како партија ќе биде регистрирана во август истата година. Инаку лидерот на ВМРО-ДПМНЕ, Љубчо Георгиевски, извесно време пред да биде регистрирана партијата бил член на МААК. Иницијатор за формирање на оваа партија е Драган Богдановски кој што долги години, како емигрант, живеел во Шведска и дејствувал во разни европски земји во насока на афирмирање на Македонија.⁵⁹

Богдановски доаѓајќи од Шведска во Македонија одлучил да се формира организација ВМРО, но во тоа наишол на отпор, зошто му се префрлало дека го узурпира ВМРО, кое е симбол на борбата на целиот македонски народ. Затоа се додала додавката ДПМНЕ со што се даваше демократски призив. Сепак околу формирањето на самата партија, постојат повеќе верзии, бидејќи ДПМНЕ, според Гојко Јаковлевски беше како партија претходно формирана од Богдановски во странство, а потоа во Македонија е додена пред тој назив името ВМРО. Меѓу првите членови биле Борис Змејковски, Владимир Голубовски, Тодор Богданов, Доста

⁵⁷ Јелена Гускова, *Историја југословенске...*, Кн. 1, 121.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 161-163.

Димовска, а потоа и Љубчо Георгиевски се префрлил од МААК, кој стана лидер на партијата, а Богдановски почесен претседател.⁶⁰

Драган Богдановски (1929-1998), идејниот и духовниот татко на ВМРО-ДПМНЕ, неуморен борец за македонската самостојност, движечка сила на политичкото организирање на македонската емиграција, репресиран од југословенските служби.

Меѓу првите партии кои ќе бидат регистрирани ќе биде и Лигата за демократија на професорот Ѓорѓе Марјановиќ, која што можеби ќе претставува и прва граѓанска партија во Македонија по Втората светска војна.

Партијата Сојуз на реформски сили е создадена на иницијатива на Анте Марковиќ, која ја подржува неговата политика. Тој формирал југословенска партија, партија на реформските сили во летото 1990 година бил формиран Иницијативен одбор на реформските сили на Македонија чии претседател бил Панде Лазаровски, тогашен професор на Економскиот факултет. Но активноста на Иницијативниот одбор не се одвивала како што сакал Анте Марковиќ (барал брзо да се формира партија за да излезе на избори) На чело на Иницијативниот одбор дошол Стојан Андов дотогашен амбасадор на СФРЈ во Ирак. Во октомври 1990 година ќе биде регистрирана партијата, Реформските сили на Македонија на

⁶⁰ Исто, 161-162.

чело со Стојан Андов⁶¹, чиј Главен одбор на чело со Анте Марковиќ се наоѓал во Белград. Основачкото собрание, на кое ќе учествуваат 630 делегати, ќе биде одржано на 5 октомври 1990 година во салата на Градежното претпријатие "Пелагонија" кај старото Сајмиште. На собранието, како гостин, ќе присуствува и Анте Марковиќ. Тој во својот говор ќе го поздравува собранието, при што ќе ја истакне важноста на реформите и ќе и посака успех на новата партија на следните избори. Предлозите на Статутот и Програмата на Сојузот на реформските сили на Македонија едногласно ќе бидат усвоени од страна на Основачкото собрание на партијата. За претседател на партијата, исто така едногласно ќе биде избран Стојан Андов. Веднаш потоа, односно за пет-шест дена ќе биде регистрирана Партијата.⁶²

Сојузот на реформските сили на Стојан Андов во својата програма ќе се залага за нов демократски договор на сите граѓани и на нивните суверени држави во постојните граници. Ова партија ја подржувале и повеќе мали партии, кои подоцна дел од нив и се приклучија. Меѓу нив се: Социјалдемократската партија, Младата демократска прогресивна партија, Партијата на Југословените.

Таканаречената југословенска опција, но со варијантата за суверена македонска држава во рамките на Југославија, ќе доминира во програмата на тогашната Странка на Југословените, на чие чело едно време ќе се наоѓа професорот Милан Ѓурчинов, како и во програмите на Социјалдемократската

⁶¹ Стојан Андов е роден во 1935 год. во Кавадарци, каде завршил основно образование и гимназија. Дипломирал на Економскиот факултет во Скопје, а во Белград магистрирал на политички науки. Во два мандата беше претседател на општина Кавадарци, потоа потпретседател на владата на СРМ и во три мандата член на Владата на СФРЈ. Беше пратеник во Сојузното собрание и амбасадор на СФРЈ во Ирак. По распаѓањето на СФРЈ, од првите повеќепартиски избори во 1990 год. досега постојано е избран за пратеник. Андов ќе биде и првиот претседател на повеќепартиското Собрание на Република Македонија, а таа функција ќе ја врши уште во два мандата.

⁶² Стојан Андов, *На мој начин...*, Скопје 2003, 162.

партија на Славко Милосавлевски и Партијата за целосна еманципација на Ромите што ќе биде формирана од страна на Фаик Абди.⁶³

Албанците уште во почетокот на осамостојувањето на Македонија формираа свои партии. Тие се залагаа Македонија да биде држава на сите, односно носители на суверенитетот да бидат Македонците, Албанците, Турците, Муслиманите, Власите, Ромите и други. Таков ќе биде ставот на Партијата за демократски просперитет (ПДП), прва партија која што ќе биде формирана од страна на Албанците во април 1990 година. Таа се залага за рамноправност меѓу Албанците и Македонците. Своите идеи требало да ги оствари преку парламентарни избори. Значајно е дека на почетокот оваа Партија ќе се залага за одржување целината на Македонија. За разлика од неа НДП директно, уште тогаш, ќе бара носител на државниот суверенитет на Република Македонија да биде и „албанскиот народ што живее во Македонија“.⁶⁴

II.3. Платформите на политичките партии

На 24 септември 1990 година, тогашниот претседател на Собранието Д-р Вулнет Старова, распиша избори за пратеници за 11 ноември, истата година. Партиите и оние постојните како СКМ-Партија за демократски промени, Социјалистичката партија, така и новоформираните, наголемо се подготвуваа за оваа шанса преку демократски избори да заземат што е можно позначајно место во животот на земјата. Вкупно 16 политички партии излегоа пред јавноста со своите платформи и програми и започна еден интензивен изборен натпревар.

⁶³ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 165.

⁶⁴ Исто.

Во програмите секојдневно се објавуваше како партиите ги определуваат своите политички погледи во однос на иднината на Македонија. Беа очигледни барањата за сопствен пат, а и излаз од кризата во која се подлабоко запаѓаше Југославија. Остри дебати за тоа дали Македонија и како таа би ја врзувала иднината со другите југословенски републики. Се нудеа разни варијанти за статусот на Македонија. Накратко сумирани тие се сведуваат на три опции:

Прво: Македонија да се изгради како суверена и самостојна држава;

Второ: Македонија да остане составен дел на југословенската федерација, за што се залагаше Партијата на Југословените;

Трето: Македонија да биде рамноправен субјект, но во конфедерална заедница на самостојни и суверени републики;

Во платформата на СКМ-Партија за демократски промени на Петар Гошев, на некој начин се спомнуваат трите опции, при што нагласка се ставаше врз изградбата на Македонија како суверена самостојна и демократско правна држава на рамноправни граѓани.

Близок став имаше и Социјалистичката партија на Киро Поповски.

Сојузот на реформските сили на Стојан Андов се залагаше за нов демократски договор на сите граѓани и на нивните суверени држави во постојаните граници.

Југословенската опција, но со варијанта на суверена македонска држава во рамките на Југославија, доминираше во програмата на тогашната Странка на Југословените на чие чело едно време беше Милан Ѓурчинов.

Додека во програмите на Партијата за целосна еманципација на Ромите што ја формира Фаик Абди, потоа во програмата на Социјалдемократската партија на Славко Милосавлевски и Лигата за демократија на Ѓорѓи Марјановиќ се предупредуваше дека доколку дојде до распаѓање на Југославија треба да се прогласи целосна неутралност на Македонија и Европа да ги гарантира нејзините граници.

ВМРО-ДПМНЕ имаше карактеристичен став за создавање на суверена македонска држава, но во програмата се споменуваше и тоа дека тие не се откажуваат од можната конфедерална Југославија.

Исто така МААК беше за слободна и суверена Македонија и се залагаше за референдум на кој македонскиот народ ќе се произнесе за нов облик на здружување и заедништво. Таа се залага за целосно духовно обединување на Македонците од цел свет.

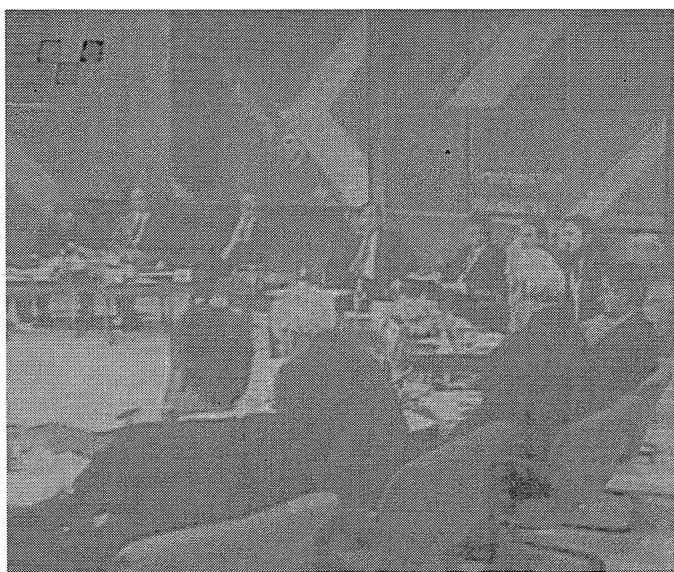
Партиите на Албанците беа за тоа Македонија да биде држава на сите, носители на суверенитетот да бидат Македонците, Албанците, Турците, Муслиманите, Власите, Ромите и други, додека НДП директно уште од тогаш бараше носител на државниот суверенитет на Република Македонија да биде и албанскиот народ што живее во Македонија.

Во сите програмски платформи на партиите се критикуваа дотогашните односи базирани врз социјалистичко самоуправување како и договорна економија. Се бараше радикално ослободување на сите хипотеки, а во економската сфера партиите имаа многу блиски ставови. Се залага за пазарни односи, за конкуренција на сите форми на сопственост, за ориентација за приватизација, за претприемништво, за реформи во даночниот систем, за аграрот и за технолошкиот развој.

Главно место во програмите на сите партии ќе заземаат нивните политичките погледи за иднината на Македонија, односно дали тие ја гледале Македонија во некаков сојуз со другите југословенски републики или како независна држава. Задничко за сите политички партии ќе биде залагањето за пазарни односи, за конкуренција на сите форми на сопственост, за ориентација кон приватизација, за претприемништво, за реформи во даночниот систем, односно сите ќе ги критикуваат дотогашните односи базирани врз социјалистичкото самоуправување, како и договорната економија.

Со формирањето на политичките партии, посебно од оние кои беа национално обоеани, во јавноста ќе бидат пласирани и ќе стануваат се по актуелни т.н. патриотски теми, се повеќе ќе се навлегува во историјата, ќе бидат преиспитувани многу настани и личности од минатото на македонскиот народ.

Историчарите ќе обнародат многу документи за репресии и елиминација, од страна на тајните служби, на некомунистички групи и добро познати лидери кои се бореле за независна Македонија и обединување пред, за време и по завршувањето на Втората светска војна.⁶⁵

Една од телевизиските дебати на претставниците на политичките партии, за време на првите повеќепартиски избори во РМ - Ноември 1990 година⁶⁶

Темите од минатото, и расправата околу нив ќе предизвикаа посебно внимание кај народот, а за тоа посебно ќе влијаат и средствата за информирање (печатени и аудиовизуелни), кои во јавноста ќе презентираат дотогаш непознати факти или пак познати само на партискиот врв.

⁶⁵ Трајче Грујевски, *Op. cit.*, 102-110.

⁶⁶ <http://www.telma.com.mk/index.php?task=content&cat=1&rub=6&item=4110>

Националниот бран кој што ќе се појави во тоа време во Југославија, а особено во Србија, ќе има пресудна улога во промената на македонското јавно мислење. Во Скопје сè повеќе ќе се чувствуваат реакциите на некои националистички и потценувачки постапки од Белград во однос на Македонија. Силен револт ќе биде создаден кај делегациите од СР Македонија, Собранието на Општината Куманово и некои политички партии, кои на 2 август 1990 година, кога при положувањето на цвеќе пред Меморијалниот музеј на Првото заседание на АСНОМ, во Манастирот "Прохор Пчински", ќе се сочат со фактот дека насилно се симнати и делумно оштетени спомен-плочите на Меморијалниот музеј од страна на Воислав Шешељ и неговите националистички приврзаници. Во текот на истиот ден, од страна на органите на милицијата на СР Србија, ќе дојде и до груба интервенција кон дел од граѓаните од СР Македонија кои носеа знамиња или со други симболи ја изразуваа париската или државната припадност. При тоа ќе бидат полесно повредени неколкумина граѓани од СР Македонија. Своето незадоволство од овој инцидент, ќе го изразат поголема група на граѓани, собирајќи се пред Собранието на СР Македонија.⁶⁷

Истовремено ќе расте и антимакедонското однесување на Атина и кршењето на правата на припадниците на македонското национално малцинство во Пиринска Македонија, кое, со промените во Бугарија, за прв пат ќе се појават на политичката сцена и ќе ги формираат своите први организации, како што беа ОМО "Илинден" и други.⁶⁸

Сите овие настани ќе им одат во прилог на националните партии, и ќе бидат искористувани од нив за стекнување на повисок рејтинг кај народот за парламентарните избори. Тоа им одеше во прилог на оние партии кои во своите

⁶⁷ *Заштитува на достоинството на македонската држава*. "Нова Македонија" (Скопје). XLVI/15635. (4 август 1990), 2.

⁶⁸ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 164.

програми цврсто се имаа определено за создавање на суверена македонска држава, надвор од Југославија, односно имаа аргументи со кои докажуваа дека е дојден крајот на братството и единството и дека е невозможно да се живее во заедничка држава со Србите.

Во политиката на Република Македонија фигурираа два политички табора, поделени на национална основа: политичкиот табор кој ги претставуваше интересите на албанскиот народ и другиот, кој ги претставуваше интересите на македонскиот народ, кој претендираше на институционалната и државна ексклузивност. Во Република Македонија, од нејзината независност, нејзините граѓани живеат во демократски плурализам и во еден многупартиски организиран политички процес. Како и во секоја друга земја, која излезе од источниот блок, како резултат на уривањето на комунистичката идеологија и руските и југословенските федерации, и во нашата земја имаше влијание минатото.

Животот и политичкото плуралистичко организирање во Република Македонија означува и подредување на политичките партии во двете најголеми етнички заедници, како и во другите помали заедници, формирајќи политички партии со два префикса. Едниот, кој ја означуваше етничката припадност и другиот, кој алудираше на идеолошката ориентација на партиите. Оттогаш, оваа практика на плуралистичкото организирање во Македонија не е променета. Кога се работи за практикување на многупартискиот плуралистички систем во албанскиот политички табор во Република Македонија, тогаш хронологијата на создавањето, развитокот и трансформирањето на албанските политички партии датира уште во првите денови на создавањето на државата. Во политичката сцена во тоа време се појави ПДП, која, во недостаток на друг албански политички субјект, се етаблира повеќе како сеалбанско политичко движење,

отколку како плуралистичко внатрешно организирање. Набргу, оваа празнина ќе ја надополни појавувањето на Народната партија и Демократската партија на Албанците, кои ќе ја збогатат политичката сцена во албанскиот табор. Граѓаните Албанци точно десет години се сведоци на политичките несогласувања во две димензии: едната, која се карактеризираше со меѓусебна нетолерантност внатре во албанскиот блок; и другата, која ги отсликуваше меѓунационалните разлики помеѓу Албанците и Македонците. Се мислеше дека овие несогласувања ќе изгаснат со појавувањето на партијата која претендира да биде ексклузивен сукцесор на Војната во 2001 година - Демократската унија за интеграција (ДУИ). Во овој случај, Албанците имаа илузија дека поглавјето на меѓуалбанските несогласувања се затворени, исто како и разликите меѓу Албанците и Македонците, дека нивото на животот и нивното учество во општествениот-политички живот во мултиетничката држава сега е веќе реалност и основа за интегрирање на Република Македонија во ЕУ и НАТО.⁶⁹

Во прилог на создавање на политичка почва за одржување на парламентарни избори, односно како радикални промени во политичкиот систем во СР Македонија ќе биде усвојувањето на Амандманите на Уставот на СР Македонија на 21 септември 1990 година.⁷⁰ Со нив наместо самоуправањето и делегатскиот систем, во центарот ќе бидат ставени граѓанската демократија, пратеничкиот систем, како и политичкиот плурализам, веќе нема да има Извршен совет туку Влада, востановена ќе биде функцијата претседател на Републиката наместо колективно претседателство и ќе биде напуштен социјалистичкиот систем.⁷¹

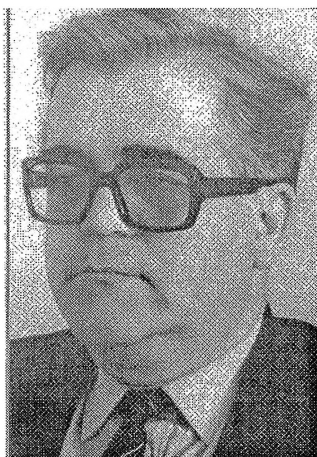
⁶⁹ Имер Селмани, *Политичкиот плурализам како фундаментална вредност на либерализмот - плурализмот во Македонија*. "Политичка мисла" (Скопје). Година 6. бр. 24. (декември 2008), стр. 33.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн.1, стр. 120.

Три дена по усвојувањето на уставните амандмани, односно на 24 септември 1990 година, тогашниот претседател на Собранието, д-р Вулнет Старова, ќе ги распише изборите за пратеници за 11 ноември истата година. Пред јавноста во овој предизборен период, со своите платформи и програми ќе излезат 16 политички партии кои ќе настојуваат да ги придобијат симпатиите кај гласачите, со што преку демократските избори би зазеле што е можно позначајно место во политичкиот живот на Републиката.

Како што беше и предвидено, на 11 ноември 1990 година ќе бидат одржани првите демократски парламентарни избори во Македонија. На нив ќе учествуваат повеќе од милион и сто илјади избирачи, а ќе гласаат за 1156 кандидати, предложени од страна на 18 политички партии, од една општествена организација - Здружението на пензионерите, како и 43 независни самокандидирани кандидати. Од овие предложени кандидати, избирачите требаше да ги изберат 120-те пратеници за Собранието на тогашната, сеуште, Социјалистичка Република Македонија.

Д-р Вулнет Старова (1934-1991), претседател на Собранието на СРМ. Функцијата ја извршувал од 1986 до 8.1.1991, до конституирањето на првото плуралистичко собрание

Кога зборуваме за првите повеќепартиски слободни избори во Републиката треба да нагласиме дека гласањето на првите повеќепартиски

парламентарни избори во Македонија ќе биде тајно и непосредно, а дискрецијата ќе биде загарантирана со изборниот закон. Резултатите од изборите требало бидат познати 24 часа по затворањето на гласачките места. За избрани, ќе бидат сметани оние кандидати кои што ќе добијат просто мнозинство од гласовите, а доколку овој потребен бонус намало да го добие ниту еден од кандидатите, изборите било предвидено да бидат повторени по 14 дена. Во вториот изборен круг, со кој требало да се пополнуваат преостанатите слободни места во Собранието на Социјалистичка Република Македонија и во собранијата на општините, ќе имаат право да влезат оние кандидати кои во првиот изборен круг ќе добијат повеќе од 7% од гласовите на избирачите од нивните изборни единици.⁷²

По изборите од 11 ноември ќе има уште два круга на гласање за да може да бидат пополнети сите места во Републичкиот парламент, и тоа, на 25 ноември и на 9 декември.

За дефинитивно завршени, изборите ќе бидат прогласени од РИК (Републичката изборна комисија) на 28 декември 1990 година. Републичката изборна комисија ќе соопшти дека изборите за избор на пратеници во Собранието на СРМ, што беа одржани во ноември и декември 1990 година дефинитивно се завршени и со тоа се создаваат претпоставки за конституирање на новоизбраното Собрание на СРМ. Постапката за спроведување на изборите од страна на РИК ќе биде оценета како демократска и согласно со Уставот и законите за избор на пратеници и одборници.

Генерално позитивна оценка за одржаните избори ќе дадат и странските набљудувачи иако ќе се случат одредени неправилности, а ќе има и меѓуетнички тензии и протести од страна на незадоволните граѓани.

⁷² *Македонија денес гласа*. "Нова Македонија" (Скопје). XLVI/15733. (11 ноември 1990), стр. 3.

Со изборите, најмногу избрани пратеници ќе има ВМРО-ДПМНЕ, и тоа 38, втора по големина група на пратеници ќе бидат од СКМ-ПДП. Во идното Собрание ќе бидат претставени и две коалиции - едната на партиите на Албанците (ПДП и НДП) со 22 пратенички места, а другата ќе ја сочинуваат Реформските сили и Младата демократска странка со 18 пратеници. Исто така, ќе бидат застапени уште неколку партии и тројца независни кандидати.⁷³

На седницата на Собранието на СРМ, одржана на 26 декември 1990 година, ќе биде одлучено првата седница на Собранието во нов состав да се одржи на 8 јануари 1991 година. За дневниот ред на оваа прва седница, било предвидено да го утврдат пратениците непосредно на седницата со која се до изборот на претседател на Парламентот требало да претседава најстариот пратеник.⁷⁴

Веднаш по завршувањето на изборите, поточно на 24 декември 1990 година, на иницијатива на Љубчо Георгиевски, ќе биде одржана тројна средба Гошев, Андов, Георгиевски на која ќе се разговара за организацијата на идната власт. По оваа средба ќе следат повеќе средби на кои ќе се разговара околу распределбата на местата Претседател на Собранието, Владата и Републиката. По подолги натегаша ќе биде постигнат договор функцијата Претседател на Собранието да му припадне на Стојан Андов, претседател на владата на кандидат на СКМ-ПДП, а претседател на Републиката на ВМРО-ДПМНЕ. За кандидат за Претседател на Републиката од страна на ВМРО-ДПМНЕ, ќе биде предложен владиката дедо Михаил, но овој предлог од страна на СКМ-ПДП нема да биде прифатен, по што во иднина тешко ќе може да бидат усогласени ставовитите на

⁷³ Киро Глигоров. *Op. cit.*, стр. 166.

⁷⁴ *Прва седница на новиот Парламент на Македонија*, "Нова Македонија" (Скопје). XLVI/15779. (28 декември 1990), стр. 1.

двете партии, кои добија најмногу пратенички места во идното Собрание на Македонија.⁷⁵

На вториот ден на Божиќ, на 8 јануари 1991 година, како што и било предвидено, ќе биде конституирано Собранието со нов состав. На првата конституитивна собраниска седница ќе претседава најстариот пратеник, Никола Стојановски, лекар од Велес, инаку член на пратеничката група на СКМ-ПДП.⁷⁶ Но, веднаш по почетокот на седницата ќе настане спор околу тоа која химна да биде исполнета пред да почне седницата. Пратениците на ВМРО-ДПМНЕ ќе инсистираат да се исполни македонската химна "*Денес над Македонија се раѓа*", а пратениците на СКМ-ПДП ќе се залагаат да се исполни југословенската химна "*Хеј Словени*". По жолчна расправа ќе биде договорено прво да биде исполнета химната на Македонија, а потоа онаа на Југославија. Во продолжение на седниците ќе има долги и жолчни расправи, а пратениците и раководството на ВМРО-ДПМНЕ, незадоволи поради неуспешниот процес на политичко договарање, ќе побараат да биде прекината седницата, додека не биде постигнат договор која од водечките функции на која партија ќе и припадне. Поради индиферентниот однос на ЦК на СКМ-ПДП и нејзиниот претседател Гошев, и блокирањето на договарањето околу функциите Претседател на Владата и Републиката, пратениците на ВМРО-ДПМНЕ откако усно ќе дадат согласност за избор на Андов за претседател на Собранието, во знак на протест ќе ја напуштат собраниската сала за време на гласањето.

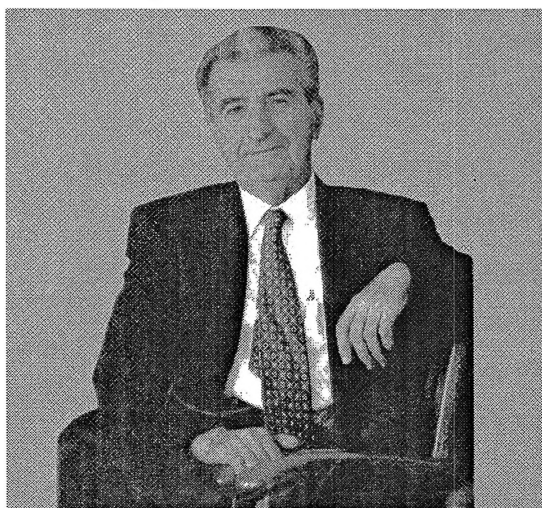
Претседавачот Никола Стојановски ќе го спроведе гласањето на кое Стојан Андов ќе биде избран за Претседател на Собранието, но овој избор само ќе го најави тешкиот процес кој му претстоеше на Собранието односно комплетирањето на новата власт.

⁷⁵ Стојан Андов, *Op. cit.*, 229-243

⁷⁶ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 166.

Поради недостатокот на политички договор, кандидатот за Претседател на Републиката на СКМ-ПДП, Киро Глигоров при првото тајно гласање на 19 јануари 1991 година нема да го добие потребното двотретинско мнозинство, односно пратениците на ВМРО-ДПМНЕ ќе гласаат против, а пратениците на ПДП ќе гласаат воздржано.

Откако ќе биде постигнат договор во замена на Претседателското место на Републиката, ВМРО-ДПМНЕ ги добие местата потпретседател на Републиката⁷⁷ и Претседател на Владата, на 22 јануари тие ќе соопштат дека ќе ја поддржат кандидатурата на Киро Глигоров.

Киро Глигоров (1917-2011), првиот Претседател на суверена Република Македонија

Собранието се конституира на 8 јануари 1991 година и за негов Претседател со мнозинство гласови беше избран Стојан Андов, пратеник од Сојузот за реформски сили. Десет дена по конституирање на Собранието на дневен ред дојде и изборот на претседател на државата, која сè до 7 јуни 1991 година го носеше името Социјалистичка Република Македонија, а потоа е утврдено името Република Македонија, со отфрлање на одредницата "социјалистичка". По мачните преговори,

⁷⁷ Оваа ново воспоставена функција, потпретседател на Републиката, ќе ја добие Љубчо Георгиевски.

како што наведовме, за единствен кандидат за претседател на Република Македонија беше утврден Киро Глигоров⁷⁸.

На седницата на Собранието, одржана на 27 јануари 1991 година со 114 гласови "за", од 119-те присутни, Глигоров ќе биде избран за прв претседател на Република Македонија.⁷⁹ На истата седница во попладневните часови поради недоследност на политичкиот договор од страна на пратениците на СКМ-ПДП, Љубчо Георгиевски и по двете гласања нема да го добие потребниот број на гласови за ново востановената функција, потпретседател на претседателот на државата. Георгиевски на оваа функција ќе биде избран, дури на 1 февруари 1991 година, со само 88 гласа "за", со што ќе биде продолжен веќе започнатиот процес на недостаток на заеднички политички договор помеѓу најголемите македонски политички партии во републичкото Собрание.⁸⁰

По изборот, она што особено јасно го изрази Претседателот на државата во својот говор беше неговата порака во Македонија да живеат среќни и слободни луѓе, кои само ќе се определуваат за здружување во Југославија, на Балканот, во Европа и во светот, заветувајќи се пред пратениците, пред сопствената совест, дека ќе ги вложи сите свои умствени, психофизички и човечки напори и ќе и го врати достоинството на Македонија. *“Да бидеме свои на своето, да бидеме широко отворени кон светот, како целосно независен рамноправен и творечки субјект. Да овозможиме целосно да дишат творечкиот потенцијал и родољубивоста на Македонците во Републиката, во соседните земји и сред многубројното македонско иселеништво, како знак дека овој мал, но горд народ, има свое убаво и бесмртно место под сонцето.”*⁸¹

⁷⁸ Киро Глигоров роден 1917 година во Штип. Во 1939 година дипломирал на Правниот факултет во Белград. Учесник во НОБ и еден од потписниците на Приговорот на Манифестот на ГШ на НОВ и ПОМ. Избран за член на АСНОМ, но набрзо, во 1945 година е повлечен да работи во Белград, во сојузните органи, заедно со други македонски кадри. Зазема повеќе високи функции во федерацијата, особено во економскиот и финансискиот сектор (Виолета Ачкоска, исто, 240).

⁷⁹ Киро Глигоров, *Op. cit.*, стр. 168.

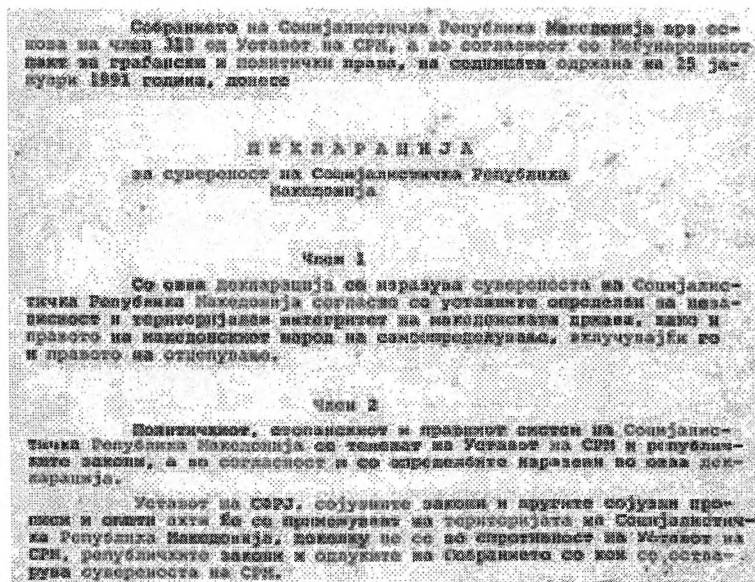
⁸⁰ Стојан Андов, *Op. cit.*, 264.

⁸¹ Киро Глигоров, *Op. cit.*, стр. 163-178.

II.4. Декларацијата за сувереност на СР Македонија

Идејата за донесување на "*Декларација за сувереност на СР Македонија*", како предлог, ќе биде изнесена од страна на пратениците на ВМРО-ДПМНЕ, два дена по конституирањето на Собранието. Меѓутоа, донесувањето на овој многу значаен историски документ ќе биде одложено за две седмици подоцна, со учество на сите пратенички групи. За Декларацијата, пред нејзиното донесување, ќе расправа Комисијата за уставни прашања и на 25 јануари 1991 година таа ќе биде усвоена од страна на Собранието заедно со Платформата на Македонија во разговорите за иднината на земјата.

Со оваа Декларација се изразуваше сувереноста на Социјалистичка Република Македонија, во согласност со уставните определби за независност и територијален интегритет на македонската држава, како и правото на македонскиот народ на самоопределување, вклучувајќи го и правото на отцепување.

Декларацијата за сувереност на СРМ⁸²

⁸² <http://img121.imageshack.us/img121/1945/33122055.jpg>

Волјата за сувереност треба да се регулира со "донесување на нов устав со кој, покрај другото ќе се определи општественото уредување и идните симболи на државноста на Македонија" (член. 3). Во Декларацијата меѓудругото се вели дека Македонија како суверена држава самостојно ќе решава за идните односи со државите на другите народи на Југославија, во согласност со своите интереси, по мирен и демократски пат.

Во случај да не биде реализирано спогодбено и демократско разрешување на односите меѓу суверените републики на СФРЈ, односно ако се загрозува суверенитетот на СР Македонија, Собранието презема обврска со свој уставен закон да ги регулира сите прашања од уставно-правен карактер со кои СРМ "како самостојна и независна држава ќе ги преземе суверените права што ги остваруваше преку организацијата на СФРЈ и ќе го утврди начинот на спогодување со другите републики за правното наследство на СФРЈ и за меѓусебните односи, според начелата на меѓународното јавно право"⁸³. "Донесувањето на Декларацијата за сувереност - според Стојан Андов -превиставува голем историски пресврт на нашата држава. Декларацијата за сувереност е прв државен акт што го донесе првиот повеќе партиски состав на нашето собрание. Во Македонија во тој момент постоела многубројни колебања и нејасноци за иднината на државата". Понатаму додава: "Со донесувањето на Декларацијата утврден е нашиот кон независноста на земјата, направени се сериозни огради кон федерацијата и дадена му е предност на нашето македонско законодавство во однос на сојузното, а исто така најавени се и чекори за референдум и нов устав на независна Република Македонија. Донесувањето на Декларацијата имаше прв приоритет во работата на првиот повеќепартиски состав на парламентот и тоа се случи само 17 дена по

⁸³ Декларација за сувереност на Социјалистичка Република Македонија. "Службен весник на СРМ", бр. 5 / 1991.

прваа седница, на која бев избран само јас за негов претседател. Овие 17 дена беа исполнети со прескавична активност".⁸⁴

Според Стојан Андов, текстот на Декларацијата бил изработен од работна група на чело со Драги Арсов.⁸⁵ За разлика од другите раздружени републики од Југославија,⁸⁶ Македонија тоа го направи со Декларацијата за сувереност. Таа го усвои овој документ пред изборот на претседател на државата и повеќепартиска влада. Тогашниот претседател на владата Глигорие Гоговски и Владимир Митков како претседател на државата го примиле текстот на документот. По нивна позитивна оценка почнала постапката за донесување и усвојување на документот. Значењето на Декларацијата е поголемо зошто е донесена со акламација.⁸⁷

На ова се спротивстави Сојузниот извршен совет и ќе поднесе барање до Уставниот суд на СФР Југославија за утврдување на нејзината уставност. Сојузната влада, Декларацијата ќе ја оцени како обид за создавање на нова суверена држава на територијата на СФРЈ, со што се доведува во прашање територијалниот интегритет на Југославија. Со еднострани акти на републиките, без промена на Уставот на СФРЈ, било оценето дека е противзаконски менувањето на општествено-економското и политичкото уредување во Републиките. По две недели по објавувањето на Декларацијата преку Службен весник, Сојузната влада доставила барање до Уставниот суд за да се поништи, како сепаратистички документ, кој бил во спротивност на уставот на СФРЈ. Вакво барање било испратени и до Претседателството на СФРЈ. На овие

⁸⁴ Стојан Андов, *Декларацијата за независност го ираира патиот кон независноста*. "Публика" (Скопје), бр. 39 (3 септември 2011), стр. 8.

⁸⁵ Потпретседател на Собранието и пратеник на ВМРО-ДПМНЕ.

⁸⁶ Хрватска тоа го направила со нов уставен закон со што ја најавила својата независност, Србија донесла нов устав со што ја потврдила својата независност, Словенија на 25 декември распишала референдум за независност.

⁸⁷ Стојан Андов, *Декларацијата за независност...*, стр. 9.

реакции на сојузните органи според Стојан Андов се пристапило кон борба за да се запрат овие чекори на сојузните органи. Покрај притисоците со Декларацијата за сувереност била создадена цврста основа за референдумот, кој бил распишан на 8 септември, донесувањето на македонскиот Устав во ноември 1991 година и Декларацијата во која се бара меѓународно признавање на Македонија, донесена на 19 декември, истата година.⁸⁸

На истата седница од 25 јануари 1991 година, Собранието на СРМ ќе ја усвои и Платформата на СР Македонија за идното уредување на Југославија, според која СР Македонија е подготвена да учествува во договорите за заедница на суверени држави врз заеднички интерес во областа на човековите права, на економијата, на одбраната и на надворешната политика. Со овој документ Собранието на СРМ ќе ја изрази определбата за прифатливост на оној облик на идно уредување на Југославија што ќе овозможи нејзин стабилен економски, политички и национален развој, а со договор меѓу суверените републики да бидат одредени функциите кои ќе се остваруваат на ниво на идната југословенска заедница.⁸⁹

Во насока на понатамошното осамостојување и меѓународно признавање на Република Македонија беа и „Декларацијата за признавање на југословенските републики“, донесена од Европската заедница на 17 декември 1991 година и „Декларацијата за меѓународно признавање на Република Македонија“, усвоена од Собранието на РМ на 19 декември 1991 година.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Киро Глигоров, *Op. cit.*, стр. 179-181.

II.5. Политичките превирања околу изборот на првата влада во плурализмот

По изборот на Претседател на Републиката на Киро Глигоров и неговиот потпретседател, Љубчо Георгиевски, работата околу конституирањето на новата власт сеуште не беше завршена. Следен чекор ќе биде изборот на нова Влада. Новоизбраниот претседател на Републиката требаше да предложи кандидат за претседател на Владата. За таа цел Киро Глигоров ќе го повика претседателот на ВМРО-ДПМНЕ, Љубчо Георгиевски и ќе побара од него да му предложи лице кое, тој како претседател на Републиката, ќе му го предложи на Собранието како кандидат за претседател на Владата.⁹⁰

Љубчо Георгиевски за можен кандидат за претседател на Владата, на претседателот на републиката Киро Глигоров ќе му го предложи Александар Лепавцов. Меѓутоа овој предлог ќе биде одбиен од Глигоров со образложение дека Лепавцов не ќе може со успех да ја извршува функцијата претседател на Владата. Глигоров ќе побара од Георгиевски да му предложи неколку имиња на можни кандидати за претседател на Владата од кои тој би избрал личност што ќе ја предложи за таа функција.⁹¹

Од страна на Георгиевски освен Александар Лепавцов, ќе бидат предложени уште три личности за мандатари на владата: Тодор Богданов, Милан Ставрев и Пандил Костурски, главно луѓе од највисокото раководство на партијата, меѓутоа и овие личности нема да бидат прифатливи за Глигоров. Според Глигоров ниту еден од предложените кандидати не соодветствувал на

⁹⁰ Функцијата претседател на Владата, во претходен политички договор помеѓу СКМ-ПДП и ВМРО-ДПМНЕ и припадна на ВМРО-ДПМНЕ, и од тие причини нејзиниот лидер Љубчо Георгиевски требаше да предложи лице за оваа државна функција.

⁹¹ Стојан Андов, *На мој начин...*, стр. 264-265.

неговата претстава за профилот или за квалитетите на еден премиер, а особено на влада пред која стоеле вонредно сериозни и историски задачи.⁹²

Со овие постапки Македонија ќе биде доведена на прагот на политичка криза затоа што Љубчо Георгиевски, видно револтиран, ќе одбие во недоглед да предлага кандидати од кои претседателот Глигоров ќе требаше да биде избран мандатар за новата влада. На овој начин, Глигоров ќе го напушти договорот кој што самиот тој го имаше прифатено при неговиот избор за претседател на Републиката. По извесно време ВМРО-ДПМНЕ ќе го врати мандатот.

Ваквата ситуација ќе иницира потреба од нови разговори и договорања, кои што повеќе од веројатно е дека не би успеале во изборот на нова влада без учество на ВМРО-ДПМНЕ. Како идеално решение за излез од настанатата ситуација Стојан Андов ќе му предложи на Глигоров да се определи за некој вид привремена, неполитичка, експертска влада.⁹³

На средба кај претседателот Глигоров на која ќе присуствуваат претседателот на Собранието Стојан Андов, потпретседателот Георгиевски и лидерите на сите партии застапени во Парламентот ќе биде прифатен предлогот на Андов за формирање на експертска Влада.

На сопствена иницијатива Глигоров ќе го покани д-р Никола Узунов⁹⁴ на разговор во кој ќе му понуди да биде мандатар на новата експертска влада.

Никола Узунов ќе го одбие овој предлог со образложение дека тој е човек од науката и дека е зафатен со работа на некои научни проекти и не би можел да ја прифати одговорноста, која ја носи со себе оваа политичка функција. Инаку тој сметал дека треба да бидат почитувани изборните резултати и договорите

⁹² Киро Глигоров, *Op. cit.*, стр. 182.

⁹³ Стојан Андов, *На мој начин...*, стр. 266.

⁹⁴ Никола Узунов припаѓал на втората генерација професори на Економскиот факултет. Од функциите на кои се наоѓал во СРМ би ги издвоиле: министер без ресор во Извршниот совет на Македонија, потпретседател на Републичкиот извршен совет и член на Меѓурепубличкиот комитет за девизен и надворешен трговски систем.

постигнати меѓу политичките партии во Парламентот. Тој сметал дека нема место за формирање на експертска влада, затоа што таа веднаш би се судрила со проблеми кои ќе бидат од политичка природа. Токму затоа, за тоа да биде избегнато, партиите кои ја добија довербата на граѓаните треба да си ги одмерат силите и во Парламентот и да состават Влада.

Неколку дена по одбивањето на Узунов да биде кандидат за претседател на Владата, Киро Глигоров привлечен од публикациите во кои академик Никола Кљусев пишува за разни прашања од економската сфера, ќе го повика кај себе и директно ќе му предложи тој да биде мандатар на експертската влада. Кљусев без поголемо размислување веднаш ќе го прифати предлогот.

На седницата на Собранието на 7 март 1991 година, академик д-р Никола Кљусев ќе биде предложен од страна на претседателот на Републиката, Киро Глигоров, за мандатар на новата влада составена од експерти, која ќе биде избрана од страна на Собранието две седмици подоцна, односно на 20 март 1991 година.

Во составот на Владата ќе се најдат и повеќе членови и симпатизери на ВМРО-ДПМНЕ, вклучувајќи го и премиерот Кљусев. Таков на пример ќе биде министерот за внатрешни работи Јордан Мијалков, кого лично ќе го донесе Кљусев како свој пријател, потоа министерот за правда Ѓорѓи Наумов, академикот Георги Ефремов - министер за наука, Илија Андонов (синот на Ченто) кој ќе биде министер без ресор, Александар Лепавцов ќе биде министер за урбанизам. Потпретседатели на Владата ќе бидат д-р Блаже Ристовски, Јован Андонов и Беќир Жута. Иван Ангелов ќе биде министер за земјоделство, Ристо Дамјановски-министер за одбрана, Димитар Димитров -министер за образование, Цветан Грозданов -министер за култура, Перко Колевски-министер за здравство, Јане Миљовски - министер без ресор, Денко Малевски - министер за надворешни

работи, Гоце Петрески - министер за развој, Иљаз Сабриу - министер за труд и социјална политика, Методија Тошевски-министер за финансии, Стојан Трајановски-министер за стопанство, Мартин Треневски-министер за информации и Љубомир Фрчковски - министер без ресор.⁹⁵

Академик Никола Кљусев, првиот премиер на Владата на суверена РМ

Академик Никола Кљусев (1927-2008) дипломирал економија на белградскиот универзитет (1953), магистрирал во 1963, а докторирал 1964 година на тема *“Критериуми и методи за оценување на економската ефективност на инвестициите“* на истиот универзитет. Својата научна кариера ја започнал како асистент на Институтот за научни истражувања во индустријата на Македонија. Бил научен и виш советник во Економскиот институт. Во 1968 година е избран за вонреден, а во 1972 за редовен професор на Економскиот факултет при Универзитетот вСвети Кирил и Методијв. Во 1988 година е избран за член на МАНУ. Објавил повеќе трудови од областа на економијата, поезија, есеи и други трудови .

Експертската влада уште веднаш по нејзиниот избор мораше да се зафати со работа затоа што и претстоеја сериозно проблеми со кои таа мораше да се справи.

⁹⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, стр. 182-183.

Во ова време на политичко неединство во федерацијата, Македонија ќе се најде во извонредно тешка економска состојба. Прекилот на економска соработка со другите југословенски републики за Македонија значеше сериозно нарушување на националната економија. Тоа беше од причина што целиот надворешно-трговски промет беше остваруван со другите републики од СФРЈ. Целата економија всушност беше градена на тој начин Македонија да пласира стоки, особено земјоделски, а да се снабдува со сировини и енергенци од останатите републики.

Од причина што Словенија и Хрватска, во почетокот на 1991 година, ќе престанат да ги исполнуваат обврските кон федералниот буџет, сојузните органи сосем ќе ја запрат уплатата од Сојузниот буџет,⁹⁶ во Буџетот на Македонија за оние обврски кои беа должни редовно да ги уплатуваат по основ на котизација, за Македонија како недоволно развиено подрачје. Поради фактот што Македонија редовно ќе си ги извршува обврските кон Сојузниот буџет, а нема да ги добива уплатите на средства на кои имаше право, финансиските можности на Републиката ќе бидат исцрпени до тој степен што ќе се закани опасност да нема доволно средства за финансирање на основните државни служби.

Бидејќи девизните резерви беа сведени на минимум, затоа што беа однесени во Народната банка на Југославија, Македонија ќе нема доволно средстава за задоволување на елементарните потреби. Ќе се почувствува недостаток на девизни средства за увоз на лекови и основни прехранбени производи. Ќе се појави нафтена криза поради фактот што земјата немаше пари да ја набави во оние количини во кои им беше потребна на граѓаните, а од тие причини ќе бидат воведени бонови со кои што ќе се настојува да се воведат нејзина рестриктивна употреба. Соработката со земјите на СЕВ исто така ќе се

⁹⁶ Ричард Ц. Кремтон, *Op. cit.*, 341.

одрази многу силно врз македонската економија затоа што таа беше од особена важност за македонскиот увоз-извоз.

Еден од клучните проблеми кој требаше да го реши новата влада беше воведување на нов монетарен систем, односно македонска валута, затоа што во Македонија во употреба сеуште беше југословенскиот динар кој што беше под постојани инфлаторни влијанија. Новата валута денар ќе биде воспоставена од страна на експертската влада на Република Македонија дури во април 1992 година.

За да може да ја воспостави власта на целата територија на Македонија експертската влада мораше да обезбеди, пред сè, функционирање на сите неопходни институции на власта, кои што ќе бидат компактабилни со меѓународните стандарди. Секако дека ова беше макотрпен процес со оглед на огромните отпори и постојна инерција од претходниот систем и постоењето на различни интереси кои не одеа во прилог на одржувањето и функционирањето на македонската држава.

Така, уште на самиот почеток, првата посериозна препрека со која ќе се соочи владата ќе биде пописот на населението кој што требаше да се одржи во Република Македонија, само еден месец по нејзиното конституирање. Пописот смислено и масовно ќе биде бојкотиран од страна на населението од албанско етничко потекло, со образложение дека албанскиот јазик не е доволно застапен во пописната документација и поради недоволната застапеност на попишувачи-Албанци. Поединци од албанско етничко потекло, охрабрени од средбата која беше одржана во Албанија, во градот Круја, на која од Македонија ќе присуствува Невзат Халили, а ќе биде дискутирано за дискриминаторската политика во Југославија врз Албанците, во македонската јавност ќе изнесат обвинувања дека поранешните пописи во Македонија што се однесува за бројот на Албанците во Македонија се обични фалсификати и со бојкотот на пописот,

во април 1991 година, тие не направиле никакво зло туку само спречиле еден обичен фалсификат.

Со оглед на фактот што веќе претходно косовските Албанци го интернационализирала "албанското прашање" (барајќи "човекови" права), за време на пописот и по неговото одржување, во РМ ќе почнат да доаѓаат многу амбасадори и странски политичари, аналитичари и новинари кои ќе се распрашуваат околу спроведувањето на пописот. И покрај сите аргументи и објаснувања, заклучокот на странските мисионери ќе биде дека пописот е неуспешен, а одговорноста за неуспехот ќе биде префрлен врз новата Влада, односно новата власт во Македонија.

Ако го погледнеме прегледот на статистичките податоци на повоените пописи на населението (види ја табелата доле), можеме да констатираме извесни варирања, меѓутоа, во глобала, од 1953 година па натаму се зголемува бројот и процентот на албанското население во вкупната структура на населението, како и бројот на населението со муслиманска вероисповед.

**Промени на етничкиот состав на населението во Република Македонија
во периодот 1953–1991**

	1953	1961	1971	1981	1991
Албанци	162.524 (12,5%)	183.108 (13,0%)	279.879 (17,0%)	377.208 (19,8%)	441.987 (21,7%)
Македонци	860.699 (66,0%)	1.000.854 (71,2%)	1.142.375 (69,3%)	1.279.323 (67,0%)	1.328.187 (65,3%)
Турци	203.938 (15,6%)	131.481 (9,4%)	108.552 (6,6%)	86.591 (4,5%)	77.080 (3,8%)
Срби	35.112 (2,7%)	42.728 (3,0%)	46.465 (2,8%)	44.468 (2,3%)	42.775 (2,1%)

Зголемувањето на бројот на Албанците е резултат на големиот механички прилив, пред сè од Косово, Јужна Србија и Санџак во Македонија, како и сразмерно големиот наталитет на Албанците кој изнесувал некаде околу 24 промили и бил 4-5 пати поголем од македонскиот просек.

Така, Албанците во најголем број го бојкотираа пописот од 1991 година и нивниот број е изведен според проценка. Во пописот од 1994 година, спроведен по сите европски стандарди и со меѓународна контрола, бројот на Албанците изнесува 20,7% од вкупното население на републиката.

Механичкиот прилив на албанско и друго муслиманско население кој со децении се одвиваше на штета на Македонците и големиот наталитет делуваа врз промената на етничката карта, особено на Западна Македонија. Од друга страна, непочитувањето на правната држава за сметка на обичајното право, сивата економија итн., создаваше низа социјални проблеми со кои тешко можеше да се справи една недоволно развиена држава. Ако кон ова се додадат екстремните истапи на Албанците за рedefинирање на границите и стравот кај Македонците дека ќе ја изгубат државата, навистина се создаваше клима на недоверба помеѓу различните етнички заедници⁹⁷.

Немоќта на државата, во еден подолг период да се справи со низата проблеми на меѓуетнички план, Албанците ја искористија за инволвирање на меѓународниот фактор и промовирање на наводна загрозеност на човековите и етничките права на Албанците најпрво во СФРЈ, а потоа и во Република Македонија⁹⁸.

Така, и бојкотот на пописот од 1991 година силно ќе се одрази врз вкупната атмосфера во Македонија. Со таквиот акт, всушност ќе бидат најавени други можни разидувања и судири во иднина. Присутната напната атмосфера ќе и наговести на новата Влада и пошироката јавност дека на патот кон градењето на независноста Република Македонија ќе се соочува со специфични пречки чие совладување понекогаш ќе наидува и на неразбирање во меѓународната јавност.⁹⁹ Со овој добро смислен и разработен план на албанското малцинство

⁹⁷ Славко Милосавлевски, Мирче Томовски, (1997), *Албанците во Република Македонија 1945-1995, легислатива, политичка документација, статистика*, Скопје: НИП "Студентски збор", 187-285; Виолета Ачкоска, *Лекции...*, 148-149.

⁹⁸ Новица Велјановски, *Македонија 1945-1991, државност и независност*, Скопје 2002, 350-352

⁹⁹ Стојан Андов, *На мој начин...*, 290.

(народност), уште во првите моменти на конституирањето на новите органи на власт во Република Македонија, државата ќе биде оцрнета пред меѓународната јавност, а македонското мнозинство обвинето дека не ги почитува правата на малцинствата.

II.6. Првите конфликти во Југославија и нивниот одраз во Република Македонија

Правото на раздружување, како основа на прогласување на независност, односно процесот на сецесија, имаше одзив и во Македонија. Уште во април 1991 година, Доста Димовска¹⁰⁰ на седниците на Собранието на РМ особено ќе го застапува и брани правото на Македонија за прогласување на независност. Овој став ќе биде поддржан и од потпретседателот на Републиката Љубчо Георгиевски и во неговите иницијативи тој ќе бара скорешно прогласување на независност на Република Македонија.

Во Македонија особено влијание ќе имаат настаните во Словенија и Хрватска, и тоа не само идеите за раздружување, туку со особено внимание ќе бидат следени настаните од кои се чувствуваше отворена закана од вооружен конфликт меѓу државните органи на Република Хрватска и делот од нејзиното население со српско етничко потекло.

Во пролетта 1991 година во Хрватска ќе започнат првите безредија, односно вооружени судири кај Плитвичките Езера и ред други,¹⁰¹ кои ќе предизвикаат особена загриженост во македонската јавност. Во кризните подрачја живеаа и работеа многу македонски граѓани, се одвиваа разни

¹⁰⁰ Доста Димовска беше пратеник на ВМРО-ДПМНЕ во Собранието на Република Македонија.

¹⁰¹ Ричард Ц. Кремптон, *Op. cit.*, 344

стопански и други зделки, а беа склучени и многу мешани бракови. Но што беше најважно, во овие крвави настани ќе бидат вовлечени извесен број македонски старешини и војници, кои беа на отслужување на воената обврска во ЈНА.

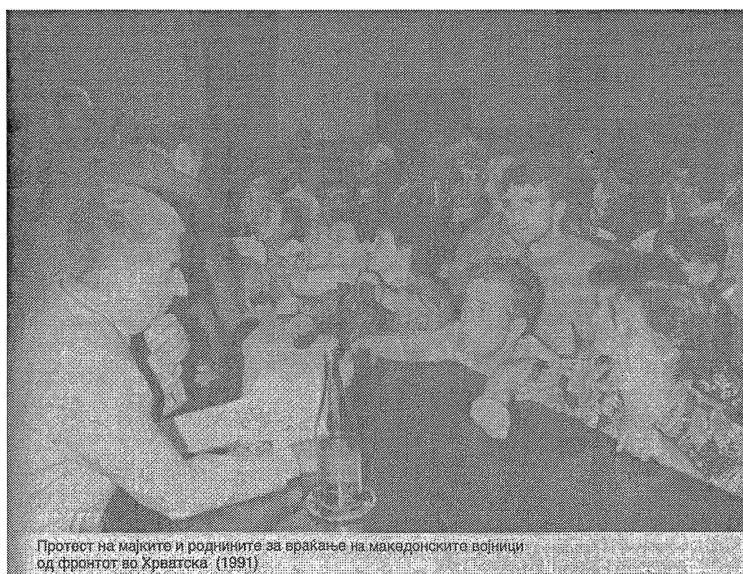
Овие настани, на Експертската влада во Македонија ќе им ги наметнат прашањата: Како да се зачува Македонија од војната? Како таа да опстане во мир по прогласувањето на својата независност? Како да се обезбеди нејзиниот мирен развој наспроти вонредно сложената воено-безбедносна ситуација во Југославија.¹⁰²

Но, мај 1991 година за Македонија ќе започне многу тажно, односно таа ќе ја даде и својата прва жртва, младиот војник од градот Кавадарци, Сашо Гешовски. Имено, на 6 мај 1991 година организирани од хрватските политички организации, масовно ќе бидат собрани граѓани од Сплит и околината, а потоа дел од наоружените учесници во демонстрациите ќе почнат да пукаат кон војниците во кругот на воено-поморската база "Лора" во Сплит. Со првите истрели смртно ќе биде погоден војникот Гешовски, кој во тој момент вршел стражарска служба на влезот во базата. Веста за загинувањето, односно убиството на македонскиот војник, силно ќе одекне во Македонија, посебно во Кавадарци.

На плоштадот во Кавадарци во приквечерината на 6 мај 1991 година ќе се соберат над дест илјади граѓани на кои ќе има се обрати претседателот на Собранието на РМ - Стојан Андов. Тој на насобраните граѓани ќе има вети дека Парламентот ќе преземе се што е потребно граѓаните на Република Македонија да не служат војска надвор од територијата на земјата, односно ќе нагласи дека Македонците доста војувале во туѓи војни и за туѓи цели и дека Македонија повеќе нема да дозволи нејзините "синови" да гинат во туѓи граѓански војни.

¹⁰² Киро Глигоров, *Op. cit.*, 185.

На погребот на Сашо Гешовски ќе присуствуваат сите водечки политички личности на Република Македонија. Претседателот на РМ, Киро Глигоров дури и ќе го откаже своето патување во Торонто за да може да присуствува на погребот.¹⁰³ Ќе присуствува и делегација на ЈНА, во која ќе биде генерал-полковникот Милан Ружиновски, Македонец (заменик-началник на Генералштабот на ЈНА), кој и покрај предупредувањето, никој од генералите да не зборува на погребот, ќе одржи проштален говор и со тоа ќе ги наруши желбите на семејството Гешовски.

Македонските војници регрутирани во ЈНА беа жртва на воените братоубиствени судири на другите простори во СФРЈ, така што македонската јавност бараше нивно враќање во татковината Македонија

Во прошталниот говорот што ќе го одржи, генерал-полковникот Милан Ружиновски ќе ја спомне официјалната верзија на убиството, односно дека Сашо Гешовски го загубил својот живот, жртвувајќи се да му помогне на својот другар кој бил во опасност, а потоа ќе говори за југословенскиот патриотизам и за честа да се служи во Југословенската народна армија и да се загина за неа.¹⁰⁴ Тој ќе им се

¹⁰³ Исто, стр. 187.

¹⁰⁴ Стојан Андов, *На мој начин...*, стр. 296.

обрати и на родителите со следните зборови: „*Не треба да жалииш ишшо загубивиш син, шoј иаднал за да се зачува Југославија*”. Со овој говор генерал-полковникот Ружиновски ќе ги повреди чувствата на онаа маса народ кои имаа разбирање, симпатии и некоја надеж во ЈНА и ќе доведе до масовен пресврт на ставот на луѓето во Македонија, кон ЈНА.

II.7. Озаконување на независноста на Република Македонија

II.7.1. Референдумот за независност

На седницата на Собранието на Република Македонија, одржана на 6 август 1991 година една од главните точки на дневен ред ќе биде предлогот на претседателот Киро Глигоров за одржување на Референдум за независност на Македонија. Овој предлог ќе предизвика жестока полемика помеѓу пратениците во Собранието. Кај пратеничката група на ВМРО-ДПМНЕ постоело сомневање во успешноста на Референдумот и токму од тие причини тие се залагале за следење на примерот на Хрватска, односно прогласување на независност од страна на Собранието. За таа цел раководството на контактирало со хрватските политичари, пред сè од владеачката партија Хрватска демократска заедница (ХДЗ), па во таа насока беше посетата на хрватскиот политичар Стипе Месиќ на ВМРО-ДПМНЕ. Пратеничката група на ВМРО-ДПМНЕ го поставила прашањето, со кое право би се ставило на гласање тоа што пред 50 години веќе го изгласал АСНОМ, имено дека Македонија како независна држава влегла во составот на Федеративна Југославија. Според нив сувереноста може едноставно да биде повратена со Уставен закон, и на тој начин едноставно да бидат повратени суверените права што некогаш и биле предадени на Федерацијата.

На овај референдум инсистирал меѓународниот фактор, кај барал Македонците да не го следат примерот на Хрватска, туку тоа да се изврши по демократски пат. Прашањето за референдум било поставено на дневен ред на собраниската седница од 6 август 1991 година. Киро Глигоров поставувајќи го ова прашање ќе рече дека " *...без референдум ние не можеме да донесуваме какви и да било одлуки, туку од самиот народ треба она право што денес ниту КЕБС ниту која и било меѓународна институција на ниеден народ не му го осигурава-секој народ да има право да се самоопределува... Референдумот е потребен за да се изјасни целиот народ дали ја поддржува идејата за политика и дали е за суверена и независна Македонија која има право и можност да соработува во сојуз на суверени држави*". Глигоров понатаму нагласува: " *Јас не се сомневам во тоа дека народот ќе се изјасни позитивно за една таква одлука...*" .¹⁰⁵

Дилема за одржување на референдум, во Собранието ќе поттикне и независниот пратеник Тодор Петров, кој ќе изрази стравување од евентуален неуспех на одржаниот референдум.

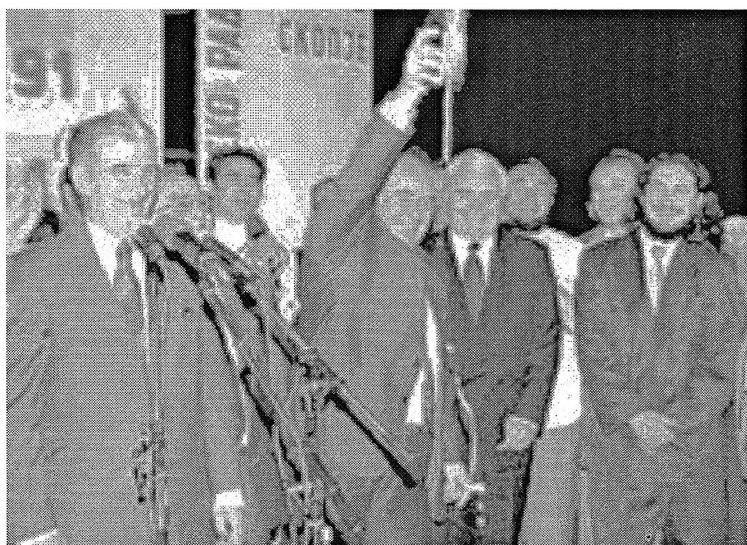
Ставот на ПДП ќе биде изнесен од страна на пратеникот Абдурахман Алити, кој ќе потенцира дека Албанците би гласале единствено за Македонија како суверена демократска независна држава, доколку таа биде вистинска демократска заедница на рамноправни граѓани.¹⁰⁶ Тој ќе истакне: " *Ќе кажам јавно пред овој Парламент - за друга Македонија, за Македонија во кој би биле дискриминирани, навистина немаме никакви причини да гласаме. Тоа сигурно не го очекуваат од нас. Меѓутоа, бидејќи се работи за јасна определба, за Македонија како суверена демократска независна држава да биде и демократска заедница на рамноправни граѓани, за идејата Македонија ние ќе гласаме сите*" .¹⁰⁷

¹⁰⁵ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 202.

¹⁰⁶ Исто, 205.

¹⁰⁷ Исто.

Сомневање во успешноста на референдумот имал и Љубчо Георгиевски, кој во својот говор истакнал: "...бидејќи тие АВНОЈ-ски принципи не постојат, најлогично е да си ги вратиме тие суверени права. Зошто на сега тоа инсистирам?", по што Георгиевски додал: "Затоа што она што ќе го ставиме на референдум многу скапо, претмногу луѓе се бореле за него за да дозволиме каков и да било ризик ако не успее тој референдум... ми се чини дури и самиот народ нема право да ја изгласа својата нерамноправност".¹⁰⁸

Прославата на плоштадот Македонија по повод успешниот референдум за суверена држава Македонија, одржан на 8 септември 1991 година¹⁰⁹

Понатаму Георгиевски конкретно посочил кој ќе биде виновникот доколку евентуално референдумот не успее, при што рекол: "Јас навистина не гледам шанса да успее овој референдум во Македонија кога во средствата за јавно информирање во Македонија се бранат тесноартистичките интереси на Сојузот на Комунистите - Движење за Југославија. Со такви средства за јавно информирање тешко дека нашиот референдум ќе успее. Тоа се моите мотиве за еден голем прашалник."¹¹⁰

¹⁰⁸ Исто.

¹⁰⁹ <http://www.telma.com.mk/images/nezavisnost.jpg>

¹¹⁰ Киро Глигоров, Оп. cit., 205.

Повеќемина пратеници ќе ги поддржат настојувањата на претседателот Глигоров за постигнување на концензус околу предлогот за одржување на референдум. Тие напори ќе вродат со плод, и референдумот ќе добие јасна и недвосмислена поддршка од Владата и македонските и албанските партии. Премиерот Кљусев во својата дискусија ќе нагласи дека барањето на согласност од народот е најголема легитимација на каков и да било акт, а тоа е од особена важност за нашето опкружување кое не негира, како и за меѓународната заедница која е мошне заинтересирана за судбината на југословенските народи.

Некаде пред полноќ, на 6 август 1991 година, во Собранието со акламација ќе биде донесена "Одлуката за распишување на Референдумот". Референдумот на кој граѓаните требаше да се изјаснат за прашањето: "*Дали сѐе за суверена држава Македонија, со право да сѐаат во иден сојуз на суверените држави на Југославија?*", беше закажан за 8 септември 1991 година.¹¹¹

На Референдумот кој ќе биде одржан, како што било предвидено, на 8 септември 1991 година, кој според многумина беше најважен чекор кон здобивање на меѓународно-правен легитимитет за самостојноста и сувереноста на Македонија, ќе излезат на гласање 71,85% од граѓаните со право на глас.¹¹² Од вкупниот број на гласови, 95,26% ќе се изјаснат позитивно. Со тоа изјаснувањето ќе добие плебисцитарен карактер, и врз таа основа, по десет дена, Собранието на тогашна СР Македонија ќе констатира дека граѓаните ја изразиле волјата и го дале својот глас за создавање на РМ како суверена и самостојна држава.¹¹³

Референдумот за самостојност и сувереност ја покажа желбата на македонскиот народ за самостојна и суверена држава Македонија¹¹⁴.

¹¹¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 2, 397.

¹¹² Киро Глигоров, *Op. cit.*, 207.

¹¹³ *Декларација за сувереност на Социјалистичка Република Македонија*. "Службен весник на СРМ". бр. 5 / 1991. За ова види: Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 2, 397.

¹¹⁴ Новица Велјановски, *Op. cit.*, 364.

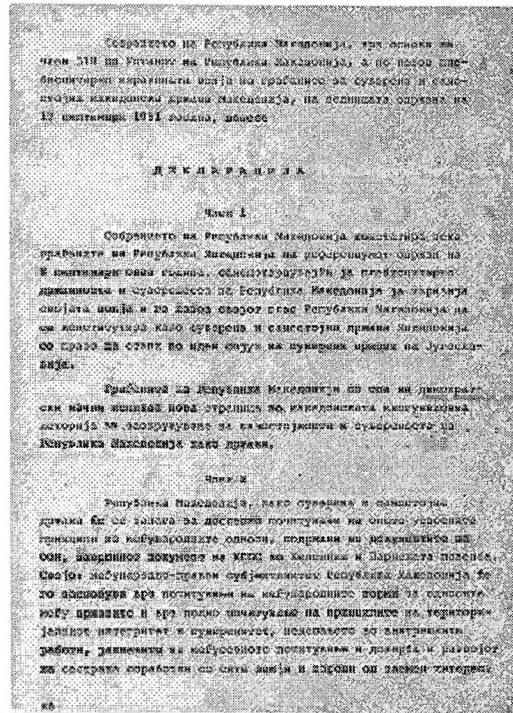
II.7.2. Декларацијата за суверена и самостојна Република Македонија

Десет дена по завршувањето на Референдумот, на 18 септември 1991 година, Собранието на Република Македонија ќе усвои Декларација во која ќе бидат изложени принципите според кои Македонија, сега од позиција на независна држава, ќе се води во својата надворешна политика и нејзиното меѓународно признавање. Декларацијата, всушност, значеше прифаќање на референдумските резултати од 8 септември 1991 година. Во неа се вели: *"Република Македонија како суверена и самостојна држава, ќе се залага за доследно почитување на наредно усвоените принципи на меѓународните односи, содржано во документите на ООН, во завршните документи во КЕБС во Хелсинки и Париската повелба. Својот меѓународно-правен субјективитет Република Македонија ќе го заснова на меѓународните норми за односите меѓу државите и врз целосно почитување на принципите на територијалниот интегритет и суверенитет, немешање во внатрешните работи, јакнење на меѓусебното почитување и доверба и развојот на сестрана соработка со сите земји и народи од заеднички интерес".*¹¹⁵

Декларацијата исто така се залага за почитување на добрососедските односи како и соработка со европските и другите земји во светот. Во овој документ Република Македонија се определува за почеток на интеграциските процеси во Европа. Таа се залага за неповредливост на границите во регионот е против територијални претензии спрема која било земја од регионот и немешање во работите на соседните држави. Што се однесува до правата на македонското малцинство во соседните држави Република Македонија ќе продолжи да води политика која ќе се потпира врз меѓународните норми и чија основна цел и суштина е признавање и почитување на основните човекови права и слободи, а

¹¹⁵ Декларација за суверена и самостојна македонска држава Македонија. "Службен весник на СРМ", бр.42 / 1991.

во тие рамки и на слободите и на правата на на Македонците кои живеат во соседните земји. Република Македонија ова прашање смета дека може да се разрешува со мирни и со демократски средства и во духот на европските и цивилизациските стандарди.¹¹⁶

Декларацијата од 18 септември 1991 година¹¹⁷

Декларацијата всушност ќе стане платформа на активностите во процесот на меѓународното признавање на Македонија. За таа цел, водечките личности од власта во РМ ќе остваруваат голем број на контакти и средби со странски државници и меѓународни организации. Меѓутоа, тој процес не се одвиваше според очекувањата. За разлика од Словенија и Хрватска, Македонија немаше моќни поддржувачи на нејзината самостојност во земјите од Европската унија¹¹⁸.

¹¹⁶ Киро Глигоров, Op. cit., 208.

¹¹⁷ <http://www.soros.org.mk/archive/G11/sm7805.htm>

¹¹⁸ Новица Велјановски, Op. cit., 365.

II.7.3. Донесувањето на новиот Устав на Република Македонија

По објавувањето на независноста, и покрај сите амандмански промени, дури и онаа кога Собранието на Република Македонија, со посебен амандман, од името на државата ќе ја избрише одредницата "социјалистичка", тешко можело да се гради општество кое што требаше да биде поинакво од претходното. За да може земјата да биде признаена на меѓународен план, ѝ беше потребен модерен европски устав, кој ќе кореспондира со уставите на традиционално демократските европски држави.

Уште на 6 мај 1991 година, претседателот Киро Глигоров ќе упати предлог за измена на Уставот на СР Македонија, кој ќе го изрази суверенитетот на Македонија. Во предлог текстот ќе бидат назначени основните определби според кои би требало да се раководи изработката на Уставот, како што се принципите на демократија, човекови права и пазарно стопанство. Во изработката на новиот македонски Устав ќе учествуваат неколку реномирани правници и тоа: Владо Поповски, Љубомир Фрчковски, Лазар Китановски и Димитар Мирчев. Воглавно, тие и ќе бидат предлагачи на текстот на Уставот.

Ќе биде формирана и Уставна комисија со која ќе раководи претседателот на македонското Собрание - Стојан Андов, а ќе биде составена од членови на сите партии застапени во Парламентот. За учество во комисијата ќе бидат поканети и неколкумина постари реномирани правници, кои претходно биле ангажирани во изработка на уставна материја, и тоа: Ѓорѓи Цаца, Евгение Димитров, Александар Христов, Ксенте Богоев и Владимир Митков.¹¹⁹

Во текот на работата на текстот на Уставот, особено актуелен ќе биде проблемот околу Преамбулата. Десното крило на партиите постојано ќе инсистира на создавање на национална држава. Како пример ќе ги наведат

¹¹⁹ Исто, 213.

уставите на југословенските републики Хрватска и Словенија, со тврдење дека со граѓанската идеја за создавање на држава се губи основниот национален карактер на државата т.е. нејзината припадност. Албанските партии ќе бараат посебна глава во Уставот во која ќе бидат утврдени правата на националностите, односно да им бидат загарантирани сите права како и на сите други граѓани во Македонија. Тие ќе инсистираат на враќање на некогашната формулација на Уставот на Социјалистичка Република Македонија од 1974 година, во која се велеше дека Република Македонија е држава на македонскиот народ и на албанската и другите народности.

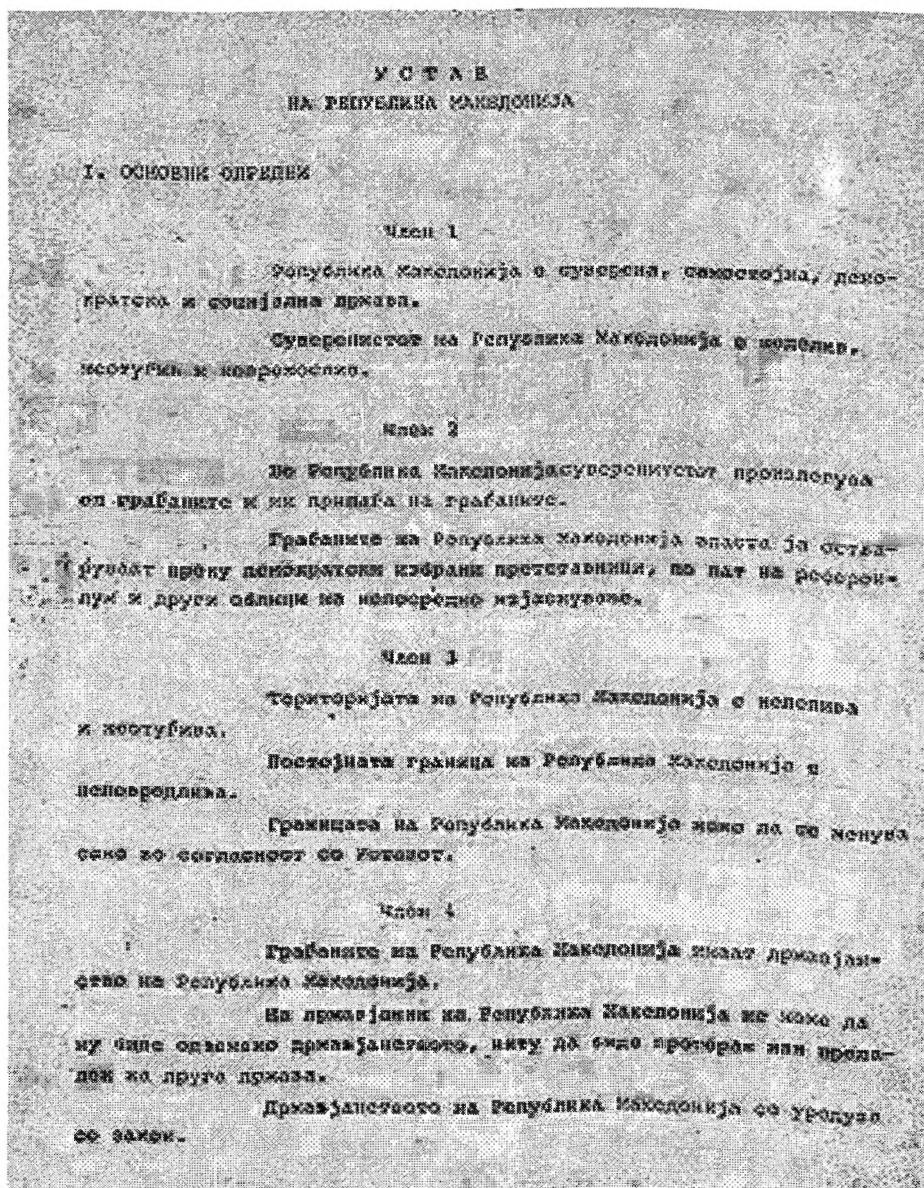
Но, во суштина, со новата Преамбула во која се декларираше дека *"Македонија е држава на Македонциите и сите други граѓани"*¹²⁰ не се нарушуваат правата на другите нејзини граѓани, затоа што веќе во вториот уставен член се кажува дека носител на суверенитетот се граѓаните на Република Македонија. Тоа јасно покажува дека се застапува чист граѓански концепт, кој на малцинставата им гарантира зачувување на својот национален идентитет, слободно да зборуваат на својот мајчин јазик, потоа, да имаат основно и средно образование на мајчин јазик и.т.н.

На денот на донесувањето на новиот Устав ќе му преходат неколку дневни собраниски расправи кои ќе покажат дека има партии и пратеници кои покажуваат незадоволство од текстот на Уставот, од Преамбулата, и од нормативниот дел со кој беа определени колективните и индивидуалните права на граѓаните на Македонија.

Уставот на Република Македонија ќе биде донесен на Собраниската седница која ќе биде одржана на 17 ноември 1991 година. Тој ќе биде донесен со над две третини од гласовите на пратениците, а за време на гласањето

¹²⁰ Преамбулата на Уставот на РМ од 1991 година.

Албанците- пратеници ќе ја напуштат собраниската сала. Со донесувањето на Уставот, со кој Република Македонија беше прогласена за суверена и независна држава, се заврши со процесот на осамостојување.¹²¹

Првите 4 члена од Уставот на РМ, донесен во 1991 година¹²²

¹²¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске...*, Кн. 2, 397.

¹²² http://macedoniantestimony.blogspot.com/2011/10/blog-post_7797.html

Со Преамбулата на Уставот, Македонија се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска демократска држава.¹²³

Република Македонија Устав ја дефинира како суверена, самостојна демократска и социјална држава.¹²⁴ При тоа е нагласено дека суверенитетот на Република Македонија е неделив неотуѓив и непренослив.¹²⁵ Политички носител на суверенитетот на државата според Уставот е граѓанинот т.е. граѓанскиот суверенитет. Во чл. 2 став 2 стои дека: *"Во Република Македонија суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните."* и понатаму се додава: *"Власта, граѓаните на Република Македонија ја остваруваат преку демократски избрани претставници по пат на референдум и други облици на непосредно изјаснување"*.¹²⁶ Со Уставот политичкиот систем е парламентарна демократија.

Со Уставот на Република Македонија се потврдени основните човекови права слободи и правата на човекот утврдени со меѓународното право и утврдени со Уставот. Исто така, со Уставот се регулираат правата на останатите народности кои слободно ја изразуваат националната припадност; на правото, поделба на државната власт на законодавна, извршна и судска; политички плурализам и слободни непосредни избори; правна заштита на сопственоста; слободата на пазарот и претприемништвото; хуманизмот, социјалната правда и солидарност; локалната самоуправа; уредувањето хуманизација на просторот и унапредување и заштита на животната средина и на природата; почитување на општо прифатените норми на меѓународното право.¹²⁷

¹²³ Преамбулата на Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

¹²⁴ Чл. 1 став 2 од Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ Чл. 2 став 2 од Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

¹²⁷ Чл. 8 став 2 од Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

Темелните вредности на Уставот се во Преамбулата на Уставот во која Република Македонија се конституира како суверена, самостојна граѓанска и демократска држава.¹²⁸

Уставниот поредок во Република Македонија како темелни вредности ги истакнува слободата и правата на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право и утврдени со Уставот, слободно изразување на национална припадност, владеење на правото, поделба на државната власт на законодавна, извршна и судска, политички плурализам и слободни и непосредни демократски избори, слобода на пазарот, хуманизам, социјална правда и солидарност, локална самоуправа, уредување и хуманизацијата на природата, како и почитување на општо прифатените нормина меѓународното право.¹²⁹

Уставниот поредок предвидува:

- права и слободи на човекот и граѓанинот според меѓународното право;
- слобода во израз на националната припадност и правична застапеност на сите заедници во државните и јавните установи;
- владеење па правото;
- поделба на власта и тоа на: судска, извршна и законодавна;
- плурализам со слободен избор;
- заштита на приватната сопственост.
- слободен пазар;
- социјална правда, хуманизам унапредување на животната средина.¹³⁰

¹²⁸ Преамбулата на Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

¹²⁹ Чл. 8 став 2 од Уставот на Р. Македонија од 1991 година.

¹³⁰ *Иницијален и заеднички периодичен извештај на Република Македонија по Конвенцијата на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дискриминација кон жените*. Скопје 2003, 2.

Инаку новиот Устав според својата концепција спаѓа во редот на либерално-демократските уставни. Со него дефинитивно и целосно ќе се изврши раскинување и напуштање на бројните идеолошки определби и вредности од кои поаѓаше претходната владеачка идеологија: социјалистичката самоуправна демократија, владеење на работничката класа, неприкосновеното владеење на една партија, здружениот труд и социјалистичкиот продукционен однос, се напушта концептот за општествено-политички заедници, комуналниот систем, делегатскиот и собранискиот систем.

На нивно место Уставот на Република Македонија ќе ги афирмира заложбите за сопственички и политички плурализам и пазарно стопанство, го прокламира принципот на поделба на власта, воспоставува држава со републикански облик на владеење заснована на суверенитетот кој "произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните" и им дава приоритетно место на основните слободи и права на човекот и граѓанинот пред државата и нејзината организација.¹³¹

Уставот го означил владеењето на правото во Република Македонија во новите променети услови по распаѓањето на СФРЈ и формирање на независна Република Македонија. Уставот на Република Македонија се изменува со амандмани и тоа вкупно деветнаесет од кои најмногу од нив петнаесет се усвоени во 2001 година поврзани со Рамковниот договор.¹³²

¹³¹ Саво Климовски, *Уставно право и политички систем*, Скопје 2006, 201-202.

¹³² Амандмани IV - XVIII на Уставот на Р. Македонија. "Службен весник на РМ". бр. 91 / 2001.

II.7.4. Зачувување на мирот при раздружувањето од Југословенската федерација

За да се донесат сите акти на една независна суверена држава, неопходно беше во Македонија да се сочува мирот. По настаните во Словенија и повлекувањето на југословенската армија од таа република, и вооружените судири во Хрватска, во Македонија ќе кулминира вознемиреноста во целата јавност. Таа вознемиреност ќе биде најголема кај родителите и кај блиските на војниците, старешините и другите граѓани од Македонија што се наоѓаа во подрачјата низ СФР Југославија каде војната веќе беше започната.

Во Македонија по наредба на Врховната команда на ЈНА ќе биде извршена масовна мобилизација. Гарнизонот и касарната "Маршал Тито" во Скопје ќе бидат преполни со резервисти. Поради стравот да не бидат префрлени во кризните подрачја, пред касарните постојано ќе се собираат членови на семејствата на мобилизираните резервисти или пак нивни роднини и пријатели. Бидејќи состојбата ќе стане многу напната, на своја иницијатива, а со одобрение на претседателот Глигоров, Стојан Андов на 15 мај ќе оствари средба со командантот на Третата Армија, генерал-полковникот Живота Аврамовиќ. На оваа средба Стојан Андов ќе успее да го разубеди генерал-полковникот Аврамовиќ да биде повлечена наредбата и за два-три дена резервистите ќе бидат пуштени да си одат дома. Инаку генералот Аврамовиќ во Македонија ќе остане уште четириесетина дена, а по него во Македонија како команданти на Третата Армија ќе дојдат уште тројца генерали и тоа: генерал-полковник Симовиќ, генерал-полковник Кукањац и генерал-полковник Узелац.¹³³

Со ова јасно се покажала определбата на новата македонска власт за решавање на сите спорни прашања со преговори со кои ќе се настојува да биде избегнат било каков конфликт со ЈНА и другите републики.

¹³³ Стојан Андов, *На мој начин...*, стр. 301.

Во јуни 1991 година во Скопје ќе дојде тогашниот министер за одбрана, генералот на армија Вељко Кадијевиќ и на негово барање ќе оствари средба со македонските власти на која требало да се разговара за изнаоѓање на решение на проблемот на ЈНА во Македонија и нејзино можно повлекување од Македонија. Но, до конкретен договор нема да дојде.

На 8 август 1991 година, претседателот Киро Глигоров ќе му испрати писмо на генералот Кадијевиќ во кое ќе побара неколку работи: македонските војници што се на отслужување на воениот рок, а дошле во Македонија од воените единици во југословенските републики, кои беа зафатени со воени дејства - Словенија и Хрватска, својата воена обврска да ја завршат во Македонија, односно да не се упатуваат повторно во своите матични единици; на војниците што се останати во Словенија да им се даде отсуство и да си дојдат во Македонија каде што би го отслужиле воениот рок; на сите оние кои им завршува воениот рок, независни каде се наоѓаат, да се отпуштат од ЈНА, без негово продолжување; и изрично ќе биде побарано војниците од Република Македонија да не се упатуваат во кризните жаришта на просторите на СФР Југославија.¹³⁴

Во временскиот период од мај до август бројот на загинати македонски војници ќе достигне 34. Ова ќе иницира протест на околу три-четири илјади жени и други граѓани, пред Собранието на РМ. Тие ќе си заминат откако ќе им се обратат Љубчо Георгиевски, а по него и Киро Глигоров и ќе биде ветено дека во иднина нема да се дозволи ниеден македонски војник да биде регрутиран за на фронт, ниту пак било кој од војниците што се во Третата армија ќе биде испратен таму.

¹³⁴ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 193.

Со цел да биде исполнето ветувањето, македонското Министерство за внатрешни работи, во една тајна акција, ноќта помеѓу 21 и 22 август 1991 година, ќе успее, од службените простории на одделенијата за народна одбрана во општините, да ја одземе воената евиденција за новите регрути.

Овие чекори преземени од македонскиот врв многу лесно можеа да предизвикаат судир со Југословенската армија, дури и средбата меѓу генералот Кукањац, командантот на Третата армиска област, и македонскиот претседател Киро Глигоров нема да протече во мирна атмосфера затоа што генералот Кукањац сметал дека од страна на македонските власти всушност се врши предавство во моментите кога треба да се брани СФР Југославија. Но, тука се јавуваше главниот проблем, а тој бил тоа што Македонците, таа војна, воопшто не ја чувствуваа како своја, па младите регрути нема повеќе да се одзиваат на поканите за упатување на служење воен рок во ЈНА, што ќе биде сосема јасна порака дека Југословенската народна армија треба да си замине од Република Македонија.

Во Република Македонија, секој момент, сè повеќе растеше антивоеното расположение, па така ќе бидат пласирани разни идеи, меѓу кои, ќе биде и прогласувањето на неутралност како најсоодветно решение за зачувување на безбедноста во Република Македонија.

Но, во овие моменти кога се ближел денот за одржување на Референдумот за независност на Република Македонија (8 септември 1991 година), најважно беше да се изнајде такво решение, кое би значело - под ниеден услов да не биде предизвикан конфликт, односно воен судир, со Југословенската народна армија.

II.8. Влади во Република Македонија по осамостојувањето до 2001 година

II.8.1. Експертска влада

Пред распаѓањето на СФРЈ во Социјалистичка Република Македонија наместо влада постоеше Извршен совет на Собранието на СРМ, востановен со уставниот закон на НРМ од 1953 година. Претседател на последниот Извршен совет на социјалистичка Македонија беше познатиот стопанственик од Тетово м-р Григорие Гоговски, потпретседатели - Васил Влашки, д-р Владо Камбовски и Илија Филиповски, а членови Зоран Костовски, Александар Томислав Бундалевски, д-р Срѓан Керим, Тони Малевски, Андреј Токаров, д-р Тито Беличанец, Милован Шиковски, д-р Саво Климовски, д-р Радмила Кипријанова, Борислав Наумовски, Милчо Балеvски, Мирко Миронски, Вера Терзиева-Тројачанец, м-р најденко Поповски, Иќмет Кривца, м-р Богдан Тодоровски, м-р Вангел Арнаудов; секретар Томислав Стевковски. Измени биле извршени кога биле разрешени: Зоран Крстевски, Александар Арнаудовски, д-р Тито Беличанец, д-р Срѓан Керим, Борис Рикаловски, д-р Владо Камбовски, д-р Радмила Кипријанова, Вера Терзиева Тројачанец, д-р Томислав Бундалевски, Мирко Миронски, Борче Наумовски, Мирослав Шишковски, а биле избрани: м-р Ристо Дамјановски, Јован Трпеноски, д-р Јанко Обочки, Борис Рикаловски и д-р Тито Беличанец.¹³⁵ Мандатот на оваа влада (Извршен совет) избрана на 24 април 1986 година, престана со изборот на новата влада на 20 март 1991 година.

Всушност, во текот на целокупните промени и изградување на новото државно уредување, мораше да се направат промени и во поглед на дефинирањето, поставеноста и улогата на владата. Наместо извршниот совет сега се избира влада, а наместо републичките секретаријати - министерства.

¹³⁵ Виолета Ачкоска, *Лекции...*, 497.

Владата, според Уставот е основен носител на извршната власт. Таа е креатор на политиката на извршување на законите и другите прописи на Собранието и е одговорна за нивното извршување пред Собранието на РМ во рамките на Уставот и законите од каде ги црпи своите овластувања.¹³⁶

Како што претходно наведовме, по долготрајни размислувања, консултации и усогласувања помеѓу политичките фактори, Претседателот на државата Киро Глигоров на 7 март 1991 година го предложи академик Никола Кљусев за мандатар на новата влада која беше составена од експерти по одделни прашања и области. Владата беше избрана од Собранието две седмици подоцна, на 20 март. Тоа беше првата влада на независна суверена Република Македонија и со нејзиното започнување со работа во градењето на суверената држава, во историјата на Македонија секако ќе застане на еднакво место со формирањето на Президиумот на АСНОМ, како и со првата македонска влада од 16 април 1945 година.

Членовите на експертската влада дел беа членови и симпатизери на ВМРО-ДПМНЕ, а дел независни интелектуалци или приврзеници на социјалдемократската опција. Покрај претседателот Никола Кљусев во составот на оваа влада потпретседатели беа Јован Андонов, д-р Беќир Жута и д-р Блаже Ристовски, а членови: д-р Ристо Дамјановски, д-р Иван Ангелов, д-р Димитар Димитров, д-р Јане Миљовски, д-р Љубомир Фрчковски, Мартин Треневски, м-р Методија Тошевски, Јордан Мијалков, д-р Перко Колевски, Иљаз Сабриу, д-р Денко Малевски, м-р Ѓорѓи Наумов, Илија Андонов - Ченто, м-р Алаудин Тоска, д-р Цветан Грозданов, д-р Александар Лепавцов, Стојан Трајаноски, д-р Ѓорѓи Ефремов, д-р Гоце Петрески и секретар: д-р Никола Крлески. На 22 август 1991 беа направени измени во составот на Владата. Беа разрешени д-р Димитар Димитров, д-р Ристо Дамјановски, Јордан Мијалков, а на нивно место избрани д-р Димитар Бајалчиев, д-р Трајан Гоцески, д-р Љубомир

¹³⁶ Саво Климоски, Владимир Митков, *Уставно уредување на Република Македонија*, Скопје 1994, 157-163.

Фрчкоски. Во овој состав владата работеше се до изгласувањето недоверба во Собранието, на 4 септември 1992 година.¹³⁷

Експертската влада уште од првиот ден имаше да решава многу сериозни прашања и тоа: Како да се зачува Македонија од војната? Како таа да опстане во мир и по прогласувањето на својата независност?, Како да се обезбеди нејзиниот мирен развој?, Како и на кој начин да се обезбеди сето тоа наспроти воено-безбедносната ситуација во регионот во кој почна најстрашната војна во Европа по Втората светска војна?

Како проблеми што се наметнаа од самиот почеток беа проблемите од економската сфера, прекилот на трговијата со другите југословенски републики, а најголемиот дел од својот надворешно трговски промет Македонија го остваруваше токму со другите делови од дотогашниот единствен југословенски пазар. Прекилот со телекомуникациите, кога и немавме никакви врски со светот, проблеми со нафтата, како и девизните резерви на Македонија кои беа однесени и засекогаш задржани во Народната банка на Југославија.

На долгорочен план владата беше ангажирана околу остварувањето на ориентација за изградбата на пазарното општество. Неопходноста од започнување на низа сериозни реформи, секојдневна борба со инфлацијата, како и градење на пазарни институции со соодветен банкарски систем беа приоритетните задачи на владата. На Македонија и требаа институции на власта, армија, органи за безбедност и се што е потребно за сигурноста на една држава.¹³⁸

Активностите и работењето на Владата беа поврзани со низа тешкотии и на внатрешен и на надворешен план. Во периодот додека траеше мандатот на Н. Кљусев (20.03.1991 - 5.09.1992), во Парламентот, и покрај честите блокади и спротивставени гледишта, беа донесени значајни документи во правец на дооформувањето на

¹³⁷ Исто.

¹³⁸ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 182-184.

независната, суверена македонска држава и нејзиното признавање како самостоен меѓународен субјект. Во вој период, на 7 јуни 1991 година од името на државата се изостави насоката “социјалистичка“ и се утврди името Република Македонија.

Меѓу другото беше усвоена Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава (19.12.1991), со Уставен закон (22.1.1992) определено РМ да не учествува во работата на Собранието на СФРЈ, на Претседателството на СФРЈ и во другите сојузни органи, беше постигнат договор со Генералштабот на Југословенската армија за напуштање на територијата на РМ (февруари 1992), со што единиците на ЈА до 27.3.1992 година, сосема мирно, ја напуштија територијата на РМ; донесена е македонска валута - денар (25.4.1992); отфрлена е Лисабонската декларација на Европскиот совет која го негира името Македонија (3.7.1992); од страна на Собранието усвоена е одлука (29.7.1992) за стапување на РМ во членството на ООН и други активности¹³⁹.

На 7 јули 1992 година, Собранието изгласа недоверба на Владата на премиерот Никола Кљусев. Владата на Кљусев беше симната заради повеќе објективни и субјективни причини и фактори, неминовно поврзани со сложеноста на надворешната положба и внатрешна ситуација, во која се најде Македонија во тој момент.

Претседателот К. Глигоров, мандатот за формирање на новата влада го понуди најпрво на лидерот на најбројната парламентарна партија ВМРО-ДПМНЕ, Љубчо Георгиевски, а потоа на Петар Гошев од СДСМ. Со оглед на тоа што, овие го вратија доверениот мандат, во третиот обид мандатот беше понуден на претседателот на СДСМ, Бранко Црвенковски кој успеа да формира политичка влада, составена од членови на дел од партиите застапени во Собранието на Република Македонија.

¹³⁹ Виолета Ачкоска, *Op. cit.*, 243.

II.8.2. Владата на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија

На 5 септември 1992 година новиот лидер на СКМ-ПДП Бранко Црвенковски формираше прва политичка влада во Македонија. За потпретседатели на Владата ги назначи: Стево Црвенковски, Бекир Жута и Јован Андонов. На чело на одбраната дојде Владо Поповски, Љубомир Фрчковски продолжи со МВР, Туше Гошев беше поставен за министер на правосудството и управа, Денко Малески за односи со странство, Цевдат Хајредини за финансии, Петруш Стефанов за стопанство, Софија Тодорова за развој итн.

Овој состав траел до следните парламентарни избори во 1994 година. Битно за делувањето на владата во овој период е дека од државнотворните закони биле донесени: Законот за знамето и химната (кој набргу под притисок на Грција бил сменет); Законот за државјанство; Закон за лична карта; Закон за преминот на државната граница и движењето во граничниот појас; Закон за движење и престој на странци; Закон за патните исправи на државјаните на Република Македонија итн.

Освен законите за знамето и химната, сите закони се правеле во МВР. Оние што учествувале во составувањето истакнуваат дека тоа биле законите на СФРЈ, само прилагодени во нашите услови.

На 14 јуни 1993 г. - Собранието на РМ го донесе "*Законот за трансформација*" на претпријатијата со општествен капитал. Со овој закон правно се заокружи приватизацијата на општествениот капитал.¹⁴⁰ Со фиктивни книговодствени операции, обезвреднети проценки, без јавни огласи, со фаворизирање на менаџерскиот откуп, без инструменти за заштита на работниците, со огромни дисконти, дојде до разграбување на општествениот капитал со што се деструираа и основите на националната економија. Вработените од јавната администрација и од општествените дејности беа исклучени од овој процес. До крајот на 1998 г., според наводите на Б. Црвенковски,

¹⁴⁰ Сл. весник на РМ, 38/21.06.1993.

владите на СДСМ од вкупно 1700 извршиле приватизација на 1435 претпријатија со 213.000 вработени и вкупна вредност од околу 4 милијарди германски марки¹⁴¹.

Во 1994 година, пред вторите парламентарни избори во РМ се формирал Сојузот за Македонија, коалиција на СДСМ, Либералната и Социјалистичката партија. Изборите биле бојкотирани од најголемата опозициска партија ВМРО-ДПМНЕ, како и од Демократската партија на Петар Гошев, со што на 19 ноември 1994 година било инаугурирано новото Собрание со 58 пратеници од СДСМ, 29 ЛП и 8 на СП, значи дури 95 пратеници од Сојузот. Овој парламентарен состав набргу го избрал по втор пат Киро Глигоров за претседател на Република Македонија. Тој мандатот за формирање на влада повторно му го дал на лидерот на СДСМ - Бранко Црвенковски.

На својата четврта седница, на 30 ноември 1994 година, Собранието на РМ донесе измени и дополнувања на законите за влада и за органите за управа заради поефикасно извршување на работите од надлежностите на извршната власт и побрзо и поквалитетно работење на државната управа, што би биле во функција на конституирањето на новата влада. Причина за измените на овој дел од законската проблематика беше и усогласувањето на одделни термини со уставните решенија.

Во измените на Законот за владата, меѓу другото се предвидуваат едно или повеќе потпретседателски места во владиниот кабинет, со таа разлика што тие ќе бидат именувани од редот на министрите. Министерството за информации беше преорганизирано во Секретаријат за информации. Измените на Законот за органите на управата содржи главно формално преименување на одредни министерства што соодветствува на терминологијата практикувана на меѓународен план. Така на пример, Министерството за односи со странство беше преименувано во Министерство за надворешни работи. Министерството за

¹⁴¹ Бранко Црвенковски, *Предизвициите и проблемите на патиот на сироведување на реформите*. Зборник "Македонија 1989-1999". Скопје 2001, 101-111.

урбанизам, градежништво, сообраќај и екологија, заради неговата гломазност и заради поголема оперативност беше поделено на два министерски ресора. Како новина, во составот на владата е предвидено место на министер-потпарол¹⁴².

По усвоените законски регулативи во однос на формирањето на владата, на 20.12.1994 година, Собранието на РМ ја избра новата Влада. Покрај премиерот, извршната власт има 19 министерски места од кои четири без портфел. Овој владин состав го сочинуваат 10 членови на СДСМ, по четворица од ПДП и ЛП и двајца од СП: Бранко Црвенковски - премиер, д-р Благој Ханџиски -министер за одбрана, д-р Љубомир Фрчковски - за внатрешни работи, д-р Владо Поповски - за правда, Стево Црвенковски за надворешни работи, д-р Јане Миљовски - за финансии, Ристо Иванов - за стопанство, д-р Беќир Жута - за развој, Јорго Шундовски - за урбанизам, градежништво и заштита на животната средина, Димитар Бузлевски - за сообраќај и врски, д-р Иван Ангелов - за земјоделство, шумарство и водостопанство, Илијаз Сабриу - за труд и социјална политика, д-р Емилија Симовска - за образование и физичка култура, д-р Софија Тодорова - за наука, Ештреф Алиу - за култура, д-р Илија Филипче - за здравство и министрите без ресор Ѓунер Исмаил (министер-потпарол), Сашо Стефков, д-р Љубе Трпески и Мухамед Халили.

Измените во составите на владите не значеа пресврт во основните определби и текови на македонската внатрешна и надворешна политика. Пред нив како прашање без алтернатива се постави внатрешната стабилизација на државата: на економски план трансформација на сопственоста и стабилизација и заживување на стопанството, а на политички план дооформување на правната држава и стабилизација на меѓуетничките односи. Во сферата на надворешната политика, како основна стратегиска цел и долгорочен интерес на државата беше

¹⁴² *Изменети закони за влада и за државна управа, "Нова Македонија", год. Л, бр. 17192, 1.12.1994.*

зацртано интегрирањето во Европската унија и НАТО алијансата, заради што и голем дел активностите на владата се движеа кон таа насока.

Република Македонија, меѓу другото, стана членка на Организацијата на Обединетите нации под привремено име – Поранешна југословенска република Македонија (ПЈРМ), кое предизвика негодување кај голем дел од граѓаните на републиката¹⁴³.

Во периодот на владата на Бранко Црвенковски, без сомнение се случи еден исклучително трагичен настан, атентатот врз претседателот Киро Глигоров, на 3 октомври 1995 година. Тој настан, освен во емоционална смисла, кај македонското население остави видливи последици и на политичката сцена. Со посебна декларација, Собранието на Р. Македонија го осуди тој терористички чин оставајќи го отворено прашањето за атентаторите. Со оглед на тоа што за тој настан не беше откриен ниту нарачателот ниту извршителот, остана простор за разни политички манипулации и мешусебни партиски обвинувања. Несомнено тоа резултирало во застој на демократските процеси во земјата, а се одрази на нејзиниот меѓународен углед¹⁴⁴.

Меѓу другото, од позначајните акти за заокружување на македонското законодавство, за овој мандат на владата особено битни биле следните закони: Законот за судовите, Законот за Јавно обвинителство, Законот за народниот правобранител. Меѓу другото, Законот за трансформација на општествената сопственост наишол на низа критики бидејќи бил донесен пред да се спроведе законска денационализација и обесштетување на граѓаните чија сопственост била одземена за време на СФРЈ.

По бојкотот на изборите од 1994 година, на 24 март 1996 година, ВМРО-ДПМНЕ и Демократската партија започнаа со собирање на 150.000 потписи на граѓаните на РМ со што се предлагаше Собранието на РМ да распише референдум за

¹⁴³ Покрај приемот на Македонија во полноправно членство во ООН (8.04.1993), таа стана членка на Советот на Европа, членка на ОПСЕ, на ГААТ, на "Партнерство за мир" и во ред други организации од различни сфери на современите меѓународни односи.

¹⁴⁴ Новица Велјановски, *Op. cit.*, 370.

спроведување на предвремени парламентарни избори во РМ. И покрај собраните потписи, на 4 јуни 1996 година, Собранието на РМ не ја усвои граѓанската иницијатива “150 000 потписи” за распишување на референдум за предвремени избори, кое за големо разочарување на граѓаните беше прифатено и од претседателот на државата Киро Глигоров.

На 24 јули 1996 година на иницијатива на Владата, Собранието на РМ го донесе Законот за приватизација на државниот капитал во претпријатијата, Законот за јавните претпријатија и Законот за државниот капитал.

Меѓу другите активности, беше извршена нова територијална поделба на Република Македонија со усвојување на Законот за територијална поделба на РМ, во септември 1996 година. Имено, државата на самиот почеток на транзицијата беше соочена со притисок однадвор и со повисоки етнички тензии внатре па инстинктот да се преживее или излезот од таква ситуација го најде во централизацијата, најверојатно водена од логиката дека полесно е секој антагонизам да се разреши на повисоко, државно ниво, помеѓу помал број на субјекти отколку на локално ниво каде контролата на околностите е помала. Централизацијата нужно битно го стесни целокупниот концепт на локалната самоуправа што најмногу се одрази на локалните надлежности и финансирањето. Централизацијата од една страна и некои неповолни искуства во поглед на финансирањето од претходниот (самоуправниот) период доведоа до спротивни решенија на овој план во транзициониот период¹⁴⁵.

Поконкретно, уште во самиот почеток на транзицијата државата ги презеде локалните надлежности во областа на образованието, здравството, социјалната грижа и заштита, културата, цивилната заштита, територијалната одбрана, внатрешни работи итн. и со тоа создаде оправдување за намалување на финансискиот капацитет на

¹⁴⁵ За тоа, колкаво е значењето на локалната самоуправа, сведочи и усвојувањето на Европската повелба за локална самоуправа од страна на Советот на Европа, во Сразбур во 1985 година. Притоа, принципот на локалната самоуправа според член 2 од Повелбата “ќе биде утврден со законодавството на земјите потписнички и каде е можно со уставот“ на државата (WWW.bh.hchr.org/.../Evropska%20povelja%20).

општините. Значи, на локалната самоуправа ѝ останаа само комуналните дејности (инфраструктурата) и донесување урбанистички планови по претходна согласност од државните органи, со доста ограничени финансиски средства за нивна реализација, што како ситуација не се промени и по донесувањето на Законот за локална самоуправа од 1995 година. Со тоа, отпадна потребата од големите општини, бидејќи малите надлежности можеа да бидат вршени и од мал стручен кадар, значи кој би можел да биде најден и во помали средини, а големите општини создаваа проблеми со функционирањето затоа што се протегаа на голем простор, каде населението од едниот крај на општината немаше никакви допирни точки со населението од другиот крај на општината (во некои општини, растојанието меѓу најодалечените места, беше и до 50 километри).

Со "Законот за Територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија" од 1996 година, наместо 34, се формираа 123 општини, а Скопје кој беше град со 5 општини, со новата територијална поделба доби 7 општини¹⁴⁶. Врз основа на оваа поделба, на 17 ноември се одржаа првите локални избори по осамостојувањето на Република Македонија. Најголем број на градоначалнички места освоија кандидатите на СДСМ (54), како и најголем број на советнички места.

Заради низа неправилности и очигледниот грабеж во трансформацијата на општествениот капитал се јавува големо незадоволство кај граѓаните и пад на нивната поддршка на владечката коалиција. Така на изборите од 1998 година дошло до смена на власта и доаѓање на ВМРО-ДПМНЕ и неговите сојузници на власт.

¹⁴⁶ Службен весник на РМ, Скопје, 14.09.1996, год. ЛП, бр. 49, 2757-2770.

II.8.3. Влада на Љубчо Георгиевски на ВМРО ДПМНЕ

Главната битка на парламентарните зборови во 1998 година, на претседателските во 1999 и на локалните во 2000 година се водеше помеѓу двата блока предводени од СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ. По неуспешниот обид за предвремени парламентарни избори и неучество во власта во периодот 1994-1998 година, кога беше направена огромна штета на македонското стопанство, ВМРО-ДПМНЕ гради коалициони односи со Демократската алтернатива (ДА) на Васил Тупурковски, т. н. "Коалиција за промени".

На 18 октомври и 1 ноември 1998 година се одржаа третите повеќепартиски парламентарни избори во РМ. На изборите учествуваа 25 политички партии и 1 група избирачи. Новиот состав на македонскиот парламент го сочинуваа: 49 пратеници од ВМРО-ДПМНЕ, 27 од СДСМ, 14 од ПДП, 13 од ДА, 11 од ДПА, 4 од ЛДП; 1 од СП и 1 од Сојузот на Ромите. На 30 октомври 1998 година беше избрана новата влада на РМ на чело со Љ. Георгиевски. Всушност, премиерот формира коалициона влада со лидерите на ДА на В. Тупурковски и со ДПА на А. Џафери. Притоа, за претседател на Собранието беше избран професорот по уставно право д-р Саво Климовски од ДА. Сè до август 2000 година, Георгиевски направи четири реконструкции на владата.

Новата влада започна со реализација на повеќе проекти за заштита на културното наследство на РМ, меѓу кои: возобновување на Светиклиментовата црква "Св. Пантелејмон" на Плаошник во Охрид; заштита, конзервација и реставрација на Самуиловата тврдина; дооткривање, конзервација и реставрација на гледалиштето и други зафати на Античкиот театар во Охрид; отворање на меморијален музеј во обновената родна куќа на Григор Прличев, како и со низа други проекти низ земјата.

Сепак, и без своја волја, Владата на Љубчо Георгиевски се најде во мошне сложена ситуација заради случувањата во нашето соседство. Имено на 3 април 1999 година, за првпат од крајот на Втората светска војна беше извршено воздушно бомбардирање на Белград. Бомбардирањето го извршија силите на НАТО. Војната на

НАТО против Сојузна Република Југославија доведе до масовен прилив на бегалци на територијата на РМ. До средината на годината околу 360.000 југословенски државјани од Косово побараа заштита во нашата држава. Од нив, околу 100.000 беа сместени во кампови изградени за оваа намена на подрачјето на Скопје (Блаце, Стенковец, Бојане, Радушa), Тетово (Непроштено) и Гостивар (Сенокос), додека 260.000 беа сместени во семејства, најчесто на подрачјата на истите градови. Ваквиот прилив на беглаци беше огромен терет за Република Македонија и ја исцрпуваше нејзината финансиска сила.

Во текот на ноември 1999 година беа спроведени претседателски избори на кои, за претседател на РМ е избран г-дин Борис Трајковски. Тој свечено беше инаугуриран на 15 декември, истата година.

Во рамките на економската сфера, еден од најзначајните закони кои ги спроведе владата на Георгиевски беше донесувањето на Законот за данок на додадена вредност (донесен на 14 јули 1999, а стапил на сила на 1 април 2000 година) кој претставуваше клучен чекор, преземен од министерот за финансии Никола Груевски во насока на реформирање на даночниот систем. Сепак истовремено на 12 мај 2000 година беше потпишана спогодба меѓу РМ и Република Кина - Тајван за основање слободна економска зона во Скопје. Врските со Тајван го одвратија од РМ најголемиот нејзин подржувач во ООН, НР Кина и имаа долгорочни последици по меѓународната положба на РМ. Сепак, еден од најзначајните закони беше Законот за денационализација, најавуван повеќе години порано, кој стапил на сила на 30 мај 2000 година.¹⁴⁷

Една од иницијативите на Владата беше и донесувањето на 22 јуни 2000 година, од страна на Собранието на РМ, на Законот за постапување со досијеата за лица водени од службата за државна безбедност. Законот стапи на сила на 5 јули, но процесот на негово спроведување ќе наиде на силни отпори.

¹⁴⁷ Сл. Весник на РМ, бр. 43/30.5.2000

Во овој период, на 10 септември 2000 година во РМ се одржаа вторите локални избори по осамостојувањето. Беа избрани градоначалници и општински совети на 123 општини, односно 124 со градоначалникот и Советот на град Скопје.

Заради внатрешни несогласувања, на 24 ноември 2000 година Извршната канцеларија на ДА донесе одлука да се повлече од власта. Со тоа престана да постои *Коалицијата за промени*. Така, кон крајот на 2000 година дојде до формирање на ново парламентарно мнозинство и нова влада, избрана од Собранието на РМ на 30 ноември 2000 година (петта по ред). Во оваа влада партиципираше Либералната партија. Веќе постојниот коалиционен партнер Партијата за демократски просперитет на Албанците (ПДПА) од Тетово и натаму остана во коалицијата и власта¹⁴⁸.

Но, она што особено ќе ја потресе државата и ќе создаде внатрешни проблеми, се настаните кои ги преземаа косовските терористи во РМ, на кои им се придружија и дел од локалните екстремисти. Како што вообичаено се случувало и претходно, кризата на Косово, набрзо ќе се прелее и во РМ. Во почетокот на 2000 година, во селото Арачиново, Скопско, беа убиени Ацо Ангеловски, Ерол Готак и Кирил Петрушевски, припадници на Министерството за внатрешни работи на РМ. Понатаму следат и други инциденти. Така, на пример, на 5 јуни, истата година, кај караулата Долно Блаце, на границата со Косово, двајца македонски граничари беа повредени при престрелка со група шверцери. На 9 јуни, било пукано со автоматско оружје во правец на истата караула од страна на непознати лица од територијата на Косово. На 10 јуни, во близина на границата со СРЈ, кај селото Лојане, Кумановско, непознати вооружени лица отвориле оган во правец на граничниот пункт Лојане. Во септември 2000 година, на привремената караула Кодра Фура на поранешната македонско-југословенската граница, кон Косово, се случија серија инциденти предизвикани од вооружени лица кои пукаа кон македонските граничари. Сите овие и други вооружени напади врз

¹⁴⁸ Новица Велјановски, *Op. cit.*, 370-371.

македонските легални сили на безбедност ќе бидат вовед во настаните од 2001 година, кога РМ стана објект на терористички напади на албанските терористи¹⁴⁹.

Во јануари 2001 година се пукаше во селото Танушевци, а Македонија стана објект на напади на албанските терористи од Косово и од Македонија. На 13 мај 2001 година, со посредство на Меѓународната заедница се формира "влада за национален спас", која била широка коалиција во која влегле сите парламентарни партии, но не за долго. Сепак, на инсистирање на меѓународниот фактор, на 13 август 2001 година во Охрид беше потпишан рамковен договор со кој се пристапи кон рedefинирање на македонската држава. Потписници на овој договор беа тогашните преставници на најголемите политички субјекти во земјава, како и преставници на меѓународниот фактор во земјава. Негови потписници беа: Љубчо Георгиевски, Арбен Џафери, Бранко Црвенковски, Имер Имери, како и претставниците на меѓународниот фактор во Македонија - Џејмс Пердју и Франсоа Леотар.

Целта на овој договор беше да се стави крај на конфликтот во земјава и да ги залечи раните од војната со тек на време. Со овој договор им беа потврдени барањата на борците за "човекови права"¹⁵⁰.

По дванаесет години од осамостојувањето на Република Македонија, на идеја на претседателот Борис Трајковски, се иницирале потребите за единствена национална стратегија во областа на безбедноста. Дека земјата лута во магла, се виде и со воените дејствија за кои речиси сите се согласни дека имавме задоцнети реакции и дека ако постоела стратегија сето тоа би можело и да биде избегнато. Одбраната и армијата биле и најзапоставените сегменти во државната политика. Македонија единствена без војна излезе од СФРЈ, но и остана без оружјето и опремата, што ја однесе ЈНА.¹⁵¹

¹⁴⁹ Види: *Бела книга. Тероризмот на т.н. Ослободителната национална армија*, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија.

¹⁵⁰ Јадранка Костова, *Незавршен мир*, Скопје 2003, 110-115.

¹⁵¹ *Ситие влади и парламенти: За 11 години 231 министер во 12 влади*. "Вест" (Скопје). Година 3. бр. 638. (24.08.2002), достапно на: <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=42396&idg=3&idb=638&rubrika=Revija>

Глава III

ВНАТРЕШНО-ПОЛИТИЧКИТЕ И БЕЗБЕДНОСНИТЕ ПРИЛИКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 1989 – 1993 ГОДИНА

III.1. Повлекувањето на македонските војници од југословенските боишта и повлекувањето на ЈНА од РМ

Во 90-тите година кога се распаѓаше СФРЈ, Македонија одбра да биде самостојна држава, која од осамостојувањето досега формално државниот систем е заокружен и се доградува. Со Референдумот за осамостојување и отцепување од составот на СФРЈ, на 8 септември 1991 година, Македонија раскрсти со 45 годишното живеење во заедничка држава СФРЈ. Наспроти скепсата и стравот и неизвесноста како ќе се снајдеме сами, државата како по некој природен пат, почна, изненадувачки и брзо да чекори на патот кон самостојноста, почна со подготовките за формирање на своја армија со патриотскиот кадар кој ја напушташе ЈНА и се враќаше во Македонија, и во 1992 година го прогласи основањето на Армијата на Република Македонија (АРМ).

Прогласувањето на самостојноста на Република Македонија, донесувањето на новиот Устав и формирање на новите институции на државата, беше несомнено чин од историско значење. Но, тоа беше првиот чекор во конституирањето на самостојна и суверена држава и во поставувањето на темелите за изградба на нови економски и политички односи во општеството. Беше неопходно да се формулира, усвои и операционализира нова правна рамка и да заживее нова општествена практика со која ќе се овозможи премин од стариот кон суштински нов систем на односи во општеството. Всушност стануваше збор за темелна реконструкција за фундаментални промени во економската, социјалната и политичката структура на општеството.

На почетокот на последната деценија од минатиот век, сè се одвиваше фуриозно. Поновата историја на Македонија печатеше податоци со невидена брзина. Настанот број еден во Македонија беа првите парламентарни, повеќепартиски избори на 11 ноември 1990 година. Повеќепартизмот стана реалност во политичкиот систем на Македонија и земјата почна да се развива како демократска држава.¹⁵²

Особено исполнета со драматични настани не само во Македонија туку и на целиот Балкан, како и мноштво промени во сите сфери од животот ја одбележуваа 1990-та година, како што беа протестите на работниците пред зградата на Собранието на ЦК кај што го изразуваа своето незадоволство; во печатот, а особено во младински весник "Млад борец", отворено се третираа теми кои дотогаш беа непознати или малку познати, за судбината на Ченто, за Голи Оток, за Вевчанскиот случај итн. Во април 1990 година, Собранието на СР Македонија по една жолчна дебата го измени законот за општествените организации и со тоа се овозможи формирање политички партии и здруженија со што и правно се создаде можноста Македонија да стане повеќепартиска држава. Во политичкиот живот се чувствуваа силно политичко раздвижување со платформи што се разликуваа од онаа, на Сојузот на комунистите, кој и самиот се залагаше за плурализам на политичките интереси и за реформи во политичкиот и стопанскиот систем.

Почнувајќи од платформата на Движењето за Семакедонска акција - МААК, која што се залагаше за целосно духовно обединување на Македонците, независно каде живеат, и стана предвесник на повеќето партии и здруженија со национален предзнак, кои подоцна се јавија во земјава и тоа не само македонски туку и албански, турски, ромски, влашки српски. До појавата на ВМРО-ДПМНЕ како типичен пример на партија со македонска национална боја и со определби за независна Македонија, како

¹⁵² *Судије влади и парламенти*: <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=42396&idg=3&idb=638&rubrika=Revija>

новина во политичкиот живот прозвучи и Лигата за демократија како нагласена граѓанска партија.

Со усвојувањето на новиот Устав на Република Македонија се означува почетокот на нов политички систем во Република Македонија како држава на македонскиот народ, кој заедно со Албанците, Власите, Туците, Ромите, Србите и др., ќе живеат заедно во граѓанска рамноправност.

Целта на Уставот на Република Македонија во 1991 година, требаше да ги втемели основните вредности на државност, правото на македонскиот народ на свој државен и културтен идентитет. Но, уште во почетокот малцинството не беше задоволно и во наредниот период го користи за нивните барања за поголеми права. Незадоволството беше искористено за дејството албанската паравојска - ОНА, кое кулуминираше во 2001 година со почетокот на немирите со кои се вршеше деградирање на државното урдување. Уставот на Република Македонија беше многу сличен на Устав на СР Југославија, но тој имеше некои одредби во областа на човековите права усогласени со меѓународните акти. Во Уставот, во 1995 година, беа внесени нови амандмани со кои се прифатија барањата на Грција. Со овие амандмани се кршеа веќе прифатените меѓународни права за земјите од меѓународната заедница. Меѓу нив се и промена на знамето и другите симболи, за кои Грција сметаше дека само таа има право да го користи. Најголема отстапка направи нашата земја кога се откажа од правото да се грижи за малцинствата во соседните земји. Тоа е т.н. "Привремена спогодба" меѓу двете држави од септември 1995 година, во која Грција инсистираше овие промени да влезат како амандмани во нашиот Устав. Подоцна врз основа на Уставот беа донесени нови закони за децентрализација и регионализација. Тоа предизвика иселување на Македонците каде беа малцинство во однос на другите народи

(пред сè Албанците). Македонскиот народ со овие промени во Уставот го изгуби неговото суверено право во нагласување на свој државен идентитет.

Територијата на Република Македонија со Уставот е неделива и неотуѓива, а нејзината постојната граница трајна. Со тоа се даде можност за да се организира одбрана на Републиката, т.е. организирање на вооружените сили на Република Македонија. ЈНА со овие промени и усвојувањето на Уставот доби порака дека не е вооружена сила на Република Македонија и дека треба да ја напушти нејзината територија.

Владата на Република Македонија ќе мора да реши многу прашања и тоа за зачувување на мирот, во Македонија да не започне војна во мир да ја прогласи независноста без реакции на другите републики од СФРЈ, и понатаму мирно да се развива наспроти немирите со кои беше опфатена Југославија.

Во почетокот на 1991 година дојде до тотално распаѓање на комунистичка СФР Југославија. Но, целата југословенска јавност стана се позагрижена поради конфликтите кои се заострувале помеѓу југословенските народи. Со избувнувањето на немирите на Косово, а подоцна и на Плитвичките езера во Хрватска и Вуковар, во безизлезна ситуација влезе и Македонија со испраќање на војници на бојните полиња. Тогашната влада на Никола Кљусев, енергично се заложи за враќање на македонските војници, а истовремено беше организирана акција за одземање на регрутните списоци од канцелариите на ЈНА во РМ.

Пред да отпочне акцијата за прибирање на документите од воениот сектор за регрутација на 12.000 идни регрути, на Министерот за народна одбрана на Република Македонија д-р Ристо Дамјановски му биле исклучени телефонските врски. Тоа имало резултат. Генералштабот на македонската војска останал без 13.000 документи кои биле однесени од организирани членови од министерството за внатрешни работи, но со претходно значење на премиерот Никола Кљусев.

Еве што за тие настани запишала Ратка Димитрова, член на ВМРО-ДПМНЕ, пратеник во првиот сосатв на македонското собрание, во нејзините сеќавања за Јордан Мијалков, првиот министер за внатрешни работи во суверена РМ: “Се разгоруваа воени жаришта во делови на поранешната СФРЈ. Наши деца почнаа да гинат, поставувани во првите воени редови од страна на командантите на ЈНА. Се вклучивме како пратеници во спасувањето на нашите војничкиња, во што најактивна улога играше Министерството за внатрешни работи. Така имавме прилика почесто да се среќаваме и со Министерот и со неговите соработници. Јордан Мијалков како прв човек даваше апсолутно невообичаен тон дотогаш во праксата на министерствата. Тој на своите полициски одреди им се обраќаше со "лавчиња мои", а од нив добиваше самопрегор и вистинска љубов. Познавав негови помошници, кои под влијание на општата атмосфера на вдохновение, која се создаде во тоа Министерство, развија голема инвенција и висока професионална вештина и храброст. Со нивна помош беше изведена акцијата за одземање на документацијата од ЈНА, буквално од под нејзините "пазуви". Тревогата и лутиката на воените команданти беа напразни - документацијата не успеаја да ја најдат и да ја вратат, таа просто пропадна под земја. Така беа спречени во натамошната регрутација на нашите деца.

Може да се замисли реакцијата на "семоќните" генерали на ЈНА, навикнати на апсолутна послушност и стравопочит на дотогашната републичка власт. И покрај големиот бес и повици на воен пуч, тие ништо не презедоа. Вештината и храброста што го покажа МВР, реакциите од народот и протесните митинзи против туѓата армија ги расколебаа и плашејќи се од вжештувања и големи компликации се повлекоа. Беа спасени многу македонски момчиња и многу родители со олеснение здивнаа¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Исто, 226.

Самиот Глигоров во овој конфликт се залагал за што е можно побрзо повлекување на ЈНА од просториите на Македонија, и сето тоа да протече без никакви инциденти. На 28 март 1991 година Глигоров учествувал на Самитот на Претседателите на југословенските републики на кој се разговарало за иднината, односно за зачувување на југословенската федерација, а подоцна, на 6 јуни 1991 година била предложена Платформа на Глигоров и Изетбеговиќ.

Истовремено, Киро Глигоров, како претседател на Република Македонија директно учествувал со генералот Благоје Ациќ во врска со начинот за повлекување на единиците на ЈНА од Македонија. Така, бил постигнат договор според кој дислокацијата на југословенската армија од Македонија требало да се заврши до 15 април 1992 година. Во овој поглед, Киро Глигоров имал голем придонес околу зачувувањето на мирот и стабилноста во Македонија.

Имено со прогласувањето на самостојноста на Република Македонија, донесувањето на новиот Устав и формирање на новите институции на државата, беше несомнено чин од историско значење. Но, тоа беше првиот чекор во конституирањето на самостојна и суверена држава и во поставувањето на темелите за изградба на нови економски и политички односи во општеството. Беше неопходно да се формулира, усвои и операционализира нова правна рамка и да заживее нова општествена практика со која ќе се овозможи премин од стариот кон суштински нов систем на односи во општеството. Всушност, стануваше збор за темелна реконструкција за фундаментални промени во економската, социјалната и политичката структура на општеството. Во целата политика која ја водеше новата власт на Република Македонија, јасна беше определбата за независна држава но и определбата, притоа, да биде избегнат судир со единиците на ЈНА, стационирани во РМ.

По смртта на Сашо Гешовски, бројот на загинати војници во јавноста надмина триесет. Грижата на македонскиот претседател стана особено нужна и покрај грубото

напаѓање од страна на некои политички партии. Во едно посебно писмо испратено до генералот Кадиевиќ во август 1991 година, Глигоров императивно побарал неколку работи, и тоа:

Прво: македонските војници што се на отслужување на воениот рок, а дошле во Македонија од воените единици во Словенија и Хрватска, својата воена обврска да ја завршат во Македонија;

Второ: на војниците што се во Словенија да им се даде отсуство да си дојдат во Македонија каде што ќе го доотслужат воениот рок;

Трето: сите на кои им завршува воениот рок независно од каде доаѓаат да се отпуштат од ЈНА, без негово продолжување;

Без оглед на негативниот одговор од Белград, во Македонија продолжи да се спроведува одлуката за зачувување на нашите војници од нови мобилизации.

После разговорот со командантот на Третата армија Кукањац, Глигоров свикал седница на Советот за одбрана на кој се донела одлука да не се праќаат војници од Македонија во ЈНА, која и понатаму ги повикувала младите регрути, иако тие не се одзиваа на поканите. По Референдумот за независност и новиот Устав грижата за сопствената безбедност си ја презеде самата независна Република Македонија, со сопствени вооружени сили, во прво време потпрени врз организацијата на територијалната одбрана.

Во 1991 година со писмото на Претседателот Киро Глигоров до шефовите на државите и владите на странските земји за меѓународно признавање на Република Македонија, нашиот јужен сосед Грција со воени провокации, неколку воени летови над територијата на Македонија - негативно одговорила на нашиот повик за добрососедство. Неопходноста да се пронајде решение за тоа како сами да ги чуваме своите граници се покажа мошне итна, бидејќи ниту имавме војска ниту бевме меѓународно признати.

Собранието на Република Македонија како прв министер за одбрана го постави Трајан Гоцевски¹⁵⁶, како прво цивилно лице назначено на оваа висока функција. На 21 јануари, Собранието го усвои Законот за одбрана. Владата на Македонија донесе одлука за прифаќање на старешините од Југословенската народна армија што ќе се ангажираат во системот на одбраната на Македонија, што претставуваше и јасен знак до командата на југословенската армија дека треба што поскоро да се повелче од гарнизоните во Републикава.

Повеќе од 45 години луѓето од Македонија живееле заедно со другите републики во поранешна југословенска заедница, испомешани со разни врски и бракови со другите југословенски народи. Отежнатите преговори, што биле водени со генералот Благоје Ациќ, на крај завршиле со фамозната одлука за повлекување на Југословенската народна армија и на нејзиното целокупно оружје од територијата на Република Македонија.

Со овој договор Република Македонија ја презела контролата врз целата своја територија со сопствена војска. Според него дислокацијата на југословенската армија од Македонија требало да се заврши заклучно со 15 април 1992 година. Недвижниот имот на ЈНА што бил на територијата на Република Македонија останал во нејзина сопственост. Прецизно било одерено дека македонските војници кои се наоѓале во составот на ЈНА да се демобилитаризираат до крајот на април, истата година. Офицерите можеле да избираат дали да останат во досегашните служби на југословенската армија или пак ќе се вклучат во системот на одбрана на Македонија, при што на сите што ќе останеле ќе им се гарнатираат исти права како и на македонските граѓани. Последниот војник во униформа на Југословенската народна армија си заминал од Македонија на 27 март 1992 година.

¹⁵⁶ Проф. д-р. Трајан Гоцевски беше министер за одбрана во експертската влада на Р. Македонија, по оставката на Ристо Дамјановски. Тој ќе биде првото цивилно лице назначено на оваа висока функција

III.1.1. Договорот со генералот Благоје Аџиќ за повлекување на ЈНА од Македонија

Во целата политика која ја водеше новата власт во Република Македонија, јасна беше определбата за независна држава, но и определбата притоа да биде избегнат судир со ЈНА. На 21 јануари 1992 година, Собранието на РМ ќе го усвои Законот за одбрана. Владата на Македонија ќе донесе одлука за прифаќање на старешините на ЈНА што ќе сакаат да бидат ангажирани во системот на одбраната на Македонија, со што ќе ѝ биде даден јасен знак на Командата на ЈНА дека треба што поскоро да се повлече од гарнизоните од Македонија. Во меѓувреме, веќе постоела таква одлука и во Врховната команда на ЈНА за повлекување на армијата од Македонија. Тоа ќе биде видливо преку затворените камиони, кои во долги колони, секојдневно ќе ја напуштаат Македонија, движејќи се кон север, изнесувајќи големи количества на материјални средства.

На покана од претседателот Глигоров, во февруари 1992 година, во Скопје ќе допатува сојузниот секретар за одбрана Благоје Аџиќ. Во разговорите од македонска страна покрај неколкуте генерали и претседателот Глигоров, ќе присуствуваат и Стојан Андов, Никола Кљусев и министерот за одбрана Трајан Гоцевски. Од страна на претседателот Глигоров, на генералот Аџиќ ќе му биде потенцирано дека со референдумот, а посебно со веќе донесениот Устав на Република Македонија во кој пишува дека територијалниот интегритет и независноста на Македонија ќе ја штитат вооружените сили на Македонија, бил предвиден рок од шест месеци во кој што југословенската армија треба да ја напушти Републиката. По неколку часовна дебата, со цел за мирна разврска на разговорите, претседателот Глигоров ќе му даде предлог на генералот Аџиќ, со кој што било предвидено мирно извлекување на ЈНА и притоа да може да го понесе со себе целото оружје.

Ваквиот предлог даде позитивен тек на разговорите, кои завршиле со потпишувањето на договор, со кој било предвидено дислоцирањето на ЈНА од Македонија да биде завршено до 15 април 1992 година. При тоа таа да може да го понесе со себе целото вооружување, но целиот нејзин недвижен имот што се наоѓаше на македонска територија да остане во сопственост на Република Македонија. Притоа, ќе биде прецизирано дека македонските војници во составот на ЈНА треба да бидат демобилизирани до крајот на април, а офицерите можеле да одберат дали ќе останат во служба на ЈНА или ќе се вклучат во одбрамбените сили на Република Македонија. Договорот беше објавен во "Нова Македонија" на 22 февруари 1992 година, а последниот војник во униформата на Југословенската народна армија ќе си замине од Република Македонија на 27 март 1992 година.¹⁵⁷

III.2. Промени во општествено-политичкиот систем на Република Македонија по осамостојувањето

Земјите во транзиција, состојба во која се наоѓаше и нашата држава (можеби подолго од другите), беа исправени пред феноменот на утврдување на релациите политика-сила, што е нормално ако се има предвид дека во тие земји настанале темелни промени на политичкиот систем, па оттаму настанала и измена во улогата на силата, особено на полициската и воената сила во системот. Единствена предност на овие земји од тие релации е можноста да ги согледуваат и позитивните и негативните искуства од оваа сфера во минатото, а кои ги има во изобилство, и да ги искористат само позитивните искуства. При тоа требаше да се исцрпат искуства од државите со долга парламентарна демократија и

¹⁵⁷ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 197-200.

традиција, како и да се одбегнат сите можности за предимензионирање на силата од секаков вид.

Во рамките на транзицијата секако е клучна промената на политичкиот систем и надворешната политика на Република Македонија од аспект на нејзината воено-политичка положба и демографскиот фактор, како една од детерминантите на доктринарно-стратегиските решенија на одбранбениот концепт на државата. Внатрешната и надворешната политика, уште од создавањето на независна Република Македонија, беше ориентирана кон овие основни цели:

1. Политичка и економска интеграција во Европската унија. Полноправното членство во Европската унија е стратешка цел на Република Македонија и се настојува да се приспособи кон политичките и економските системи на земјите членки и да се создадат потребните претпоставки за зачленување во сите меѓународни политички и економски организации и асоцијации.

2. Политичка, односно воена интеграција во колективните системи за безбедност и одбрана - ООН, ОБСЕ, ЗЕУ, иницијативата "Партнерство за мир" и НАТО, како воена алијанса. Овие стратешки цели се во согласност со стратешкиот интерес за европска интеграција и интеграција во северноатлантските политички структури, како и во нивните колективни системи за одбрана.

3. Развивање на политичкиот систем и заштита на демократските институции. Во Република Македонија е извршена трансформација на политичкиот систем со премин кон парламентарна демократија и поделба на власта на законодавна, извршна, судска и локална власт. Заштитата на граѓанските права се смета како неразделив фактор за безбедноста на Република Македонија. Заштитата на правата на националностите е втемелена во

Повелбата на ООН, Хелсиншкиот и Копенхашкиот документ на ОБСЕ (КЕБС) и во документите на Советот на Европа.

4. Одржување подеднакво добри односи со сите соседи. За одржување подеднакви односи со сите соседи Република Македонија развива соработка со соседните земји, како и со повеќе земји од регионот со кои има дипломатски односи, со почитување на принципот за непроменливост на границите по пат на сила, немешање во внатрешните работи и со прифаќање на сите меѓународни стандарди.

5. Развивање на сопствен систем за одбрана. Одбраната на Република Македонија се организира како систем за одбрана на нејзината независност и територијалниот интегритет.

III.3. Положбата на малцинствата и малцинските прашања

Во Република Македонија како дел поранешната СФРЈ пчитувањето на малцинските права беше на висок степен, со оглед на паролата за “Братството и единството“ која постојано беше истакнувана од југословенскиот комунистички лидер Јосип Броз Тито. Уште со првите акти на Демократска Федерална Македонија, како Декларацијата за правата на граѓанинот, а потоа со уставни и други акти беа загарантирани еднакви права на граѓаните без оглед на националноста, полот и вероисповеда. Но, со приопаѓањето на СФРЈ, во кој процес голема улога одиграа албанските радикални сили со идејата за "Голема Албанија", и Република Македонија во која беше најбројно албанското малцинство се најде соочена со проблемот на незадоволството на Албанците, односно нивните барања да бидеат конституитивен народ. Притоа, нивното незадоволство стана еден од дестабилизаторските фактори во процесот на транзицијата на македонското општество.

Во повеќето поранешни комунистички држави на земјите од Источна Европа и на Балканот, комунистичките режимите се заменуваа на различни начини. Во Република Македонија транзицијата се изврши на посебен начин. Македонското општество се трансформира мирно и без употреба на оружје, но подоцна помина тежок период на демократска консолидација. Таа беше пропратена со комбинацијата на грчкиот дипломатски притисок и економското ембарго спрема Македонија, од 1992 до 1995 година. Македонското почитување на санкциите на Обединетите Нации спрема Југославија предизвика тешкотии, поради што беше отежнато демократското стабилизирање на Републиката. Демократизацијата немаше да биде целосна без промени во меѓуетничките односи. Прашањето за малцинските права имаше клучно место во политиката на внатрешен план. Владата направи редица отстапки кон успешно решавање на проблемите од малцинската сфера, што имаше влијание врз демократизацијата и позитивно влијаеше врз стабилноста на земјата во почетокот од самостојноста, кога се одвои од југословенската федерација. Голема улога одигра и тогашната локалната самоуправа која, преку блиска соработка со централните власти, овозможи манифестација и промоција на етничките идентитети.¹⁵⁸

Етничкиот профил во Македонија според пописот во 1994 година, кој беше набљудуван од страна на експерти од Советот на Европа, беше следниот: Македонија има вкупно 1,945,932 жители, од кои 67% етнички Македонци, 20,7% Албанци, 4% Турци и по 2% Роми, Срби, и други. Најголемиот дел од Македонците, Власите и Србите се припадници на православната вероисповест. Поголем дел од етничките Албанци, Роми и Турци се муслимани по религија. Македонците се населени низ целата држава, а Албанци воглавно живеат во

¹⁵⁸ За поимот реформаторски пат во транзицијата и демократското владеење, како и односите кон малцинствата поопширно кај: Najcevska Mirjana, "*Democratic Local Government and Appropriate Territorial Division Conflict*". Годишник на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања. N.1 (1995), Skopje, p. 25.

северозападниот дел на земјата, кон границите со Албанија и со СРЈ (кон Косово). Македонските Албанци најмногу се сконцентрирани во главниот град Скопје и во градовите во северниот (Тетово и Куманово) и западниот дел на земјата (Гостивар, Кичево, Струга и Дебар). Покрај во Скопје, Србите од Македонија живеат и во регионот околу Куманово. Останатите етнички малцинства се распрснати ширум Македонија.¹⁵⁹

Заштитата на правата на малцинствата во Македонија како правна рамка е поставена по прогласувањето на независноста на 8 септември 1991 година. Уставот, како највисокиот правен акт на државата, ги почитува човековите и малцинските права на етнички групи. Според него се обезбедени многу повеќе права на образование за етничките малцинства и права на политичко асоцирање, отколку во Уставите на соседните држави. Уставот во областа на почитување на малцинските права многу позитивно беше оценет од меѓународни правни експерти како акт кој е во согласност со основните демократски и либерални принципи и најновите уставни стандарди. Македонскиот устав е граѓански, но тој ја признава улогата на националните малцинства во земјата¹⁶⁰. Преамбулата на најбитниот македонски правен документ ја опишува Македонија како држава на македонскиот народ, во која, во потполна еднаквост со македонскиот народ, како граѓани живеат и Албанци, Турци, Роми, Власи и други националности.¹⁶¹

Во некои од издвоените република од СФРЈ, како Хрватска, како и земјите на источна Европа, главните привилегии ги уживаа мнозинските нации, додека

¹⁵⁹ За демократското владеење види: Janos Kis, *Between Reform and Revolution*. p.323, East European Politics and Societies, N1, 1998;

¹⁶⁰ За демократската транзиција во Македонија и Словенија види: Daskalovski Židas, *Elite Transformation and Democratic Transition in Macedonia and Slovenia*. CEU final paper for the course Political and Cultural Elites, instructed by Prof. Andras Bozoki, Budapest, fall 1998;

¹⁶¹ Уставот на Република Македонија. Според: Ljubomir Frckovski, *Model of the Multiethnic Relations in Macedonia* Skopje 1991, 15.

во Македонија, според Уставот, секое малцинство поодделно го споменува. Исто така, тие се поодделно спомнати во Преамбулата на македонскиот Устав.

Како што беше спомнато, националните малцинства поединачно се спомнати во Преамбулата на Уставот. Нивните права се гарантирани во Уставот во членовите 7 (став 2 и 4), 8 (под-ставови 2 и 11), 44 и 48. Членот 7 ја регулира употребата на малцинските јазици во општините каде живеат значителен број на припадници на националните малцинства. Членот 8 од Уставот се однесува на малцинските права во согласност со генерално прифатените меѓународни норми. Овој член имаше влијание, РМ до 1998 година да ги потпише сите важни меѓународни документи за заштита на малцинските права.¹⁶² Македонскиот устав гарантира цела низа на малцински права сврзани со образованието. Членовите 44 и 48 посебно го гарантираат правото на изразување и одржување на културата и идентитетот на малцинствата, вклучувајќи го и правото на образование. Македонскиот парламент покрај овие точки има донесено повеќе закони што се однесуваат на областа на малцинските права.¹⁶³

Од овие закони, најважни се:

- Законот за образование на малцинствата и тоа;
- Закон за основно образование;
- Законот за средно образование (1995);
- Законот за лични карти и Законот за личната документација (1996);
- Законот за омбудсман (1997);
- Законот за верски заедници и групи (1997);
- Законот за локална самоуправа (15 ноември 1995 кој стапува во сила по изборите за локална самоуправа во 1996 год.)

¹⁶² Исто, 90.

¹⁶³ Исто, 11.

III.4. Албанците во Македонија

Република Македонија на 8 септември 1991 година реши да распише референдумот и ги повика политичките лидери и нивните симпатизери да излезат на гласање и да го дадат својот глас. Повикот е прифатен од сите лидери, освен од албанските, кои сметаа дека Албанците во Македонија се обесправени. Затоа Албанците го бојкотираа референдумот и одбија да се изјаснат на истиот.

Албанците се најголемото етничко малцинство во Македонија. Населени се во северозападниот дел на Македонија и тоа: во Тетово (70%), Гостивар (66%), Дебар (58), Струга (56), Кичево 31%, Куманово (25%), Скопје (20%). Бројноста на албанското население постојано расте. Некои од Албанците тврдат дека се 30% за да ги поткрепат своите политички цели. Некои од Македонците тврдат дека тие се помалку од 20% од вкупното население. Брзиот пораст на Албанците во Македонија беше резултат на нееднаквите демографски процеси. Поради ваквото толкување на демократските процеси се зголемува нетрпеливоста меѓу Македонците и Албанците во Република Македонија.¹⁶⁴

По добивањето на независноста и дефинирањето на РМ како самостојна, суверена, демократска и социјална држава, постојано имаше проблем со албанското малцинство кое сметаше дека е дискриминирано во државата. Владата на СДСМ, во коалиција со партијата ПДП на етничките Албанци, не успеа да ги реши барањата на Албанците. Во текот на овој период, во 1994 година беше формиран нелегалниот албански универзитет во Македонија. Тој остана непризнат сè до јануари 2004 година. Етничките Албанци тврдеа дека во овој период, по осамостојувањето на Македонија, беа дискриминирани и се залагаа за поголеми права во обрзованието и културата. Во овој период имаше повеќе протести и демонстрации од страна на Албанците во Македонија, и тоа:

¹⁶⁴ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 1, 104.

- Протестите на Албанците во Тетово 1 февруари 1990 година со барање независност на Западна Македонија, каде Албанците сметаа дека се мнозинство;

- Бојкотирање на седницата на Парламентот од партијата ПДП-НДП, по повод усвојувањето на Уставот на РМ на 20 ноември 1990 година;

- Албанците во Западниот дел на Македонија на 11 јануари 1992 година одржаа референдум за автономија, вклучувајќи ја и Илирида (држава на Албанците од Македонија). Властите го прогласија референдумот за нелегален;

- Албанци во Скопје, на 31 март 1992 година, организираа протест со барање меѓународната заедница да не ја признае македонската држава, ако тие не добијат авономија во деловите од државата каде тие се во мнозинство;

- Собир на Албанците на 15 февруари 1995 година, по повод отворањето на нелегалниот универзитет на албански јазик во Мала Речица (Тетовско). На ова одговорија и македонските студенти и средношколци со протести низ целата земја. Овој универзитет по два дена беше затворен;

- Судирот на 9 јули 1997 година, помеѓу македонската полиција и демонстрантите Албанци, кога на општинските згради во Тетово и Гостивар беа истакнати албански знамиња. При судирот со полицијата имаше повредени, а и тројца Албанци беа убиени;

- Протестите на Бит пазар во 1997 година поради контрола на нелегалната продажба на цигари, кои прераснаа во масовни демонстрации и физичка пресметка меѓу полицијата и Албанците;

- Доаѓањето на 350.000 бегалци од Косово, на 20 март 1999 година, поради бомбардирањето на СР Југославија;

- Убиени се тројца полицајци на влезот во селото Арачиново (Скопско) на 11 јануари 2000 година.

Овие пресметки биле вовед во конфликтот, кој изби во РМ во 2001 година.

III.4.1. Создавањето и дејноста на ОНА во Република Македонија

Почетоците на ОНА¹⁶⁵ (мак. "Ослободителна Национална Армија") или УЏК (алб. "Ushtria Çlirimtare e Kombëtare") во Македонија се наоѓаат во ОВК ("Ослободителна војска на Косово") т.е. УЏК (алб. "Ushtria Çlirimtare e Kosovës") на Косово - албанска паравоена организација, која со вооружени напади на официјалните државни органи (војска, милиција и други) и сите цивилни националности се борела за независност на Косово од Србија, односно Југославија и создавање на т.н. Голема Албанија. Многу домашни и странски аналитичари поради нејзините методи на дејствување ја сметаат за терористичка организација, но постојат и оние кои ја нарекуваат герила, па дури и регуларна војска. Sprema извештаите на државните органи на Република Србија, но и на западните разузнавачки служби, основниот вид на финансирање на ОВК е остварен од трговијата со дрога, која опфаќа половина од нејзините средства, како и од останатите криминални активности.

ОВК е основана 1994 година, а прв пат во јавност излегла во 1996 година, со главна цел независност на Косово, користејќи ги сите средства за вооружена војна. Делови на ОВК застапувале и припојување на целото албанско население на подрачјето на Србија, Македонија и Црна Гора кон Албанија и со самото тоа остварување на Голема Албанија. Основач на ОВК бил Адем Јашари (роден 28 ноември 1955), кој бил нејзин предводник сè до неговото бил ликвидирање од страна на српските безбедносни сили, заедно со други 66 припадници на ОВК. По него, па сè до распуштањето на ОВК во 1999 година, нејзин лидер е Хашим Тачи.

Јачината, вооружувањето и степенот на организација на ОВК, низ историјата биле сосема различни. На почетокот ОВК била вооружена претежно со автоматски пушки (калашникови од кинеско, југословенско и руско производство) и помало количество на мини. Поради тоа што јачината на ОВК зависела од нејзината обука, може да се каже дека на крајот на нејзиното постоење, барем делумно го постигнала

¹⁶⁵ Според некои извори ОНА е продолжение т.е. трансформација на ОВК од Косово.

степенот на обуката кој можел да се мери со професионално обучените српски полицајци и војници. И тоа особено заблагодарувајќи и на ЦИА.

Обуката на албанската паравојска ја извршуваа приватни фирми за воена обука на САД (Military Professional Resources Incorporated), потоа Велика Британија и Германија. Најдоцна од сите, се придружуваат и американската контраразузнувачка агенција ЦИА, со што активностите за обука се прошируваат и на прецизни упатства за борба против српските полициски станици и војници, со употреба на разузнавачките податоци на ЦИА и НАТО.

За финансирањето на албанската паравојска има доста контрадикторни податоци. Кратко речено дел од финансиските средства доаѓале од Албанците од странство (САД, Швајцарија, Германија и Австрија), кои во поголем дел потекнуваа од криминални извори и илегални активности како трговија со дрога, уцени, перење на пари итн.¹⁶⁶

Под превезот на борба за поголеми малцински и човекови права, т.н. ОНА јасно сака да оставри една цел: поделба на Република Македонија и формирање на "Големо Косово", односно "Голема Албанија" и менување на државните границите на овие балкански простори.

Мудахедините ја иницирале и ја финансирале структурата на ОНА. Најмалку десетина блиски соработници на Осам Бин Ладен беа директно инволвирани во инсталирањето на муслиманскиот фундаментализам, во организирањето, во финансирањето и во вооружувањето на албанските терористи на ОНА во Македонија. За време на косовската криза, овие луѓе престојувале во Косово и за тоа време успеале да се инфилтрираат во Македонија, илегално или легално со лажни пасоши.¹⁶⁷

Меѓународната заедница мора да ја признае вистината дека т.н. ОНА е резултатот на целиот косовски хаос. Таа по состав, по командниот кадар и по логистика беше од косовска провениенција. Јасно е дека главните конци се влечеа од највисоките

¹⁶⁶ Ослободилачка војска Косова, достапно на: http://sr.wikipedia.org/wiki/Ослободилачка_војска_Косова

¹⁶⁷ Список на соработници на Бин Ладен, достапно на: http://popovasapka.com/Spisok_na_sorabotnici_Bin_Laden.htm

структури на "Косовскиот заштитен корпус" (КЗК) на Агим Чеку. Денес КЗК е институционализиран во рамките на структурата на меѓународната администрација на Косово.¹⁶⁸

Република Македонија се соочи со една од најсериозните закани за нејзиниот суверенитет и територијален интегритет, предизвикани од отворената агресија на добро организирани и вооружени албански криминално-терористички банди дојдени од Косово и Албанија.

Вооружените парамилитантни групи на екстремните Албанци, кои се нарекуваа Ослободителна национална армија (ОНА) преку насилство и терор се обидуваа да се промовираат како заштитници и борци за правата на Албанците во Македонија за да остварат одредени политички цели, самопромовирајќи се како фактор за преговори со македонските власти, во правец на нивно остварување.

Зад наводната борба за заштита на интересите на Албанците таканаречената ОНА изврши изопачување и злоупотреба на корпусот на правата, особено правата на националностите, задскривајќи ги зад нив своите вистински цели:

- федерализација на Република Македонија;
- сецесија и соединување на делови од нејзината територија кон Косово или Албанија.

Таканаречената ОНА отворено атакуваше на меѓуетничките односи и меѓуетничкиот соживот, градени долготрајно и систематски последните десет години, со цел предизвикување на граѓанска војна во Република Македонија, притоа неводејќи сметка и занемарувајќи ги безбедносните импликации од еден ваков судир, како за земјата, така и пошироко за регионот.

Идејата за "Голема Албанија" или во поново време "Големо Косово", како еден од последните живи големодржавни проекти на Балакнот, преку дејствувањето на т.н.

¹⁶⁸ Исто.

ОВПМБ (мак. "Ослободителна војска на Прешево, Медвеѓа и Бујановац"¹⁶⁹) на територијата на поранешната Сојузна Република Југославија, ОНА на територијата на Република Македонија и ОВЧ (мак. "Ослободителна војска на Чемерија"¹⁷⁰) на територијата на Република Грција, го промовираа тероризмот како средство и метод за нејзино остварување.

Актите на тероризмот, како средство за промовирање и заштита на правата на Албанците во Република Македонија, не може и не смее да бидат оправдани под никакви услови. Мора јасно и недвосмислено да се осудат актите, методите и практиката на тероризам применувана од страна на ОНА, без оглед на мотивите, како чин на агресија, која има за цел деструкција на човековите права, слободата и демократијата, нарушување на територијалниот интегритет и безбедноста на државата, дестабилизирање на легитимно избраните органи на власта и свесно поткупување на плуралното граѓанско општество со несогледливи последици врз економскиот и социјалниот развој на државата. Тероризмот на таканаречената ОНА ја вовлече Република Македонија во воен конфликт (2001 година), кој донесе големи човечки загуби и жртви на двете страни.¹⁷¹ Во суштина ОНА, денес влезе во својата таканаречена "цивилна фаза", претставувајќи се како релевантен политички фактор на етничките Албанци во Македонија.

ОНА, водеше директна вооружена борба за освојување на делови од територијата на Република Македонија, претежно населени со етнички Албанци. ОНА за цело време на кризата ја имаше подршката од двете најголеми политички партии на етничките Албанци во Република Македонија - Демократската партија на Албанците (ДПА) и Партијата за демократски просперитет (ПДП), предводени од лидерите Арбен Цафери, односно Имер Имери. Со ниту една своја изјава, споменатите лидери на овие две најмасовни албански партии, не ги осудија и јавно не се оградија од

¹⁶⁹ Градови во денешна јужна Република Србија, населени со мнозинско албанско население.

¹⁷⁰ Областа Епир во денешна Грција.

¹⁷¹ Иван Бабановски, *ОНА - Терористичка паравојска во Македонија*. Скопје 2002, 220.

терористичките методи на дејствување и предизвиканиот воен судир од страна на таканаречената ОНА.

Токму напротив, лидерите на ДПА и ПДП - Џафери и Имери, заедно со лидерот на т.н. ОНА - Али Ахмети на 22 мај 2001 година во Призрен ја потпишаа т.н. "Призренска декларација" за идното државно устројство на Република Македонија, во која се презентирани големи политички барања за рекомпонирање на нашата држава. Како дошло до тоа, да најдолем дел од содржината на декларацијата вешто се инкорпорира во подоцнежниот Охридски рамковен договор?

Чинот што се случил во Призрен и јавно декларираните определби, всушност претставувале вовед за претворување на нашата земја во двонационална држава, со крајна цел да се отцепи еден дел од Република Македонија и евентуално да се приклучи кон Косово, или пак да се оствари некогашната идеја за создавање на една држава на Албанците на Балканот. Албанците отсекогаш се чувствувале како поделен народ, но не само тие, тука се и Македонците. Историјата не овозможила народите на Балканот да живеат секој во своја држава. Тоа, ниту било можно во минатото, ниту денес да се менуваат граници, да се отстапуваат територии, да постојат етнички чисти територии.

Единствено иднината на поделените балкански народи може да се види во обединета Европа, без граници без поделби, со демократско почитување, соработка и развој. Се поставуваат прашањата: Дали по целосната имплементација на Охридскиот договор, ќе има крај за нови барања за понатамошно стекнување колективни права за малцинствата во државата? Какви сè други чекори ќе следуваат, ќе покаже времето кое ни претстои.¹⁷²

¹⁷² Киро Глигоров, *Op. cit.*, 594-595.

III.4.2. Албанците и меѓународниот фактор

Логично би било да разбереме дека настаните во Република Македонија се само пресликани збиднувања на Косово, но со мала временска дистанца. Дека сите структури на Косово не се демилитаризирани покажува и сознанието дека разузнавачката и контраразузнавачката косовска служба ZKZ (алб. "*Zbulim - Kunderzbulim*"), која била во составот на Главниот Штаб на ОВК, не е распуштена. Друг облик на јавна соработка на УМНИК и КФОР со Ослободителната војска на Косово се одвивал на релациите на таканаречените полициски сили и тајните разузнавачки служби. Косовските полициски сили биле формирани под контрола на UNIP (англ. "*United Nations international Police*"; мак. "*Меѓународна полиција на ОН*"). Во тие полициски сили влегле припадници на ОВК и поранешни службеници на полицијата на Србија од албанска народност, како и сосем небитен број на Срби и Црногорци. Тие поминале куса полициска обука и многу добро финансиски се стимулирани со неочекувано високи плати, поради што нивната лојалност кон ОВК е доведена во прашање. Многумина од овие структури изнесуваале компромитирачки материјали за членовите на некои политички партии на косовските Албанци или на деловите на недемилитаризираната ОВК. Според тие информации на Косово сè уште е тајно активна Воената полиција на ОВК позната под името "*Policia Ushtarake*", чии припадници носеле црни кошули како и нивните фашистички идоли.¹⁷³

Непосредната соработка на меѓународните организации КФОР и УМНИК со разузнавачките сили на ОВК е особено развиена, што е резултат на огромната помош и директна пенетрација во овие структури на ОВК од страна на разузнавачката служба на Албанија SHIK (алб. "*Sherbim Informatik kombetar*"), заедно со разузнавачко извидувачките органи на албанските политички партии на Косово и нелегалните институции на т.н. Република Косово.

¹⁷³ Иван Бабановски, *Op. cit.*, 50.

Западните разузнавачки служби здружено го помагале организирањето, екипирањето и насочувањето на разузнавачките сили на ОБК, а меѓу нив непосредно се ангажирале оперативците на DIA и CIA од САД, DGSE и DST од Франција, MI-6 од Велика Британија, BND од Германија, SISMI од Италија итн.

Според инструкторите на CIA и BND основни задачи на службата се:

- Создавање на организациони нуклеуси;
- Обука на кадри за идна разузнавачка организација, која ќе биде легализирана за инфилтрирање на просторите од Албанија, Србија, Црна Гора, Македонија и Бугарија, особено во муслиманските средини и специјални задачи за оперативци кои ќе ги покриваат објектите во БиХ, Грција и Турција.

Во Македонија, каде што живее мнозинско албанско население, тие дејствуваа во вооружени формации и на времено окупирана територија. Така, се случуваше т. н. "ползечка" терористичка активност, пред очите на компетентните луѓе на РМ и задолжените формации на меѓународната заедница, како единиците на НАТО и САД.

До распаѓањето и демобилизацијата на ОНА, голем број нејзини припадници завршиле со регрутирање на поединци во сите средини, кои ќе станат агенти во новата разузнавачка мрежа на целата територија на Косово. Особено биле ангажирани студентите Албанци кои одлично говореле англиски јазик и кои се вратиле на Косово. Во таа нова архитектура на разузнавачко-извидувачките сили сосема е јасно дека Косовскиот заштитен корпус ќе биде врската помеѓу администрацијата на КФОР и УМНИК, но и помеѓу силите на меѓународниот радикален ислам. Сепаратистичката организација ОБК доби новото име и можност понатаму да биде финансирана од Меѓународната заедница и ООН, од силите за субверзија на САД и НАТО сојузниците, од една страна, и исламско-фундаменталистичките организации и хуманитарни институции, кои дејствуваат во одделни исламски држави, од друга страна.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Исто, 48-60.

Глава IV

МЕЃУНАРОДНАТА ПОЛОЖБА И НАДВОРЕШНАТА ОРИЕНТАЦИЈА НА РМ ВО 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

IV.1. Република Македонија и нејзиното меѓународно признавање

Република Македонија веднаш по прогласувањето на независноста имаше големи тешкотии за нејзино меѓународно признавање. Поаѓајќи од принципите, кои беа зацртани во Декларацијата, претседателот Глигоров на 2 декември 1991 година ќе испрати писмо до шефовите на странските држави и влади, во кое ќе им ја претстави желбата Република Македонија да биде призната како независна држава. Тој во писмото ќе нагласи дека Македонија одби да учествува во војната и да биде заложник на ситуацијата во СФР Југославија, дека таа се залага за принципот на мирно самоопределување и дека е подготвена за конструктивна соработка со нејзините соседи и останатите земји во светот¹⁷⁵. За независноста на Македонија да биде целосна, Глигоров ќе побара нејзино признавање од другите држави, а како услови за признавање на нејзината независност тој ќе наведе дека: територија на Македонија е јасно дефинирана, дека постојните граници се неповредливи и дека каква и да е акција во тој поглед нема да биде поддржана; македонската влада е избрана на демократски повеќепартиски избори; Македонија е во состојба да воспоставува односи и со други држави и веќе тоа го има сторено преку контакти со голем број на влади во светот.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ахил Гунте, *Прва декада (1990-1999)*, Скопје 2005, 22-25.

¹⁷⁶ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 208-209.

За ова барање на Киро Глигоров како и по повод барање на други нови држави во Источна Европа, на 17 декември 1991 година беше свикан состанок на министрите за надворешни работи на Европската заедница. Тогаш беа прецизирани критериумите за признавање на овие држави и тоа: почитување на Повелбата на ООН и други меѓународни правила; права на малцинствата; неповредивост на границите, во случај да се менуваат да е во согласност на двете страни; почитувања на правилата за разоружување, регионална стабилност; регионалните несогласување да се решаваат со преговори.¹⁷⁷

Собранието на Република Македонија на 19 декември 1991 година донесе Декларација за признавање како суверена и независна држава. Во неа се вели дека Македонија ги исполнува условите на Министерскиот совет на ЕУ и затоа смета дека ќе биде призната од меѓународната заедница.¹⁷⁸ Во Собранието за Декларацијата гласале 104 од 120 пратеници.¹⁷⁹ Министерот за надворешни работи Денко Малевски на 20 декември испрати барање за признавање до претседавачот на ЕЗ - Ханс Ван ден Брук, како и до министрите за надворешни работи кои одлучувале за судбината на Југославија.

Комисијата разгледувајќи го барањето оценила дека се исполнети критериумите кои се однесуваат на заштитата на малцинствата, дека Република Македонија нема намера со сила да ги промени границите, ги прифаќа и критериумите за разоружување и неширење на нуклеарното оружје, и решава дека Република Македонија ги исполнува условите наведени во принципите за признавање на нови држави. Меѓутоа, на ова реагираше Грција, која изрази страв од наводни територијални претензии, од страна на РМ, кон неа. Затоа Арбитражната комисија побара од Собранието на РМ да се изменат чл. 3 и чл. 49

¹⁷⁷ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 2, 397.

¹⁷⁸ *Декларација за суверена и самостојна македонска држава Македонија...*

¹⁷⁹ *Документи за Република Македонија 1990-2005.* (Избор, редакција и забелешки д-р Сашо Георгиевски и м-р Сашо Додевски). Кн. III. Скопје 2008, 297.

од Уставот, за кои Грција се изјаснила против. Тоа се два амандмани кои се однесуваат на границите и деловите од македонскиот народ кои живеат во соседните држави. Собранието на 16 јануари 1992 година го промени Уставот во двата амандмани кои сега гласат:

Амандман 1

Република Македонија нема територијални претензии кон соседните држави според Уставот, а по принцип на доброволност и во согласност со општите и меѓународните норми. Со членка 1 од овој амандман се дојолнува член 3, а со членка 2 се заменува членот 3 на членот на Уставот на Република Македонија.

Амандман 2

Републиката при тоа нема да се меша во суверените права на други држави и во нивните внатрешни работи. Со овој амандман се дојолнува членот 1 од членот 49 од Уставот на Република Македонија. Согласно со тоа Арбитражната комисија смета: Дека Република Македонија се откажува од било какви територијални претензии во декларациите кои се недвосмислени и обврзувачки на планот на меѓународното право. Дека со само тоа, унитарната на името "Македонија" не би требало да подразбира никаква територијална претензија на сметка на некоја друга држава.

Дека од друга страна, Република Македонија официјално, во согласност на меѓународното право, се обврзува да се воздржи, воопшто, а особено применувајќи го членот 49 од својот Устав, од секакви непријателска пропаганда насочена против некоја држава.¹⁸⁰

Во почетниот период во дипломатските контакти се истакнувало: дека Македонија сака да биде независна како што беше случајот со Словенија и

¹⁸⁰ Документи за Република Македонија ..., Кн. III, 315-316.

Хрватска и дека раздружувањето сака да го направи по мирен пат. Основниот тон при тоа го даваше првиот претседател на Република Македонија, Киро Глигоров и премиерот на експертската влада проф. д-р Никола Кљусев.¹⁸¹

Но притоа, Република Македонија ќе наиде на пречки. Меѓу нив се вбројува и посетата на претседателот Киро Глигоров на Франција по оценката на "Бадентеровата комисија" дека државата ги исполнува меѓународните услови за независност и прием во ООН. При посетата му бил организиран импресивен пречек. Но, при средбата со претседателот на Франција - Франсоа Митеран, од него било побарано да направи одредени отстапки на Грција. Киро Глигоров одбил секаква арбитража.¹⁸² Но, во исто време министерот за надворешни работи на Франција го уверил македонскиот претседател дека македонското досие конечно е затворено.¹⁸³

На 17 декември 1991 година, во Брисел ќе биде одржана седница на Советот на министрите на Европската заедница на која ќе бидат разгледувани критериумите за признавање на новите држави од Источна Европа и територијата на поранешниот Советски Сојуз. Критериумите опфаќале: почитување на Повелбата на ОН и другите меѓународни акти од доменот на правна држава; гаранција за правата на етничките и националните групи и малцинства; почитување на неповредливоста на границите, кои може да се менуваат само по мирен пат; признавање на меѓународните обврски во контекст со разоружувањето, безбедноста и регионалната стабилност; решавање на правните проблеми и регионалните спорови по пат на преговори.¹⁸⁴

¹⁸¹ Срѓан Керим, *Стиранијеџијата за самостојност* разработена уште пред дезинтегрирањето на Југославија. "Публика" (Скопје). бр.39 (3 септември 2011), 10.

¹⁸² Луан Старова, *Македонија и Европа - Република Македонија 60 години од АСНОМ*. Скопје 2005, 110.

¹⁸³ Исто.

¹⁸⁴ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 2, 397.

Собранието на Р. Македонија, на 19 декември 1991 година, ќе усвои Декларација со која ги прифаќа критериумите донесени од страна на Советот на министрите на Европската заедница, на 17 декември 1991 година во Брисел. Во неа ќе биде нагласено дека Македонија го поддржува продолжувањето на Хашката конференција за Југославија и дека, како и до сега, на конструктивен начин ќе учествува во нејзината работа со цел постигнување на конечно решение за југословенската криза по мирен и демократски пат. Ќе биде потенцирано и дека Македонија ги исполнува условите кои ги имаше одредено Министерскиот совет на Европската Унија и затоа очекува меѓународно признавање.¹⁸⁵

Утредента по изгласувањето на оваа Декларација, министерот Денко Малески ќе упати писмено барање до Европската Унија за признавање на независноста, со посебно нагласување дека Република Македонија нема никакви територијални претензии и дека нема да се меша во внатрешните работи на други држави.¹⁸⁶ За ова прашање ќе решава арбитражната комисија, т.н. "Бадентерова комисија", која ќе биде составена од страна на министрите за надворешни работи на земјите членки на ЕУ во рамките на Мировната конференција за бивша Југославија. Бидејќи арбитражната комисија заклучила дека Македонија ги исполнува принципите од Повелбата на ОН, ги гарантира правата на етничките и националните групи, дава гаранции дека се откажува од насилна промена на своите граници и дека ќе ги извршува обврските околу разоружувањето и неширењето на атомското оружје, ќе биде констатирано дека *"Република Македонија ги задоволува условите кои се наведени во принципите кои се однесуваат на признавањето на новите држави во источна Европа и Советскиот Сојуз"*.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Декларација за суверена и самостојна македонска држава Македонија...

¹⁸⁶ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 209.

¹⁸⁷ *Documents UN. S/25855.*

Во декември 1991 година ЕУ ќе донесе политичка одлука со која што ќе ги признае само Словенија и Хрватска. И покрај тоа што Македонија ќе одговори на сите наведени барања, од необјасливи причини нема да биде признаена, додека Хрватска, која во суштина не задоволувала ниту еден критериум, ќе биде признаена под итна постапка.¹⁸⁸ Меѓутоа за оваа постапка постои едно логично објаснување, а тоа е што Македонија во овие моменти немаше посредник и покровител меѓу јаките европски држави, како Хрватска, чии интереси отворено ги застапуваше Германија.¹⁸⁹ На патот, кон своето меѓународно признавање, на Македонија одлучно ќе ѝ застане Грција, која воедно е и членка на ЕУ. Таа ќе протестира против употребата на името "Македонија", од причина што таа така го нарекува својот северен дел. Грчката влада ќе изјави дека никогаш нема да се сложи во името на соседната република да стои "грчкиот" збор "Македонија" или било кој збор кој што е изведен од него.

Европската заедница дури на 2 мај 1992 година ќе се сложи да ја признае Република Македонија, само доколку биде најдено име за новата држава кое ќе биде прифатливо за сите. Од тие причини ќе бидат предлагани најразлични варијанти како: "Централна Балканска Република", "Република Скопје", "Република Нова Македонија", кои што ќе бидат одлучно одбивани од страна на нашата земја.

На 27 јуни 1992 година, Советот на Европската заедница во Лисабон ја донесе "Декларацијата за поранешна Југославија", а делот кој се однесува на Македонија гласи: "Европскиот совет ја потврдува својата позиција зазема од Заедницата и нејзините земји членки од Гимараеш, на барањето на Република Македонија, да биде признаена како независна држава. Ја изразува нивната подготвеност да ја признае иако Република, во рамките на нејзините

¹⁸⁸ Ајановски Георги, *Признавањето на Македонија: Избор од свештениот печат*. Скопје 1993, 235.

¹⁸⁹ Ричард Ц. Кремптон, *Op. cit.*, 347.

иоспојани граници, во согласност со нивната Декларација од 16 декември 1991 година под име кое не го содржи терминот Македонија. Таа инајму ги смети границите на оваа република како неовредливи и гарантирани во согласност на Повелбата на Обединетите нации и Повелбата од Париз".¹⁹⁰

Како посредници во решавањето на грчко-македонскиот спор околу името, ќе бидат Сајрус Венс, кој ќе предлага спорните прашања да бидат решавани постепено. Американците на 16 мај 1994 година ќе предложат да бидат прифатени "пакет мерки" кои предвидувале откажување од спорните имиња и атрибути, а шефот на германската дипломатија Клаус Кинкел, на 18 август 1994 година, ќе понуди план од шест точки и две имиња - "Нова Македонија" и "Северна Македонија". Македонско-грчките преговори нема да вродат со плод. Грчката преговарачка страна секогаш ќе инсистира на тоа дека македонската страна не смее да користи име кое ќе го содржи зборот "Македонија". Единственото можно решение за кое можело да се размислува било името "Славомакедонија".¹⁹¹

Но, и покрај сите пречки, Република Македонија со тек на време ќе успее да го пронајде своето место во системот на меѓународните односи. Во април 1993 година, со Резолуцијата 817, таа ќе биде примена во Организацијата на Обединетите нации, под привременото име Бивша Југословенска Република Македонија (БЈРМ), додека не бидат решени несогласувањата со Грција околу конечното име на државата. Постепено многу земји ќе ја признаат Република Македонија под нејзиното уставно име, чија бројка, до јуни 1996 година, ќе достигне 35 земји.

¹⁹⁰ *Спорот за името. Грција и Македонија.* (Ред. Светомир Шкарик, Димитар Апасиев, и Владимир Патчев). Скопје 2008, 524.

¹⁹¹ Јелена Гускова, *Историја југословенске...* Кн. 2, стр. 399.

IV.2. Односите на Р. Македонија со НАТО пактот

Република Македонија од почеток на нејзиното отцепување од СФР Југославија оцени дека единствено ќе ја зачува независноста ако се определи во надворешната политика кон НАТО пактот. За тоа во 1991/92 година се формираше "Асоцијацијата за атлански договор". Иницијатори за формирање на асоцијацијата беа видни македонски интелектуалци.¹⁹²

Киро Глигоров, на 23 ноември 1992 година, испрати барање до генералниот секретар на Советот за безбедност на ООН за испраќање на набљудувачка мисија во РМ. Советот за безбедност одобрил да испрати мисија, под називот УНПРОФОР, која престојувала од 28 ноември до 23 декември 1992 година. Во мисијата влегол воен и полициски персонал. Мисијата УНПРОФОР во Република Македонија била стационира на границата со Албанија и СР Југославија. Тоа беше прва мисија на ООН распоредена во земја каде нема воен конфликт и била со превентивна цел.¹⁹³ УНПРОФОР го известувал Генералниот секретар за сè она што се случувало на македонската граница. Мисијата имала позитивна улога, затоа што спречувала проширување на конфликтот во Република Македонија.¹⁹⁴ Бројот на учесниците во мисијата бил променлив, во февруари 1993 година биле 800, во јуни истата година биле 300, а по кризата во Косово нивниот број се зголемил на 1050 војници. Мисијата немала право да дејствува воено, освен во случај, доколку директно биде загрозна. Таа треба да го почитува територијалниот суверенитет на државата на чија територија е стационирана, односно суверенитетот на РМ.¹⁹⁵

¹⁹² Нано Ружин, *НАТО пред новише предизвици и перспективите на Република Македонија*, Скопје 2005, 121.

¹⁹³ *Спорот за името...*, стр. 762.

¹⁹⁴ Исто, 763.

¹⁹⁵ Исто, 779.

ООН на 31 март 1995 година ја воспостави мисијата УНПРЕДЕП (англ. "United Nations Preventive Deployment") со донесувањето на Резолуцијата бр. 983. На чело на мисијата бил Хенриј Сокалски како цивилен шеф и Бен Сонемант како воен претставник.¹⁹⁶

Воспоставување на УНПРЕДЕП било во три периоди и тоа:

- набљудување на северните и западните граници и да се известува Генералниот секретар на ООН за случувањата на ова подрачје;

- со нивното присуство да се обесхрабри секаква закана, да се превентираат евентуални судири и со тоа да се зацврсти безбедноста;

- да се обезбеди мирот во земјата;¹⁹⁷

Советот за безбедност во февруари 1996 година донесе нова одлука со која Мисијата е продолжена до февруари 1999 година.

Мисијата требаше да се продолжи до 2001 година, но кога се гласаше во Советот за безбедност на 25 февруари 1999 година, поради македонското признавање на Република Кина (Тајван), против предложената "Резолуција 2001" гласаше НР Кина, со што ова мисија УНПРЕДЕП била укината.

Оваа мисија е една од најуспешните мисии на ООН во светот. Но и покрај позитивните резултати на Мисијата негативно е тоа што во државата присуствуваа странски сили.

Мисијата КФОР во Косово имаше заднинска врска во Република Македонија. Во Скопје на 12 јуни 1999 година беше воспоставен Штаб на мисијата, истовремено кога овие сили влегоа во Косово. Преку територијата на Република Македонија поминуваа возилата на силите на КФОР и се префрлуваа на територијата на Косово.

¹⁹⁶ Марина Митревска и др., *Превенција и менаџирање на конфликтите. Случај Македонија*. Скопје 2008, 97.

¹⁹⁷ Исто.

Собранието на Република Македонија во декември 1993 година донесе одлука за влез во НАТО алијансата.

Во јануари 1994 година САД и Германија¹⁹⁸, почнаа нова иницијатива на меѓународен план, за воспоставување на т.н. "Партнерство за мир", наменет за земјите од Источна Европа и Советскиот Сојуз како и неутралните држави за соработка со НАТО и влез во ЕУ. Целта на "Партнерството за мир" беше да обезбеди соработка на овие земји со што би се обезбедила стабилноста во земјите кои припаѓаа на евроатланската асоцијација. Програмата предвидува и борба на човекови права и слободи и постигнување на правда и мир со демократски мерки. Партнерството овозможуваше планирање на националната безбедност и одбрана, воен буџет, демократска контрола на безбедносните сили, учество во заеднички воени вежби, манерви мировни мисии и др. Но покрај тоа, со "Партнерството за мир" требаше да се овозможи соработка на НАТО пактот со другите земји во светот, пред сè во Европа. Таа овозможи воена соработка на европските земји и со него се остваруваа идејните основи на НАТО за намалување на заканата по мирот и соработка врз демократски принципи. НАТО требало да се консултира со секој партнер ако постои некаква закана по територијалниот интегритет, политичката независност и безбедноста.

Иницијатива за "Партнерството за мир" беше прифатена од Република Македонија уште во јануари 1994 година. Бидејќи во надворешната политика беше определена за евроатланските асоцијации, покажа спремност за воспоставување на вакво "Партнерство за мир" со другите земји, пред сè, дека со него се предвидуваше решавање на сите спротивности со дијалог, добрососедски односи и стабилност.

¹⁹⁸ Програмата *Партнерство за мир* е изготвена во Северноатланскиот совет за соработка формиран во 1991 година.

Собранието на Република Македонија подготви и поднесе барање за стапување во членство во Северноатланската алијанса. Но, по спротивставување на Република Грција беше запрен процесот до 1995 година. Истата година, Република Македонија беше примена во "Партнерството за мир" кога на 15 ноември 1995 година беше потпишан "Рамковен документ" во Брисел. Со тоа Република Македонија стана дваесет и седми член на асоцијацијата "Партнерство за мир". Тогашниот претседател на македонската влада, Бранко Црвенковски го потпиша овој документ. Мнозинство на граѓаните од Република Македонија дадоа поддршка, а Собранието на Република Македонија на 23 декември 1993 година донесе одлука за пристап во членство во НАТО пактот.

Република Македонија на 15 ноември 1995 година го потпиша документот, со кој пристапи кон иницијативата за влез во "Партнерството за мир". Република Македонија во март 1996 година се согласи во рамките на Програмата да учествува во воени мисии со свои единици. Таа во 1997 година беше вклучена во анализите и планирањата на Алијансата.

Република Македонија во март 1996 година беше примена во Северноатланскиот совет за соработка.¹⁹⁹ На 14 јуни 1997 година во седиштето на НАТО беше отворена Канцеларија за врски. Во оваа канцеларија почнаа да се испраќаат офицери за врски со Брисел. Владата на Република Македонија на 25 август 1997 година донесе одлука за формирање на мисија во НАТО во Брисел. За шеф на оваа мисија, со указ на Претседателот од 18 ноември 1997 година, беше назначен Јован Теговски, тогашен ополномошен амбасадор во Кралството Белгија, Кралството Холандија и Големото војводство Луксембург.²⁰⁰ Мисијата беше свечано отворена на 26 ноември 1997 година.²⁰¹ За да се кординираат

¹⁹⁹ Овој Совет во мај 1997 година се промени во Евроатлански партнерски совет.

²⁰⁰ "Службен весник на СРМ", бр. 59 / 1997.

²⁰¹ Исто.

активностите, сврзани со подготовките на земјата за влез ЕУ и НАТО, владата на 1 декември 1997 година доенсе одлука за формирање на "Комитет за евроатлански интеграции".²⁰² Со тоа се дојде до олеснување на комуникациите и соработката на воен и безбедносен план.

Република Македонија со САД, во јуни 1996 година, потпиша СОФА договор, со кој се регулираше статусот меѓу членките на НАТО и "Партнерството за мир".

Од 23 до 25 април 1999 година се одржа самит на НАТО во Вашингтон. Тогаш беше усвоен "Акционен план" со цел да се помагаат државите аспиратори за членство во НАТО. Од државите аспиранти се бараше да исполнат одредени цели на политички и на воен план. За таа цел, организацијата на аспирантите е зацртана во "Годишната национална програма за членство". Оваа програма содржеше повеќе прашања и тоа економски, политички, воено-безбедносни и правни. Тогаш Република Македонија стана кандидат за член во НАТО. Во мај 2000 година беше формирана неформалната група "Вилнус" од државите аспиранти, меѓу кои, и нашата земја. На самитот во Вашингтон, Македонија ја истакна определбата за влез како рамноправен член во НАТО.

Значајно беше и потпишувањето на "Јадранската повелба" за партнерство меѓу трите земји: Хрватска, Албанија и Македонија, позната како "Група А3".

Покрај овие активности значајни се посебните договори кои ги склучува Република Македонија со НАТО. Меѓу нив позначајни се:

1. Договорот за транзит на силите на КФОР низ Македонија. Договорот е склучен меѓу Благоја Ханџиски како министер за одбрана и Хавиер Солана како генерален секретар на НАТО. (Овој договор се однесуваше за премин на силите на СФОР и ИФОР кон Босна).

²⁰² Исто, бр. 62 / 1997.

2. Договорот од 30 мај 1996 година, меѓу членките на Северноатланскиот договор и државите-учеснички во "Партнерството за мир" за статусот на силите, како и "Дополнителен протокол", меѓу државите-членки во Северноатланскиот договор и државите-учеснички во "Партнерството за мир" за статусот на нивните сили.²⁰³ Договорот се ратификува од Собранието на Република Македонија на 4 јуни 1996 година. Овој договор е значаен зошто преку него се организираат воени мисии на НАТО кај нас.

3. Спогодба за базбедносни аранжмани меѓу Република Македонија и НАТО од 19 јануари 1996 година.

4. Договор меѓу Република Македонија и НАТО за операции на мисиите од 24 јануари 1998 година.

5. Договор за статусот на силите на КФОР на територијата на Република Македонија од 18 мај 2001 година.

Соработката со НАТО и Република Македонија се одвиваше и во организирање на воени вежби. Прва вежба беше "*Сјасиџел*" во мај 1997 година. Се организираа и воени мисии надвор од нашата земја, на која учествуваа македонски војници и офицери. Прва ваква вежба беше "*Мировен орел 96*" во јуни 1996 во Албанија.

НАТО имаше и голем број на мисии на територијата на Македонија. Прва таква мисија беше "*Решиџелен орел*" од јуни 1998 година. Вежбата е организирана со цел да се интервенира евентуално во СР Југославија. Таа беше организирана со авиони од типот Ф-16, хеликоптери, транспортни и шпионски авиони од типот "Авакс" и др. Тоа е прва мисија во која се користи македонскиот воздушен простор.

²⁰³ Исто, бр. 29 / 1996.

Косовската криза беше причина за две НАТО мисии одобрени од страна на владата на Македонија и тоа:

1. "*Косовскиот верификационен корџус*" (26 ноември 1998 до 24 март 1999 г.);
2. "*Силиите за извлекување*" (10 декември 1996 до 24 март 1999 г.);

Откако овие две мисии престанаа да постојат, силите на Северноатлантскиот пакт и понатаму останаа како подготвителни сили на КФОР за Косово и за справување со бегалската криза од Косово. НАТО од март до јуни 1999 година распредели 16.000 војници, од кои поголем дел се префрлија во Косово. Во Република Македонија беше заднинската или логистичката поддршка на НАТО за Косово т.н. "Штаб во Скопје", формиран на 12 јуни 1999 година, кој постоел до април 2002 година.

Во 2001 година, кога во Република Македонија избувна воената криза, голема беше улогата на НАТО. Тој тука имаше политички, дипломатски и воен ангажман. Тогаш се воспоставени мисиите :

1. "*Неојходна жетџва*" (22 август 2001 до 22 септември 2001 година);
2. "*Килибарна лисица*" (27 септември 1999 до 14 декември 2002 година);
3. "*Сојужничка хармонија*" (14 декември 2002 до 31 март 2003 година).

Во меѓувреме интензивно беше поддржан пристапот во НАТО. За таа цел беа донесени документи за критериумите за членство. На 5 октомври 1998 година беше усвоена и "Стратегијата за интеграција".

Собранието поттикнувајќи го овој процес на Северноатлантски интеграции усвојува и повеќе документи како што беше "Декларацијата за поддршка на Повелбата за партнерство" меѓу Република Албанија, Република Македонија, Република Хрватска и САД во т.н. "Јадранска повелба",²⁰⁴ донесена на 22 јули 2003 година.

²⁰⁴ "Службен весник на РМ". бр. 49, 1993.

IV.3. Ориентацијата на Р. Македонија за влез во Европската унија

Република Македонија уште во почетокот на осамостојувањето се определи за влез во ЕУ. Европските земји на различни начини ја подржуваа оваа оријентација на државата. Тие декларативно го подржуваа ова ориентација. Но тоа во дело одеше многу бавно. Дипломатската акција на Република Македонија беше проследена со низа потези кои беа преземани од Кабинетот на претседателот Глигоров и амбасадите во европските држави.

Една од тие акции е и да се придобие Франција за прием на Републиката во ЕУ. При посетата на Франција, Киро Глигоров го постави прашањето за директни преговори на Република Македонија со Европската унија т.е за потпишување на Договор за соработка и трговија што беше отстапување од стратегијата на Европската унија и на нејзиниот челник Жак Делор, според која било какви преговори за проширувањето на Европската унија, во однос на земјите од поранешна Југославија, ќе настапат по завршувањето на воената криза.²⁰⁵ Киро Глигоров објаснил дека Република Македонија не е во воени дејствија и по мирен пат дојде до независност.

Потпишувањето на "Договорот за соработка и трговија" со Европската унија е резултат на дипломатските активности на кабинетот на Киро Глигоров. Тоа беше потврда дека Република Македонија се разликува од другите земји на Балканот кои беа опфатени со југословенската криза. Овој Договор, кој беше подржан од францускиот претседател Жак Ширак, требаше да означи некаква асоцијација со ЕУ, што требаше да заврши со конечен прием на Македонија во Европската унија.²⁰⁶

²⁰⁵ Луан Старова, *Op. cit.*, 112.

²⁰⁶ Но, Франција отстапи од ова ветување дека Ширак ќе ја подржи Македонија во преговорите за склучување на овој Договор. При средбата на Киро Глигоров со Филип Сеган во Македонија во 1996 година тој му укажа на ова повлекувањето на Франција од ветената поддршка.

На самитот во Копенхаген одржан во 1993 година Европската унија ги утврди критериумите, кои секоја земја треба да ги исполни за да стане членка на Унијата. Општите критериуми за секоја земја се: стабилни институции, демократија, владеење на правото, почитување на човековите права и заштита на малцинствата, како и следните два критериуми:

- Државата апликант мора да ги исполни економските критериуми: функционирање на пазарната економија која има капацитет да се соочи со притисокот на конкуренцијата и пазарните сили во Европската унија;
- Државата апликант мора да прифаќа т.н *acquis communautaire* на Европската унија, односно способноста да се исполнат обврските и членството, како и прифаќање и исполнување на целите на политичката, економската и монетарната унија.

Овие барања се познати како Копенхагенски критериуми. Овие критериуми беа надополнети со документите од самитите во Мадрид од 1995, од Луксембург 1997 и од Хелсинки 1997 година.

Во однос на првата точка се бараше, не само промени во уставно-правните рамки за овозможување на плурализам, повеќепартискиот живот слободни избори, слобода на изразување, слобода во медиумите, туку и нивно имплементирање во практика. Што се однесува на овој критериум, Република Македонија имаше воспоставени стабилни демократски институции што се смета за индикатор на остварената демократија.²⁰⁷

Европската унија имаше воспоставени и економски критериуми кои се состојат од:

²⁰⁷ Каролина Ристова Астеруд, *Општите критериуми за членство во Европската унија. Евроинтеграција на правниот, политичкиот и општествениот систем на Република Македонија*. Скопје 2002, 98.

- постоење на функционална пазарна економија, пред сè во сферата на цените, увозот, извозот, ефикасен правен систем, особено во заштита на сопственичките права, макроекономската стабилност на државата, развиен финансиски сектор и др.
- капацитет во спроведување на конкуренцијата и пазарните сили во рамките на Унијата (макроекономска стабилност, клима на предвидливост, развиена микроструктура, образовен кадар, реконструкција на државните и другите претпријатија заради нивна ефикасност, пристап до значителни инвестиции за сите економски субјекти, предходно развиена економска соработка со државите членки на Европската унија.²⁰⁸

Република Македонија презеде чекори да ги усогласи институциите на државата и да изврши стопански реформи за да се прилагоди кон Унијата. Тоа набрзо даде резултати и беше високо оценета од Европската унија. Како резултат на тоа на самитот во Загреб, таа го потпиша документот "Спогодба за асоцијација и стабилизација со Унијата" на 24 ноември 2000 година. Македонија на 9 април 2001 година во Луксембург ја потпиша "Спогодбата на ЕУ", што требаше да ѝ овозможи да влезе во Унијата како рамноправен член. Спогодбата се однесуваше на:

- Формирање асоцијација меѓу Европската Унија и нејзините земји-членки, од една страна, и Република Македонија од друга страна во преоден период од најмногу десет години;
- почитување на меѓународниот мир и стабилност, развивање на добрососедските односи, на демократските принципи и човековите

²⁰⁸ Исто.

права, на правата на малцинствата, на меѓународните правни принципи и владеењето на правото;

- политички дијалог со Македонија;
- одредби за засилена регионална соработка, вклучувајќи ја и можноста за формирање на слободна трговија меѓу земјите во регионот;
- перспектива за формирање на слободна трговија меѓу Унијата и Македонија најмногу десет години од стапувањето во сила на спогодбата;
- одредби за движење на работната сила, слобода на основање на друштва, давање на услуги, тековни плаќања и движење на капиталот;
- обврзаност на Македонија за приближување на нејзината легислатива со истата на Европската унија, посебно со клучните области на домашниот пазар;
- назначување на "Советот за стабилизација и асоцијација", кој ќе ја надгледува имплементацијата на договорот, на "Одборот за стабилизација и асоцијација" и "Парламантерен комитет за стабилизација и асоцијација".²⁰⁹
- Република Македонија да изврши либерализација на цените, трговијата приватизацијата, да постигне макроекономска стабилност со ниска инфлација и ниска задолженост.

Државите кои сакаат да аплицираат треба да го прифатат т.н. принцип *acquis communautaire* (способност да се исполнат обврските и членството, како и прифаќање и исполнување на целите на политичката, економската и монетарната унија) на ЕУ. Постојат неколку вида на *acquis communautaire* и тоа нормативни, судски и политички, и тоа:

²⁰⁹ Оливер Бакрески, *Република Македонија и пактот за стабилност - состојби и перспективи*. Годишен зборник на Филозофски факултет. Кн. 28 (54). Скопје 2001, 115-116.

- Нормативните *acquis* се однесуваат на основачките договори и нивните дополнувања и измени.
- Судските *acquis* се однесуваат на јуриспруденцијата на Европскиот суд на правдата.
- Политичкиот *acquis* се декларации, резолуции и насоки усвоени од Европскиот совет, Советот за заеднички спогодби на земјите членки за развој на Унијата.

Република Македонија овие обврски ги презема од Спогодбата за стабилизација и асоцијација.

Според член 49, од основните одредби за прием на нови членки во Европската унија, "*секоја земја која ѝ почитува принципите утврдени со членот 16,²¹⁰ може да побара да стане член на Унијата*".²¹¹

Секоја земја од Европа треба да ги помини следниве постапки за да се здобие со кандидатски статус и тоа:

- Земјата која сака да биде примена во Европската унија, треба да поднесе барање за нејзино членство до Советот на Европската унија;
- Советот на Европската унија треба да ја разгледа апликацијата и бара мислење од Европската комисија за ова прашање;
- Европската комисија го изготвува своето мислење доставува до земјата апликант "*Прашалник*" преку кој бара детални информации за целиот напредок на евроинтеграцискиот процес во сите општествени сфери. Државата апликант се обврзува во своите одговори дали ги исполнува утврдените критериуми за членство, при што треба да докажи дека има

²¹⁰ Слобода, демократија, почитување на човековите права, владеење на правото.

²¹¹ Добринка Танаскова, *Сонцето (о)стаива звезда. Македонија и Европската унија*. Скопје 2004, 33.

капацитет да ги исполни барањата кои произлегуваат од процесот на пристапување во Европската унија;

- Откако државата апликант ќе ги достави своите одговори, Европската комисија врз основа на нив но и врз основа на сопственото истражување дава свое мислење за тоа прашање;
- Своето мислење Европската комисија го доставува до Советот на Европската унија, која поднесува предлог до Европскиот совет за определување на статут кандидат за членство како и за отпочнување на преговорите за членство.²¹²

Република Македонија ги мобилизира сите сили за да се направат бараните промени со што би одговорила на барањата за пристап во Унијата. Пред сè тоа беа економски и политички реформи.

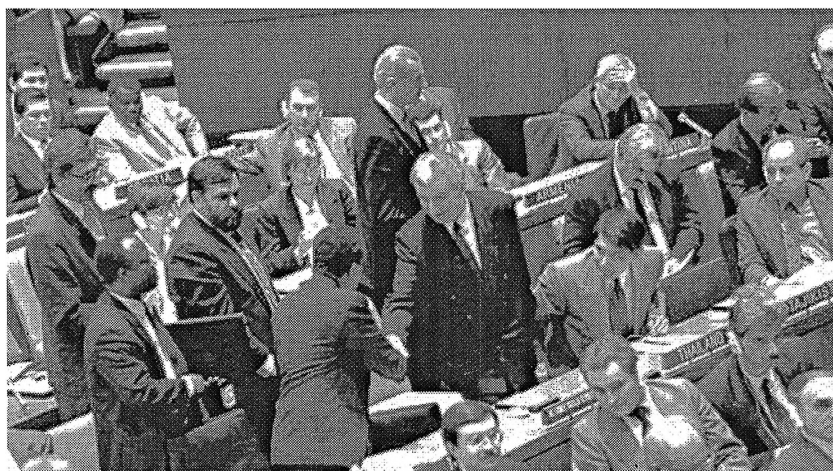
IV.4. Приемот на Република Македонија во ООН

На 8 април 1993 година, веднаш по приемот на Република Македонија во ООН, претседателот Киро Глигоров имаше обраќање пред Генералното собрание на ООН на македонски јазик. Подготовките за прием ги направија искусните дипломати Насте Чаловски и Иван Тошевски-Вања. За да се подготви терен за пориет во Њујорк во септември 1992 година, од македонското МНР беше испратен дипломатот Димитар Бадиков. Пред приемот голема помош на Македонија ѝ дадоа Хрватска и Турција.

Во македонската делегација која присуствувала во ООН, при приемот, присуствувал и министерот за надворешни работи Стево Црвенковски. Директен пренос на овој свечен чин вршела Македонската радио-телевизија. На барањето

²¹² Исто.

на македонската делегација да биде истакнато знамето на државата се спротивставила Грција. Пред седницата претседателот имал кратка средба со генералниот секретар на ООН - Бутрос Бутрос Гали. Единствена точка на седницата е приемот на Републиката како рамноправна членка во ООН. За таа цел е изготвена "Резолуцијата СБ 817/93" од Советот за безбедност. Според неа услов за прием беше привремено име "Поранешна Југословенска Република Македонија" (ПЈРМ) со што требаа да се решат разликите меѓу Република Македонија и Грција. Тогашниот претседавач во Генералното собрание Есуи (преставник на Заленортската република) го изложил овој предлог. Потоа го повикал претседателот Киро Глигоров да зборува пред Генералното собрание.

Честитки до македонската делегација, по повод приемот на Република Македонија во полноправно членство на ООН²¹³

Во своите "Мемоари", подоцна Глигоров ќе изјави: "*Си реков ќе зборувам ишака шито на ситие да им биде јасно дека јас сум претседател на Република Македонија.*" Говорот бил краток но после бил пропатен со аплауз од преполнетата сала. Акцент бил ставен на историјата на оваа балканска држава, поради нејзиното оспорувано име²¹⁴. На оваа седница биле присутни и

²¹³ <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=2207235A8E528A418D75E5DB6AF90500>

²¹⁴ Ахил Гунте, *Op. cit.*, 89-91.

македонски иселеници од САД и Канада, кои ја следеле седницата од галеријата и говорот на Глигоров го поздравиле со бурен аплауз и скандирање на името *Македонија*. На седницата збор зела и амбасадорка на САД во ООН - Медлин Олбрајт, која го поздравила приемот на 181-та членка на ООН.

Потоа, голем број од членките на светската организација, му честитале на претседателот Киро Глигоров и министерот Стево Црвенковски за приемот. Македонската јавност преку телевизијата во живо го следи овој историски настан. По приемот, при повторната средба меѓу Глигоров и Бутрос Гали, тој добил уверување дека ова име ќе биде привремено. После приемот во ООН, Глигоров има средба со многу преставници на македонската дијаспора.

На 8 април 1993 година, по гласањето за прием на членство во ООН, Киро Глигоров, како прв човек на независна Македонија, се обрати пред Генералната асамблеја на македонски јазик²¹⁵

Во овој период почнува и признавањето на Република Македонија како независна држава од другите земји во светот и покрај противењето на Грција. При тоа без истакнати стратешките цели на земјата за влез во НАТО и

²¹⁵ <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=2207235A8E528A418D75E5DB6AF90500>

Европската заедница. При тоа често бевме одбивани, но ние постојано ги истакнувавме аргументите за признавањето од другите држави.

Прва од земјите, кои ја признаа Република Македонија со уставното име, беше Република Бугарија. На 15 јануари 1992 година беа отворени генерални конзулати во Скопје и Софија, а со одлуката на владата, од 20 декември 1993 година, беа воспоставени дипломатски односи. Потоа следеше признавање од други држави и тоа: Турција, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија Романија, Северен Кипар, во блиското соседство, како и земји од Источна и Западна Европа, Руската федерација, прекуокеански големи земји,²¹⁶ како и некои земји на Азија, Африка и Јужна Америка²¹⁷.

IV.5. Македонија и соседите

Создавањето на Република Македонија како независна држава на Балканот им пречеше на соседите. Тие, според претседателот Киро Глигоров, сметаа дека ова прашање е симнато од светската сцена од 1913 година.²¹⁸ Францускиот социјалист Франсис Леба тогаш изјавил: *"Поделбата на Македонија меѓу ѝриѝе соседи е скандал уѝѝе ѝосрамен, заѝѝоа ѝѝѝо беше ѝѝѝверден и од Друѝѝѝвоѝѝо на народиѝѝе."*²¹⁹

Во почетниот период сите соседи негаторски се однесуваа кон соседната држава Република Македонија. Тие ралично реагираа пред да ја признаат реалноста за постоење на ова држава. Некои од нив, иако ја признаа независноста (како Бугарија), негираа некои идентитетски прашања како

²¹⁶ САД, Канада, Нов Зеланд и Австралија.

²¹⁷ Види за тоа: Ахил Тунте, Op. cit.

²¹⁸ Кога беше поделена меѓу соседите и тоа на Србија Грција и Бугарија и мал дел на Албанија.

²¹⁹ Киро Глигоров, Op. cit., стр. 424-425.

јазикот, нација, историја и др. Тешкоти имаше и од меѓународниот фактор кој не беше заинтересиран за постоење на ваков државно-правен субјект. Ова го искористија Грците, кои покажаа интерес за создавање на сојуз со земјите-потписници на Букурешкиот договор, против Република Македонија.

Најголем противник на македонската самобитност, односно самостојност беше и остана нашиот сосед **Грција**, која уште во почетокот на осамостојувањето на државата се противела и не сакала да признае дека постои македонска држава со свој народ, историја, култура и територија. Таа го негира јазикот, културата, историјата и територијата. Особено се противела (до денес не го променува тој став) на користење на името "Македонија". Таа на меѓународен план ја истакнува загрозеност од соседот за своја територија која го неси истото име. Таа како членка на ЕЕЗ успеа да наметне дека стварно е загрозен нејзиниот интегритет. Па успеа уштен а почетокот да се избори против секоја намера на Република Македонија да влезе во светските и европските асоциации. Таа при тоа секаде каде што можеше ставеше вето. Таа успеа подолго време да го одложи признавањето на земјата. Тоа оспорување продолжува до денес и ни донесе големи тешкотии, кои беа предизвикани кога Грција воведо ембарго на 16 февруари 1994 година кон Република Македонија што преставуваше економска војна. Во исто време беше затворен и грчкиот конзулат во Скопје.

Грција во мај 1991 година излезе со предлог за создавање на балканска конфедерација меѓу: Србија, Грција, Бугарија и Романија. Овој грчки предлог беше одбиен од страна на Бугарија и Романија.

Нов предлог Грција изнела на 10 септември 1991, за трипартитна средба меѓу Грција, Србија и Бугарија, на која би се дискутирало против независноста на соседот. На овој предлог се спротивставил бугарскиот претседател Жељу Жељев бидејќи не сакал да се одржи состанок без претставници на Република

Македонија. Потоа дошло до средба меѓу македонскиот премиер Никола Кљусев и Жељу Жељев. Кљусев исто се сретнал и со романскиот премиер Петре Роман и го запознал со ставот околу конфедерацијата која ја заговара Грција. Италија, исто така, се спротиставила на овие потези против нашата земја, кои од нејзина страна биле оценети како заговор против Македонија. На ова веднаш реагирале Грците, кои овој став го третираа како "заштита на Скопјаните".²²⁰ Според грчкиот владин портпарол Вирон Полидорес: "*Балканската конфедерација меѓу Грција, Србија, Бугарија и Романија е одложена, не ѝо вина на Грција, туку ѝо вина на другите.*"²²¹

Грчкиот предлог кој би одбиен од Бугарија и Романија, бил прифатлив за српскиот претседател Слободан Милошевиќ при средбите со грчкиот премиер Мицотакис. Српски високи функционери сметаа дека македонското прашање е решено со балканските војни. Биле интензивирани посетите на врвни личности од двете земји кои се согласиле дека полезно за регионот е создавање на мини федерација во која би влегла и Македонија. Овој предлог бил изнесен и во 1994 година како барање за формирање на лабава конфедерација меѓу Србија, Грција и Македонија. Но, со овие преговори не било запознаето раководството во нашата земја.

Преговори за надминување на проблемите меѓу двете држави започнаа на 12 март 1993 година, под покровителство на ООН, а по предлог на генералниот секретар на ООН, Посредници во преговорите беа Сајрус Венс, поранешниот државен секретар на САД и поранешниот министер за надворешни работи на Велика Британија, лордот Овен. Требало да се преговара околу името и знамето кое ќе се истакне пред зградата на ООН. Но, посредниците не успеаа да ги решат овие прашања.

²²⁰ Исто, стр. 427.

²²¹ Исто.

На 13 септември 1995 година на средбата меѓу министрите за надворешни работи на Република Македонија и Грција, Стево Црвенковски и Карлос Папуљас беше потпиешан документот: "Привремена спогодба за нормализација на односите меѓу двете земји". Но, Република Македонија со овој договор го смени знамето, а Грција од своја страна на 15 октомври 1994 година, го повлече економското ембарго.²²² Собранието на Република Македонија донесе закон за ново знаме, кое беше истаскното на зградата на македонското собрание во февруари 1996 година. По ратификацијата на Привремената спогодба од 9 октомври 1995 година, на 22 октомври истата година македонското знаме беше подигнато пред зградата на ООН.

Односите со **Бугарија** со оглед на историските околности изгледаа дека добро ќе се одвиваат по признавањето на 15 јануари 1992 година. Тоа преставуваше историски настан. Бугарија ја призна реалноста дека постои независна држава Република Македонија, но таа не го призна постоењето на македонски нација и јазик, кои ги смета како Коминтеровска измислица.

Во периодот по Втората светска војна односите меѓу Југославија и Бугарија постојано без оптеретени од фактот што Бугарија не го признаваше постоењето на македонското малцинство на нејзина територија. Македонците во Бугарија, почнувајќи од Резолуцијатра на Информбирото во 1948 година, па сè до 80-тите години, постојано се бореа за своите национални права. Тоа доведе до тоа, на 14 ноември 1989 година, да се формира здружението ОМО "Илинден (ВМРО)". По негова иницијатива, во ноември истата година, беше организиран митинг на кој се бараше обединување на Пиринска Македонија со матицата Република Македонија. Основањето на "Сојузот на македонските културно-просветни друштва", уште повеќе ја засили активноста на Македонците во

²²² Исто, стр. 79.

Бугарија. Во наредниот период во Пиринска Македонија ќе се формираат поголем број на друштва и тоа: "Илинден-ВМРО-независна" во Благоевград, КПД "Јане Сандански" во селото Микрево, "Комитетот на репресирани Македонци во Бугарија", "Независниот демократски сојуз" во Благоевград и др. Сите организации се обединија во ОМО "Илинден".²²³ Меѓу организаторите беше и Сократ Маркилов, кој предходно беше прогонуван и затворан, бидејќи се борел за правата на Македонците. На 14 мај 1990 година во судот во Благоевград беше поднесено барање за регистрација. Кога се давало образложението за создавање на ваква организација иницијаторите се повикале на Декларацијата за човековите права на ООН. Но судот веднаш го одбил барањето и ги обвинил дека тие се стремат да го нарушат територијалниот интегритет на Бугарија. Организаторите биле обвинети дека се сепаратисти, антибугарски настроени и дека се залагаат за создавање на македонска држава од Пиринска, Вардарска и Егејска Македонија.²²⁴ Окружниот суд во Благоевград на 6 јуни 1990 година одбил да ја регистрира ОМО "Илинден". На ова одлука организаторите се жалеле во Врховниот суд во Софија, но и тој ја потврдил одлуката на судот во Благоевград.

На ова Македонците одговорија со организирање на т.н "штафетен штрајк" кој беше угушен од полицијата. Револтот Македонците го искажаа и на изборите од 10 јуни 1990 година преку внесување на т.н. бели ливчиња. Бројот на членовите постојано растел (40.000), што овозможило да се свика и одржи и Првиот конгрес на 2 август 1990 година во с. Оштава во близина на Кресна. На овој конгрес учествувале 103 делегати. Полицијата го прекина одржувањето на Конгресот на ОМО "Илинден". Кон крајот на 1990 година, активноста на

²²³ *Македонија и соседите. 15-годишна независност*. (Приредувачи: М. Манојловски, К. Тодоровска и Ј. Поп Атанасов). Т. III. Скопје 2010, стр. 12.

²²⁴ Тунтев Ахил, *Op. cit.*, стр. 426.

Македонците продолжила преку организацијата "Друштво за заштита на човековите права".²²⁵ Во април 1991 година во посета на претседателот на Собранието на Република Македонија пристигна претседателот на ОМО "Илинден", Јордан Бербатов, со барање да им помогне.

При средба на Будимир Лончар, сојузен секретар за надворешни работи на СФР Југославија и бугарскиот министер Виктор Волков, во април 1991 година се дискутирало и за Македонците во Бугарија. Но, во овој разговор Волков одбил да признае дека има македонско малцинство во Бугарија.²²⁶

Бугарија, со полициски сили го спречила обидот на ОМО "Илинден" да одржи собир во Рожденскиот манастир на гробот на Јане Сандански. На ова ОМО "Илинден" одговорил со Декларација и Апел упатен до ООН, Европската заедница и КЕБС, барајќи човекови права. По овие настани, Македонците своите барања ги интензивирале надвор од Бугарија.

По признавањето на Република Македонија од страна на Бугарија, борбата на Македонците во Бугарија станала поинтензивна.

Признавањето на Република Македонија, Бугарија го направила на посебен начин. Тоа се гледа од изјавата на Жељу Жељев кој ќе изјави: "*Ние ја признаваме државноста на Македонија, но не и македонската нација.*"²²⁷ Киро Глигоров на овие изјави често одговарал дека "*не може да разбере ваков став за признавање на државата, а не нацијата и тоа дека Македонија е творба на Коминтерната. Ние не баравме да не признаат. Ние сме тоа што сме, тука сме и не се вознемируваме. Но, таквата изјава е значаен симбол што може да се очекува во идната соработка со соседите. Впрочем, животој ќе покаже дека оние кои ја негираат вистината не можат да очекуваат ништо друго, освен*

²²⁵ Македонија и соседите... Т. III, стр. 12.

²²⁶ Тунтев Ахил, Ор. cit., 430.

²²⁷ Киро Глигоров, Ор. cit., 434.

своја шийеџа, дека сѣџо џоа се враќа како бумеранџ".²²⁸ Според него "Буџарскаџа влада мноџу мудро џо срочила своџо сооџиџџение, џоворејќи дека џи џризнава реалносџиџе, а одбеџнувајќи да каже чија е ова држава Македонија, дека е џоа држава на македонскиоџ народ, а не на некое население шџо живее овде".²²⁹ Овој однос на Бугарија негативно бил оценет во Македонија. Со ова Бугарија покажа дека македонското прашање на Балканот и понатаму ќе биде отворено.

При посетата на македонскиот министер за надворешни работи во Бугарија беше потпишан "Протокол за соработка" меѓу двете министерства. Република Македонија на 25 ноември 1992 година воспостави конзулат во Софија. Во декември 1993 година беа воспоставени дипломатски односи на ниво на амбасадори меѓу двете земји.²³⁰ Но, Бугарија, односно бугарскиот Парламент и понатаму се спротивставуваше на признавањето на македонскиот јазик. Тоа се манифестирало при потпишувањето на "Спогодбата за економска соработка" меѓу двете земји, која не беше ратификувана од бугарскиот Парламент. Исто така бугарскиот министер за образование, Марко Тодоров во Скопје, на 13 април 1994 година, одби да ја потпише "Спогодбата за соработка во областа на науката, образованието и културата", затоа што не го признавал македонскиот јазик. Со тоа излегол на виделина т.н. "јазичен спор". При посетата на Киро Глигоров во Софија во 1994 година, јазикот бил пречка да не се потпишат повеќе документи, кои предходно беа договорени. Киро Глигоров, во говорот пред бугарскиот Парламент, ќе се заложил за прифаќање на историјата како поука, да се искористи туѓото искуство за доброто на народот.²³¹

ОМО "Илинден", по признавањето на Република Македонија од Бугарија, се вклучил во борбата за меѓународно признавање. Во април 1992 година преку

²²⁸ Исто.

²²⁹ Исто, 408.

²³⁰ "Службен весник на РМ". бр. 78 / 1993.

²³¹ Киро Глигоров, Оп. cit., 413.

испратениот "Апел до Европската заедница" побара брзо признавање на РМ. Дипломатите на Европската Заедница, во април истата година, донесоа одлука да не се признае независноста на нашата земја, ОМО "Илинден" продолжи со активностите, а во септември 1992 година во Софија беше формирана Традиционалната македонска организација "ВМРО-независна Илинден" на чело со Ѓорѓи Солунски, која издава весникот "Македонија" и списание "Илинден".²³²

Ново незадоволство за Македонците од Пиринска Македонија беше закажаниот попис на населението за декември 1992 година, кога не им се даде право на Македонците да се изјаснат за својата национална припадност. Тие пред почетокот на пописот поднесоа протест до КЕБС, но бугарската влада не реагираше на овие забелешки. Беше објавено дека 30% од населението на реоните на Петрич и Сандански во овој попис се изјаснило како Македонци.

Голем револт кај бугарската влада предизвика изјавата во 1994 година, на лидерот на ОМО „Илинден“ - Јордан Константинов, во која беше осуден геноцидот кои го вршеа бугарските власти над Македонците во Пирински крај, преку непризнавање на јазикот и македонската националност во пасошите.²³³

Македонските власти презедоа мерки за да се подобрат односите со соседот. За таа цел Претседателот Киро Глигоров со Указ го наименоувал Ѓорѓи Спасов за амбасадор во ова земја.²³⁴

Бугарија и понатаму продолжи со кршење на човековите права. Особено големи последици врз дејствувањето на ОМО "Илинден" имаше писмото од бугарскиот обвинител Иван Татарчев, до пратениците на бугарското Собрание, во кое предлага да се промени законот за "*Кривични дела ѝроџив рејубликаиџа*", со која промена, членовите на ОМО "Илинден" би се казнувале.

²³² Забранета од Врховниот суд во Софија во 1993 година.

²³³ Тунтев Ахил, Ор. cit., 435.

²³⁴ Мирчевски Спасе, *Алманах на Рејублика Македонија. (Хронолоџија 1990-1997)*. Скопје 1998, 82.

со затвор од 10-20 години. На ова реагираше ОМО "Илинден" со прогласување на 12 септември 1995 година за "Ден на геноцидот".

ОМО "Илинден" не се исплаши од притисокот на бугарските власти, па на 28 февруари 1998 година, во градот Гоце Делчев, свика конгрес кога беше формирана нова организација ОМО "Илинден-Пирин" на чело со Иван Сингартијски.²³⁵ На ова реагираше пратениците во бугарското собрание кои подготвија петиција, со која партијата се обвинува за антибугарска пропаганда и обид за промена на границите и интегритетот на нацијата. По ова партијата беше забранета.

Негаторството на Бугарија кон Македонците продолжи. Во 1998 година полицијата го спречила ОМО "Илинден" да чествуваат на гробот на Јане Сандански, а на 2 август 1998 беше затворен патот кон Петрич на прославата на годишнината од Илинденското востание.

Република Македонија ѝ излезе во пресрет на Бугарија, кога ѝ требаше влез во Европската унија, да покаже дека се добри односите меѓу двете земји. Тогаш македонскиот и бугарскиот премиер Љубчо Георгиевски и Иван Костов потпишаа "Декларација за пријателство и соработка", со која меѓу другото, требаше да се реши и јазичниот спор. Но во документот македонскиот јазик се третира како уставна категорија. Особено против Декларацијата беа Македонците од Бугарија, кои се спротивставија на точката, со која Македонија се откажува да се грижи за правата на своите малцинства во соседните држави.

Односите со СР Југославија и Македонија се одвиваа според дотогашните односи во СФР Југославија. СР Југославија го признава постоењето на македонската држава, нација, јазик уште од заседанијата на АСНОМ. Но, и тие го држеа отворено македонскоот прашање до 1995 година. Иако во меѓувреме се

²³⁵ Тунтев Ахил, *Op. cit.*, 442.

правеа напори прашањето да се потегне и да тргне од мртвата точка. При посетата на претседателот на југословенската влада Милан Паниќ на Скопје се направило обид за потпишување на заедничка декларација за меѓусебно признавање на независноста. Но, Паниќ истапил со барањето најпрво и понатаму да се продолжи кон зближување на Балканот.²³⁶

Напредок во односите бил постигнат кога на 8 април 1996 година, од страна на министрите Милутиновиќ и Фрчковски, беше потпишана "Спогодбата за регулирање на односите меѓу СРЈ и РМ" и за воспоставување на дипломатски односи на амбасадорско ниво. Проблем претставуваше и демаркацијата на границите. За таа цел беше формирана мешана комисија за утврдување на меѓудржавната граница. Комисијата се соочила со неколку барања од српската страна за промена на границата во корист на Србија. При средбата на Киро Глигоров со Милошевиќ на Крит во 1997 година, Глигоров предложил да не се променува границата, освен некои мали корекции за некоја нива, шума и др. Милошевиќ се сложил со овој предлог. По состанокот во Крит беше формирана "Мешовита комисија за утврдување на границата". Но, и тука српската страна бараше корекција на македонско-српската граница во корист на Србија.

Проблем, со кој се соочи Македонија во овој период беше **Косово**. Кон крајот на декември 1998 година, поради т.н. "Тајванска авантура" беа повлечени мировните сили на ООН, УНПРЕДЕП. Македонија се најде во тешка ситуација кога НАТО ѝ се закануваше на СР Југославија со бомбардирање поради "Косовската криза". Бомбардирањата на СР Југославија, од 24 март 1999 година, беа причина Македонија да биде преплавена со голем број на бегалци (околу 360.000). Исто така, ситуацијата ја усложуваа антинатовските демонстрации, а

²³⁶ Југословенската влада имаше големи проблем кон признавање на држава, одвнатре. Јавното мислење беше на мислење дека Македонија и народот се нивна своина и дека делот од Македонија добиен со Букурешкиот договор им припаѓал на Србите. Најжесток застапник на ова теорија е писателот Добрица Ќосиќ.

особено инцидентите пред Американската амбасада во Скопје. Тоа беше причина, од западните сили, Република Македонија да биде прогласена за "земја со висок ризик". И покрај ветувањето, од страна на врвните политичари од САД и Германија, дека ќе ѝ пружат помош во бегалската криза, товарот за бегалците падна на грбот на Република Македонија. Исто така, секојдневно територијата на РМ беше прелетувана од НАТО авионите, со постојана опасност од колатерална штета. Македонското раководство се спротиставуваше на ваквите прелетувања. Киро Глигоров во врска со ова прашање имаше опширно излагање на Самитот на НАТО, посветен на дејствувањето на Алијансата во идниот милениум, одржан на 24 и 25 април 1999 година во Вашингтон. Сакајќи да ги одржи добрососедските односи и оценувајќи дека НАТО бомбардирањата ќе престанат, а соседите ќе останат, македонскиот претседател Киро Глигоров, во пораката до Слободан Милошевиќ, ќе изјави дека Република Македонија нема да дозволи користење на нејзината територија за офанзивни дејствија против било кој сосед, вклучително и СР Југославија.²³⁷ По бомбардирањата на НАТО врз СР Југославија на 10 јуни 1999 година и потпишувањето на Кумановскиот договор, проблемите со овај сосед беа отворени и продолжија.

По прогласувањето на независноста на Република Македонија, албанскиот фактор влезе во сите пори на македонската политичка сцена. Така, имаше Албанец претседател на Собранието, потпретседатели, министри, амбасадори и ред други раководни функции. За разлика од кај нас, Албанците на Косово ги изгубија правата кои ги уживаа со Уставот на СФР Југославија од 1974 година и ред други права, кои ги уживаа во бивша Југославија. Милошевиќ ги затвори сите институции каде Албанците учествуваа, што доведе до заострување на меѓунационалните односи.

²³⁷ Киро Глигоров, *Op. cit.*, 472.

Македонското раководство, плашејќи се од воен судир и прилив на бегалци, предложи да се формира коридор кој ќе поминува низ Македонија и низ кој ќе се транспортираат евентуалните бегалци од Косово во западноевропските земји. Но, 360.000 Албанци дојдоа во Република Македонија и останаа до крајот на "Косовската криза" т.е до потпишувањето на "Кумановскиот договор".

Соседот **Албанија** во 1990/91 година го воведо повеќепартискиот систем, со што почна процесот на демократизација и плурализам. Тогаш беа извршени коренити промени во надворешната и внатрешната политика. Албанците со голема еуфорија ги пропратија овие промени. На чело на Албанија дојдоа луѓе кои беа задоени со националистички идеи. Во оваа држава се јавија големи немири и почна да се уништува државниот имот. Се напаѓаа, рушеа и ограбуваа касарните. Слично беше и со останатиот имот, пред сè пострадаа училиштата и спомениците на албанските борци од времето на Енвер Хоџа. Во овие немири пострада и споменикот на Енвер Хоџа во Тирана, а на негово место беше поставен споменик на Скендрбег. Големо влијание во политика на Албанија, по 90-тите години, има "Албанската академија на науките" (алб. ASH - "*Akademia e Shkencave e Shqiperise*"), која ја подржува идејата за создавање на "Голема Албанија" за сметка на соседите.²³⁸ Албанската академија, повикувајќи се на идеите на "Призренската лига", подготви "Меморандум и Платформа", каде е изложена оваа идеја за голема албанска држава.²³⁹ Во нив е наведено кои територии, во кои живее албанско население, треба да се приклучат кон "Голема Албанија".²⁴⁰ Истовремено се појавија барања за остварување на оваа идеја.²⁴¹

²³⁸ Митре Арсовски, Стојан Кузев и Ристо Дамјановски, *Војнаџа во Македонија 2001*. Скопје 2006, 28.

²³⁹ Црна Гора, Србија, Македонија и Грција.

²⁴⁰ Митре Арсовски и др., *Op. cit.*, 477.

²⁴¹ "*Пајтој за решавање на албанскојто национално прашање на Балканот за сите Албанци, независно каде се населени, од ова или од онаа страна на границата, надвор или внатре од етничките простори, посакуват што побрзо обединување на нивните простори во единствена албанска држава*". (Исто).

На почетокот, кога во Албанија беше воведен повеќепартискиот систем и Република Македонија се одвои од југословенската федерација, почнаа проблемите во македонско-албанските односи. Република Македонија имаше големи проблем на границата. Албански граѓани илегално ја преминуваа границата, сечеа дрва, крадеа стока, пренесуваа оружје, дрога, бело робје и се занимаваа со различен криминал. Особено пренесуваа оружје и муниција во соседните земји, па и Република Македонија. Со тоа се влошуваа односите меѓу двете соседни држави. Македонската влада, и покрај ваквата ситуација, не преземаше никакви мерки за да не се нарушат односите со Република Албанија. Напротив, Македонија започна да воспоставува контакти меѓу двете земји.

Започна да се воспоставуваат дипломатски односи со отворање на официјални конзуларни претставништва во главните градови Тирана и Скопје.²⁴² На 13 декември 1992 година беа отворени три гранични премени меѓу двете земји.²⁴³ Владата на Албанија на 26 април 1993 година ја призна независноста на РМ, но под референцата "Бивша југословенска република Македонија". На 24 декември 1993 година беше донесена "Одлука за утврдување на начинот на вршење малограничен стоков промет помеѓу Р. Македонија и Р. Албанија".²⁴⁴ Во таа насока беше и одлуката од 27 декември 1993 година, кога беа воспоставени дипломатски односи, а за прв македонски конзул беше назначен Виктор Габер. На 14 декември 1993 година беа воспоставени дипломатски односи на ниво на амбасади.²⁴⁵ Прв амбасадор во Република Албанија беше Никола Тодорчевски, назначен со указот на претседателот К. Глигоров бр. 7 од 30 март 1994 година.²⁴⁶

²⁴² На 16 октомври 1992 почнува со работа македонското дипломатско претставништво со Виктор Габер и 3 февруари 1993 година и албанско претставништво на чело со Леонида Мертири.

²⁴³ Спасе Мирчевски, *Op. cit.*, 50

²⁴⁴ "Службен весник на РМ". 49 / 1993.

²⁴⁵ Спасе Мирчевски, *Op. cit.*, 72.

²⁴⁶ "Службен весник на РМ". бр. 81 / 1993.

Покрај оваа дипломатска активност во овој период беа донесени и низа документи кои ги регулираат односите меѓу двете земји. Меѓу тие донесени документи, позначајни се следните:

- Закон за ратификација на црноморската конвенција за соработка на полето на културата, образованието, науката и информирањето;²⁴⁷

- Закон за преминување на државната граница и за движењето на граничниот премин.²⁴⁸

По изборите во Албанија, во летото 1999 година, кога на премиерската функција дојде социјалистот Фатос Нано, а новоизбран претседател стана Реџеп Мајдани, дојде до средби меѓу албанското и македонското раководство во насока на подобрување на односите меѓу двете држави.

Но во овој период голем број Македонци, кои живеаа во Албанија, како бегалци дојдоа во Република Македонија. Поголем дел бегалците пребегаа во реонот кај Преспанското Езеро. Тоа тие го направија без никакви пречки од страна на албанските погранични власти, што доведе до претпоставки дека Албанија сака да се ослободи од ова население. Тоа личеше на оној егзодус кои грчките власти, кон крајот на 40-тите години на XX век, го извршија над Македонците од Егејскиот дел на Македонија. Тоа ги оптовари меѓусоседските односи, особено кога беше побарано поголеми права на Македонците во Албанија, наспроти барањата на Албанија за своето малцинство во Македонија

Први контакти биле воспоставени во 1990 година, при посетата на македонска владина делегација во селото Пустец. Во 1992 година во посета на Скопје пристигна албанскиот министер за надворешни работи Илир Бочка. Албанската страна се поагресивно настапуваше во барањата за заштита на

²⁴⁷ Законот го потврдил претседателот Киро Глигоров со указот бр.08-269/1 од 24 јануари 1996 година "Службен весник на РМ". Меѓународни договори I-XII од 1 февруари 1996. Според: *Македонија и соседиие...* Т. III, 20.

²⁴⁸ "Службен весник на РМ". 36 / 1992.

албанското малцинството во Македонија. Кон таа насока беше изјавата на лидерот на Демократската партија Сали Бериша во која се залага за рашавање на статусот на албанското малцинство по примерот на Белгија и Швајцарија.

Истовремено со овие барања на албанското раководство, Македонците во Албанија имаа статус на малцинство. Тие беа третирали како етничко малцинство и при пописот во 2000 година, кога тие немаа право да се изјаснат како Македонци. Единствено Македонците во Мала Преспа имаа право да учат на мајчин јазик во првите две години од средното училиште (два часа неделно). Во овој период имаше околу 15 здруженија на Македонците во Република Албанија, но немаа своја партија. Разликите во правата на Албанците кои живеат во Република Македонија во однос на правата Македонците во Република Албанија се значајни, што предизвикува незадоволство во Република Македонија и кај Македонците кои живеат во странство.

IV.5.1. Спорот за името меѓу Република Македонија и Република Грција по распаѓот на СФРЈ

На состанокот на врвот на ЕЕЗ од 16 декември 1991 година беше донесена "Декларацијата за Југославија" во која се одредуваат условите, под кои ќе бидат признаени новоформираните независни држави на СФР Југославија.

Роберт Бадентер и пет европски судии во 1992 година подготвија извештај и го доставија до претседавачот за СФР Југославија - лордот Карингтон, за тоа кои југословенски републики ги исполнуваат условите за прогласување на нивна независност и меѓународно признавање. Овој извештај требаше да се препрати до земјите членки на Европската заедница, како и до Европската комисија во Брисел. Комисијата оцени дека според овој извештај Словенија и Македонија, две од бившите југословенски републики, ги исполнуваат критериумите за

стекнување на независност. И покрај оваа позитивна оценка, членките на ЕЗ (ЕУ) за независни држави ги признаа Хрватска и Словенија. Прашањето за признавање на Македонија беше одложено на неодредено време. Причина за ова одложување беше реакцијата на Грција и нејзиниот премиер Константин Мицотакис, кој постигна голем дипломатски успех. Тој успеал да ги убеди Европјаните дека постои опасност од обединување на народот, кој предходно веќе бил поделен во повеќе држави. Особено била истакната опасноста за Грција, бидејќи народот кој живее во нејзиниот северен дел, може да искаже барање за негово обединување.

Незадоволна од извештајот на "Бадентеровата комисија", грчката влада, преку својот министер за надворешни работи Антонис Самарас, испрати писмо до сите шефови на дипломатиите на членките на ЕЕЗ со следната содржина: *"...Грција ја имаше можноста во поодобро да ја предочи на скопската делегација дека доколку терминот 'Македонија' биде употребен во името на Република Скопје, не може да биде прифатен, бидејќи сам тој себе носи експанзионистичка боја. Всушност, како што веќе објаснив, Скопје за да ја реализира поодобро експанзионистичките планови го злоупотреби македонското име и произволно го пријави во национално име на својата словенска држава. Горново сè останува уште попредизвикувачко ако се има предвид дека географското подрачје на Македонија се протега меѓу четири граници: во Грција (51%), во Бугарија (9,5%), Албанија (0,15%) и во Југославија (39%). Така присвојувањето на македонското име на идната Република ја содржи најголемата опасност, дека правната комисија на Републиката се проширува и врз македонските области во соседните земји. Не треба да се заборава драги колеги, дека македонското име е дадено од Тито во еден период, кога Москва бараше излез на Егејско Море."*

Генералното Собрание на ООН, во 1948 година, имаше усвоено Резолуција според која не се дозволува наметнување на нови услови за прием во организацијата. Тогаш на Република Македонија ѝ беше наметнато привремено име (референца) - Поранешна југословенска република Македонија. При приемот на Република Македонија во ООН во април 1993 година, беше прекршена Повелбата на ООН и законите на меѓународното право. На нашата земја, и покрај тоа што ги исполнува пропишаните критериуми кои се бараат со членот 4 од Повелбата на ООН, сепак ѝ беа наметнати уште два услови, по барање на јужниот сосед Грција. Последиците од тоа, Република Македонија ги чувствува до денешен ден.

Грција за да ја постигне својата цел, во 90-тите години ја блокираше границата на РМ, со што истовремено беше блокирана границата и со Европската заедница. Тоа имаше големи последици врз македонското стопанство, затоа што со оваа мерка беше блокирано солунското пристаниште преку кое се одвиваше поголемиот дел од трговијата на РМ со светот, што доведе до замирање на македонскиот увоз и извоз. Грчката блокада беше прекршување на меѓународни норми и кршење на членот 5 од ГАТТ, во кој се бара да не се запира протокот на стоките. Поради прекршување на меѓународните закони, четиринаесет членки на ЕЗ ја тужеа Грција на Судот во Стразбур. На оваа тужба Судот не одговараше и не донесуваше одлука. Блокадата беше прекината во 1995 година, кога беше потпишана "Привремената спогодба" и Судот го прогласи случајот за неактуелен. Иако, Република Македонија можеше на блокадата да одговори со контра мерка, таа не го направи тоа. Стоките на Република Грција слободно поминуваа преку нашата територија. Со член 11 од "Привремената спогодба", која е меѓународен правен документ и потпишан од Грција, се предвидува таа да не ѝ пречи на Република

Македонија при нејзиниот прием во меѓународните организации и асоцијации, во кои таа членува. Со тоа Грција се откажа од правото на вето, кое го има и во НАТО и во ЕУ. Но, подоцна Грција не ја почитуваше оваа обврска од "Привремената спогодба" и понатаму ја блокираше Република Македонија во меѓународните организации, поставувајќи услов за промена на името, навлегувајќи во националниот идентитет на македонскиот народ.

Името не претставуваше проблем додека Македонија беше во состав на СФР Југославија. Дотогаш во официјалните документи го користеше името (Социјалистичка) Република Македонија. Осамостојувањето на Република Македонија за Грција значеше афирмација на македонскиот народ, што би довело до поставување на прашањето за македонското малцинство, кое немаше никакви права и што би довело до отворање на прашањето за положбата на обесправеното македонско национално малцинство. Грција смета дека нејзиното население е хомогено и не признава постоење на национални малцинства. Но, неговото постоење не може да се негира, затоа што тоа е реалност која се потврдува во многу документи на меѓународните асоцијации. Постоењето на македонското национално малцинство е потврдено од годишните извештаи за човекови права на американскиот Државен секретаријат и од документите на Советот на Европа.

Грција во минатото го учеше своето население дека на нејзина територија нема македонско малцинство. Таа ја потпираше својата теза на логиката дека ако не постојат Македонци, ќе нема и држава со такво име, а со тоа нема да постои и македонско малцинство во Грција.

Грците подоцна почнаа да тврдат дека Грците се Македонци и дека ако се тие Македонци, не може да постојат други Македонци. Грција го доби делот од Македонија по Балканските војни, кога областа беше грубо поделена и

распарчена помеѓу соседите. Пред тоа, никогаш во историјата овој дел од Македонија не ѝ припаѓал на Грција, односно не бил под грчка власт. До 30-тите години на XX век, од страна Грција, овој дел бил наречен "Новоосвоени територии" или "Нова Грција". Сè до август 1988 година, оваа област беше наречена "Северна Грција", за потоа да биде наречена "Македонија".

По 1913 година, бидејќи таму имаше многубројно македонско население, името "Македонија" беше забрането и сè до 1998 година не беше употребувано. Кога почна распаѓањето на СФР Југославија, со декрет на грчката влада, областа го доби името "Македонија". Но, тоа беше неформално, затоа што таа област со име "Македонија" не беше дел од административно-политичката поделба на земјата. Имено, тогаш областа административно беше поделена на три дела со следниве имиња: Западна Македонија, Централна Македонија и Источна Македонија и Тракија. Со тоа во Грција нема провинција со име Македонија.

Македонија прва почна да го користи своето име уште во 1944 година, кога беше создадена современата македонска држава, како дел од Југославија. Никој не може да го оспори ова име и според меѓународното право таа има право на првенство.

Но, Грција постојано го оспорува националниот идентитет на Македонците и бара да се исфрли зборот "Македонија" од името. Подршката ја доби од ЕЗ со Лисабонска декларација од 1992 година. Бидејќи, на територијата на Грција се наоѓа поголемиот дел од целата територија на областа Македонија, таа оспорува зборот "Македонија" да се наоѓа во името на нашата држава. Од друга страна, Република Македонија на Грција не ѝ го оспорува правото да го користи тоа име, според потребите и во согласност со меѓународните стандарди.

Но, Грција и понатаму продолжува со своите барања и продолжува со својата агресивна пропаганда.

Апсурдноста се гледа во барањето на Грција, Република Македонија да го дополни Уставот дека нема територијални претензии кон Грција или било која соседна држава. Иако, "Бадентеровата комисија" оцени дека името Македонија не значи никакви територијални претензии, грчката пропаганда од 1992 година, насекаде по светот и преку сите медиуми, министерства и културни институции, ќе тврди дека само таа има право на користење на името "Македонија". За таа цел по цел свет се организираа демонстрации на Грците против користењето на името "Македонија" на било кој, освен Грција. Таков беше, на пример, платениот оглас во весникот "Њујорк Тајмс" од 26 април 1992 година, во кој се тврди дека Македонија била грчка и дека Тито во 1944 година на областа Јужна Србија ѝ го дал името "Македонија" и дека Македонија е дел од културното наследство на Грција. Во огласот се наведува и следното: дека Александар Велики бил грчки владетел и "*Стиариоѝ завейѝ*" и "*Новиоѝ завейѝ*" ја потврдуваат грчката припадност на Александар Велики и Македонците; дека во Македонија се наоѓа домот на грчките богови; дека до времето на комунистите не се спомнуваат етничките Македонци; дека денешна Македонија не се наоѓа на територијата на античка Македонија; дека Словените имаат територијални барања спрема Грција.

Грчките тврдења имаа и контраефект. Грчката пропаганда беше интерес на истражувања на многу истражувачи од цел свет. Грчките лаги се откриени во многу трудови. Меѓу нив е и книгата на Џон Шеј под наслов: "*Македонија и Грција: Биѝкаѝа за дефинирање нова балканска нација*", каде во воведот тврди дека Македонија од Југославија има поголемо право на името "Македонија" и македонската историја отколку Грција.²⁴⁹

²⁴⁹ Shea John, *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkan Nation*. Jefferson, Nort Carolina and London 1997, стр. 4.

Исто така, добриот познавач на античката историја американскиот професор Јуџин Борза, во книгата: *"Во сенките на Олимп - појавата на Македонци"*, смета дека Грција се повикува на германските нучници од XX век, кои ги создале теориите за елинизмот на античките Македонците, но не можеле да објаснат како Демостен ги напаѓал Македонците и ги сметал дека се окупатори и ги нарекувал варвари и тирани.²⁵⁰

Борза пишува: *"Најголемиот дел од античка Македонија бил вклучен во модерната грчка држава дури во 1913 година и тоа била политички чувствителна област во релациите меѓу атинската власт на југ со своите соседи на север."* Исто така, тврди дека *"Грците првпат во 1912 година вршат окупација дел од територијата на Македонија кон Грција"*.²⁵¹ Не се согласува со грчките пропаганди дека Македонија 3000 години е грчка. Во грчките архиви постои документ, потпишан од Георгиос I кралот на Грција и претседателот на владата Елефтериос Ванизелос, во кој се бара воспоставување на привремена власт на окупираните територии од грчката армија. Ова е доказ на тврдењето на Борза, дека Грците првпат во 1912 година окупирале дел од територијата на Македонија, која ја припоиле кон современа Грција. Грчката пропаганда, во однос на името "Македонија", била под влијание на германските пропаганди од XX век, прилагодена на дневно-политичките национални интереси на Грција.

Познатиот светски научник Антони Смит порекнува дека денешните Грци се потомци на античките Хелени. Тој понатаму истакнува: *"Тие се исплашени затоа што во својот се јавува `етничка преродба` и барања на етничките малцинства за културни слободи, човекови права, политичка автономија и национална независност. Грците во поновата историја окупирале туги територии, вршеле етнички чистења, преселби на население, насилни*

²⁵⁰ Eugen Borza, *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon*. Princeton, New Jersey 1992, 10.

²⁵¹ Исто, 11.

асимилацији, ѝа зајѝоа денес сѝречуваајѝ ејѝничкајѝа ѝреродба". Научникот Лоринг Денфорт тврди дека: "обидијѝе на Грција да намејѝне хомоѝена национална кулјѝура, на една ѝрујѝа народ со различни јазични и кулјѝурни ѝтрадицији, можайѝ да доведајѝ до создавање на национално малцинсјѝво. Со неѝирањетјѝо на македонскојѝо малцинсјѝво во северна Грција, ѝрчкајѝа влада можеби ѝи неѝува исјѝијѝе 'кошмари', кои се обидува да ѝи ѝојѝисне".²⁵²

Во бројните извештаи беше констатирано кршење на човековите права во Грција, а такви извештаи беа изготвени од Стејт Департментот на САД, Амнести Интернешенал, Хелсиншкиот комитет и др. Иако Грција ги прифати меѓународните документи, кои се однесуваат на тие права, таа не ги почитуваше. Затоа Грција се смета за "црна овца" на ЕУ и ООН.

Видни грчки интрелектуалци се изложени на притисоци, уцени и закани, ако истражуваат прашања од современата грчка историја или прашања за етничкиот состав на грчкото население. Такви се случаите со Анастасија Каракасиду, која се обиде да ги истражува табу-темите во Грција, потоа Христос Сидеропулос и Анастасиос Булис, анализирани и од Амнести Интернешенал, кои се обидоа да пројават друг етнички идентитет (македонски), освен грчкиот. Потоа обидот на свештеното лице Никодимос Царкњас за пројавување на друго религиозно чувство.

Овие и други случаи на непочитување и кршење на човековите права придонесоа до тоа Грција до добие лош углед во светот. Лошиот углед уште повеќе се зголеми кога се разоткрија делови од современата грчка историја т.е. она што го правеле грчките власти за време на балканските војни, за време на диктатурата на Јоанис Метаксас, Втората светска војна и Граѓанската војна.²⁵³

²⁵² Loring Danforth, *The Age*. Melbourne 1994, 34.

²⁵³ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*. Cambridge University Press. Година 3. бр. 10. (јуни 2005) Скопје, 95.

Но, и покрај тоа што грчкото условување е апсурдно и е преседан во меѓународните односи, многу земји покажуваат солидарност со барањата на Грција, со оглед на тоа што секоја од тие земји, на својата внатрешно-политичка сцена, има барем едно вакво нерешено "прашање Македонија", но во зависност од тоа за која земја се работи, прашањето има друго име, и тоа: "Северна Ирска", "Баскија", "Каталонија", "Корзика", "Бретања", "Јужен Тирол", "Аланд", "Северен Кипар" и др.

Но, оваа агресивната грчка пропаганда против Република Македонија, од многумина, низ целиот свет, беше отфрлена. Така, на пример, во лондонскиот весник *"The Sunday Telegraph"*, од 27 март 1994 година се наведува: *"мора да го прифатиме фактот дека грчкиот премиер г-н Андреас Папандреу и актуелното претседателство со ЕЗ се единствените легитимни наследници на Перикле, Демосиен и Аристид Праведниот. Светот мора немо да го потврди нивното тврдење дека низ вениите на современиот Грк... тече крвта на Ахил. А нивниот параноичен национализам е засилен со неиздржливоста на ваквото тврдење"*.

Глава V

ТРАНЗИЦИОНИОТ ПРОЦЕС НА ЕКОНОМСКИОТ СИСТЕМ НА РМ

Наглиот премин од централно-планска и диригирана кон пазарна економија, од државна, односно општествена, кон приватна сопственост и еднопартиски кон повеќепартиски парламентарен политички систем, речиси во сите земји во транзиција беше проследен со различни видови криминогени појави, кои се јавуваа како дополнителен и мошне опасен фактор на економската и политичката нестабилност и на масовното социјално незадоволство.

И Република Македонија, како и голем број европски земји, мина низ деценија во текот на која процесот на транзиција ја засегна судбината на голем број граѓани. Иако транзицијата значи реформи и напредок, тоа за жал не се случи во Република Македонија која доживеа економски колапс, бидејќи отсутвуваа добро осмислени реформски зафати за реструктурирање на стопанството. Меѓу другото приватизацијата се реализира во затворени кругови, нетранспарентно, политиката и одделните политички лидери имаа клучно влијание врз економските текови, нефункционирање на правната држава, појавата на институционална корупција, огромна невработеност и социјална несигурност итн.²⁵⁴

На прашањето зошто сето ова се случи, покрај стартната економска неразвиеност на Република Македонија, дел од аналитичарите суштинскиот одговор го бараат во фактот дека од страна релевантните политички фактори биле напуштени или не биле решително бранети, основните лостови на процесот на транзицијата:

1. конституирање на модерна пазарна економија;
2. развој на вистински демократски плуралистички парламентарен систем и ефикасно функционирање на правната држава; и
3. имплементација на правна рамка и ефективно остварување на современата концепција на човековите права и слободи²⁵⁵.

²⁵⁴ Душан Вељковиќ, *Транзициона деструкција. Деценија што ја изедоа термити*, Скопје 2001, 8-10.

²⁵⁵ Душан Вељковиќ, *Транзициона ...*, 12.

V.1. Карактеристики на економската транзиција во Р. Македонија

Република Македонија го отпочна периодот на независност во 1991 година во мошне неповолна економска состојба. Во споредба со останатите држави од поранешна Југославија таа беше најслабо развиена, со висока стапка на невработеност (20%) и слабо развиена инфраструктура. Инвестициите во економијата драстично се намалија. Економијата трпеше тешки последици како резултат на распаѓањето на федерацијата и воените судири, трансформацијата на општествениот капитал (приватизација и денационализација), но и како резултат на грчкото ембарго и меѓународната политика. Внатрешните економски состојби имаа одраз и на надворешно-политички план, но, сепак, политичките уцени и притисоци со историска позадина и долгорочните стратегиски интереси на големите сили на Балканот беа доминантен фактор во трнливото меѓународно етаблирање на Република Македонија под нејзиното уставно име.

Економското осамостојување Република Македонија по 1991 година по распаѓањето на СФР Југославија, кога избија воени судири во повеќе нејзини делови, се извршуваше во посебни услови различни од другите републики. Во овие услови се намали внатрешниот пазар. Требаше да се најдат нови патишта за да се избегнат кризните подрачја. Тоа доведе до зголемување на трошоците за транспорт на производите, што ги поскапеа производите кои станаа неконкурентни надвор од државата.

Оваа економска состојба доведе до пад на индустриското производство, губење на штедни влогови во износ од 1,2 милијарди американски долари, придонесе за хиперинфлација во почетниот период по осамостојувањето. Владата за да ја надмине кризата во 1994 година, изготви програма за стабилизација и структурни реформи, кои беа подржани од Светската банка, ММФ и билатерални донации. Овие мерки дадоа резултати, па така во 1997 година се намали инфлацијата на 3% и буџетскиот дефицит од 13% на 1%. Со

тоа се зголеми економскиот рејтинг на рударско-преработувачките претпријатија и на поголемите индустриски капацитети, расцепкани на помали претпријатија. Општествената сопственост во земјоделскиот сектор беше приватизирана околу 20%. Се донесоа редица мерки за либерализација на трговијата со потпишување на договори за слободна трговија. Олеснување имаше и во даночната сфера. Банките создадоа берза за хартии од вредност. Кон ова треба да се приклучат и реформите во пензискиот фонд и здравството.

Континуираниот раст на стапката на невработеност, создавањето армија маргинализирани граѓани - животни аутсајдери, од една страна, е лична драма-трагедија на секој невработен, а од друга, претставува најрелевантен показател за долгорочните, крајно неповолни, економски и социјални состојби во нашата држава. Тоа недвосмислено укажува дека таа боледува од една од најтешките општествени болести, чии основни симптоми се: економска неефикасност, социјална несигурност на граѓаните и политичка неосетливост на власта за најтегобниот проблем со кој се соочува поголемиот дел од населението во Македонија, а тоа е неможноста со чесна работење да се обезбеди елементарна егзистенција, достоинствен и нормален живот.²⁵⁶

Имено, високата стапка на невработеност, според низа релевантни индикатори: причините, обемот, трендовите, времетраењето, а особено крајно сложените последици и општоприфатената немоќ за нивно ублажување, ги оцртува хоризонтите на лимитираноста на македонската држава да обезбеди пристојни услови за живеење, односно ја покажува целокупната немоќ на политиката на сите досегашни влади да изградат економски систем што ефикасно ќе ги вклучи своите граѓани во неговото функционирање. Ваквата состојба, од друга страна, генерира дополнителни (најчесто тешко решливи) проблеми во функционирањето на целокупниот општествен систем, а со тоа тој станува дисфункционален и аномичен, што само по себе има далекусежни

²⁵⁶ Lehman, H., Macedonia's Accession to the EU and the labour market, IZA Политичка студија, Бр. 14, 2010. Достапна на <http://ftp.iza.org/pp14.pdf>.

последници, и врз квалитетот на живеењето на граѓаните и врз опстојувањето и развојот на државата. Така, неискористеноста на човечките ресурси, односно човечкиот капитал на економско рамниште, директно влијае врз намалувањето на производството што, секако, условува остварување помал бруто-национален производ, во однос на потенцијалниот. Тоа резултира со економски загуби што тешко можат да се надоместат во подолг временски период. Невработеноста влијае и врз приходите во буџетот, бидејќи поради неостварените даноци и придонеси, што би ги плаќале вработените лица, приходите евидентно се пониски. Невработеноста, исто така, го оптоварува буџетот со зголемени расходи за социјални трансфери, неопходни за ублажување на животниот стандард, токму на невработените.

Истовремено, зголемената невработеност, односно нејзините неповолни социјални импликации (пред сè, зголемувањето на сиромаштијата, нееднаквоста и социјалната ексклузија),²⁵⁷ негативно се одразува и врз прифатеноста на реформите од страна на граѓаните. Така, невработеноста директно влијае врз намалувањето на средната класа,²⁵⁸ односно го забрзува процесот на поделба на граѓаните, на еден поголем дел кои, не можејќи да егзистираат од сопствениот труд, се' повеќе осиромашуваат и, еден мал дел - економската и политичката елита, кои за кратко време стекнаа големи богатства. Првите, кои се наоѓаат на маргините, незадоволни од сопствената улога во општеството, сè повеќе ја губат довербата во економските реформи втемелени врз постојната макроекономска политика. Без работа, осиромашени, препуштени сами на себе, сè помалку веруваат во новите вредносни ориентири на демократско-либералниот модел на економско и општествено живеење и сè почесто, со носталгија, се сеќаваат на егалитарните и традиционалните вредности, карактеристични за претходниот социјалистички општествен систем. Тоа влијае врз

²⁵⁷ Светска банка. Студија за процена на сиромаштија за Република Македонија, Светска банка, Вашингтон ДЦ, мимео, 2007 година.

²⁵⁸ Николина Мојсоска, *Јавното вработување, образование и пазарите на труд во Македонија*, Нам Прес Скопје, 2006.

нивните ставови за прифаќање на промените, односно ги прави да бидат демотивирани и пасивни набљудувачи на она што се случува околу нив.

Истовремено, невработеноста, со влошувањето на животниот стандард на граѓаните, директно влијае и врз политичко-безбедносната состојба во државата. Таа дејствува како генератор на етничките, конфесионалните и политичките конфликти, изострувајќи ги различните политички и етички интереси на ниво на отворени и безобсирни судири кои претставуваат перманентна закана за политичката стабилност во државата. Ваквите состојби во голема мера влијаат врз намалувањето на социјалната интеграција и кохезија на македонското општество. Неможноста на македонскиот пазар на труд да ги апсорбира новозавршените млади високообразовани кадри води и кон таканаречената појава на "одлив на мозоци", односно до сè поинтензивно нивно напуштање на државата и вработување во странство. Тоа има долгорочни негативни последици, затоа што Македонија останува без најквалитетната и најкреативна работна сила во која инвестирала и која со своите потенцијали и знаења ѝ е неопходна за излез од постојната сложена општествена ситуација.²⁵⁹

Невработеноста има силно влијание и врз функционирањето на бракот и семејството во Република Македонија. Младите невработени луѓе, поради лошата материјална состојба, сè поретко се решаваат да стапат во брак, што има свое влијание и врз демографската структура на населението. Дури и оние кои имаат формирано семејства, повторно поради лошите материјални услови, често во секојдневниот живот, имаат конфликти кои не ретко завршуваат и со развод. Во секој случај, евидентно е дека невработеноста не може да се набљудува само како економски проблем, односно таа има многу пошироки општествени рефлексии.

Статусот на вработен, покрај економската сигурност, овозможува бројни формални и неформални интеракции, влијае врз културниот и социјалниот идентитет

²⁵⁹ Angel-Urdinola, D. F. и Macias, V., *FYRMacedonia Labour Market Profile 2004-2007*, World Bank Policy Note, World Bank, Washington D.C. 2008.

на поединецот, ја стимулира неговата самопочит и му овозможува самоактуализација. Имено, невработените незадоволни од својот живот, поради лошата материјална положба и поради маргинализираниот социјален статус, во поголема мера од вработените се склони кон: депресија, анксиозност, демотивираност, губење самоверба и самопочит, чувство на безнадежност и очај. Невработеноста, исто така, стимулира појава на различни облици социјална патологија, поаѓајќи од ситен криминал, алкохолизам, дрога, проституција, организиран криминал на ниво на мафија, убиства и самоубиства.

Имајќи ги предвид претходно потенцираните мошне сложени импликации од невработеноста во Република Македонија, сама по себе се наметнува потребата од темелна анализа на нејзините карактеристики, институции, политики, но и на можните мерки (реформи) за подобрување на состојбите.²⁶⁰ Основната цел на ваквата анализа (која ќе се обидеме да ја антиципираме во следните текстови) е да се актуализира проблемот, односно да се иницира дебата со која тој, конечно, без залажување и бегање од одговорноста, ќе биде промовиран во најприоритетен внатрешен проблем во нашата држава (што е реално), од чие решавање зависат и животниот стандард на граѓаните и успешното функционирање на македонското општество, со што би се создале теоретски претпоставки за дејствување на институциите на системот во правец на градење порадикални стратегии и политики од досегашните, ако не за негово целосно надминување, барем за подобрување на постојните, повеќе од алармантни, состојби.

Така, економските реформи кои требаа да ги решат економските тешкотии и да ја избегнат сиромаштијата не беа успешни, бидејќи Република Македонија во периодот 1994-1995 година беше на второто место во редот на најсиромашни земји во Средна и Источна Европа. Иако, производството од 1996

²⁶⁰ Неновски Томе "Транзициски тунел", "NAM" DOOEL, Скопје 2006.

година почна да се зголемува за 1.5%, со затворањето на бројни индустриски претпријатија невработеноста се зголеми на 30%.

Македонија се најде во редот на земјите кои во областа на економијата потпаднаа под сè поголемо влијание од странските држави. Богатите земји преку условувања за прием во ЕУ и други слични асоцијации поставуваа свои услови, кои овие земји ги направија економско зависни од нив. Тоа ќе доведе до опаѓање на стопанството, нестабилност и зголемена зависност од богатите земји и меѓународните финасиски центри.

Како резултат на големиот притисокот на внатрешен, така и од надворешен аспект, Република Македонија ја изврши приватизација, без да се инвестираат и да се додадат дополнителни средства во развојот.

Погрешниот модел на приватизација во Република Македонија ја намали активност на претпријатијата, кои поради пониската проценка од вистинската, се најдоа пред тешка ситуација. Некои од сопствениците немаа средства да ја доведат до крај приватизацијата на претпријатието. Кога требаше да ги исплаќаат дојдените рати тие немаа средства и беа принудени да ги продаваат средствата за производство. Некои од нив се откажуваа од сопственоста во приватизираното претпријатие. Тоа уште повеќе ги раситни стопанските субјекти. Вакво раситнување имаше и во земјоделските комплекси. Од нив започнаа да се одвојуваат фармите, фабриките за сточна храна и за преработка на месни производи и други. Иако овие објекти беа неискористени, се градеа нови објекти, со што се зголемуваше хаосот во оваа област (на пр. Овче поле, Пелагонија, Скопско поле и други).

Внатрешното производство беше загрозено и од увоз на прехранбени производи однадвор (60% од прехранбените производи беа од странство). Често тие производи беа без проверен квалитет, беа поефтини и им конкурираа на

македонските производи кои станаа неконкурентни. Како резултат на монетарната политика, која го прецени девизниот курс, се создаде ситуација за извезување странски валути надвор од државата. Високите камати доведоа до тоа капиталот да се одлева од земјата, а од друга страна не се привлекоа странски инвестиции. СР Југославија беше наш најголем стопански партнер, па распадот на југословенската федерација, а подоцна и меѓународното ембарго кон СР Југославија значеше прекин на многу стопански и трговски релации. Од друга страна, домашното производство стана неконкурентно за надворешните пазари, особено европските. Тоа беше резултат на застарената технологија и производните капацитети. Некои инвеститори од западноевропските земји во Република Македонија се базираа на набавка на суровини и нивна доработка во готов производ, користејќи ја евтината работната рака. Тие не беа заинтересирани да инвестираат во амортизираните машини.

Западните земји, со цел да се зачува стабилноста во земјите на Балканот, организираа донаторски конференции. Меѓутоа, собраните средства беа во вид на кредити, кои во догледно време требаше да бидат вратени. Исто така, за доделување на овие кредити, тие поставуваа нови услови за затворање на некои капацитети, за кои сметаа дека не се корисни за нив или им конкурираа на нивните стоки. Од друга страна, западните земји инсистираа на развивање на инфраструктурни објекти во нашата земја, кои би им користеле за транспорт на нивните стоки.

Последната деценија од 20 век во Република Македонија ќе биде забележан како период на транзиција на стопанство. Негативните резултати што се создадоа од самиот начин на кој се изведе транзицијата влијаеја врз стандардот на населението, развојот на демократијата, културата и воопшто економската развиеност.

Примената на рецепти од неолибералистичката школа, што се покажаа успешни во седумдесетите и осумдесетите години во развиените западноевропски земји, не соодвествуваа на условите и амбиентот во кој се наоѓаше македонското стопанство, кое заостануваше зад развојот на поразвиените југословенски републики (Словенија, Хрватска, Србија).

Во развиените капиталистички земји, освен развиениот пазар и демократија, постоеше и слободен капитал којшто беше способен да го откупи контролниот пакет акции од претпријатијата. Поранешните социјалистички земји, во периодот 1989-1991 година, постепено почнаа да ги прифаќаат принципите на градење на демократски општества и пазарните услови на стопанисување. Тоа придонесе во создавање на демократски институции и напуштање на некогашното централистичко владеење. Истовремено, тоа значеше отпочнување на процесот на градење на пазарен систем и трансформација на сопственоста во постојните претпријатија, како и подобрување на условите на стопанисување. Се вршеше менување на законската регулатива, во делот на стимулирање на приватната иницијатива, со цел да се дојде до формирање нови претпријатија и до создавање на конкурентно производство, со аспирација за зголемување на извозот. Големо влијание во овој огромен зафат, но и помош понудија Светската банка и ММФ.

Транзицијата беше отежната со недостаток на специјализирани знаења и умеење во создавањето и функционирањето на пазарните институции, поради што и нивната ефикасност остана на ниско ниво, воедно и државната бирократија продолжи, како и во социјалистичкиот систем, да пружа отпор кон пазарните принципи. Се појави и голем недостиг на кадри, кои имаат одредено значење во функционирањето на новиот систем, а пред сè се мисли на менаџери, книговодители и економисти.

На почетокот од транзицијата се сметаше дека период од пет години ќе биде доволен, успешно да се замени општествениот систем. Денес е јасно дека за овој временски период, не само што не е остварена успешна трансформација на економскиот систем, туку истиот не дава никакви позитивни резултати и води кон надолна линија, повлекувајќи последици кои се изразуваат со висока невработеност, зголемување на доходовните разлики, нерамноерна распределба на богатството, редуцирање на социјалното згрижување, организиран криминал, намалување на животниот стандард. За разлика од сè поголемиот слој на сиромаштија, во кој се слеваше веќе бившиот среден слој, комунистичката елита која, со промената на системот, го искористи законскиот и правниот вакум во трансформацијата на општествениот во приватен капитал, остана и понатаму да цуца од крвотококот на стопанството. Со тоа, практично, ништо не се смени во функционирањето на стариот систем, само се зголеми незадоволството од целиот процес.

Во 1990 година сите бивши социјалистички држави беа во сеопшт пад, секоја година губеа по 10% од БДП. Полска, прва во 1992 година, оствари позитивна стапка на раст, додека по 1995 година, истото го остварија повеќето земји, освен Заедницата на независни држави. Меѓутоа, после крахот на финансискиот систем во Руската Федерација во 1998 година, кога паднаа цените на акциите во Источна Европа, нагло се изврши повлекување на краткорочниот капитал од ризичните подрачја, што предизвика финансиската криза, која се закани да прерасне во глобална рецесија со опаѓање на светскиот аутпут, по 60 години од Големата светска економска криза (1927-1933).

Доколку се споредат, кризата во 1929 година со актуелната од 1990 година, ќе се констатира дека дното од падот на Германија и САД беше постигнат во 1932 година, додека веќе во 1935 година Германија, а потоа и САД се вратија на

базичното ниво од пред депресијата. Треба да се спомне брзината на пропаѓањето на општествениот производ, кој во време на Големата светска депресија беше многу пострмен. Кај земјите во транзиција, меѓу кои е и Република Македонија, сеуште не може да се достигне базичното ниво на општествениот производ од 1989 година, за разлика од Полска која, веќе од 1992 година, има позитивна стапка на развој, за во 1995 година да се врати на нивото од 1987 година.

Воедно и мерките што се предлагаа од развиениот запад, а се темелеа на база на решението од Големата светска економска криза (1927-1933), воопшто не се покажаа делотворни во случајот со транзицијата экс-социјалистичките земји. Неолиберализмот, кој беше промовиран со Вашингтонскиот консензус, требаше да обезбеди контрола на инфлацијата со што би се постигнала макроекономска стабилизација, но се покажа во реалноста дека овој пристап доведе до намалување на производството, вработеноста, искористеноста на производните капацитети, што значи опаѓање на животниот стандард, социјална и политичка напнатост. Односно се изврши промена на целите со инструментите на економската политика. Место цел да биде општиот раст и растот на животниот стандард, целта беше да се обезбеди стабилен девизен курс, ниска инфлација и отворање на пазарот за странски производи.

Реформите што се спроведуваа по Втората светска војна во Германија и Италија, кои функционираа во услови на развиена пазарна економија, станаа комплетно непогодни за примена во земјите во транзиција, заради тоа што либерализацијата на цените немаше ефект во земјите каде не функционираше пазарната економија. Зголемувањето на побарувачката, а неможноста истата да се надокнади, доведе до зголемување на увозот на поквалитетни производи од странство, кои ја намалија уште повеќе домашната понуда.

V.2. Неоколонијализмот во Република Македонија

Неоколонијализмот како појава означува зависност на неразвиените држави и економии од надворешните финасиски центри. Во современи услови светот сè повеќе се биполаризира во однос на економската моќ и наместо да се намалува, сè повеќе се зголемува јазот помеѓу богатите и сиромашните земји. Да се зборува за неоколонијализам во Република Македонија, мора да се има предвид фактот за зависноста на нејзиниот економски подем од надворешни инвестиции, што, за жал, е условено со надворешно-политичките состојби и изолацијата на државата во која немало посериозни вложување на странски капитал.

Република Македонија од почетокот на осамостојувањето низ процесот на транзицијата изврши неколку пати избори на законодавствената власт и промена на владејачката структура во државата. Може да се рече дека скоро сите политички субјекти беа одредено време во позиција, а со тоа и во креирањето на економската политика на државата. При сите изборни кампањи се напаѓаше постојната власт и се нудеше подобра алтернатива, што во основа беше добра стратегија за освојување на власта, но од друга страна, резултатите остануваа исти или стануваа полоши. Од овде, се поставува прашањето, која е причината што и покрај добрата волја и елан, со кој се настапува кон решавањето на актуелните проблеми од економијата, не може да се добие никаков резултат. Дали во државата има недостаток на стручен кадар, кој може да најде решение од овој ќорсокак, којшто трае веќе десет години или пак се кочи тој потенцијал, најчесто заради политичка припадност или неприпадност. Друго негативно влијание сигурно има фузирањето на криминалот и корупцијата, кои до сега веќе преминаа во облик на организиран криминал, што во голема мерка влијае кон намалување на капиталот и негово дистрибуирање надвор од државата. Можеби сето ова им оди на рака на креаторите на новиот светски поредок во чии мапи

Македонија важи за нестабилно и економски неразвиено подрачје, неспособно да обезбеди ниту храна за сопственото население и за кое меѓународната заедница треба да ги обезбедува оние минимум средства за егзистенција. Тоа значи, зависност од развиениот западен свет, кој и покрај сите навидум добри намери кога ќе дава помош за одржување на стабилноста во државата, истите средства многукратно ќе ги наплатува експлоатирајќи ја немилосрдно работната сила и природните богатства. Тоа е политика каде во основа постои демократија, еднаквост и непроменети граници, но управувањето во државата е посредно во рацете на мултинационални компании, кои го управуваат секој сегмент на економијата, а влијаат и врз политичката стабилност со помош на моделите на контролирање кризи.

Интеграција во Европската унија и Северноатланската алијанса е единствено прашање за кое постои консензус на сите политички субјекти во Македонија. За да може да се оствари влез во ЕУ се бараат многу отстапувања, кои премногу лошо влијаат на македонската економија и воопшто не ги подобруваат шансите за прием. Либерализацијата има некоја смисла доколку се работи за развиена економија, со висок степен на индустријализација, развиен пазар и доколку од истата не се дозволува никакво надворешно влијание врз монополизираниот пазар внатре во државата. Кај нас се случува спротивното, односно од Македонија, се бараше целосно укинување на царинските бариери за влез на странски производи, кои не само што го загрозија стопанството туку и ги затворија најголем број фабрики. Пред продуктивноста на светската економија, македонското непродуктивно стопанство многу лесно се доведе до состојба на капитулација. Секој производ беше поевтино да се купи од светскиот пазар, каде освен што имаше поголема продуктивност за сите видови производи, постоаа и природни предуслови за поевтино производство на некои производи.

Единствена алтернатива на македонските претпријатија, кои сакаа да останат на пазарот, беше да произведуваат со загуби. Високиот курс на денарот, исто така, наметнат од меѓународните финансиски институции, создаваше состојба на скап домашен производ, неконкурентен за странскиот пазар и евтин и конкурентен странски производ, што директно влијаеше на намалување на домашното производство, и како последица на тоа, задоволување на побарувачката со увоз. Од страна на развиените земји се нудат најдобри услови, доколку станува збор за увоз, притоа се одобруваат и кредити по поволни услови, а од македонските власти се бараа дополнителни олеснителни услови за увоз, преку намалени царински и други давачки. Но, кога треба да се извезува македонското производство на европскиот и американскиот пазар се случува, освен со регуларните давачки, македонското производство да се оптоварува со крајно нереални оптоварувања. Најексплицитен таков случај е "антидампинг" политиката на ЕУ и САД спрема македонското производство, со образложение дека македонските производи од индустријата на челик, испорачани до крајните потрошувачи, се со пониска цена во однос на домашните производители и во догледно време ќе ја загрозат челичната индустрија во овие земји. Со тоа се предлага на владите на овие земји да воведат дополнителни царински оптоварувања на македонското производство, а од царински стапки со едноцифрен број се предлага тие да бидат поголеми, дури, и од 135%. Во ретките случаи, кога наш производ може "да види бел ден" на странскиот пазар заради ниска цена и висок квалитет, тој е закочен заради непазарни побуди од земјите, кои на Македонија ѝ даваат часови по економија и пазарно стопанисување.

ММФ со програмот на структурно прилагодување на краток рок обезбедуваше способност на Македонија за да врши враќање на долгот. Поголемо внимание му се обрнуваше на враќањето на долговите, додека растот

беше во втор план. Со тоа се зголемуваше екстерната зависност, а разните меѓународни арбитражи, всушност, влијаеја да се одржи и заштити профитната стапка која во државата изнесува околу 8%. Парите кои се вложуваат претставуваат инвестиции кај кои не е битен резултатот кој ќе го произведат, туку од најважно значење е сигурноста во остварувањето на профитната стапка. Кредитите за Македонија се влог во компанија и нивното враќање ќе биде остварено и по цена на социјална нестабилност и целосно изумирање на нашето стопанство.

V.3. Приватизацијата на општествениот капитал во РМ

Република Македонија во периодот по 1990 година требаше да изврши две клучни промени, поврзани со внатрешниот економски развоток, а тоа беа: процесот на приватизација и санирање и стабилизација на економската состојба. Овие две прашања беа битни за пазарен амбиент, разрешување на проблемите во т.н. "преоден или транзиционен период", со што би се овозможил стабилен економски и социјален развој на државата.

Меѓу овие клучни точки, најзначајна е приватизацијата од општествен во приватен капитал. Притоа се водеше сметка, тоа да се направи со помала цена на социјалниот и економскиот развој и со помали последици за населението. Секако дека приватизацијата доведе до немири и незадоволство во поголем дел од населението. Приватизацијата во РМ доведе до немање на иницијативи, интерес и деловни способности, но и до можности за брзо богатење, како резултат на нерегуларните пазарни услови и разните ембарга и санкции, воведени поради војната која се водеше во останатите делови на Југославија. Исто така, обиди за загушување на концептот за приватизација имаше и преку популистички методи.

Приватизацијата во Република Македонија започна во јули 1990 година со донесувањето на "Законот за општествениот капитал". Потоа беше донесен "Законот за трансформација на претпријатијата со општествениот капитал" и најпосле нивна примена во праксата. Според "Законот за општествениот капитал", една петина од општествениот капитал требаше да се трансформира во акционерски. Процесот се спроведе без мешање на државата. Претпријатијата сами ја вршеа приватизацијата и тоа беше наречено "самоприватизација", кое народот го оцени мошне негативно, нарекувајќи го "грабеж на општествената сопственост". Друга голема грешка, при спроведувањето на овој Закон, беше тоа што не се водеше сметка за големината и дејноста на претпријатијата, па затоа најмногу се применуваше во големите монополски претпријатија. Посебен проблем беше како да се определи вредноста на капиталот и беше одлучено вредноста да е еднаква на книговодствената вредност, без разлика на успешноста и големината на претпријатијата, што е надвор од законитостите на пазарната економија и затоа беше оценето дека со ова се врши "доградба на социјализмот".

Откако се оцени дека овој Закон не дава резултати беше укинат, по што почна незаконско приватизирање на претпријатијата и голем дел од претпријатијата беа незаконски приватизирани кога голем дел од општествениот капитал премина во приватни раце.²⁶¹ Тоа беше незаконска приватизација.

Нова етапа во процесот на приватизација настапи со донесувањето на "Законот за трансформација на претпријатијата со општествениот капитал", односно таканаречена "платена приватизација". Оваа приватизација се одвиваше под контрола на државата. За таа цел беше основана "Агенција за трансформација". Агенцијата имаше на располагање луѓе кои вршеа контрола на капиталот на претпријатијата. И со овој закон не се водеше сметка за

²⁶¹ Илија Ацески, *Општествениот и човекиот во транзиција*, Скопје 1995, 41-42.

пазарните вредности на претпријатијата, туку тие се приватизираа според книговодствената вредност.²⁶²

Паралелно со процесот на приватизација во Република Македонија се одвиваше и процесот на стабилизација, со поддршка на Меѓународниот монетарен фонд (ММФ). Во овој процес беа вклучени стопанските и научните институции, како и останатите легални институции.

Република Македонија, на економски план, во овој период се судри со грчкото ембарго, кое иако беше осудено од меѓународната заедница, бидејќи доведуваше до дестабилизација на земјата, како и на целиот регион на Балканот, Грција, сепак, и понатаму го спроведуваше. Таа отворено, со ембаргото настапуваше кон уцени, изнудување и барање на отстапки. Република Македонија, и покрај големите притисоци и тешката економска состојба, не прифати никакви уцени и не ја напушти својата принципиелна политика. Поради ембаргото, но и поради окружувањето, Република Македонија се најде во незавидна ситуација и претрпе големи штети на економски план.²⁶³ Од една страна, беше блокирана од Грција и Србија, а пак од друга страна, беше отежната комуникацијата со Бугарија и Албанија. Патиштата кон Бугарија се недоизградени и лоши, а не е доизградена и железничката пруга. Исто така, и со Албанија комуникациите се отежнати, поради лошите патишта и немањето на меѓусебни железнички врски.

Тоа имаше големо влијание врз пласманот на производите од Македонија на странските пазари. Пред сè, најголеми тешкотии имаа македонските земјоделци, кои поради специфичноста на нивните производени стоки, не беа во можност за кратко време, односно навреме, да ги извезат своите производи. Тоа доведе до зголемено осиромашување на населението и зголемување на бројот на

²⁶² Исто, 43-44.

²⁶³ Киро Глигоров, *Виорни времиња: Република Македонија реалноста на Балканот*, Скопје 2004, 423-426.

социјалните случаи. Фабриците почнаа да се затвораат, бидејќи не можеа да ги ангажираат своите вработени, поради неискористеноста на нивните капацитети, што доведе до зголемување на бројот на невработените. За да се надминат тешкотиите, предизвикани од предходно споментите фактори, беа извршени радикални реформи. Требаше да се изврши трансформација кон пазарна економија, како единствен можен начин за македонски економски прогрес.

Многумина од аналитичарите сметаат дека моделот на приватизацијата, кој се спроведуваше во Република Македонија, доведе до низа деформации во економската и социјалната сфера, како и до бројни криминогени појави. Приватизацијата кај нас се изведе преку исклучување на работниците. Притоа, се обрнуваше внимание на странските инвестиции, се фаворизирае откупот на менаџерите, со намалување на цената на капиталот и преку уцени и притисоци при откупот на акции. Тоа беше изведувано преку злоупотреба на работниците, за кои најчесто не се плаќаа придонеси. Злоупотребите доведоа до тешкотии и немањето на контрола при спроведувањето на приватизацијата. Таа се спроведуваше нетранспарентно и во јавноста не се знаеше точната вредност на капиталот, ниту пак вработените беа запознаети колкава вредноста има капиталот на приватизираното претпријатие.

Со тоа се создадоа услови за злоупотреби, вршени од страна на менаџментот, кој ја спроведуваше приватизацијата, најчесто кога претпријатието имаше најниска цена. Тие одлучуваа кои од работниците ќе добијат отказ, без да се применат некакви критериуми. Приватизацијата доведе до сиромаштија и голема невработеност, како и до намалување на платите и пензиите.

Во тој период, во Република Македонија се остваруваа приходи под егзистенцијалниот минимум, околу 150 евра во четиричлено семејство, а две третини од вработените беа незадоволни од платата. Испитувајќи ги индивидуалните ставови на граѓаните за идниот развој на Република Македонија, побаравме мислење, токму, за овој значаен сегмент. На поставеното прашање:

"Што, според Ваше мислење, е најзначајно за напредниот развој на Македонија?", во најголем број од испитаниците или 43% оценија дека е потребно да се обезбеди социјална сигурност на граѓаните, 26% смета дека е потребно почитување на законите на пазарна економија, а 19% побараа почитување на принципите на политичката демократија.

Во основа, приватизацијата во Република Македонија се дели на три фази:

1. Прва фаза: од јули 1989 година до август 1991 година;
2. Втора фаза: од времето кога е донесен "Законот за трансформација на претпријатијата со општествено квалитет" и подзаконските акти;
3. Третата фаза: процес кој започна со изборната победа на коалицијата "За промени", преводена од лидерот на партијата ВМРО-ДПМНЕ - Љубчо Георгиевски.

Првата фаза се одвиваше во знакот на таканаречениот "Закон на Анѓе Марковиќ", кога вработените во општествените стопански претпријатија станаа и нивни сопственици т.е. акционери. Но, со оваа приватизација не беа опфатени вработените во јавните претпријатија и општествените дејности. Со ова приватизација за кратко време беше откупен капиталот од над 50%.

Втората фаза е периодот кога се правеа обиди на различен начин да се подели останатиот капитал и тоа преку ваучери, како и со други видови на уплатници. Но, приватизацијата во оваа фаза беше проследена со многу грешки, малверзации и злоупотреби, со што се разграбуваше општествениот капитал. Тогаш беа приватизирани најголемите претпријатија како "Алкалоид", "Цементарница", "Усје", "Жито-Лукс", "Витаминка" и многу други.

Третата фаза е во времето на доаѓањето на власт на Љубчо Георгиевски и коалицијата "За промени", која уште во предизборната кампања најавуваше дека ќе биде извршена ревизија на грабежот на општествениот капитал, кој

беше извршен во предходните две фази. По изборите беше напуштена оваа предизборна програма и се понуди докуп на останатиот општествен капитал. Како што наведовме, до 1998 година беа приватизирани 1.435 претпријатија со вредност од 4 милјарди германски марки. Во 2000 година имаше приватизирано уште 180 претпријатија или вкупно 1615 претпријатија со 4,5 милјарди марки.²⁶⁴

Приватизацијата, и покрај сите деформации, претставуваше реформски процес кој, спроведуван со повеќе или помалку успех, изврши значајни институционални, правни и структурни промени во стопанството. Таа, исто така, создаде основни претпоставки за спроведување на сопственичка трансформација и воспоставување на слободни пазарни односи. Напуштањето на социјалистичкото економско уредување има за цел со средствата за производство да се остварува поголема ефикасност и постепено и поцелосно да се прифаќа пазарната логика и да се промовира претприемачкиот дух. Паралелно со овие процеси, приватизацијата треба да овозможи континуиран пораст на општествениот производ, што ќе претставува придонес за соодветен социјален прогрес на земјата во целост.

Иако кај нас приватизацијата се појави во поново време, во економската наука, како доктрина и практика, е присутна многу поодамна. Се тврди дека во развиените земји таа главно е мотивирана од идеолошки и прагматични причини. Меѓу позначајните се наведуваат следните:

- приватните претпријатија се поефикасни од јавните;
- јавната сопственост ја загрозува економската слобода;
- постои убеденост за преголемо влијание на Синдикатот;
- со продажба на државните претпријатија се обезбедува значаен приход на државата;

²⁶⁴ Види: "Утрински весник" од 28 април 2001 год., стр. 8.

Приватизацијата се дефинира како "процес на пренесување на поголемиот дел од сопственоста од државниот претпријатија во приватниот сектор, преку продажба на работните или имоти за кои следува ликвидација".²⁶⁵

Општо прифатено е стојалиштето дека создавањето на силен и динамичен приватен сектор е клуч за остварување на успешна транзиција и пазарен тип на стопанство. Исто така, нема примери на стопанства со доминантно државен сектор, кои можат успешно да се натпреваруваат со оние земји во кои доминантна приватната сопственост, ниту по динамика на растот, ниту по технолошкото усовршување на претпријатијата на државата, односно на системот за социјално осигурување и друго. Моделот на платена приватизација предизвика исклучување од истата на граѓаните во Република Македонија преку:

- фаворизирање на странските инвестиции,
- фаворизација на менаџерскиот откуп,
- намалување на цената на капиталот и
- продажба на акциите со притисоци и со учена.

Процентот на приватизацијата во Република Македонија, не ги даде очекуваните резултати во ефикасноста на работењето на приватизираните претпријатија.

Претпријатијата (малите бизниси) овозможуваат преживување на сопственикот и на неговото семејство, при што за нив треба да се води посебна даночна и кредитна политика за опстанок на нивниот бизнис. Неизграденоста на економскиот и социјалниот систем неповолно се однесуваат врз сигурноста на работникот. Особено нецелосната регулатива во областа на работното законодавство условува бројни појави на експлоатација на вработените и неплаќање на придонесите за здравствено и пензиско осигурување.

²⁶⁵ Sunita Kikearis... et al., *Privatization : the lessons of experience*, Washington, DC. 1994, 23.

Приватизацијата секојдневно се сретнува со проблеми, особено кога контролата врз приватизацијата на некои стопански субјекти ќе падне во рацете на разни интересни групи кои го компромитираат и го блокираат целиот процес.

Државата не успеа да воспостави ефикасна контрола на приватизационите процеси и да интервенира при евентуална злоупотреба. Битни пропусти во приватизацијата беа:

- Со методологијата за проценка на вредноста на претпријатијата со општествен капитал не се отсликуваше правата вредност на капиталот во претпријатијата;
- Приватизацијата започна без берза, со намалена јавност, доста покаказатели за финансиската состојбана претпријатијата не беа познати на потенцијалните еакционери, при што беа создадени можности за манипулација;
- Вработените не беа редовно информирани за тековното работење на претпријатието;
- Менаџментот одлучуваше кога требаше да започне приватизацијата и во најголем број случаи се бираше моментот кога претпријатието има најниска економска вредност;
- Директорите одлучуваа за отпуштање на работниците, врз основа на технолошки и економски вишок, без примена на критериуми за вреднување на работниот резултат;

Во услови кога во Република Македонија постои континуирано осиромашување на населението, реално намалување на платите и пензиите и армија на стечајни работници, обезбедувањето на социјалната сигурност на граѓаните беше најзначајно за натамошниот развој на земјата.

Сопственичкото преструктурирање на стопанството во земјите со повеќедецениска договорна економија (во изминатите пет децении) и преминот

во новиот општествено-економски систем се оценуваат како мошне сложен процес, кој бара аналитичко, научно и практично проучување. Дискусиите за тоа која од економиите е попопуларна, дали економијата од непазарен или пазарен тип, се чини дека е завршена со самиот факт што системот кој беше изградуван врз начелата на планската економија пропадна. Тоа е поради фактот што, во основа, една од поголемите придобивки од приватизацијата е да ги пренесе сопственичките права во рацете на профитно ориентираните сопственици, кои ќе бидат мотивирани да го унапредат производството.

Прашањето за начинот на премин кон пазарна економија во Република Македонија заслужува целосно внимание барем од неколку причини, кои произлегуваат од економијата, но и социјалните услови за сигурност и добробит на работниците. Од тука, сосема логично се поставува прашањето, што е она што овие трансформации ги прави тешки за нивна реализација, особено од аспект на очекуваните ефекти, кои треба да ги дава приватизацијата, што често се проследува преку тезата: "*висока е цената на приватизацијата!*".

Првиот проблем лежи во нејзината сложена техничка и политичка спроведливост во постојните услови, што уште од самиот почеток и покрај добро подготвената програма доживува неуспех. Вториот проблем, пак, се однесува на отсуството на неопходните постапки кои треба да ја помогнат приватизацијата. Примерот на развиените земји ни покажува дека без постоење на широки пазари, политика на конкуренција и регулаторни агенции нема да се спроведе успешна приватизација. Тоа го потврдуваат и проучувањата дека економските институции во помалку развиените земји функционираат многу полошо отколку во развиените.

V.4. Укинување на претпријатијата - загубари

Пазарното стопанство подразбира природен процес на селекција, во кој се формираат нови претпријатија или се прошируваат постоечките, меѓутоа, истовремено одреден број на претпријатија не успеваат да ја остварат стопанската логика и во пазарни услови да обезбедат профит. Во тој случај дотогашниот сопственик, на таквото економски неуспешно претпријатие, е принуден или да го продаде или да го затвори. Транзицијата во Република Македонија, првенствено со процесот на приватизација, продуцираше бројни вакви примери.

Меѓутоа, следењето на економската логика дека претпријатијата, кои наместо заработувачка произведуваат загуби, треба да се затворат е процес кој речиси секогаш во поголема или помала мера предизвикува одредени социјални потреси во општеството. Во вакви случаи нужна е стопанска логика, во зависност од редицата актуелни услови, во поголема или помала мера, државата да започне да води грижа за социјалните проблеми. Оттука, односот кон прашањето дали претпријатијата кои произведуваат загуби треба да се затвораат или не, може да се земе и како индикатор за подготвеноста на јавноста "да се стегне ременот", односно да се покаже подготвеност или неподготвеност за одрекување.

Значи, во зависност од "социјалната цена", државата ја одредува динамиката и интензитетот на примената на економската логика. Имено, понекогаш се покажува поисплатлива и примената на скапи "економски лекови" во споредба со плаќањето на "социјалната цена". Оваа теза се потврдува и со едно наше истражување.

На прашањето *"Дали треба да се прифатат затворање на пријателските бизниси за загубари?"* - 63% од испитаниците одговориле со не.

Трансформацијата на претпријатијата загубари во голема мера го окупираше вниманието на политиката и јавното мислење, при што беа занемарени социјалните и другите проблеми.

Во таа смисла, логично, секаде се поставува прашањето, за поттикнување на растот на приватниот сектор. На самиот почеток на транзицијата, во поранешните социјалистички земји на Централна и Источна Европа превладуваше уверувањето и на него базираната пракса, дека најпатно е да се приватизира државниот сектор, и тоа, што е можно побрзо и по секоја цена. Во поодделни земји се тргна со таканаречената "масовна приватизација", по пат на ваучери кои се делеа на населението, повеќе или помалку бесплатно. Меѓутоа, искуството по првите 3-4 години од спроведувањето на истата покажа дека, дури, и во земјите каде приватизацијата беше спроведувана многу брзо, повеќе од половината од прикажаниот пораст на приватниот сектор беше резултат на формирањето на нови фирми (претпријатија). Така дојде до откажување од динамиката: *"скок во пазарен систем со сèиа брзина и по секоја цена"*.²⁶⁶

Меѓутоа, програмите за приватизација не беа напуштени. Нивното спроведување се сведе на смалување и трансформирање на улогата на државата во стопанскиот систем, обезбедување на општи правила на економскиот живот погодни за развој на пазарното стопанство, обезбедување на државата по пат на продажба на државниот имот, изнајдување на поефикасни начини на управување со стопанството, отколку претходното планско (договорно) стопанство и сл. Поголемиот број од овие цели се покажаа целосно инкомпатибилни или само со дел од она, што заговорниците на приватизацијата на државниот сектор сакаа да ги постигнат.

²⁶⁶ Драгана Митровиќ, *Неки проблеми и транзиције у севеиу, искуства европских и осйсоцијалистичких земаља*. Зборник "Процеси транзиције", Београд 1997, стр. 75.

Порано високоцентрализираните плански економии се најдоа во вакуум, бидејќи ниту правната, ниту фискалната рамка, неопходно потребна за постоење на пазарно ориентирани економии, не беше лесно да се создадат преку започнатите сложени и суштински реформи. Бројните социјални и политички значајни појави беа објаснувани преку највредните примери на поранешната државна сопственост, со информации и контакти. Во исто време, поголем дел од населението трпеше, но и сè уште трпи, помалку или повеќе, силни удари од транзиционата рецесија.

Аргументите на оние, кои се залагаа за државна контрола на процесот на приватизацијата, беа дека таа се спроведува под патронат на државата, способна да обезбеди механизми за нејзина контрола. Во спротивно, анархичната и нефер постапка кога еднаш ќе започне сопственичката преобразба на добрата, легално или не, во секој случај ќе биде спроведена.

Основната цел на реструктурирањето на сопственоста, односно приватноста на државните претпријатија, е да го изедначат почетокот на делување преку елиминирање на привилегиите за пристап до кредити, ослободување од управувачките структури на државните претпријатија и од нетрговски цели. Секако дека тука спаѓа и лишувањето на Владата од донесување на одлуки, планови и договори за развивање на механизми за одговорност за нивно извршување.

Од друга страна, не треба да се занемари фактот дека зголемениот интерес за приватизацијата во Република Македонија, многу повеќе се должи на неможноста да се финансира работењето на државните претпријатија, а многу помалку на верувањето дека тие ќе бидат претворени во профитабилни организации. Но, исто така и развојот на технологијата оди во прилог на помасовна приватизација.

V.5. Социјалните реперкусии на приватизацијата во Македонија

Спроведувањето на реформите на претпријатијата, наиде на колебање на фирмите и на владите поради проблемот на социјалните последици на овој процес. Во ваквата констелација на односи во целокупниот економски живот во земјата, не можеше, а да не дојде до посериозни проблеми на социјален план. Така наместо афирмација на пазарот, процесот на транзицијата доведе до зголемување на државната арбитража во регулирањето и на социјалните процеси во земјата. Крајна резултанта на овие процеси, барем досега, беше зголемената маргинализација и осиромашување на човекот во општеството и негово тонеење поради економската деградација.

Што се однесува до транзиционата стратегија, вредносните категории беа "а priori" исклучени, така што целиот проект беше сведен на определување на инструментите и мерките, без да се води сметка за последиците врз човекот. Во основа станува збор за "чесна - нечесна игра" која се одвива со многу скандали и која ги продлабочува општествените разлики.

Противречни се и самите цели на приватизацијата од аспект на нејзината социјална димензија. Имено, од една страна се бара да се воведат пазар и модерна технологија, но од друга се занемаруваат проблемите со инфраструктурата и работната сила која останува без работа. Може да се каже дека социјалната политика во овие услови се одвива меѓу два контрадикторни системи на акции. Од една страна се настојува да се лекуваат негативните ефекти од сопственичката трансформација на општеството, а од друга страна постои желба за напредување на новата шема на социјалната сигурност на работникот, приспособена кон пазарната економија. Во оваа фаза, кога сме далеку од еден современ цивилизациски модел за обезбедување на социјална сигурност на населението, поединецот и семејството самите носат голем дел од одговорноста

за тековните услови на живеење и за социјалната сигурност за време на работниот стаж, потоа, но и во време на невработеноста.²⁶⁷

Во влошените економски и социјални услови, кога стопанството не достигнало развој во вистинска смисла на економските параметри, а уште помалку со негов пазарен карактер, вработените се соочиле со сопствена несигурност. Во тој контекст, најбитен сегмент на сигурноста на вработените е висината на нивната месечна плата и дали ја примаат редовно. Во контекст на овие прашања, според податоците на Заводот за статистика состојбите беа:

Вработени според нето плата во РМ во 2000 година

Нето плата	Вработени (број)	Вработени (%)
Не примиле плата	56.926	10,4
До 3.000 ден. (100ДЕМ)	38.601	7,1
3001- 5000 (до150 ДЕМ)	95.318	17,5
5001-8000 (до 250 ДЕМ)	18.0794	33,2
8001-12000 (до379 ДЕМ)	11.6623	21,4
12001-16000 (до 500 ДЕМ)	33.198	6,1
16001-20000 (до 610 ДЕМ)	13.228	2,4
20001-30000 (до 920ДЕМ)	5.999	1,1
30001- 40000 (до1225ДЕМ)	1.547	0,3
40000 и повеќе(1225ДЕМ+)	2.992	0,5
Вкупно:	545.221	100,00

Извор: Анкета на работна сила (2000). Завод за статистика на Македонија - Скопје

Презентираните податоци од горната табела покажуваат дека голем дел од вработените во Македонија остваруваа приходи од плата под егзистенцијалниот минимум, определен од државата, кој во август 2000 година

²⁶⁷ Владимир Пулјиз, *Социјалната политика во постсоцијалистичките земји*, Зборник "Социјалната политика во транзицијата", Скопје, 1995, 11.

изнесуваше 9.317 ден. (300 германски марки) за четиричлено семејство. Имено вработените од првите четири групи со плати до 8.000 денари, на кои припаѓаат 68,2% од вкупниот број вработени, како и делот од групата со плати од 8000 до 12000 денари, кој изнесува 21,4% од вкупниот број на вработени, имаат основи за загриженост за својата сигурност. Тоа е од причина што невработеноста во Македонија е околу 32,4% според Заводот за статистика, а дури 36,0% според евиденцијата на невработените во Заводот за вработување. Тоа претпоставува дека најголемиот број семејства во Македонија имаат по еден вработен, а посебно во градските домаќинства, и оваа констатација поврзана со податокот за висината на платите, дава јасна слика дека се работи за егзистенцијална несигурност, и на вработените лица, и на нивните семејства. Потврда на ова добивме и со нашите социолошки истражувања за социјално-економската положба и социјалното раслојување на населението во Македонија, преку анкетата со која испитаниците беа прашани: "Колку сѐе задоволни од *илайлаи*а *ишио* ја *примаи*те?"

Искажано задоволство од платата во РМ во 2001 година

1	Плата воопшто не примам, иако работам	1,5 %
2	Платата која ја примам е ниска и нередовна	16,6 %
3	Платата која ја примам е добра, но нередовна	2,1 %
4	Платата која ја примам е редовна, но ниска	54,1 %
5	Платата која ја примам е добра, но не одговара на трудот кој го вложувам	12,9 %
6	Задоволен сум од платата што ја примам	8,6 %
7	Без одговор	4,0 %
8	Вкупно:	100,00 %

Извор: *Исѝражување на ИСППИ (2001)*

Одговорите на вработените (претходна табела) јасно го изразува нивното незадоволството од платите. Вкупно 18,1% се крајно незадоволни, од кои 1,5% воопшто не примаат плата, а 16,6% имаат ниска и нередовна плата. Дури 69,1% се незадоволни од: редовноста (2,1%), висината (54,1%) и некомпатибилноста на платата на вложениот труд (12,9%). Наспроти овие незадоволни групи, само 8,6% се задоволни од своите примања по основа на работа.

Приватизацијата на претпријатијата во транзицијата често се поврзува и со несигурност за зачувување на добиената работа. Работодавците тоа го поврзуваат со економското стопанисување и рентабилноста, и честото отпуштање на "вишокот работници", што при енормно високата невработеност претставува постојана загриженост на вработените во приватизираните претпријатија. Потврда на ваквиот став добивме преку поставеното прашање на анкетираниите вработени: *"Дали чувствувате несигурност за Вашето работно место, односно можност да бидете отпуштен?"*

Чувство на сигурност за работното место во РМ во 2001 година

1	Чувствувам голема несигурност	33,6 %
2	Чувствувам извесна несигурност	23,7 %
3	Чувствувам мала несигурност	28,4 %
4	Не чувствувам несигурност	9,5 %
5	Без одговор	1,2 %
6	Вкупно	100,0

Извор: *Испитување на ИСППИ (2001)*

Презентираните податоци на горната табела, во контекст на претходно наведената, значат уште една потврда дека постоеше значителна несигурност кај голем дел од вработеното население во Република Македонија, во поглед на зачувувањето на работниот статус.

Состојбите во приватизацијата на претпријатијата во транзициониот период во РМ покажуваат дека се случила значајни движења во социјалната структура на вработените, со голема дистанца на висината на платата и нејзиното редовно исплаќање, како и несигурност во зачувувањето на работниот статус, што повлекува сè поголема стагнација на економската сигурност кај овој дел од активното население. Ова ја наметнува потребата од градење на концепт на социјална политика, со кој ќе се унапредува социјалната положба и квалитет на живеење на вработените, а претприемачот-сопственик на капиталот ќе презема и дел од социјалните ризици на работната сила, што ќе биде во функција на зголемување на социјалниот инпут и профитабилноста на претпријатието.

VI.5.1. Сиромаштијата и социјалните промени

Во Република Македонија во 1990 година дојде до драстичен пад на стопанските активности. Во периодот 1990-1995 година дојде до пад на бруто домашниот производ, така да во овој период таа стапка беше негативна. Во 1996 година тој достигна 3%. Падот на бруто домашниот производ доведе до намалување на ефикасноста на стопанството, како и до намалување на инвестициите. Тоа беше пропратено и со стагнација на технолошкиот развој.

Република Македонија во 1999 година се соочи со висока стапка на невработеност која изнесуваше 32,2% или според Заводот за статистика 41,5%.²⁶⁸

Кон крајот на 90-тите години на XX век, ситуацијата беше иста како во почетокот, бидејќи се зголеми структурата на невработените лица од редовите на нестручните лица. Особено се зголеми бројот на женски лица кои бараа работа. Невработеноста доведе до уште поголем пад на стандардот на македонскиот граѓанин, 70% од вработените примаа плата пониска од

²⁶⁸ Етем Азири, *Социјалните проблеми и сиромаштијата. Тенденциите на сиромаштијата и можностите за нејзино намалување*. Скопје 2001, 112.

просечната плата во Република Македонија, додека 20% не примаа редовно плата. Со тоа се влоши социјалната положба и уште повеќе се зголеми сиромаштијата. Тоа доведе до ограничување на здравствена заштита, детскиот додаток и особено драстично се одрази на образованието.

Во периодот од 1990 до 1996 година дојде до пад на потрошувачката за дури 70%. Во истиот период (1990-1996) расходите во образованието се намалија за 57%. Сиромаштијата и падот на животниот стандард доведе и до зголемување на бројот на корисниците на социјална помош. Бројот на семејствата, кои беа корисници на социјална помош, во 1996 година беше 58.995, а во септември 2000 година - 75.158. Оваа социјална помош ја примаа 90% од семејства со ниту еден вработен член. Во јануари 2000 година социјална помош примиле 36% корисници од 0-13 година и 34% од 26-45 години.²⁶⁹

**Корисници на социјална помош според степенот на образование
во РМ во 2000 година²⁷⁰**

Степен на образование	Македонци	Албанци	Роми
НК	55	531	343
ПК	2	16	12
КВ	10	58	9
ВКВ	0	4	1
Нижо осн.	33	440	143
Средно	235	303	34
Вишо	20	12	0
ВСС	14	2	0
Непознато	14	82	16
Вкупно	383 (13,65%)	1448 (51,5%)	558 (19,8 %)

²⁶⁹ Исто.

²⁷⁰ Етем Азири, Ор. Cit., 112

Во Република Македонија бројот на корисниците на социјална помош значително се зголеми во 1999 и 2000 година. Како резултат на престанокот со работа на неколку поголеми претпријатија, фабрики и рудници. Меѓу нив беа: фабриката "Годел", рудникот "Радуша" и др. Според "Извештајот на заводот за статистика", од 31 декември 1999 година, во градот Скопје беа евидентирани 13% од населението кое прима социјална помош.

Според некои податоци процентот на сиромаштијата во Република Македонија се движеше од 4% во 1990 година, па до 21% во 1999 година. Поради немањето и намалувањето на приходите на населението, дојде до брз пад на потрошувачката.

V.6. Приватизацијата и нејзниот одраз врз регулативата и состојбата во социјалниот сектор во Република Македонија

Транзиционите процеси во Република Македонија кои започнаа од последната деценија на дваесетиот век, истовремено како и во другите земји од Централна и Источна Европа, се одвиваа со различно темпо поради разликите во стартните основи на економскиот, политичкиот, социјалниот и воопшто, во општествениот развој и разликите во реформската ориентација и развој на земјите во периодот пред транзицијата. Овие процеси опфаќаат транзиција на: сопственоста, пазарот, претпријатијата, макроекономското опкружување и политичкото уредување, со коишто требаше да се изврши економска и политичка пробразба во земјите на транзиција.

Од сите овие процеси во овие земји највидливи резултати беа остварени во областа на политичкото уредување. Што се однесува до економската преобразба

на земјите во транзиција, таа се одвиваше и се одвива бавно и со многу тешкотии и противречности во остварувањето на овие процеси.

Приватизацијата како еден од основните услови за премин кон пазарна економија, без разлика на моделот и начинот на трансформација на капиталот, се остварува со многубројни проблеми и тешкотии.

Во Република Македонија транзиционите процеси се одвиваа бавно и сè уште се во тек на реализација. Според ефектите од реализацијата на овие процеси во Македонија истите не можат да се оценат како успешни.

Ваквата констатација се должи на намалената инвестициона активност поради малата стапка на акумулација на земјата, намалувањето на производството и извозот, постоењето на сива економија и другото, а придонесоа и за зголемувањето на бројот на невработени лица, бројот на лицата на кои им престана работниот однос поради стечај и технолошки вишок, бројот на работници на принуден одмор и бројот на работници кои не примаат плата, надоместоци и придонеси од плата. Сето ова имаше свој одраз и врз состојбите, движењето и развојот на социјалниот сектор во Република Македонија.

Крајот на 90-тите година на XX век беше период на распаѓањето на Југославија и социјалистичкиот систем. Република Македонија, како и другите независни држави кои произлегоа од распадот, започна да подготвува сопствен систем на социјална заштита. Притоа, Македонија се раководеше од искуствата на другите земји, пред сè од земјите-членки на Европската унија. По нејзиното осамостојување, Република Македонија водеше своја социјална политика, која беше во согласност со сопствените барања и услови. Притоа, повеќе меѓународни организации испратија свои претставници во Република Македонија, со цел да помогнат во извршувањето на промените во областа на социјалната заштита.

Во периодот по добивањето на независноста на Република Македонија, имаше промени во политичкиот и економскиот систем, како и промени во социјалниот систем. Започнаа нови процеси и се спроведуваа реформи во сите сфери на општественото живеење во државата. Тоа доведе до промени во институциите и нивното дејствување во системот, што си најде свои законски рамки во Уставот на Република Македонија.

Со прогласувањето на независноста на Република Македонија, политичкото и економското ниво на развој на државата се карактеризираше со зголемена невработеност, сиромаштија, несовршен пазар, нецелосно дефинирана регулативна структура и слично. Токму со предизвици од ваков вид се соочуваа сите иницијативи за реформски зафати. Со помош на уставни и законски средства и со вклучување на социјалниот аспект во инструментите на политиките за борба против сиромаштијата, во овој период се обезбеди целосна покриеност на социјалните права. На оваа појдовна точка се трасираше патот на македонската социјална држава, што дозволуваше значителна улога на социјалната заштита.

Мерките на социјалната заштита беа вклучени во законската регулатива и конкретно во Законот за семејство (1992). Несомнено, овие мерки беа евидентно присутни во иницијативите за борба против сиромаштијата.

Надоместоците за социјална заштита за ранливите семејства, со вкупен приход под нивото за пристоен живот, беа воведени со "Програмата за социјално загрозеното население", прифатена во 1992 година. Највисокото ниво на заштита ги покриваше најнеопходните потреби на просечно четиричлено семејство, преку поединечни готовински надоместоци по член на семејството. Оваа шема доведе до парадоксален резултат во работењето, дестимулирачка и неправедна распределба на вредноста по семејство. Оваа фаза од развојот на социјалната заштита се окарактеризира со расправа за ефикасноста и ефективноста на социјалната заштита. Со водењето на расправата се

промени фокусот на политиката од политика за традиционална грижа на прашањето за границата на сиромаштија.

Со утврдувањето на националната граница на сиромаштијата во 1996 година се утврдија условите за регулирање на социјалната политика од макроекономска гледна точка. Овој развој беше поддржан од зголемувањето на капацитетот во секторот за лични социјални услуги, каде се спроведоа проектите за инфраструктурата и надградување на способностите за центрите за социјална работа.

Нивото и видот на надоместоците се изменија и тоа доведе до донесување на нов закон за социјална заштита во 1997 година, со кој се утврдува општиот и категоричниот план за минимални примања за сиромашните лица без доволно средства за пристоен живот.

Социјалното осигурување во рамките на социјалната заштита за прв пат беше регулирано со донесувањето на Законот за социјална заштита во 1997 година.

Реформата ги доближи националните ставови за социјалната помош поблиску до Европската гаранција на минимални примања.

Покрај Законот од 1997 година, мерките за социјална заштита се проширија на децата преку донесување на "Законот за заштита на децата" (2000 година). Овој закон го воведоа модерниот систем на служби за детски додаток, заштита и рекреација. Универзалните програми за детски додатоци, историски се покажаа како најефикасни непридонесни надоместоци против сиромаштијата.

Политиката за семејството, всушност, има целосен ефект на учеството на жените во работната сила и на работната продуктивност, бидејќи тие ги поттикнуваат на работа семејствата, што се малку над или малку под границата на сиромаштија. Универзалните семејни надоместоци го спречуваат појавувањето на високи социјални разлики во одгледувањето на децата.

Примената на поединечната граница на сиромаштија го намалува и спречува развојот на дискриминаторните или нееднакви резултати, каде пристапот на луѓето до надоместоците и покриеноста зависи од местото. Централниот македонски план за минимални примања и локалната испорака ја укинаа распределбата на непродуктивниот фонд.

Нивото на надоместоци остана многу под нивото на платите на голем дел од работниците, особено во ниско платените земјоделски дејности. Со решавањето на размената на постоечката помош за вработување, овие реформи обезбедија финансиски доволен начин за стратегија на долгорочна гаранција за минимални примања.

Периодот 1997-2000 година се карактеризираше со политика за одговор на "Косовската криза" (март-јуни 1999 година). Република Македонија прими повеќе од 350.000 бегалци (повеќе од 18% од вкупното население). Камповите беа направени за да ги примат бегалците, социјалните установи помагаа на бегалците во натура или услуги.

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИЧНОСТИ ВО МАКЕДОНСКАТА И ВО ХРВАТСКАТА ПРИВАТИЗАЦИЈА					
Дел од имотот на претпријатијата никогаш не бил вклучен во процената		Побарувањата на банките се претворени во угели		Од парите на претпријатието се купувани акции за поединечни акционери	
МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА	МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА	МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА
ДА	ДА	ДА	ДА	ДА	ДА
Со пренесување акции на маџински акционери други лица се стекнуваат со права на управување		Санацијата на претпријатија не е спроведена во согласност со санациската програма		Ревизија на приватизацијата	
МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА	МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА	МАКЕДОНИЈА	ХРВАТСКА
ДА	ДА	ДА	ДА	НЕ	ДА

Споредба на македонската и хрватската приватизација

Глава VI

УСТАВНО-ПРАВНИТЕ АКТИ ЗА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПО 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК-РЕФОРМСКИ ЗАКОНИ

VI.1. Регулрање на социјалниот сектор во Уставот на Р. Македонија

Социјалната заштита е поврзана со социо-економскиот развнток на државата. Економскиот развој овозможува да се постигне квалитетен живот на населението.²⁷¹ За таа цел социјалната заштита и сигурноста поминуваа низ реформи за да се постигне и соодветен развој на државата. Социјалната заштита постојано се доградува и адаптира, како за потребите на корисниците, така и кон реалните можности на државата која се прилагодува на меѓународните норми.

Системот на социјална заштита во Република Македонија, постојано се унапредуваше и редизајнираше, во согласност со европската легислатива. Ова беше регулирано и во Уставот на РМ, кој предвидува дека државата се грижи за социјалната заштита и сигурноста на граѓаните, врз база на социјална праведност. Република Македонија, според Уставот, им гарантира право на помош на немоќни лица, неспособни граѓани и инвалидни лица и им овозможува услови да се вклучат во општествениот живот.

Тоа се регулира и со други правни акти, кои на предлог на Владата, ги носи Собранието на Република Македонија. Со тоа беше воспоставен систем на социјална заштита и сигурност на граѓаните.

²⁷¹ Јован Пејковски, Ирина Мајовски, *Социјалната сигурност и развој. Врмување на социјалната политика: актери, димензии и реформи*, Скопје 2008, 112.

Социјалната заштита во Република Македонија опфаќа систем на мерки, активности и политика, со цел да се надминат социјалните ризици како што се: болест, повреда, инвалидност, старост, невработеност, еднородителски семејства, сиромаштија и др.²⁷²

Правата од социјална заштита и социјална сигурност утврдени со законските акти, овозможуваат социјална превенција, вонинституционална и институционална заштита и парична помош на корисниците на социјална заштита. Државата, покрај тоа што социјалната заштита и сигурност ја гарантира со правни акти и преку други мерки како што се: даночна политика, вработување, стипендирање, домување, заштита на семејството, здравство, воспитување и образование, се грижи да не дојде до социјален ризик на граѓаните.²⁷³

Организацијата на социјалната заштита на Република Македонија, преку установите, институциите, мерките, формите и облиците на остварување на правата на граѓаните се остварува и преку Закони за социјална заштита, а пред сè тоа е уредено со Уставот на Република Македонија²⁷⁴. Уставно, системот на социјална заштита е поставен како децентрализиран со одлучувачка улога на општините во рамките на нивните надлежности.

Уставот на РМ, како и законските и подзаконските акти, Македонија ја дефинираат како социјална држава. Тоа се базира на "*економски, социјални и културни права*", како и на начелата на хуманизам, социјална правда и солидарност. Според законите на РМ, државата треба да организира посебна заштита на лицата кои се немоќни, неспособни за работа, стари лица, деца и еднородителски семејства.

²⁷² Исто, 114.

²⁷³ Исто.

²⁷⁴ Устав на Република Македонија. "Службен весник на РМ", 52 / 1991.

На социјалната заштита се подложни граѓаните со социјален ризик како што се: болест, повреда, инвалидност, старост и стареење, преживување, мајчинство и семејство, невработеност и професионална неадаптираност кон социјалната средина. Социјалната заштита во нашата држава се базира на концепт за воспоставување на вонинституционални и институционални форми, како и стручна социјална заштита која се остварува со третмани во установите.

Уставно-правни претпоставки за остварување на социјалната заштита во Република Македонија се:

1. Уставно-правната положба на семејството во Република Македонија

2. Социјална заштита и дејност од јавен интерес и како јавна служба

2.1. Социјална заштита на деца

2.2. Социјална заштита на децата и младинците со воспитно социјални проблеми

2.3. Социјална заштита на невработените за работа способните граѓани

2.4. Социјална заштита на неспособните за работа граѓани

а) помош на немоќни и неспособни за работа граѓани

б) социјална заштита на инвалидни лица

2.5. Социјална заштита на стари лица

2.6. Опфатот на корисниците според институциите.

Членот 1. од Уставот, Република Македонија ја дефинира како демократска и социјална држава. Според членот 34 од Уставот "Граѓаниите имаат право на социјална сигурност и социјално осигурување утврдено со закони и колективни договори". Од друга страна, Членот 35 од Уставот предвидува дека: "Државата се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаниите согласно со начелото на социјална правда."

Републиката им гарантира права на помош на немоќните и на неспособните за работа граѓани. Републиката им обезбедува посебна заштита на инвалидните лица и услови за нивно вклучување во општествениот живот".

Значајно за социјалната заштита е дека тие права се дефинирани со Уставот. Тоа е т.н. "позитивно право". Тоа е современ систем на социјална заштита. За таа да биде успешна треба да е потврдена со соодветна законска регулатива и стабилен економски и политички систем. Социјалната заштита би била поуспешна ако за одредени социјални групи се грижат јавни установи. Уставот на Република Македонија ги утврдува основните точки за социјалната заштита, имено државата треба да води *"грижа и заштита на лица кои се нашле во ситуација да не можат да ја обезбедат својата лична егзистенција и егзистенцијата на своето семејство"*. Правните односи се утврдени со закони. Пред сè, тука се зацртани правата и должностите на посебните субјекти кон државата и кон семејството. Така на пример, право и должност на родителот е да се грижи за децата, како и грижата на стари и болни лица и др.

Според член 41 став 2 од Уставот на Република Македонија, државата треба да води хумана политика кон своето население. Таа треба: *"да ги заштитува малолетните лица"* (член 41, став 1), а утврдено е и дека: *"не е можно, дете помладо од 15 години да биде вработено"* (член 42, став 2). Исто така, според Уставот на РМ: *"мајките на малолетни деца треба да имаат посебна заштита"*.

Уставот на Република Македонија, во членот 34 гарантира социјална сигурност и социјално осигурување: *"Републиката се грижи за социјалната заштита и сигурност на граѓаните врз основа на начело на социјална правда"* (чл. 35, став 1.) Државата, според Уставот, *"треба да се грижи за граѓаните кои се неспособни за работа"* (член 35 став 2) и *"на инвалидните"*

лица" (член 34, став 3). Според Уставот социјалната политика и заштита треба да се темели "на вредностите на уставниот поредок", како и "на основните слободи и права на човеко и граѓанино признание од меѓународното право и утврдени со Уставот" (член 8, став 1). како и од "хуманозмот, социјалната правда и солидарност" (член 8, алинеа 8).

Овие темелни одредби на Уставот на Република Македонија се операционализираат со нормативниот дел на Уставот, како и со законски и подзаконски акти. Посебно е значајно, дека во Република Македонија на секој граѓанин му се гарантира "почитување на приватноста на неговиот личен и семеен живот на دستојанство и углед" (според член 25). Во непосредна врска со тоа е и "неповредливоста на домот", кое право треба да го гарантира самата држава. Ова право на неповредливоста на домот, како право на граѓаните на Република Македонија, е ограничено со строго утврдени услови и тоа со членот 26 став 2 кој гласи: "судска одлука кога е во прашање откривање на кривични дела или заштита на здравјето на луѓето".

Притоа, треба да се истакнат и економските, социјалните и културните права, а посебно треба да се издвои правото за социјална заштита и правото на здрава животна средина (член 43 и член 44).

Согласно со Уставот со член 32 став 1, "секој има право на работа и на слободен избор на вработување, заштита при работа и материјално обезбедување за време на привремена невработеност, секому под еднакви услови му е достапно секое работно место, без каква и да е дискриминација".

Членот 30 став 1 од Уставот на Република Македонија предвидува дека: "Никому не можат да му бидат одземени или ограничени сојственоста и правата, кои произлегуваат од неа, освен кога се работи за јавен интерес утврден со закон".

VI.2. Преглед на македонската економија за време на транзицијата

Сите земји за време на раните години од транзицијата се судрија со голем пад на националните економии, разликата во транзиционите промени помеѓу овие земји стана поизразита од средината на 1990-те години. Додека од една страна, земјите од Централна Европа направија значаен напредок во транзицијата кон пазарна економија и се најдоа на прагот на приклучување во Европската Унија, од друга страна, земјите од Југоисточна Европа (ЈИЕ) сеуште ги трпеа последиците од трансформацијата.²⁷⁵

Иако последниве години беше направен одреден напредок, повеќето од земјите од Југоисточна Европа сеуште го немаат достигнато економското ниво од пред транзицијата.²⁷⁶ Во земјите на Југоисточна Европа, за време на транзицијата, животниот стандард значително опадна, степенот на сиромаштија се зголеми, а нееднаквоста на приходите се прошири.²⁷⁷

Во овој дел од трудот, ќе се обидеме да ги изнесеме економските тешкотии и однесувањето на луѓето во совладување на влошените животни услови за време на транзицијата со Република Македонија. Посебно, фокусот ќе биде ставен на одликите на економската нееднаквост и социјалната заштита во македонското општество во транзиција. Тргувајќи од кусата слика на македонската транзициска економија, ќе се даде анализа на економската нееднаквост и ќе се презентираат мерките што ги преземаа македонските граѓани против растечкото економско пропаѓање, од гледна точка на националната и на семејните економии.

²⁷⁵ Атсуши Читосе, *Економските тешкотии и социјалната заштита за време на транзицијата во Р. Македонија*. "Евродијалог" (Скопје). 6 / 2004, 115.

²⁷⁶ *Транзициски Извештај*. ЕБОР. 2003;

²⁷⁷ The World Bank. Memorandum of the president of the International bank for reconstruction and development, The International development association and the International finance corporation to the executive directors on a Joint country assistance strategy of the World Bank Group for The Republic of Macedonia. R.No. 18162MK (July 14, 1998).

Трансформација на стопанството во Република Македонија, од планско во пазарно, започна во 1989 година. Пазарната економија се интензивира во периодот од 1993/94 година. Преминот кон пазарно стопанство различно се одвиваше во бившите република на СФР Југославија, па и Република Македонија имаше специфични услови при премин кон новите пазарни услови. Иако, и во бившата држава имаше елементи на пазарна економија, не може да се утврди кога за прв пат се појавиле овие елементи.²⁷⁸ Тешко е да се одредат причините за значително опаѓање на аутпутот во почетните години од транзицијата во земјите на ЈИ Европа. Почетоците можат да се согледаат во изборот на реформските политики, стопанските услови, во размената, регионалните тензии и конфликти и статистичките проблеми. Со прекинот на врските во размената во соседството и надвор, пред сè со ембаргото од страна на соседна Грција, македонската економија се најде во многу тешка положба. Процесот на транзиција во Република Македонија се судри со големи економски тешкотии.

Економските тешкотии доведоа и до економска неефикасност како и до опаѓање на економијата, како резултат на наследените неефикасни производни претпријатијата. Република Македонија ги изгуби сојузните (федералните) трансфери и големиот југословенски пазар кој овозможуваше пласман на нејзините производи. Голем економски удар имаше со блокадата од соседите, како што беа ембаргото на Грција, на јужната граница, и санкциите кои ги воведоа ООН кон СР Југославија, на север. Оваа ситуација беше надмината во 1995 година, кога стопанството почнува да оживува, но и покрај тоа БДП не можеше да го достигне нивото од пред транзицијата и изнесуваше три четвртини од нивото во 1989 година.²⁷⁹

²⁷⁸ Атсуши Читосе, *Op. cit.*, стр. 117.

²⁷⁹ Исто, 118.

Во наредната табела (подолу) се дава преглед на главните макроекономски показатели. Ниските стапки на инфлација и поволната фискална рамнотежа, од средината на 90-тите години, беа резултат на "Програмајта за стабилизација" (иницирана во 1994 година). РМ имаше успех и во монетарна политика, кога во 1998 година беше применет режимот на фиксен курс на денарот со странските валути. Рестриктивната монетарна политика и ниското ниво на пари во оптек беа последица на структурата на стопанството, кое се карактеризираше со зависност од странските валути и со несозреан домашен пазар на пари. Високите стапки на невработеност, беа наследени од социјалистичкиот систем, кои се припишуваа на пониската мобилност на работната сила и намалувањето на побарувачката за работна сила, поврзано и со превработеноста како резултат на намалувањето на производството и на приватизацијата во транзицијата.

Макроекономски перформанси за време на транзицијата (во проценти).²⁸⁰

Период	Девестирање					Стабилизирање		Опоравување и раст				
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Реална стапка на раст на БДП	-0,9	-9,9	-7,0	-8,0	-9,1	-1,8	-1,2	0,9	9,9	7,0	8,0	9,1
Промена на цените (потрошувачка)	1.246	608,4	114,9	1.664	338,4	126,5	16,4	2,5	0,8	2,3	-1,3	6,5
Стапка на невработеност	п.а	18,5	19,2	27,8	28,3	31,4	37,7	31,9	36,0	34,5	32,4	32,2
Владина потрошувачка во БДП	п.а	п.а	п.а	49,1	53,6	45,8	39,0	37,1	35,1	35,0	35,4	34,9
Фискален дефицит во БДП	п.а	п.а	-4,5	-9,8	-13,4	-2,7	-1,0	-1,4	-0,4	-1,7	0,0	1,8
Тековни трансакции во БДП	п.а	9,1	5,5	0,8	5,3	5,0	6,5	7,8	7,5	0,9	2,1	0,6
М2 во БДП	п.а	п.а	п.а	п.а	89,1	39,2	11,0	10,5	12,2	13,3	16,1	17,7

Извор: ЕБОР, Транзициски Извештај, различни изданија;

²⁸⁰ Исто.

Ниво на реални нето плати и надоместоци на вработените на транзицијата.²⁸¹

Година	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Индекс на реалната нето плата (1990=100)	123,6	100,0	87,5	58,4	75,3	67,6	64,7	65,0	65,1	67,5	70,0	69,8	68,5
Индекс на реалните надоместоци на вработени (1990=100)	n.a.	100,0	90,3	62,6	70,1	74,2	70,1	71,6	60,8	64,7	69,6	67,1	61,9
Реални надоместоци на вработени во БДП (%)	91,3	71,1	74,5	64,9	66,9	65,3	61,6	61,9	51,1	51,9	51,7	46,6	45,9
Извор: <i>Статистички годишник на Р. Македонија</i> , Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;													

Претходната табела (горе) ги претставува трендовите и индексите (1990=100) за периодот 1989-2001 година, каква е просечната нето плата и надоместокот на вработените на национално ниво.²⁸² Показателот за опаѓање на стандардот на македонските граѓани, како резултат на опаѓањето на нето платата и на реалниот надоместок на вработените во транзицијата, покажува дека за време на период животниот стандард на населението се влошил. Овој период со Република Македонија се одликува со зголемување на сиромаштијата во која стапката изнесуваше 40% во 2000 година. Според Светската банка, оваа стапка во 1996 година изнесуваше 20%, а во 1991 година - 4%.²⁸³ Овие бројки се различни кај некои автори.

²⁸¹ Исто.

²⁸² Надници и плати, додатоци на плати, општествени придонеси, даноци на плати и други надоместоци.

²⁸³ Даути и Јовановски (2002: 18) укажуваат дека 56,8% од популацијата во 2002 живееле под линијата на сиромаштијата, Николовска и Силјановска-Давкова (2001:35) сметаат дека индексите на сиромаштијата биле 9% во 1994, 21% во 2000 и 47,5% во последно време. Јакимовски (2002: 292) , тврди дека е 29,4% во руралните области и 22,0% во Скопје во 2000-тата. Според: Атсуши Читосе, Ор. cit., 119.

VI.3. Економската нееднаквост за време на транзицијата

Во Република Македонија, во периодот по 1990 година дојде до опаѓање на националната економија, но тоа се разликуваше во одредени региони. Во табелата подолу е даден преглед на нееднквоста на приходите, врз база на општествениот производ, по глава на жител за 34 општини во Република Македонија, за периодот од 1986 до 1995 година.²⁸⁴ Во табелата како предтранзициска состојба е даден просекот за периодот од 1986 до 1988 година, кој е прикажан во графата А, а транзиционите ефекти се прикажани во графата Б и се однесуваат за периодот по 1995 година.

Регионална нееднаквост на приходите за време на транзицијата.²⁸⁵

	1986-88 Пресек [А]	1989	1990 [В]	1991	1992	1993	1994	1995	1994-95 Пресек [Б]	В/А	В/С
Макс./мин.	7,3	4,7	6,9	-11,5 ¹	7,2	10,4	10,9	10,0	11,0	1,50	1,60
Коефициент на ² варијација (n)	0,477	0,415	0,455	0,551	0,449	0,553	0,661	0,697	0,679	1,42	1,49
Коефициент на варијација (w)	0,534	0,448	0,545	0,616	0,500	0,650	0,734	0,727	0,731	1,37	1,34
Gini коефициент (n)	0,255	0,230	0,233	0,287	0,247	0,259	0,283	0,297	0,290	1,14	1,24
Gini коефициент (w)	0,277	0,242	0,278	0,319	0,271	0,309	0,333	0,323	0,328	1,18	1,18
Theil Entropy индекс (n)	0,0459	0,0357	0,0407	0,0665	0,0426	0,0541	0,0690	0,0747	0,0718	1,57	1,77
Theil Entropy индекс (w)	0,0554	0,0403	0,0566	0,0765	0,0511	0,0735	0,0887	0,0848	0,0867	1,57	1,53

Забелешка:

1) Опиштивениот производ во Кавадарци бил -25,0 при национален просек од 100.

2) (n) го покажува мерењето на нееднаквоста пресметано кога на сите општини им се дава еднаква тежина (1/34), додека (w) го покажува мерењето на нееднаквоста преку уделот на секоја општина во националната популација како тежина.

Извор: Статистички годишник на Р. Македонија, Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;

²⁸⁴ Исто, стр. 119.

²⁸⁵ Исто, 120.

Во истата табела е прикажано дека на почетокот на транзицијата во Македонија веќе постојеја големи разлики во приходите меѓу регионите и дека подоцна овие разлики се зголемиле.²⁸⁶

Во периодот 1996-2001 година, во Македонија постојеа повеќе разлики во однос на невработеноста и сиромаштијата. Една од нив е разликата во стапките на невработеност на старосните (возрасните) групи (види табелата доле).

Стапките на невработеност по старосни групи за периодот 1996-2001 година.

Старосни групи	1996 (во %)	1997 (во %)	1998 (во %)	1999 (во %)	2000 (во %)	2001 (во %)	Однос 2001/1996
15-19	76,7	80,4	76,6	66,3	60,7	57,6	0,75
20-24	66,6	71,9	68,8	61,7	59,6	55,7	0,84
25-29	48,2	53,8	51,8	51,2	49,7	44,1	0,91
30-34	34,5	37,5	38,2	36,2	36,0	36,0	1,05
35-39	21,9	26,9	23,0	26,5	25,5	26,0	1,19
40-44	15,8	20,2	19,8	18,0	21,6	20,8	1,32
45-49	14,8	18,0	15,9	15,9	17,7	16,9	1,15
50-54	10,3	13,8	16,9	17,8	16,9	16,8	1,63
55-59	9,3	12,0	15,8	15,5	18,4	14,3	1,53
60-64	10,1	77,0	8,1	8,8	11,3	10,8	1,07
65+	3,0	0,3	1,5	5,0	7,8	3,1	1,04
Непознато	11,7	28,2	-	-	-	-	-
Вкупно	31,9	36,0	34,5	32,4	32,2	30,5	0,96

Извор: *Статистички годишник на РМ*, Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;

Оваа табела, за стапките на невработеност, ни покажува дека постоеле големи разлики во вработеноста меѓу генерациите, кои подоцна се намалуваат. Така на пример, во 1997 година стапките на невработеност кај младата

²⁸⁶ Исто.

генерација се високи, и тоа: за групата од 15-19 години изнесувала 80,4%, од 20-24 години била 71,9% и од 25-29 години изнесувала 53,8%. Подоцна значајно се намалила стапката на невработеност кај младите генерации и тоа во 2001 година изнесувала: 57,6% кај групата 15-19 години, 55,7% кај 20-24 години и 44,1% кај групата 25-29 години. Значи, може да се заклучи дека невработеноста кај младите македонски генерации бележи тренд на намалување, од друга страна, стапките на невработеност кај старосните групи над 30 години за периодот од 1996 до 2001 година се зголемува.

За разлика од време на социјализмот кога се измислуваа нови работни места да се вработат младите лица, во транзицијата имаше вишок на работна сила што имаше одраз на вработувањето. Во почетокот на транзиционите промени таа побарувачка на млади кадри беше поголема и се карактеризираше со сигурност на работните места. Но, како одминуваше времето и промените во однос на правата на вработените, се намалуваше сигурноста за гаранцијата на работното место, со што влоши ситуацијата со вработеноста кај младите лица. Ова е затоа што невработувањето нови работници беше најлесната мерка за фирмите да го намалат бројот на вработените. Своите права вработените од средината на 90-тите, поради промени во работничката легислатива, ги изгубија. Почнаа масовни отпуштања на работниците без согласност на вработените. Факторите што не се од правна природа, исто така влијаеа врз промената на невработеноста, како што е приватизацијата и масовно отпуштање на постарите лица во администрацијата.

Работната сила на помладите генерации, во периодот на транзицијата, сè повеќе беше барана како резултат на промените во пазарната економија и глобализацијата во однос на економијата. Со оглед на тоа дека младите побрзо ги прифаќаа промените на новата технологија и бизнис опкружувањето, тие

имаа приоритет и во некои области како што беа комерцијалата и услужните дејности. Тие исто така прифаќаа да работат со помали примања.

Државата бараше начини како што повеќе постари лица се отстранат од производниот процес, па започна масовно одење во пензии под различни услови. Но, пензиите во почетокот беа поголеми, за подоцна да се намалат поради зголемување на примателите на пензии. Така старосната пензија, која во однос на платите во 1990 беше 95%, опадна на 75% во 1995 и на 71% во 1999 година.²⁸⁷

Во време на транзицијата во Република Македонија постарата генерација беше во многу подобра материјална состојба во поглед на младата генерација. Таа располагаше со лично богатство, кое го имаше стекнато во периодот на социјализмот. Исто така, таа беше во можност да купува станови и друг недвижен имот со пониски цени од пазарните, како резултат на тоа што тие подолго време ги користеа општествените станови, плаќајќи кирија. Друг извор на приходи кај некои постари луѓе беа и акциите кои ги добија од претпријатијата, во кои работеа по многу поволни услови, користејќи ја неправиланата приватизација. Дел од нив во текот на транзицијата добија и испратнини пред пензионирањето, што ја зголеми разликата меѓу младите и постарите лица.

Младите со овие промени беа оштетени во однос на економската положба. Тие не се вклучија во поделбата на општествениот капитал, немаа социјално осигурување и во најголем број беа невработени. Сепак, оваа ситуација траеше до средината на 90-тите години од минатиот век, од кога економската нееднаквост помеѓу младите и постарите генерации започна постепено да се намалува, што беше резултат на промените во работното законодавство и во побарувачката на работна сила.

²⁸⁷ Извор: *Статистички годишник на РМ*, Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;

VI.4. Мерките против економските тешкотии за време на транзицијата

Патот кој го избра Република Македонија за приватизација од денешна гледна точка беше погрешен и имаше голем број потешкотии. Таа доведе поголем дел од населението да осиромаша. Од наредната табела се гледаат промените во индивидуалната потрошувачка во периодот 1990-1996 година. Како што е прикажано на истата, варирањето на индивидуалната потрошувачка за време на транзицијата беше помало, отколку варирањето на надниците и платите или надоместокот на вработените. Ова го одразува однесувањето на луѓето, кои со текот на времето го стабилизираа нивото на нивната потрошувачка, што е во согласност со економската теорија.

Промени во индивидуалната потрошувачка, надоместоци на вработените и надниците и платите во периодот 1990-1996

	1990 = 100		во мил. денари (цени во 1990)		CV	% во БДП	на плати/надници
	1995	1996	Просечно	SD			
Индивидуална потрошувачка	84,5	88,0	304	22,7	0,07	73,4	1,46
Надоместоци на вработените	70,1	71,6	277	43,9	0,16	66,8	1,33
Надници и плати	77,4	79,2	208	26,9	0,13	50,3	1,00

Извор: *Статистички годишник на РМ*, Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;

Од горенаведените статистички показатели (види табела горе) се заклучува дека македонските граѓани сакаат да ја задржат потрошувачката од пред транзицијата, како и нивото на платите, со надолжување на приходите од други извори.

Според *"Извештајот за потрошувачката на домаќинствата"* од Заводот за статистика на РМ, во наредната табела е прикажано нивото на потрошувачката на македонските домаќинства за периодот од 1990 до 2001

година. Иако редовните приходите се намалени, расходите се исти бидејќи се надополнети од други извори, кои предходно ги спомнавме.

Промени во нивоата и структурата на приходите и трошоците кај економијата на домаќинствата во периодот 1990-2001*

	1990 = 100 во денари (во 1990) %					Вкупно (просек)
	1995	2001	Просечно	SD	CV	
Вкупни приходи (расположливи средства)	70,8	69,9	13.556	1.669	0,12	100,0
Парични средства	68,7	67,9	12.542	1.640	0,13	92,5
Приходи од редовна работа	55,7	54,3	6.657	1.468	0,22	49,1
Приходи од вонредна работа	128,0	148,9	644	108	0,17	4,8
Приходи од имот/дуќан**	54,0	80,3	1.241	314	0,25	9,2
Приходи од пензиско осигурување	82,1	109,2	1.945	341	0,18	14,3
Други приходи од социјално осигурување	226,5	259,2	316	138	0,44	2,3
Намалување на готовината во домаќинството	-	-	676	451	0,67	5,0
Други приходи	51,6	22,0	1.063	508	0,48	7,8
Вредност на потрошувачката по видови	104,9	101,2	1.001	130	0,13	7,4
Кредити и заеми	4,4	0,0	2	3	1,97	0,0
Приход по видови	-	-	12	12	1,00	0,1
Вкупни трошоци (користени фондови)	70,9	70,4	13.518	1.660	0,12	100,0
Лична потрошувачка	72,6	77,3	11.414	1.158	0,10	84,4
Храна	76,9	75,8	5.589	505	0,09	41,3
Облека и обувки	51,7	52,0	916	235	0,26	6,8
Огрев и осветление	76,1	79,7	1.030	110	0,11	7,6
Хигиена и здравје	96,5	140,4	672	86	0,13	5,0
Транспорт и комуникации	96,8	110,0	1.028	166	0,16	7,6
Домување	91,3	79,5	243	28	0,12	1,8
Штедење	65,5	38,4	1.539	492	0,32	11,4
* Со исклучок на 1991 поради недостапност на податоците						
** Од 2000, ова беше заменето со "нето приходи од земјоделство".						
Извор: <i>Сџајиисџички годишник на РМ</i> , Завод за статистика на РМ-Скопје, различни изданија;						

Конечно, и покрај нивните големи варирања со текот на времето и нивното значително опаѓање во последниве години, и покрај сите овие наведени проблеми кои се појавуваа во потрошувачката во време на транзицијата, во Република Македонија се зголемуваа заштедите, кои изнесуваа околу 11% од сите користени фондови. Тоа се должи на тоа дека Македонецот е склон кон штедење, што е поврзано со традицијата.²⁸⁸

Македонското население, со оглед на економските тешкотии за време на транзицијата, преземаше мерки за сопствена социјална заштита. По 1990 година социјалната заштита е во вид на формална и неформална заштита. Формалната заштита се потпираше на формални правила²⁸⁹, преку програмите за социјална помош. Неформалната заштита се потпираше на неформалните правила, како што се традициите, обичаите и нормите на однесување.

Македонија има добро поставен систем на социјална помош, бидејќи таа и во Уставот е дефинирана како социјална држава. Формалната социјална заштита е систем на социјална помош, како што е здравственото осигурување, осигурување во случај на невработеност, пензии и социјална помош за посиромашните домаќинства. Во време на транзицијата јавните трансфери, во разни форми, имаа придонес во ублажување на социјалната и економската сигурност. Значењето на приходите од пензиското осигурување и другите осигурувања во економиите на домаќинствата се гледа во претходната табела.

Сепак, заштитата во тековниот период е во процес на транзиција. Поради растечката тековна нерамнотежа меѓу приходите и расходите при стагнација на економијата, владата повеќе неможе да им пружа на луѓето привилегии, кои се засноваат на претходниот систем на социјална помош. Овие оценки на социјалната заштита се базираат на законските одредби кои ја регулираат оваа

²⁸⁸ Ова може да биде илустрирано со фразата "штедење пари под перница".

²⁸⁹ Закони и правна регулатива.

област, но системот е неефикасен во примената. Има примери на корисници кои добиваат социјални привилегии ако биле погодни, а на оние кои вистински им е потребна, оваа помош не добиваат .

Во формалната заштита, почнаа да се прават промени во периодот до 2001 година, преку воведување на нови видови заштита, како што беше имплементацијата на регионалниот развој. Преку обезбедувањето на инфраструктура (водоводи, патишта, училишта, здравствени клиники и др.) во недоволно развиените подрачја, во одредени региони, се подобруваше руралната животна средина, а со тоа дојде и до социјално подобрувањето на условите за живот. Во интерес на државата беше да се овозможи подобар живот во руралните средини за да се зголеми повратот на невработените лица од урбаните средини во руралните подрачја, каде што биле родени.²⁹⁰ Доколку невработените од урбаните подрачја се вратат во своите рурални средини, политиката на рамномерен регионален развој би придонела за заштита на општеството.²⁹¹

Во надминувањето на сиромаштијата придонесе и традиционалниот семен систем во македонското општество. Членовите на семејството или други роднини, преку заедничка соработка, обезбедуваа заштита од сиромаштијата. Затоа, овие роднински врски во македонското општество се сметаат како неформална заштита. Ова се гледа од податокот, дека три четвртини од невработените не беа класифицирани како сиромашни.²⁹² Несовпаѓањето помеѓу невработеноста и сиромаштијата му се припишува на присуството на програмите

²⁹⁰ Регионалниот развој има повеќекратни цели: зголемување на руралната населеност поврзано со намалување на миграцијата од руралните кон урбаните области, особено кон Скопје, ревитализација на руралните економии, заштита на земјиштето во руралните области и националната одбрана, особено во ридско-планинските и пограничните области.

²⁹¹ Сепак, последниот извештај за големиот јаз во појавата на сиромаштијата меѓу руралните и урбаните области (ЕБОР, 2002: 91) покажува дека досега ефектите од планот за регионален развој можеби се ограничени.

²⁹² Според податоците што се изнесени од The World Bank..., 1999, 29.

за социјална помош, во кои привилегии имаа невработените. Сепак, несовпаѓањето, исто така, упатува на образецот на однесување на македонскиот народ, што ќе рече, луѓето ги споделуваат растечките ризици помеѓу членовите на семејството.

Поголем дел од младите луѓе во Македонија можат да заштедат на издатоците за домување, живејќи заедно со нивните родители. Поголем дел од младите дипломци по завршување на студиите, иако се вработени, не можат сами да си ги плаќаат трошоците, пред сè кирија, ако се одвоени од родителите. Помладите генерации живеат заедно со родителите во нивни станови или куќи, а често се одлучуваат на доградба на старите куќи. Со тоа, трошоците за домување имаа пониско учество во вкупните расходи на домаќинството. Преку меѓусебна соработка на членовите на семејството подобро се распоредуваат приходите на домаќинството. Пред сè, тоа се однесува на размената на информации за работни места (кои понекогаш водат кон ново вработување, поврзано со непотизам) и на привилегиите од социјалната помош (на пр. привилегиите на старосните пензии), кои се вршат преку роднински врски.

Меѓусебната кооперација, заснована на овие роднински врски, не се однесуваше само на роднинските врски на членовите на семејството кои живеат заедно во исти куќи, туку и на членови на семејството кои работат во странство.²⁹³ Ваквите трансфери, карактеристични за типичното однесување во Македонија, во голем степен придонеле за ублажување на сиромаштијата и за намалување на меѓурегионалната економска нееднаквост.

Силните роднински врски се македонската традиција. Во текот на својата историја, пред воспоставувањето на југословенската федерација, феноменот на

²⁹³ Според Заводот за статистика на Република Македонија околу 3% просечно наведува дека уделот наведените дознаки во вкупните приходи на, домаќинствата дознаките имаат поголем удел во вкупните приходи во албанските заедници.

ваквите семејни односи беше карактеристичен за Македонците и се смета дека произлегува од минатото, кога Македонија била застрашувана или окупирана од соседите. Поради тоа, личниот ризик за несигурната иднина, тие го засновале на семејните единици. Затоа се смета дека семејниот систем има важна улога за поднесување на падот на животниот стандард и во опстојувањето на економската нееднаквост од регион до регион и од генерација до генерација за периодот на транзицијата на македонското општество.

Се разбира, препознавањето на важната улога што семејните врски ја одиграа во секојдневниот живот во Република Македонија, можеби нема толку да помогне во разбирањето на македонското однесување во текот на транзицијата. Сепак, нивното игнорирање би довело до пристрасно гледање на капацитетот на толеранција што го има македонското општество спрема економските тешкотии²⁹⁴.

VI.5. Влијание на приватизацијата во социјалниот сектор

Во овој постприватизационен период дојде до промени во регулативата во социјалниот сектор и тоа:

VI.5.1. Регулативата од областа на трудот - промени и состојби

Во постприватизациониот период во Република Македонија беа остварени активности и на планот на донесување и усогласување на прописите од областа на трудот. За таа цел беше донесен нов Закон за работни односи во 1993 година,

²⁹⁴ Македонскиот народ на прашањата на невработеноста и сиромаштијата не гледаат како на закана за обичниот секојдневен живот ниту во сегашноста ниту во иднина, додека истражувачите дошле до заклучок дека проблемите со сиромаштијата и невработеноста достигнале такво критично ниво што нивниот дестабилизирачки потенцијал треба да се земе сериозно. Види: *Национален извештај за човековиот развој. Македонија 2001*. УНДП. Скопје 2001;

беа склучени повеќе колективни договори на различни нивоа и е донесен нов Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност во 1997 година.

Основната цел на овие прописи беше да се овозможи непречено остварување на економските реформи, прилагодување на прописите за реформи на пазарот на трудот, континуитет на остварувањето на правата од областа на трудот и заштита на правата на работниците од работниот однос.

Во овој труд ќе се осврнеме посебно на дел од прописите од областа на трудот кои се однесуваат на: заштитата и правата на работниците при престанок на работниот однос, поради економски, технолошки, структурални и слични промени кај работодавецот и на заштитата по престанокот на работниот однос по оваа основа.

а) Закон за работни односи²⁹⁵

Со овој Закон, покрај другото, уредени се и прашањата за престанок на работниот однос поради економски, технолошки, структурални и слични промени. Во истиот се утврдени условите и начинот на престанок на работниот однос по оваа основа, како и правата кои им следуваат на работниците на кои ќе им престане работниот однос. На работникот на кој ќе му престане работниот однос, според овој Закон, работодавецот е должен да им обезбеди едно од следните права:

- вработување кај друг работодавец без огласување на работното место со преземање и склучување на договор за работа, на работно место кое одговара на неговата стручна подготовка, односно квалификација;

- стручно обување, преквалификација или доквалификација за работа кај исти или кој друг работодавец;

²⁹⁵ "Службен весник на РМ" бр. 80 / 1993.

- еднокраїен надомесїт во вид на исїраїїнина, во висина на едномесечна їлаїїа на рабоїїникоїї за секои две їодиии рабоїїен сїїаї навршен каї рабоїїодавецоїї каї коїо му їресїїанува рабоїїниоїї однос, а најмноїу 12 месечни їлаїїи, осїїварени во їреїїходниоїї месец од деноїї на їресїїанокоїї на рабоїїниоїї однос.

Рабоїїнициїїе на кои им їресїїанал рабоїїниоїї однос се должни да се їриїаваїї во Заводоїї за врабоїїување, заради евиденїїирање како неврабоїїени лица и корисїїење на їрава їо основа на неврабоїїеностїї.²⁹⁶

б) Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност²⁹⁷

Со овој Закон, покрај другото, се уредени и прашањата во врска со правата од осигурување во случај на невработеност, а тоа се:

- їаричен надомесїток;
- їодїоїїовка за врабоїїување (обука, їреквалификациїа или доквалификациїа);
- їправо на здравсїївена зашїїїїїа, во соїїласностїї со їроїїисїїїе за здравсїївена зашїїїїїа;
- їправо на їензиско и инвалидско осїїїурување, сїїоред їроїїисїїїе за їензиско и инвалидско осїїїурување; и,
- їрава на инвалидни лица за врабоїїување со їоволни услови соїїласно Законойї.²⁹⁸

Законот подетално ги уредува прашањата во врска со условите и начинот на стекнување, користење и губење на правото на паричен надомест по основа на невработеност, висината на паричниот надоместок и друго.

²⁹⁶ Закон за рабоїїни односи. Исто, бр. 80 / 1993.

²⁹⁷ Исто, бр. 37 / 1997.

²⁹⁸ Закон за вработување и осїїїурување во случај на неврабоїїеностїї. Исто, бр. 37 / 1997.

Процесот на приватизација имаше одраз и врз зголемувањето на бројот на невработени лица преку отпуштањето на работниците, како технолошки вишок, поради стечај на претпријатијата или поради престанокот на вршење на определена дејност. Ова придонесе да се зголеми учеството на овие лица во вкупниот број на невработени лица со што се промени и структурата на невработените лица. Сè ова влијаеше и на зголемување на бројот на невработени лица корисници на паричен надоместок по основа на невработеност, што ја наметна потребата од обезбедување на поголем износ на потребни средства за оваа намена од Буџетот на државата и од придонесот за вработување. Посебно треба да се има предвид и фактот дека овие лица спаѓаат во категоријата на долгорочни корисници на паричен надоместок. Овде станува збор за лица со над 25 години работен стаж или над 55 години возраст, кои имаат право на паричен надоместок до нивно повторно вработување или пензионирање. За нив се обезбедуваат сега, а и во иднина ќе биде потребен поголем износ на средства и за обезбедување на правото на здравствена заштита и пензиско и инвалидско осигурување, што ќе значи долгорочно оптоварување на Буџетот.

в) Закон за реструктурирање на дел од претпријатијата кои во своето работење искажуваат загуби²⁹⁹

Во функција на забрзување на процесот на приватизацијата се донесе овој Закон, со кој се регулираат условите и начинот на организационо и финансиско реструктурирање на дел од претпријатијата кои покажуваат загуби во своето работење. Овие претпријатија беа определени од страна на Владата на Република Македонија, а нивното реструктурирање се вршеше според посебна програма донесена од Владата поддржана од Меѓународната банка за обнова и развој.

²⁹⁹ Исто, бр. 2 / 1995.

На работниците на кои им престана работниот однос, според овој Закон, им се исплатија неисплатените плати или надоместоци, како и надомест во вид на испратнина од Буџетот на Република Македонија. Испратнината се исплатуваше според одредбите на "*Законой за работни односи*", а со исплатата на испратнината овие работници имаа право веднаш да се пријават во Заводот за вработување, заради користење права по основа на невработеност. Овој Закон имаше важност и примена само една година, односно важеше до крајот на 1995 година. Со него беа опфатени 25 претпријатија-загубари и кај нив работниот однос им престана на 13.235 работници.

г) Законот за начинот и условите на користење средства за исплата на испратнини според Договорот за кредит по проектот за итна социјална помош на Република Македонија³⁰⁰

Со овој Закон се уредуваат условите и начинот на користење на средства за исплата на испратнина според Договорот за кредит од проектот за итна социјална помош, за исплата на испратнина на работниците во друштвата со доминантна државна сопственост на кои ќе им престане работниот однос поради економски, технолошки, структурални и слични промени.

Овие средства, според Законот, не можат да се користат за исплата на заостанати плати и придонеси на работниците. Овие друштва корисници ги определува Владата врз основа на претходно подготвена програма за реструктурирање, која ја одобрува Агенцијата за приватизација на Република Македонија. Испратнината на работниците опфатени со овој Закон се врши според Законот за работни односи, а по престанокот на работниот однос овие лица ги имаат сите права по основа на невработеност.

³⁰⁰ Исто, бр. 81 / 1999.

Со овој Закон до месец јуни 2001 година беа опфатени две претпријатија и на 1.283 работници, кои биле вработени во нив и им престанал работниот однос, по кој основ им било обезбедено правото на испратнина.

Состојбите и движењата во постприватизациониот период во Република Македонија на бројот на невработени лица и корисници на паричен надоместок во случај на невработеност можат да се согледаат од следните две табели.³⁰¹

Број и стапки на невработеност во Република Македонија за периодот 1996 - 2000 год.

Година	Број на невработени		Стапки на невработеност	
	Анкета за раб.сила / Завод за вработ.		Анкета за раб.сила / Администр. извори	
1996	251.489	/ 235.135	31.9	/ 38.8
1997	288.213	/ 250.508	36.0	/ 40.6
1998	284.064	/ 275.232	34.5	/ 46.6
1999	261.452	/ 332.812	32.4	/ 51.5
2000*	257.485	/ 361.323	32.1	/ 53.4

*претходни податоци

Извор на податоци: *Вработеноста и невработеноста во Република Македонија*. Државен завод за статистика на РМ. Скопје (29.11.2000), стр. 9-10.

Од табела (горе) произлегува дека во целиот овој период од 1996 до 2000 година во Република Македонија постои тенденција на зголемување на бројот и стапките на невработените лица. Иако има разлики во бројот и стапките на невработените лица, односно невработеноста, поради разликите во методологијата на пресметување на невработеноста кај Државниот завод за статистика и кај Заводот за вработување, според овие податоци стапката на невработеност во Република Македонија е меѓу највисоките во европските земји.

Невработеноста во Република Македонија е структурна, од долгорочен карактер и тешко може да се очекува дека ќе се реши за пократок период,

³⁰¹ "Завод за вработување на РМ - Скопје" (административен извор). Скопје 2001;

бидејќи за тоа е потребна подинамична инвестициона активност што, во сегашни услови на криза, реално е неможно.

Сето ова придонесе да се зголемат проблемите и да се влошуваат состојбите и во социјалниот сектор што, покрај другото, може да се види и од состојбите на корисниците на паричниот надоместок по основа на невработеност.

Од наредната табелата се гледа дека во овој период постои зголемување на бројот на корисници на паричен надоместок по основа на невработеност во 1998 година, негово намалување во 1999 и 2000 год., до повторно негово зголемување во 2001 година.

Корисници на паричен надоместок во случај на невработеност во февруари 1998, 1999, 2000 и 2001 година

Невработени корисници на паричен надоместок по основа на:	Број на корисници			
	II - 1998	II - 1999	II - 2000	II - 2001
Стечај	24.080	14.313	8.694	8.195
Сезонци	1.967	1.347	1.289	1.393
Технолошки вишок од фирми загубари (25)	6.384	5.959	5.357	4.847
Технолошки вишок од фирми 12 загубари	---	---	---	2.277
Повторно вработени стечајци	2.108	548	111	26
ВКУПНО :	48.346	37.265	33.382	37.025

Извор : "Завод за вработување на РМ - Скопје" (административен извор). Скопје 2001;

Зголемениот број на корисници на паричен надоместок по основа на невработеност ја наметнуваше потребата од зголемување на износот на средствата од Буџетот на РМ за остварување на ова право, а со тоа се зголемуваше и износот на потребните средства и за придонесот за пензиско и инвалидско осигурување и придонесот за здравствено осигурување на невработените лица.

VI.5.2. Регулатива од областа на социјалната заштита

Во постприватизациониот период во Република Македонија беа остварени активности на нормативен план и во областа на социјалната заштита. Во тој контекст беше донесен нов Закон за социјална заштита и неколку други подзаконски акти. Со неговото донесување се воспостави посебен систем на социјална заштита, а со тоа дојде и до разграничување и дефинирање на системот на социјалната заштита од другите системи на социјалното осигурување во кои порано беа содржани институции, права и облици на заштита од социјален карактер. Регулативата за социјалната заштита во нашата земја е конципирана, врз основа на нормите и искуствата, на меѓународното право во европските земји.

а) Закон за социјална заштита³⁰²

Во Република Македонија се утврдуваат и исплатуваат повеќе видови на социјална помош кои се утврдени со посебни законски прописи. Со Законот за социјална заштита утврдени се следните видови на социјални бенефиции:

- *Постојана парична помош која се обезбедува за лица неспособни за работа и социјално необезбедени и тоа како основна парична помош на носителот на правото и додаток на другите членови на семејството неспособни за работа (соживатели на помошта);*

- *Социјална парична помош која се обезбедува на лица способни за работа, но социјално необезбедени, односно лица што не можат да обезбедат средства за егзистенција;*

- *Паричен надоместок за помош и нега со кој се стекнуваат лица кои не можат да ги вршат основните животни потреби, односно лицето е*

³⁰² "Службен весник на РМ", бр. 50 / 1997.

неподвижно, иотпштолно слепо, заболено од диспрофија, лица со тешки и најтешки пречки во психички развој и др;

- Еднократна парична помош која се обезбедува на лица или семејства кои се нашле во определен социјален ризик, поради претрпени природни непогоди, подолго лекување во здравствени установи или друг вид социјална потреба.

б) Одлука за условите, критериумите, висината, начинот и постапката за утврдување и остварување на правото на социјална помош³⁰³

Со оваа Одлука се утврдуваат поблиските услови, критериуми, висината, начинот и постапката за утврдување и остварување на правото на социјална парична помош на граѓаните кои се изложени на социјален ризик.

Висината на социјалната помош, според законската регулатива на РМ, се утврдува според релативна линија на сиромаштија и обезбедените средства за оваа намена. Висината на релативната линија на сиромаштија на годишно ниво изнесува 36.000 денари, односно 3.000 денари месечно. Социјалната помош за едночлено домаќинство се определува во висина од 57% од пресметаната релативна линија на сиромаштија.

Висината на социјалната помош, зависно од бројот на членовите на домаќинството, согласно оваа одлука изнесува:

- 1.700 денари за едночлено домаќинство;
- 2.200 денари за двочлено домаќинство;
- 2.800 денари за тричлено домаќинство;
- 3.600 денари за четиричлено домаќинство;
- 4.200 денари за петчлено и повеќечлено домаќинство.

³⁰³ Исто, бр. 15 / 1998.

в) Правилник за определување на висината на правото на еднократната парична помош³⁰⁴

Со овој Правилник се определува висината на правото на еднократна парична помош. Таа се определува од просечната месечна нето плата по работник во нестопанството на Република Македонија, остварена во последните три месеци и тоа во висина до 30% за задоволување на потребите на лица или семејство кое се нашло во положба на социјален ризик или друга социјална криза која не остава трајни последици; до 100% за задоволување на потребите на лица или семејство кое се нашло во положба на социјален ризик или друга социјална криза која може да остави последици (во случај на долго лекување во здравствена установа и др.); до износот на две просечни месечни нето плати за задоволување на потребите на лица или семејство кое се нашло во положба на социјален ризик или друга социјална криза која може да остави трајни последици (претрпени природни непогоди и др.).

Потрошени средства за одделни права од социјална заштита биле:

1994 год. - 2.133.231.900 денари;

1995 год. - 2.215.282.825 денари;

1996 год. - 2.562.139.392 денари.

Средствата за остварување на правата од социјална заштита се обезбедуваат од Буџетот на РМ, а средствата во Буџетот се од такси, даноци, царини, акцизии и сл. Учеството на правата од социјална заштита во бруто домашниот производ по години изнесувал:

1994 год. - 1.6%;

1995 год. - 1.4%;

1996 год. - 1.6%.

³⁰⁴ Исто, бр. 53 / 2000.

Бројот на корисници на одделни права од социјалната заштита просечно годишно изнесувал според следната табела:

Корисници на социјални бенефиции во РМ во периодот 1994-1996

Корисници на :				
Година	Постојана парична помош	Социјална парична помош	Надоместок за помош и нега	Цивилна инвалиднина
1994	5.179 носители 2.885 соживатели	45.000 домаќинства	2.694	663
1995	4.716 носители 2.715 соживатели	53.000 домаќинства	6.362	650
1996	5.000 носители 2.800 соживатели	54.000 домаќинства	6.500	620

Извор: "Министерство за труд и социјална политика на РМ" - Скопје. (административни извори).

Од табелата подоле се гледа дека кај сите категории корисници на социјални права има зголемување на бројот на корисниците, а тоа значи и во овој период е зголемена потребата од зафаќање на додатни средства од Буџетот на Република Македонија.

Корисници на социјална помош, постојана парична помош и туѓа нега и помош

Година	Корисници на социјална помош	Корисници на стојана парична помош	Корисници на туѓа нега и помош
1997	65.703	4.562	10.105
1998	63.691	6.391	11.853
1999	73.469	4.792	13.395

Извор: Министерство за труд и социјална политика (административен податок).

VI.5.3. Активности и мерки во реформите на социјалниот сектор

Во рамките на Проектот за прилагодување на социјалниот сектор во подкомпонентата - Социјална помош беа остварени повеќе активности. Главната цел на овие активности беше во насока на обезбедување на ефикасност и правилност во системот на социјална помош со развој на објективни критериуми за развој на сиромаштијата во економијата и да се развие подобар модел за испорака на услугите.

Во поглед на линијата на сиромаштија да се конструира линија на сиромаштија базирана на минимална потрошувачка кошница и да се развие систем на мониторинг на сиромаштијата во Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија, подобрување на мерките за ефикасност и еднаквост на системот на социјалната заштита, зајакнување на капацитетот и еволуцијата на системот на социјална помош, обука на персоналот и др., со повеќе дефинирани поконкретни препораки и мерки со индикатори и динамика на извршување:

- во врска со линијата на сиромаштија, а врз база на анкетата на потрошувачка на домаќинствата, пресметана е апсолутна линија на сиромаштија за урбани подрачја и линија на сиромаштија за рурални подрачја, како основа за утврдување на нивото на социјалната помош на различни нивоа;

- во активностите за мониторинг на сиромаштијата пресметани се индексите на сиромаштијата како главни индикатори за нејзино следење;

- во поглед на ефективноста/еднаквоста на подобрување донесена е Одлука во која се утврдени критериумите, нивоата, начинот и постапката за утврдување и остварување на социјалната помош;

- во подобрување на центрите за социјална помош воспоставен е пилот-проект за подобрување на институционалниот капацитет на службите преку зголемување на ефикасноста на административните постапки;

- во поглед на обуката на персоналот во социјалните установи направена е обука за подобрување на методот на работа за доизградување на системот.

Во рамките на проектот за реформите на пазарот на труд беа остварени активности и мерки кои треба да бидат во функција на намалување на невработеноста и обезбедување на заштита по основа на невработеност. Целта на реформите во пазарот на трудот е подобрување на флексибилноста на пазарот на трудот преку намалување на ограничувањата за вработување и отпуштање на работници, намалување на задолжителните минимални бенефиции и дозволување на конкретно определување на платите преку соодветни измени и дополнување на законската регулатива, а особено преку:

- дозволување да се врши вработување и без помош на Заводот за вработување;

- барање и обврска за невработените лица активно да бараат работа за да имаат право на надоместоци по основа на невработеност;

- ограничување на траењето на надоместоците и на заменските стапки;

- прифаќање на ревидиран систем на доделување на здравствени картони за здравствено осигурување на невработените лица;

- промени во работното законодавство во насока на финансиско растоварување на работодавецот при прием на работници;

- можност работодавците да примаат работници без оглас и поедноставување на постапката за избор на работници и по жалба;

- поедноставување на постапката за отпуштање на работници;

- подобрување на флексибилноста на колективното договарање;

- мерки во насока на подобрување на редовноста во исплатата на бенефициите по основа на невработеност и намалување на бројот на корисниците на паричен надомест за невработеност;

- воспоставен е систем и Единица за евалуација на политиките од областа на трудот, со формирање на база на податоци, воспоставување и развој на буџетски модел за идентификација на информациски јазови за подобрување на буџетските процеси во програмата на невработените, анализа на социјалните и фискалните влијанија врз програмите на невработените и за социјална помош.

Овие мерки, заедно со промоција, имплементација и финансиска поддршка на активни политики при вработувањето, ќе придонесат за проширување и зголемување на ефектите и целите на проектот за реформи во пазарот на трудот и социјалниот сектор.

VI.6. Социјалните проблеми во РМ во постприватизациониот период и грешките кои беа направени со приватизацијата и нивното влијание на социјален план

Транзицијата во Република Македонија која трае подолго време доведе до нови социјални проблем, кои се пречка во реформските процеси во државата. Овие проблем се јавуваат уште во 90-тите години т.е по осамостојувањето.

Во Република Македонија продолжија да егзистираат старите социјални проблем кои во овој период се продлабочија и се јавија и нови. Тоа пред сè манифестираше во сиромаштија, наследена од предходниот систем, но и со понатамошно осиромашување на населението, реална и пртикриена невработеност, социјални девијации. Тоа доведе до негативни последици во семејството, граѓаните и глобално општество.

Негативните промени во социјалните фактори доведоа до трансфери во социјалните категории. Поделбата на горни средни и долни слоеви во овој период процентуално се подели. Горните слоеви ги сочинуваат само 10% од населението, а тоа се т.н. транзициски бизнисмени кои се збогатија како резултат на грешките направени во текот на приватизацијата. Процентот на средните слоеви знатно се намали па поголем дел од граѓаните кои припаѓаа на ова група паднаа во долните слоеви. Во 90-тите години се смета дека 20% од населението не можело да си обезбеди сопствена егзистенција. Според податоците 49% од населението на Република Македонија се сметале дека се сиромашни. Според податоците од Заводот за статистика главниот збирен индекс на сиромашно население бил во постојан пораст во 1996 година изнасувал 18,26%.³⁰⁵ Тоа доведува до зголемени социјални тензии, масовна невработеност, паѓање на реалните плати и пораст на немаштијата. Овие состојби на македонското општество се социјална компонента.

Од транзициските промени најмногу пострадаа долните слоеви на населението сиромашните станаа посиромашни, работниците останаа без работа вработените беа со мали платии нередовни или воопшто не примаа а неспособните за работа и инвалидите не примаа надоканда. Во најтешка положба се семејствата кои примаа социјална помош (72.000) или 11-13% од вкупното население. Од друга страна таа е многу ниска и недоволна за минимум оддржување на животен стандард. Висината на помошта за 2/3 е намалена за возрасни, а половина за малолетниците.

Во почетокот на XXI век, покрај старите сиромашни лица, (семејства со многу членови, а еден вработен, инвалидите, стари лица без средства за живот и др.) се јавија нови сиромашни како што се млади лица, неквалификувани кои не

³⁰⁵ *Индекс на сиромаштија*. Завод за статистика на Р. Македонија - Скопје.

можат да се вработат, недобивање на надомест поради долго невработеност како и т.н. сиромашни вработени во селската средина. Сепак, од транзицијата најмногу пострадаа постарите лица од 40-59 години.

Според анкетата на работната сила во 2000 година, од вкупно 1.534.256 лица, над 15 години, од нив 52,9% се активни на пазарот на трудот, а 47,1% се неактивни на пазарот на трудот. Во 2000 година, од вкупната работна сила, вработени биле 811.710 или 67,8%, а невработени - 32,2%. Кај невработеноста има негативни состојби на пазарот на труд, и тоа, висока невработеност и долготрајна невработеност.

Во периодот до 2001 година во Република Македонија се бележи висока стапка на невработеност од 36%. Покрај ова невработеност, поради економските, технолошките и социјалните прилики, е зголемена и т.н. технолошка невработеност бидејќи поради технолошкиот развој се намали потребата од човечкиот фактор во производството.

Осиромашувањето во РМ има влијание и на осаменоста, отуѓеноста на луѓето, роднинско оддалечување проблемот со ангажирање во слободно време културни и други активности поради слабата куповна моќ и беспарица.

Луѓето во вакви услови се повеќе се оријентираат кон нелегални, полулегални и забранети начини за обезбедување на егзистенција. Тоа е пропратено и со патолошко-социјални проблеми, како што е алкохолизам, проституција, наркоманија и др. Во проституцијата се користат млади жени од соседните држави како Бугарија, Албанија, Србија, Романија и др. Органите за спречување на овие појави (полиција, социјални служби и др.) не беа во можност да им застанат на патот и да ги запрат.

Појавите се пропратени и со т.н. "адаптивни девијации", кои се манифестираат преку различни општествени однесувања, со цел да се остварат целите за лична социјална сигурност и обезбедување на лична егзистенција.

Тоа и период на цветање на сивата економија, кога слободно на улица се продаваа секакви производи, во што беа вклучени цели семејства. Пред сè, тоа беше продажба на земјоделски производи, текстил и прехранбени артикли. Според некои проценки се смета дека 40% со ова работа се извршуваше бруто домашниот производ (БДП).³⁰⁶ Овој систем имаше влијание за формулирање на специфични вредности во негативна конотација и стил на живеење и маргинализација на цели групи на население.

Во овој период се јавуваат како резултат на слабостите во постојната регулатива митото и корупцијата и монопол на услуги и други дејности во здравството, образованието, администрацијата и др. Според некои од истражувањата 60-70% од граѓаните морале да поткупат одредено лица за добијат јавна или државна услуга.

Големи промени биле извршени и во областа на демографијата. Тогаш почнаа масовни демографски движења. За разлика од педходниот период, во време на СФРЈ кога населението гравитираше кон западноевропските држави и повеќето беа необразовани луѓе, во овој период се иселуваа млади високообразовани граѓани на Република Македонија. Во периодот 1990-1998 година, 21,3% од населението предходно било вработени, 72,4 % невработени, а 4,6 % неактивни. Од оваа бројка 45% биле млади од 18-25 години. Со тоа, опаѓаше младата работна сила, а со тоа опаѓаше и бројот на младите лица, кои требаа да ја развиваат државата, но дојде и до нарушување на демографската рамнотежа, како и обимот и квалитетот на работна сила.

³⁰⁶ *Национален извештај за човечки развој за 2000 год.*, стр. 68.

VII.7. Промените во синдикалното организирање на работниците во Република Македонија по нејзиното осамостојување

Во периодот од 1980 до 1990 година состојбите во општеството се влошуваа. Особено тоа беше поттикнато од големата инфлација која достигнуваше до три или четирицифрени бројки. Како резултат на оваа инфлација, општествениот производ во Македонија растеше, но не можеше да се измери, поради хиперинфлацијата од крајот на 80-тите години на XX век. Тоа доведе до сè поголем револт кај работниците, кој беше изразуван преку штрајкови. Тие стануваа се пожестоки и подраматични. Властите не можеа да ги контролираат, затоа што работниците често излегуваа од халите и штрајкуваа пред управните згради, па дури, и пред зградите на органите на општествено-политичките заедници.

Во 1990 година, кога беше воведен партиски плурализам и пазарна економија, требаше да се обезбеди безболен премин од самоуправниот социјализам кон граѓанска демократија т.е. капитализам. Во овој период се даде приоритет на политичките прашања и заокружувањето на државноста на Република Македонија. Прашањата од економската сфера биле ставени во втор план. Во таа насока беше донесувањето на повеќе значајни документи со кои се заокружи државноста на Република Македонија, како што беа: "*Законои за оштетениите организации и политички здруженија*"; амандманите на Уставот од 21 септември 1991 година; првите повеќепартиски избори; "*Декларација за независност на Република Македонија*"; изборот на прв претседател на независна и суверена Република Македонија; референдумот од 8 септември 1991 година; Уставот на државата, со кој Република Македонија беше прогласена за парламентарна држава со законодавна, извршна и судска власт. Овие прашања добија проиоритет и ги мобилизира сите политички и стопански фактори во

државата. Затоа прашањето од областа на социјалната сфера, пред сè невработеноста, беа ставени на втор план.

На стопански план, за Република Македонија, како и за другите југословенски републики, овој период беше неповолен. Тогаш беше укинат огромниот пазар од 23 милиони жители на бившата Југославија. Исто така, почнаа и воените дејства во Хрватска, Словенија и Босна, што се одрази врз стопанството во Република Македонија, кое западна во криза, пред сè, поради губењето на пазарот и поради неможноста на македонските претпријатија да ги наплатат побарувањата од другите југословенски републики. Исто така, и периодот на воведени меѓународни санкции на Србија и воведеното ембаргото од Грција на нашата земја, имаа крајно неповолно влијание на македонското стопанство и вработените.

Распаѓањето на СФРЈ доведе и до промени во Сојузот на синдикатите на Југославија. Промените во Сојузот на синдикатите на Македонија (ССМ) беа извршени непосредно пред распаѓањето на Југославија, односно непосредно пред донесување на Уставот на Република Македонија.

Според Статутот на Сојузот на синдикатите, тој се дефинира како независна и самостојна организација, во однос на државните органи и институции.³⁰⁷ Во Статутот, Синдикатот ја дефинира својата самостојност, во однос на државните органи и институции, работодачите и нивните здруженија, но нема јасен став кон Партијата (СКМ). Но, и покрај некои недостатоци, овие промени беа големи, во однос на предходното организирање на Синдикатите на ниво на Југославија и Македонија.

Чекор напред било направен и со донесувањето на Уставот, со кој беа извршени промени кои се однесуваа на организирањето на Сојузот на

³⁰⁷ *Статутот на Синдикатот на градежништво, индустрија за градежни материјали и проектирање на Македонија*. Скопје 1991, стр. 1.

синдикатите на Македонија и на организирањето на грански синдикати и конгреси на гранските синдикати. Статутот предвидувал:

Предвремениот конгрес на Синдикатите на Македонија, одржан во ноември 1993 година, имаше за цел да се скрати мандатот на синдикалните органи и избор на нови членови. Овој конгрес требаше да го забрза процесот на реформирање на синдикатот и негово преобразување во новите услови. На Конгресот беа усвоени документи, врз основа на Уставот и законите на државата и врз основа на Статутот на Сојузот на синдикатите на Македонија, и тоа:

- повторно зачленување, врз принципот на доброволност,
- јакнење на синдикалното организирање, врз основа на гранско-синдикалните принципи,
- организациско и кадровско реструктурирање и
- преобликувањето и насочувањето на синдикалното движење кон содржините, формите и методите на работа, што ги практикувале синдикатите во земјите со пазарно стопанство.³⁰⁸

Значајно за синдикално организирање во нашата земја беше одржувањето на XIV-тиот конгрес на ССМ и донесувањето на статутите на здружените синдикати, според кои имаме реално утврдена позиција на синдикатите, надвор од структурата на државната власт и со сопствен правен легитимитет.³⁰⁹ Синдикатот, со одлуките на Конгресот, стана независен, невладин и непартиски. Тој независен синдикат требаше да обезбеди заштита на националните, економските и другите права на работниците. Синдикатот доби легитимитет да ги претставува вработените. ССМ стана легитимен претставник на вработените и партнерот во социјалниот дијалог. Но, моќта на синдикатот зависеше од повеќе

³⁰⁸ Белдедовски Михаил, *Синдикалното градежништво и проектирање на Република Македонија (СГИП) - Цели и досирели*. Скопје 2010, стр. 207.

³⁰⁹ Томе Георгиевски, *Современи синдикални*, Скопје 2000, стр. 22; За истото види: Исто, стр. 213.

фактори: бројот на членовите, од нивната социјална и материјална положба, од нивната образовна и квалификациона структура, од обученоста на синдикалните активисти и нивната организираност и кадровска екипираност, од аналитичноста и аргументацијата на ставовите и одлуките што ги донесуваат, од стратегијата што ја применуваат и, се разбира, од финансиските средства со кои располага.³¹⁰

Македонија во овој период немаше услови за ваквото организирање. За таа цел, во овој почетен транзиционен период, требаше да се започне со применување на нови методи кои ќе одговараат на стварноста. Постоеше потреба од омасовување на членството и тоа преку пререгистрирање, со цел да се знае бројот на членовите. Исто така, требаше да се знае неговата социјална положба, со цел да се ублажат ударите од трансформацијата. За таа цел, требаше да се обучат повеќе кадри кои ќе бидат ангажирани да помогнат на членството на синдикатот.

Периодот кој следеше, во Македонија доведе до уште потешка положба на работниците, врз кои масовно се применуваше мерката "принуден одмор". Друга применувана мерка беше исплатата на плати без придонеси, со што беше "купуван" социјалниот мир во државата.³¹¹ Оваа економска ситуација доведе до пропаст на многу претпријатија кои беа во фаза на стечај. Постоеше "*Закон за стечај*", со кој се бараше поведување на задолжителна стечајна постапка. Тоа доведе да се зголемат обврските за побрз стечај. Претпријатијата почнаа да се обезвреднуваат.³¹² Во април 1992 година беше донесен "*Законов за илации*", со кој платите беа замрзнати на ниско ниво. Истовремено платите во стопанските дејности пораснаа за 141%. Ова предизвика големо незадоволство кај вработените во стопанските дејности, што беше причина за многу штрајкови.

³¹¹ Андон Мајхошев, *Штрајковите како социјален феномен*. Штип 2006, 60.

³¹² Андон Мајхошев, *Op. cit.*, 61.

Во врска со овие промени, на 15 октомври 1992 година, избија штрајкови на вработените од "Бетон", "Пелагонија", "Гранит", "Техника" и "Козјак" кој траеше пет дена и во него земаа учество од 3.000 до 5.000 луѓе. Собранието на Република Македонија не расправаше за овие незадоволства, а тоа беше оставено да го реши владата, која требаше да започне со отварање на нови инвестиции, што не даде резултати. Како резултат на слабеењето на финансиската моќ на претпријатијата, дојде до појава на вишок на вработени, кое се решаваше со предвремено одење во пензија, принуден одмор и отпуштање од работа. Во 1996 година беше воведена мерката откуп на стаж и вработените, со над 25 година стаж, кои беа принудувани да користат еднократен паричен надомест и да одат во пензија.³¹³

Со овие мерки се намали бројот на вработените, а со тоа се намали и бројот на синдикалните членови. Со тоа синдикатот го губеше своето влијание во општественото живеење. Тој не можеше да го спречи понатамошното опаѓање на стандардот, преку опаѓање на платите и укинување на паричните додатоци и др. Тоа доведе до се поголема незадоволство кај работниците, кое беше зголемено со трансформацијата на претпријатијата со општествен капитал и неправиланата приватизација. Во периодот 1994-1996 година, во Република Македонија имаше масовни штрајкови, со учество на голем број на работници.³¹⁴

Најмасовните штрајкови се случија во градежните претпријатија: "Пелагонија" и "Маврово". Во текот на овие штрајкови имаше и судири, каков што беше драматичниот епилог на штрајкот на вработените во "Пелагонија".

Во општата оценка на 10-те години современа македонска историја, во периодот 1991-2001 година, може да се заклучи дека најголемата цена од целиот процес на транзиција, особено во економската сфера, ја платија граѓаните на Македонија.

³¹³ Белдедовски Михаил, *Op. cit.*, 220.

³¹⁴ Во градежништвото во 1996 година имало 27 штрајкови со 12.000 учесници. Според: Исто, 223.

ЗАКЛУЧОК

Крајот на студената војна и распаѓањето на СССР и Варшавскиот пакт, предизвикаа големи промени во Европа и, воопшто, во целиот свет. Во овој контекст, падот на југословенскиот социјализам беше проследен со распад на југословенската федерација, на чие тло се случиле драматични крвави воени судири предизвикани од меѓуетничка нетрпеливост. Република Македонија се најде во тешка ситуација и уште во тој прв период настојуваше да се раздружи до СФРЈ по мирен пат. Притоа, наидувааше на тешкотии, со оглед на тоа, дека во соседните републики беснееше војна, во која, во редовите на ЈНА беа директно ангажирани македонски војници.

И покрај фактот, што во Македонија немаше таков изразен отпор кон федерацијата како во Словенија и Хрватска, сепак во 1991 година кога стана јасно дека Југославија заминува во историјата, македонскиот народ го искористи правото за отцепување, започнувајќи го макотршниот пат на градење на суверена независна држава. Притоа, совладувајќи ги отпорите кон нејзиното меѓународно признавање, произлезени од апсурдните барања на соседна Грција, Република Македонија ја започна транзицијата на политичкиот систем: од еднопартиски кон повеќепартиски, од договорна кон пазарна економија и со градење на европски стандарди во почитувањето на човековите права и слободи.

Експертската влада на РМ, на чело со академик Никола Кљусев, создаде услови за функционирање на Република Македонија како самостојна држава. Тоа се озакони со референдумот за независност, потоа донесувањето на Декларацијата за суверена македонска држава и Уставот на РМ. Преку овие документи се потврди сувереноста на државотворноста на македонскиот народ.

Во преамбулата на Уставот е означен историскиот факт за создавање на национална држава на македонскиот народ.

Република Македонија, по осамостувањето, имаше голем притисок од страна на своите соседи, кои имаа неизживеани историски и територијални аспирации кон неа и беа против нејзината независност и сувереност. Додека беше во составот на југословенската федерација овие аспирации помалку беа драматични. Но, по нејзиното осамостојување тие сè повеќе ја манифестираа својата нетпреливост кон македонската држава и идентитет.

По остварувањето на самостојноста, македонската држава ја промени својата надворешна и внатрешна политика. На внатрешен план, наместо единствената партија Сојузот на комунистите на Македонија, се јавија голем број на политички партии со различни програми и идеолошки ориентации, кои ја манифестираа климата на демократските промени како слободите на организирање, на говор и на договор.

Бидејќи Република Македонија е мала држава, без излез на море, на надворешен план таа се ориентира за влез во ЕЗ (ЕУ) и НАТО. Оваа надворешна политичка ориентација не се менуваше до денес. Политичките партии, и покрај сите други несогласувања, имаа консензус за тоа дека, единствено, со влезот во НАТО ќе се обезбеди сигурност за одбрана на државата.

На меѓународен план, во периодот од осамостојувањето до 2001 година, Република Македонија беше осамена, без позначајна подршка, немаше поголеми пријатели и имаше сериозни проблеми со соседите, кои вршеа различен притисок за нејзино дезинтегрирање. На македонската држава ѝ беше оспорувана државноста, јазикот, уставното име, историјата и културното наследство. Негаторскиот однос на соседите, особено на соседна Грција, која имаше моќни подржувачи во ЕУ и НАТО, и создаде долгорочни тешкотии на РМ со поставување блокади на границите и при

приемот на нашата земја во меѓународните асоцијации, при приемот во ООН (каде беше примена под привремена референца ПЈРМ), итн. Во вој контекст, во предизвикување дестабилизација во Република Македонија спаѓа и неуспешниот атентат врз претседателот Киро Глигоров, предизвикувањето на воен конфликт во 2001 година и др.

Соседите не сакаа да ја прифатат реалноста за постоење на македонска држава во нивно соседство, иако Собранието на Република Македонија, уште на 17 септември 1991 година, истакна дека се залага за неповредливост на границите, како услов за мирот и стабилноста во регионот и дека нема никакви територијални претензии кон било која соседна земја.

И покрај тоа, Грција уште на почетокот истапи против името, и тоа како уставно, национално и историско. Таа, во скоро сите меѓународни институции, во кои РМ бараше пристап, остро реагираше и го проблематизираше нашиот пристап. Владата на РМ, за да ја смири Грција, пристапи кон промена на Уставот каде беа сменети двата члена, според кои РМ се грижеше за правата на македонското малцинство во соседните држави. Но, Грција не беше задоволна од ваквата попустливост на властите во РМ. Покрај одлуката на "Бадентеровата комисија", дека државата ги исполнува условите за меѓународно признавање, Грција постави барање за промена на името на нашата земја. На ова нејзино барање Европската заедница ја донесе "Лисабонската декларација" за промена на името, како услов за меѓународно признавање на Р. Македонија. На ова македонските власти одговорија негативно и ја отфрлија "Лисабонската декларација". Наредниот чекор беше промена на името во 1993 год., односно приемот на Република Македонија во ООН, под референцата ПЈРМ (Поранешна Југословенска Република Македонија), без ограничување на времетраењето. По воведеното грчко ембарго спрема нашата земја, со цел да продолжи меѓусебниот

дијалог околу спорот за името, двете земји се согласија на потпишување на "Привремена спогодба", на 13 септември 1995 година. Со Спогодбата, Македонија потврди дека ништо во нејзиниот Устав, никогаш нема да претставува, основа за било какво барање за било кој дел од грчката територија или за мешање во внатрешните работи на Грција и се согласи да престане да ја користи "Свездата од Вергина" (со 16 краци) на нејзиното национално знаме. Според Спогодбата, македонските власти пристапија кон промена на Уставот, со што беше променето знамето на државата и беше дополнета преамбулата, дека РМ нема територијални претензии кон ниту еден од соседите. Со "Привремената спогодба", Грција ја призна Македонија како "Поранешна Југословенска Република Македонија" и обете страни се согласија целосно да воспостават дипломатски односи. Но, наспроти тоа, во преговорите кои се водат до ден денес, не дојде до конечно решавање на прашањето за името на нашата земја.

Бугарија, за разлика од Грција, прва официјално ја призна Република Македонија, но води политика на непризнавање на посебноста на македонскиот јазик, народ и нација. Бугарскиот министер за образование, Марко Тодоров, во 1994 година, не ја потпиша "Спогодбата за соработка во областа на науката и образованието". Поради таквото непризнавање на македонскиот јазик, при потпишувањето на македонско-бугарската "Декларација за пријателство и соработка" во 1999 година, во текстот на декларацијата македонскиот јазик е дефиниран како "уставен јазик". Со ваквата отстапка, тогашниот премиер на РМ - Љубчо Георгиевски, ѝ нанесе голема штета на Република Македонија

Третиот сосед Албанија, преку "Платформата" на Албанската академија на науките, донесена во 1998 година, даде поттик за организирање на албанското малцинство за дестабилизација на РМ, која колуминираше во воените дејствија во 2001 година по што дојде до промена на Уставот и редефинирање на државата.

Покрај тешкотиите од меѓународното окружување и внатрешните етнички проблеми, Република Македонија се соочи и со низа други предизвици произлезени од транзицијата на општествено-политичкиот и економскиот систем. Транзиционите процеси во Република Македонија се остваруваа бавно, со проблеми и противречности. Иако, при крај е процесот на приватизацијата, сеуште има последици од неа. Тоа покрај другото се должи на динамиката на остварувањето на економските реформи. Целиот период 1990-2001 година беше проследен со постојан пад на стопанството и голем пораст на невработеноста. Ова е период на постојани негативни трендови кои секако дека имаа влијание на социјалната сфера. Овој пад најмногу се почувствува во областа на индустриското производство, градежништвото и сообраќајот. Тогаш дојде и до опаѓање на трговијата со странство.

Особена болна точка во целокупниот процес на транзиција беше приватизацијата на општествениот капитал, која се изврши во најголем степен врз криминогена основа, така што, довчерашните директори, низ различни нелегални трансакции го приграбија општествениот капитал и преку ноќ станаа незаконски се стекнаа со милионски суми капитал. Од другата страна се јави армија на невработени, или на оние кои со месеци не го добиваа својот минимален приход, кое доведе до социјално раслојување во општеството и сè повидливо исчезнување на средните слоеви.

Така во рамките на социјалната сфера се јави зголемување на бројот на невработените и на стечајните работници, дојде до нередовно исплаќање на платите и др. Тоа предизвика проблеми и врз текот и динамиката на реформите во социјалниот сектор, што не даваше можности за побрзо излегување од кругот на застојот и сиромаштијата. Соочувајќи се со овие нови предизвици на транзицијата, државата пристапи и кон донесување на нови законски регулативи, усогласени со европското законодавство.

ПРИЛОЗИ

1. Хронологија на настаните при создавање на плуралистичка политичка сцена

1990 година

- 1 јануари – Народна демократска партија – НДП, Тетово (претседател Илјаз Халими)
- 25 мај – Социјалдемократска партија на Македонија – СДПМ, Скопје (претседател Тихомир Јовановски)
- 25 мај – Партија за демократски просперитет – ПДП, тетово (претседател Абдулрахман Алити)
- 8 јуни - Лига за демократија, Скопје (претседател Ѓорѓи Марјановиќ, а од 5 февруари 1998 година претседател Александар Тортевски)
- 8 јуни – Демократски сојуз–Партија на земјоделците на Македонија, Скопје (претседател Димитар Галев)
- 12 јуни – Движење за сеамакедонска акција – МААК, Скопје (претсед. Анте Поповски)
- 3 јули – Форум за човекови права на Македонија, Скопје (претседател Томилсав Чокревски)
- 6 јули – Сојуз на комунистите на Македонија – Партија за демократска преобразба (СКМ-ПДП), Скопје (претседател Петар Гошев)
- 17 јули - Странка на Југословените во РМ, Скопје (претсед. Слободан Ивановски)
- 26 јули – Демократска партија на Турците ДПТ, скопје (претседател Ердоган Сарач)
- 3 август – Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство (ВМРО-ДПМНЕ), Скопје (претседател Љубчо Георгиевски)
- 29 август – Партија за целосна еманципација на ромите од Македонија, Скопје (претседател Фаик Абди) од 12 јануари 1998 година Сојуз на Ромите од Македонија
- 14 септември – Социјалистичка партија на Македонија, Скопје (претседател Киро Поповски, а од 26 мај 1996 година Љубисав Иванов – Синго)
- 16 октомври – Либерална партија на Македонија, Скопје (претсед. Стојан Андов)

1991 година

- 16 октомври – Либерална партија на Македонија, Скопје (претседател Стојан Андов)
- 4 февруари – ВМРО–Демократска партија, Скопје (претседател Владимир Голубовски)
- 20 јуни – Социјалдемократски сојуз на Македонија (СДСМ), Скопје (претседател Бранко Црвенковски)
- 10 јули – Граѓанско либерална партија, Скопје (претседател Борис Гегај)
- 10 септември – Македонски совет за европско движење, Скопје (претседател Димитар Мирчев)

1992 година

- 16 октомври – Либерална партија на Македонија, Скопје (претседател Стојан Андов)
- 18 март – Демократска партија на Србите во Македонија, Скопје (од 18 февруари 1994 година Демократски сојуз на Србите во Македонија)
- 1 април – Демократска партија на Македонија ДПМ, Тетово, (претседател Томислав Стојановски – Бомбај)
- 29 април – Комунистичка партија на Македонија, Скопје (претседател Тодор Пеливанов)
- 29 мај – Сојуз на комунистите на Македонија, Скопје (претседател Милан Панчевски)
- 9 јуни – Републиканска партија на Македонија, Скопје (претседател Иван Петрески-Џо)
- 31 август – Комитет на Хелсиншкиот парламент на граѓаните во Македонија, Скопје (претседател Слободанка Марковска)
- 3 декември – Партија за демократско движење на Египќаните во Македонија, Струга (претседател Бајрам Ајдароски)

2. Хронологија на настаните во односите меѓу Република Македонија и Европската Унија

- јуни 2001 – Стапување во сила на Времената спогодба за трговија и трговски прашања
- април 2001 – Потпишана Спогодбата за стабилизација и асоцијација и Времената спогодба за трговија и трговски прашања, во Луксембург
- декември 2000 – Вклучување на Македонија во програмата CARDS за 2002-2006 год
- ноември 2000 – На маргините на Самитот Европска Унија - Западен Балкан во Загреб парафирана Спогодбата за стабилизација и асоцијација
- јуни 2000 – На Самитот на ЕУ во Феира беше понудена перспектива за членство
- март 2000 – Почеток на преговорите за склучување Спогодба за стабилизација и асоцијација
- март 2000 – Отворање на Делегација на ЕК во Република Македонија
- јануари 2000 – Обновена и дополнета Спогодбата за трговија со текстилни производи
- јуни 1999 – Европската комисија усвои Извештај за можноста за отпочнување на преговори за Спогодба за стабилизација и асоцијација со Република Македонија
- март 1999 – Втор состанок на Советот за соработка
- март 1998 – Потпишување на Спогодбата за трговија со текстилни производи (со ретроактивна важност од 1 август 1997
- март 1998 – Назначување на првиот Постојан претставник на Европската комисија во Република Македонија
- март 1998 – Прв состанок на Советот за соработка
- февруари 1998 – Прв состанок на Политичкиот дијалог РМ-ЕУ
- јануари 1998 – Стапување во сила на Спогодбата за соработка и основање на Советот за соработка
- ноември 1997 – Стапување во сила на Спогодбата за транспорт

- април 1997 – Потпишување на Спогодба за соработка и Спогодба за транспорт во Луксембург
- ноември 1996 – прва средба на Делегацијата на Собранието на Република Македонија со Делегацијата на Европскиот Парламент за соработка со Југоисточна Европа
- март 1996 – Вклучување на Република Македонија во Програмата ФАРЕ
- февруари 1996 – Подигнување на Мисијата на РМ во Брисел на амбасадорско ниво
- декември 1995 – Воспоставување на дипломатски односи помеѓу Република Македонија и ЕУ (ова не беше можно да се постигне сé до потпишувањето на Времената спогодба со Република Грција во септември 1995)
- ноември 1992 – Отворање на Канцеларија на ФАРЕ во Скопје
- октомври 1992 – Република Македонија назначи свој дипломатски претставник во Брисел

3. Хронологија на настаните на пристапот на Република Македонија кон НАТО

- На 23 декември 1993 година - Собранието на Република Македонија донесе одлука за зачленувањена Република Македонија во НАТО;
- Во 15 ноември 1995 година Република Македонија како 27-ма земја членка пристапува кон Програмата партнерство за мир (ПЗМ) и станува членка на Северноатлантскиот совет за соработка (учесници: земјите членки на НАТО и земјите потписнички на ПЗМ, кој е заменет со Евроатлантскиот партнерски совет. ЕАПС, (на 30. мај 1997 година). Треба да се забележи дека пристапувањето кон ПЗМ беше условено со претходно членство во ОБСЕ, кое пак честопати беше блокирано поради наметнатиот проблем со нејзиниот јужен сосед;
- На 19 и 22 декември 1995 година - Договор РМ-НАТО за транзит на силите на ИФОР/СФОР низ територијата на Република Македонија. Договорот беше продолжен на 18 и 26 декември 1996 година;
- На 17 и 19 јануари 1996 година е извршена размена на писма со кои е склучена Спогодбата за безбедносни аранжмани меѓу Република Македонија и НАТО;
- На 1 февруари 1996 - Советот за безбедност на ОН го прифати предлогот на генералниот секретар на ОН од овој датум силите за превентивно распоредување на ОН. УНПРЕДЕП да станат целосно независна операција во Р. Македонија.
- На 12 април 1996 година - Владата на Република Македонија, ги прифати Правилата за однесување на НАТО;
- 24 април 1996 година - Владата на РМ донесе одлука за основање Служба за реципрочна безбедност и заштита на информациите меѓу РМ и НАТО;
- 12 мај 1996 година - во Брисел на свечената седница на Северноатлантскиот совет на НАТО и РМ, беше обострано прифатена Индивидуалната програма на РМ во рамки на ПЗМ за 1996 - 1998 година;
- 30 мај 1996 година - склучен е Договорот меѓу државите страни на НАТО и другите држави учеснички во ПЗМ во врска со Статусот на нивните сили (СОФА) и Дополнителниот протокол на Договорот. Ратификувани на 4 јуни 1996 година. Присутните (94) пратеници во Собранието на Република Македонија, едногласно го донесоа Законот за ратификација на Договорот, а уредување на статусот на

силите на земјите членки на Северноатлантската одбранбена алијанса и ПЗМ. Договорот стапи во сила на 19. јули 1996 година;

- 14 јуни 1996 г. Во Брисел, во седиштето на НАТО, отворена е македонска канцеларија за врски;
- 15 до 20 јули 1996 година – РМ учествуваше на заедничката вежба Миротворен орел 96. на земјите членки на НАТО (7) и земјите членки на ПЗМ, што се одржа во Албанија (Бизе);
- Во јули и септември 1996 година Република Македонија одржа два индивидуални политички дијалози со НАТО (16+1). Во текот на дијалозите беа презентирани и се дискутираа македонските документи за дискусија; Во првиот документ беа истакнати македонските погледи кон целите и принципите на Студијата при што беше констатирано дека Студијата во целост е прифатлива за Република Македонија и истите во голем дел веќе се имплементирани и во практиката на нашата внатрешна и надворешна политика; Вториот презентациски документ претставува извештај за воените потенцијали на РМ и можниот македонски придонес во колективната одбрана на Алијансата;
- 21 до 26 октомври 1996 година - Во Охрид се одржа првиот дел на мултинационалната командно-штабна вежба "Спасител 96", на која учествуваа 9 земји, членки на НАТО и ПЗМ;
- На 24 до 26 октомври 1996 година во посета на Република Македонија претстојуваше Претседателот на Северноатлантското собрание, Карстен Фогт. Тој ги поздрави нашите остварувања и вети дека Северноатлантското собрание ќе придонесе во залагањата за подобра соработка и интеграција;
- Во декември 1996 година доставување на прегледот на севкупната интеропераивност за 1997 година;
- 15 до 18 јануари 1997 година - РМ е официјално примена во Комитетот за воено планирање и анализа, што претставува висок степен во соработката со Северноатлантскиот воен сојуз;
- 17 март 1997 година - Во Скопје се одржаа консултации РМ-НАТО за Процесото на преглед и планирање . ПАРП. Делегацијата на НАТО беше предводена од

Франк Боланд, началник на отсекот за планирање на силите на НАТО и одговорен за спроведување на ПАРП во земјите партнери;

- 24 март 1997 во Скопје започна Главната конференција на првата мултинационална вежба што се одржа во Република Македонија од 11 до 17 мај 1997 година "Спасител 97".
- 24 и 25 март 1997 година - Официјална посета на Република Македонија од страна на Генералниот секретар на НАТО Х. Солана во придружба на Врховниот командант за Европа, Џорџ Џулван;
- 12-16 мај 1997. - На воениот полигон Пепелиште, кај Неготино, е одржана мултинационалната воена вежба "Спасител 97", прва од ваков вид организирана на територијата на Република Македонија;
- 16 април 1997 година - во Брисел Р. Македонија е примена во процесот на ПАРП;
- 17 април 1997 година - се одржа третиот по ред Индивидуален интензиван дијалог РМ-НАТО по Студијата за проширувањето на НАТО;
- 12-16 мај 1997 година - на армискиот полигон Криволак се одржа првата меѓународна вежба во рамките на програмата на ПЗМ – Спасител 97;
- 22-31 август 1997 г. - Во Пепелиште одржа е билатерална медицинска вежба 97-2;
- 19 мај 1998 год. - прелет на авиони на НАТО од типот на AWACS, во рамките на мисијата на ПЗМ
- 28 мај 1998 година - НАТО ја одобри програмата на активности во рамките на ПЗМ, вклучувајќи ги и вежбовните активности наменети за зајакнување на безбедноста и стабилноста за време на тековната криза во Косово;
- 15 јуни 1998 год. - во Република Македонија беше изведена воздушната вежба на НАТО "Решителен сокол", со учество на 79 авиони. На вежбата учествуваа и припадници на единицата за специјални намени "Волци";
- 11-18 септември 1998 год. - на полигонот Криволак се одржа мултинационалната вежба "Најдобар кооперативен зафат 98" со учество на 26 земји, од што 13 земји членки на НАТО и исто толку на ПЗМ;
- На 2 декември 1998 - Владата на РМ донесе одлука за доаѓање на НАТО силите во Република Македонија во функција за извлекување на верификационата мисија на НАТО во Косово.

- 10 декември 1998 година - Со пуштањето во работа на Командниот центар во Куманово, НАТО и официјално ја активира спасувачката единица за верификувачката мисија на ОБСЕ во Косово;
- 4 април 1999 година - Македонија дава согласност за изградба на кампови за згрижување на околу 100.000 бегалци од Косово и ја отвора границата за премин на бегалците од граничните премини до камповите изградени во близина на Скопје. Единици од АФОР (НАТО - хуманитарен контингент во Албанија) земаат учество во функционирањето на 7-те кампови и на 1-от транзитен камп во РМ;
- 9 јуни 1999 година - Северноатлантскиот совет на НАТО на својата седница на амбасадорско ниво, го одобри ажурираниот план за распоредување на сили од составот на КФОР во Македонија (Јоинт Гуард). Делегација од НАТО и од Сојузна Република Југославија во Република Македонија во Куманово, потпишаа спогодба за повлекување на југословенските/српските сили од Косово;
- 16 јуни 2000 - Основана е Првата гранична бригада на Армијата на Р. Македонија.
- 25 јули 2000 година - Врховниот командант на сојузничките сили на Европа, генералот Џозеф Ралстон, упати пофалби до силите на КФОР стационарни во Република Македонија за постигнатите успеси во нивната работа;
- 16 октомври 2000. Врховниот командант на вооружените сили и претседател на Република Македонија, Борис Трајковски го предаде военото знаме на Првата Пешадиска бригада од силите за брзи реакции од Првиот корпус на АРМ. Со тоа е промовирана почетната оперативна готовност на бригадата;
- 19 декември 2000 год. - Во Скопје, во Воената академија на Р. Македонија, беа промовирани првите подофициери за основни командирски должности за пешадискиот род на АРМ, школувани според стандардите на НАТО;
- На 29. јуни 2001 година - Северноатлантскиот совет на НАТО го одобрува Планот со кој во Р. Македонија ќе се распоредат 3000 војници за разоружување на т.н. ОНА, но по објавувањето и одржувањето на траен прекин на огнот;
- На 3 август 2001 год., Претседателот на РМ, Б. Трајковски, и лидерите на ВМРО-ДПМНЕ, Љ. Георгиевски, на СДСМ, Б. Црвенковски, на ДПА, Арбен Џафери и на ПДП. Имер Имери, го потпишаа Рамковниот договор за разрешување на

политичката и безбедносната криза во земјата. Согласно со договорот, следеше мисијата “Жетва”, а потоа и мисијата на “Килибарните лисици” во нашата земја.

- На 15 август 2001 год., Северноатланскиот совет на НАТО донел прелиминарна одлука за упатување на 3.500 војници во Република Македонија. Првите војници на НАТО (16 падобранци – припадници на вооружените сили на Чешката Република) пристигнаа на Скопскиот аеродром на 17 август 2001 година;
- 22 август 2001 година - Северноатланскиот совет на НАТО и официјално ја одобрува мисијата на НАТО во Република Македонија за разоружување на припадниците на т.н. ОНА "Неопходна жетва";
- 27 август 2001 година - Единиците на НАТО во Република Македонија ја започнаа својата мисија за собирање на оружјето од т.н. ОНА. Операцијата заврши на 26. септември 2001 година;
- 27 септември 2001 година - Владата на Република Македонија и НАТО постигнаа согласнот за новата мисија на НАТО во Македонија, за ангажирање на околу 1.000 војници со Германија како водечка земја со мандат од 3 месеци;
- 3 декември 2001 година - Претседателот Трајковски побара од Алијансата продолжување на военото присуство за уште 3 месеци.

4. Поважни меѓународни договори склучени меѓу Република Македонија и соседните држави

- Спогодба за регулирање на односите и за унапредување на соработката на Република Македонија и СРЈ, Белград 8 април 1996;
- Спогодба меѓу македонската влада и албанската влада за одржување, обновување и одбележување на граничната линија и граничните ознаки на македонско-албанската државна граница, Тирана, 4 декември 1997 ;
- Спогодба меѓу македонската влада и албанската влада за мерките за спречување и решавање на инцидентите на македонско-албанската државна граница, Тирана 4 декември 1997;
- Заедничка декларација на претседателот на Владата на Република Македонија и Претседателот на Владата на Република Бугарија, Иван Костов, Софија 22 февруари 1999;
- Спогодба на Владата на Република Македонија и Република Албанија, за чување, одржување, обновување и одбележување на граничната линија и граничните белези на македонско-бугарската државна граница, Скопје 15 мај 2000;
- Договор помеѓу Владата на Република Македонија и Владата на Република Бугарија за мерките за спречување и решавање на граничните инциденти на македонско-бугарската државна граница, Скопје, 15 мај 2000;
- Договор на Република Македонија и СРЈ за протегане и опис на државната граница, Скопје 23 февруари 2001;

5. Хронологија на кризата во меѓуетничките односи (1990-2000)

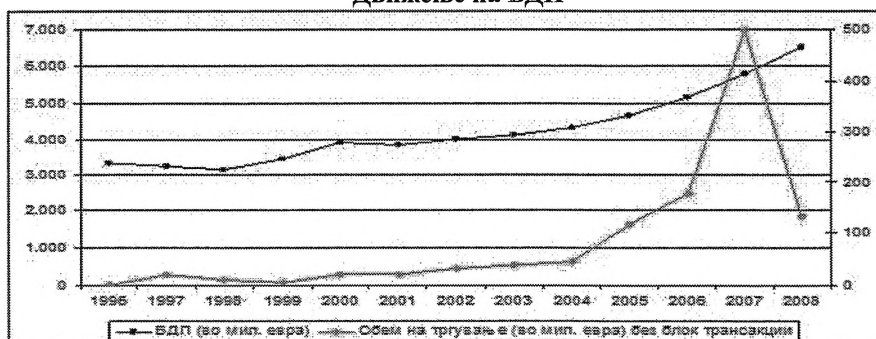
- На 1 февруари 1990 година, околу 2.000 Албанци протестираше во Тетово барајќи независност на регионот во Западна Македонија, каде етничките Албанци го сочинувале мнозинството;
- На 20 ноември, по усвојувањето на Уставот, Република Македонија станала независна држава. На специјалната седница на парламентот за усвојување на Уставот на Република Македонија, таа била бојкотирана од страна на ПДП-НДП;
- На 11 јануари 1992 година бил одржан референдум за автономија на Албанците во западниот дел од Македонија - вклучувајќи ја и Илирида. Референдумот и резултатите од референдумот биле прогласени за нелегални од страна на македонските власти;
- На 31 март 1992 година, поголем број етнички Албанци демонстрираше во Скопје, барајќи од меѓународната заедница да не ја признае македонската држава сè додека не добијат автономија во деловите на државата каде го опфаќаат мнозинството;
- На 6 ноември 1992 година, во судирите помеѓу македонската полиција и етничките Албанци на Бит-Пазар во Скопје, загинале 4, а 36 етнички Албанци биле повредени;
- На 15 февруари 1995 година, 2.000 Албанци се собрале на отварањето на нелегалниот универзитет на албански јазик во Мала Речица во Тетово. По ова следувале големи протести во цела држава од страна на македонските студенти и средношколци. По два дена, универзитетот бил затворен, а во немирите еден Албанец убиен;
- На 9 јули 1997 година на општинските згради во Тетово и Гостивар било истакнато албанското знаме. Како резултат на тоа, македонската полиција се судрила со демонстрантите во Тетово, при што тројца Албанци биле убиени, а 312 уапсени;
- На 20 март 1999 година започнало бомбардирањето на СР Југославија од страна на НАТО. Република Македонија примила 350.000 косовски бегалци;
- На 11 јануари 2000 година, на влезот од село Арачиново, тројца припадници на полицијата во престрелка ги загубиле своите животи;

6. Невработеноста во Република Македонија по години во проценти

Година	Стапка на невработеност
1997	36.0
1998	34.5
1999	32.4
2000	32.2
2001	30.9
2002	31.9
2003	36.7
2004	37.2
2005	37.6

7. Економско-социјални показатели во Република Македонија

Движење на БДП

Основни показатели за развојот на индустријата

Год.	Инвестиции	Додадена вредност	Средства на вработените	Извоз на индуст. производи	Увоз на индуст. производи
1991 ¹	40 636	451 271 ³	222 267	19 577 763	17 676 836
2001 ²	8 906	50 940	36 771	73 785	84 030
2006 ²	12 951	62 662	33 457	108 959	178 444

Основни показатели за развојот на трговијата на мало и големо

Год.	Трговија на мало			Трговија на големо	
	работници	продавници	промет во мил. денари	работници	промет во мил. денари
1991	33 525	11 984	411	10 856	446
1995	24 333	9 463	31 682	9 855	38 395
2001	16 727	7 788	45 976	7 687	69 903
2006	19 512	6 416	71 543	8 936	99 830

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

А. ИЗВОРИ

Амандмани IV - XVIII на Уставој на Р. Македонија. "Службен весник на РМ". бр. 91 / 2001.

Анкејта на работна сила (2000). Завод за статистика на РМ - Скопје. различни изданија;

Бела книга за одбрана на РМ. Министерство за одбрана, Скопје 1998;

Големи обврски пред македонското сјојанство. "Нова Македонија" (Скопје), XLV/15144 (23 март 1989), стр. 1;

Декларација за сувереност на Социјалистичка Република Македонија. "Службен весник на СРМ", бр. 5 / 1991;

Декларација за суверена и самостојна македонска држава Македонија. "Службен весник на СРМ", бр. 42 / 1991;

Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава. "Службен весник на СРМ", бр. 57 / 91;

Documents UN. S/25855;

Документи за државноста на Република Македонија. Агенција за информации. Скопје 2002;

Документи за Република Македонија 1990-2005. (Избор, редакција и забелешки д-р Сашо Георгиевски и м-р Сашо Додевски). Книга III. Скопје 2008;

Работеноста и невработеноста во Р. Македонија. Завод за статистика на РМ - Скопје. (29.11.2000 година), стр. 9-10.

Транзициски Извештај. ЕБОР. различни изданија;

European Commission, Agenda 2000, Com (97) 2000 final. 15 July 1997;

Fontaine Pascal, *European Commission, A new idea for Europe - The Schuman declaration 1950-2000*. Luxembourg 2000;

"Завод за вработување на РМ - Скопје" (административен извор). Скопје 2001;

Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност. "Службен весник на РМ". бр. 37 / 1997;

Закон за начинот и условите на користење средства за исплата на исплатници според Договорот за кредити по проектот за итна социјална помош на Република Македонија. "Службен весник на РМ". бр. 81/99;

Закон за реструктурирање на дел од претпријатијата кои во своето работење искажуваат загуби. "Службен весник на РМ" бр. 2/1995;

Закон за работни односи. "Службен весник на РМ". бр. 80/1993;

Закон за социјална заштита. "Службен весник на РМ". бр. 50/1997;

Извештај за процесот на стабилизација и асоцијација од 3.04 2002. Комисија за Европската заедница (работен документ). бр. 163/2002;

Индекс на сиромаштија. Завод за статистика на Р. Македонија - Скопје.

Испражување на ИСППИ (2001);

Македонија. Пат кон самостојност. Документи. Москва 1997;

Македонија и соседите. 15-годишна независност. (Приредувачи: М. Манојловски, К. Тодоровска и Ј. Поп Атанасов). Т. I-IV. Скопје 2010;

"Министерство за труд и социјална политика на РМ" - Скопје. (административни извори);

Национален извештај за човековиот развој. Македонија 1999. Министерство за развој на Република Македонија. Скопје;

Национален извештај за човековиот развој за Европа и Сојузои на независни држави за 2000 год.;

Национален извештај за човековиот развој. Македонија 2001. УНДП. Скопје 2001;

Национална стратегија за интеграција на Република Македонија во Европската унија. Скопје 2004;

Национална концепција за безбедност и одбрана. "Службен весник на РМ". бр. 40 / 2003;

Najcevska Mirjana, "Democratic Local Government and Appropriate Territorial Division Conflict". Годишник на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања. N. 1 (1995), Скопје, p. 25;

Одлука за условите, критериумите, висината, начинот и постапката за утврдување и остварување на правото на социјална помош. "Службен весник на РМ" бр. 15 / 1998;

Правилник за определување на висината на правото на еднократната јарична помош. "Службен весник на РМ". бр. 53/2000;

Пазарот во цените на вниманието. "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15144. (23 март 1989), стр. 2;

Прва седница на новиот Парламент на Македонија. "Нова Македонија" (Скопје). XLVI/15779. (28 декември 1990), стр. 1.

Россия признает Македонию. "Известия" (1991). Москва;

"Службен весник на РМ". бр. 49, 78 и 81 / 1993, бр. 36 / 1992, бр. 2 / 1995, бр. 29 / 1996, бр. 37, 59 и 62 / 1997, бр. 15 / 1998, бр. 81 / 1999 и бр. 53 / 2000;

Статистички годишник на Р. Македонија. Завод за статистика на РМ - Скопје.
различни изданија;

*Статистиот на Синдикалото на градежништво, индустрија за градежни
материјали и проектирање на Македонија*. Скопје 1991, стр. 1.

Taking Stock of Poverty in Macedonia, Извештај изготвен за канцеларијата на Светската
банка во Скопје, април-мај 2000 год.

The World Bank. *Memorandum of the president of the International bank for reconstruction
and development, The International development association and the International finance
corporation to the executive directors on a Joint country assistance strategy of the World
Bank Group for The Republic of Macedonia*. R.No. 18162MK. 1998 и 1999;

Устав на Република Македонија. "Службен весник на РМ", 52/1991;

"Утрински весник" (Скопје). (28 април 2001 год.), стр. 8.

Б. ЛИТЕРАТУРА

Азири Етем, *Социјалните проблеми и сиромаштијата. Тенденциите на
сиромаштијата и можностите за нејзино намалување*. Скопје 2001;

Ајановски Георги, *Признавањето на Македонија: Избор од светскиот печат*.
Скопје 1993;

Андов Стојан, *На мој начин*. Скопје 2003; .

Андов Стојан, *Декларацијата за независност го ирасира иако кон независноста*.
"Публика" (Скопје), 3 септември 2011, бр. 39;

Антевска Светлана, *Економско-статистичка анализа на македонската економија
во периодот 1989-1999*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 11-53;

Ангов Драшко, *Независна Македонија во германскиот медиум. 10-годишен јубилеј-независност и сувереност*. Скопје 2003;

Апостолски Михаило, *Одлуките на АВНОЈ реализација на целите на вековната борба на македонскиот народ*, "Историја", 1984/XX, 1, 71-80.

Арифџи Теута, *Безбедноста на зборот*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр.137-145;

Арсовски Митре, Кузев Стојан и Дамјановски Ристо. *Војната во Македонија 2001*. Скопје 2006, стр. 28.

Атанасовски Тодор, *Нашето неспокојство и дел од причините за тоа*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 147-159;

Ацески Илија, *Општеството и човекот во транзиција*, Скопје 1995;

Ацески Илија, *Скопје - визија, реалност*. Скопје 1997;

Ацески Илија, *Социолошки огледи*. Скопје 2008;

Ачкоска Виолета, *Браќство и единство 1944-1974 помеѓу хармонија и дисхармонија*. Скопје 2003;

Ачкоска Виолета, *Лекции од историјата на современата македонска држава, (1944-1991)*. Скопје 2011;

Ачкоска Виолета, *Македонија во југословенската федерација (1943-1991)*. Скопје 2001;

Ачкоска Виолета, *Општествено-економскиот развој на современата македонска држава (1944-2004)*. Годишен зборник на Филозофски факултет. Кн. 57. Скопје 2004;

Бабановски Иван, *ОНА - Терористичка паравојска во Македонија*. Скопје 2002;

Бајрам Берат, *Зошто сѝранскиот кавѝнал (не) влеѓува во Македонија?*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 163-167;

Бакрески Оливер, *Република Македонија и ѝакѝот за сѝабилност - сосѝојби и ѝерсѝекѝиви*. Годишен зборник на Филозофски факултет. Кн. 28 (54). Скопје 2001, стр. 106-119;

Балевски Милчо, *Албанија денес (1990-1997). Современи демократѝски ѝреобразби, реформи и конѝраверзи*. Скопје 1998;

Бела книга. Тероризмот на т.н. Ослободителната национална армија, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија.

Белдедовски Михаил, *Синдикаѝот за градежнишѝтво и ѝроекѝирање на Република Македонија (СГИП) - Цели и досѝрели*. Скопје 2010;

Блажевска Катерина, *Десетѝ години македонски ѝлурализам*. Зборник "Македонија (1989-1999)", Скопје 2001, стр. 121-133;

Borza Eugen, *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon*. Princeton, New Jersey 1992;

Ванковска Билјана, Петровска Искра и Милчин Владимир. *Тековни ѝерсѝекѝиви врз сосѝојбиѝе во Македонија: најори за мир, демократија и безбедностѝ*. Скопје 2003;

Велјановски Новица, *Македонија 1945-1991. Државностѝ и независностѝ*. Скопје 2002;

Вељковиќ Душан, *Транзициона десѝрукција - деценијаѝа шѝто ја изедоа ѝермиѝи*. Скопје 2001;

Георгиевски Љупчо, *Предизвициѝе на ѝроблемиѝе и ѝаѝот на сѝроведување на реформиѝе*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 113-119;

Георгиевски Томе, *Современи синдикаѝи*, Скопје 2000;

- Георгиевски Томе, *Остварување на вековниот сон*. Скопје 2001;
- Георгиевски Љубиша, *Зошто граѓаниите на Македонија се чувствувале (не) сигурни*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 169-177;
- Глигоров Киро, *Македонија е сè што имаме*, Скопје 2002;
- Глигоров Киро, *Борбата за меѓународно признавање на Република Македонија*. Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 71-71;
- Глигоров Киро, *Виорни времиња: Република Македонија реалност на Балканот*, Скопје 2004;
- Гошев Петар, *Процесите на транзицијата на СКМ. Укинување на едонационализмот и воведување на плурализмот*. Зборник "Македонија (1989-1999)", Скопје 2001, стр. 56-69;
- Грујевски Трајче, *Распадот на СФРЈ. Студии и сведоштва*. Скопје 2003;
- Гускова Јелена, *Историја југословенске кризе (1990-2000)*. Књига 1 и 2. Београд 2003;
- Daskalovski Židas, *Elite Transformation and Democratic Transition in Macedonia and Slovenia*. CEU final paper for the course Political and Cultural Elites, instructed by Prof. Andras Bozoki, Budapest, fall 1998;
- Димитровски Предраг, *Македонија го урива менталниот Берлински ѕид*. "Публика" (Скопје). 3 септември 2011, бр. 39;
- Единствена и стабилна Југославија*. "Нова Македонија" (Скопје). XLV/15125 (март 1989), стр. 10;
- Економска транзиција - состојба, проблеми, перспективи*. МАНУ. Скопје, 1999;
- "Економски развој". Списание на Економски институт (1999). Скопје, бр. 1 и 2;

- За трансформација на претпријатијата со општествен капитал.* Скопје 1993;
- Заштита на достоинството на македонската држава.* "Нова Македонија" (Скопје). XLVI/ 15635. (4 август 1990), стр. 2;
- Зелеников Бранко, *Економската криза и реформите во Република Македонија.* Скопје 1997;
- Иницијален и заеднички периодичен извештај на Република Македонија по Конвенцијата на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дискриминација кон жената.* Скопје 2003;
- Керим Срѓан, *Стратегијата за самостојност разработена уште пред дезинтегрирањето на Југославија.* "Публика" (Скопје). бр.39 (3 септември 2011);
- Киселиновски Стојан и Кавка-Стовари Ирена, *Малцинствата на Балканот (XX век).* Скопје 2004;
- Kikearis Sunita... et al., *Privatization : the lessons of experience,* Washington, DC. 1994;
- Kis Janos, *Between Reform and Revolution.* p.323, East European Politics and Societies, N1, 1998;
- Климовски Саво, *Уставно право и политички систем.* Скопје 2006;
- Климоски Саво, Митков Владимир, *Уставно уредување на Република Македонија,* Скопје 1994.
- Кљусев Никола, *Патот кон независноста на Република Македонија.* Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001, стр. 83-97;
- Костова Јадранка, *Незавршен мир,* Скопје 2003.
- Костовска, Љубица, *Айсурдните на една економска политика.* "Профит" (1998). 141, стр. 14-17.

Костовска, Љубица, *Кризата на транзиционите економии и илузијата за глобализација на светската економија*. Прилеп, (17-18. 12. 1998). Зборник "Македонија (1989-1999)". Скопје 2001;

Котовчевски Митко, *Македонија воена алка на светот (воена географија на Р. Македонија)*, Скопје 1997;

Кремpton Ц. Ричард, *Балкан после Другој светској рати*. Београд 2003;

Лакер Волтер, *Историја Европe (1945-1992)*. Београд 1999;

Лебро Алан, *Стабилизацијата на Македонија и имиграција во Европа*. "Евродијалог" (Скопје). 3 / 2002, стр. 7-15;

Loring Danforth, *The Age*. Melbourne 1994;

Македонија денес гласа. "Нова Македонија" (Скопје), XLVI / 15733 (11 ноември 1990), стр. 3;

Македонија на патиот кон независноста. Москва 1997;

Малевски Денко, *Меѓународна политика*. Скопје 2000;

Мајхошев Андон, *Шипрајковите како социјален феномен*. Штип 2006;

Милосавлевски Славко, *Македонските контрарези (1990-2003)*. Скопје 2004;

Милосавлевски С. и Томовски М., *Албанците во Република Македонија (1945-1995)*. Скопје 1997;

Milosavljević Milosav, *Socijalna politika u tranziciji*. Beograd 1998.

Милосавлевски Славко, *Македонските контрарези (1990-2003)*. Скопје 2004.

Милосавлевски Славко, Томовски Мирче, *Албанците во Република Македонија 1945-1995, легислатива, политичка документација, статистика*, Скопје, 1997.

Мирчевски Спасе, *Алманах на Република Македонија. (Хронологија 1990-1997)*. Скопје 1998;

Митков Владимир, *АСНОМ и развојот на уставноста. Република Македонија 60 години по АСНОМ*. Скопје 2005, стр. 91-105;

Митревска М., Гризолд А., Бучковски В. и Ванис Е., *Превенција и менаџирање на конфликтите. Случај Македонија*. Скопје 2008;

Митровић Драгана, *Неки проблеми транзиције у свету, искуства европских постсоцијалистичких земаља*. Зборник "Процеси транзиције", Београд 1997.

Национален извештај за човековиот развој во Македонија за 1998 и 1999 год.;

Николовска Наталија, *Во идеолошка матрица на неоколонијализмот*. Економски магазин (1997). 112, стр. 10-13.

Николовска, Наталија, *Макроекономската политика на Македонија за 1998 еволуција на неополнежните очекувања*. "Економија и бизнис" (Јануари 1998), стр. 14-15;

Пандевска-Рајчиновска Ирена, *Што поцврста Унија на народите на Европа*. "Евродијалог" (Скопје). 6 / 2003;

Perulić M. i Milić V., *Političke stranke u Jugoslaviji*. Beograd 1990;

Пет години на самостојност. Република Македонија 1991-1996, Скопје 1996;

Петреска Даринка и Ачкоска Виолета, *Осознавање на историјата*. Скопје 2007;

Пешевска Маргарита, *Светот во транзиција*, Скопје 2002.

Приватизацијата на општествениот капитал во Република Македонија. Скопје 1991;

Прирачник за примена на Законот за трансформација на приватизацијата со општествен капитал. Агенција на Република Македонија;

Проблеми на българският език в Македонија, София 1993;

Пулјиз В., *Социјалната политика во постсоцијалистичките земји,* Зборник "Социјалната политика во транзицијата", Скопје, 1995,

Радовановиќ Мирослав С., *Беда и савремени капитализам,* Сарајево 1984;

Република Македонија - 60 години по АСНОМ. Зборник од научниот собир по повод шеесетгодишнината на АСНОМ, одржан во Скопје на 15-16 декември 2004. Скопје 2005;

Реџеџи Зекирија, *Општествено - политичките настани кај Албанија во Македонија 1990-2001.* Тетово 2007;

Ристова - Астеруд Каролина, *Општите критериуми за членство во Европската унија. Евроинтеграција на правниот, политичкиот и општествениот систем на Република Македонија.* Скопје 2002;

Ристовски Христо, *Јордан Милалков и неговото време (1932-1991),* Скопје 2008;

Ружин Нано, *НАТО пред новиите предизвици и перспективите на Република Македонија.* Скопје 2005;

Ружин Нано, *Our Way to NATO.* Министерство за одбрана на РМ. Скопје 2003;

Savez komunista u borbi protiv antisocijalistickih delovanja i antikomunistickih odlaganja. Београд 1986;

Селмани Имер, *Политичкиот плурализам како фундаментална вредност на либерализмот - плурализмот во Македонија.* "Политичка мисла" (Скопје). Година 6. бр. 24. (декември 2008), стр. 27-34.

Спорот за името. Грција и Македонија. (Ред. Светомир Шкарик, Димитар Апасиев, и Владимир Патчев). Скопје 2008;

Старова Луан, *Македонија и Европа - Република Македонија 60 години од АСНОМ.* Скопје 2005;

Стратегија за намалување на сиромаштијата (Интеримверзија). Министерство за развој и Светска банка (јули 2000 год);

Shea John, *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkan Nation.* Jefferson, Nort Carolina and London 1997;

Танаскова Добринка, *Сонцето (о)стапува звезда. Македонија и Европската унија.* Скопје 2004;

Талев Драган, *Договорните односи на Република Македонија со Европската заедница.* "Евродијалог" (Скопје). 2002;

Тенденции на сиромаштија и можностите на нејзино надминување. Научен собир Фондација "Фридрих Еберт" Канцеларија - Скопје;

Тилев Драган, *Договорните односи на Република Македонија со Европската заедница.* "Евродијалог" (Скопје). 2002;

Тодорова Марија, *Замислувајќи го Балканот,* Скопје 2001;

Тунтев Ахил, *Република Македонија : Прва декада, 1990-1999.* Скопје 2005;

Ќосе Жанета, *Компаративна анализа за нивоито на човековиот развој во ЕУ во Македонија.* "Евродијалог" (Скопје). 3 / 2002, стр. 189-208;

Фрчковски Љубомир, *Безбедноста парадигма.* Зборник "Македонија 1989-1999". Скопје 2001, стр. 371-379;

Frckovski Ljubomir, *Model of the Multiethnic Relations in Macedonia.* Skopje 1991;

Clogg Richard, *A Concise History of Greece*. Cambridge University Press. Година 3. бр. 10 (јуни 2005). Скопје;

Црвенковски Бранко, *Предизвициите и проблемите на иаџоџи на сѳроведување на реформиие*. Зборник "Македонија 1989-1999". Скопје 2001, стр. 101-111;

Цуцуловски Љубомир, *Оџасносџа од нов џоџалиџаризам*. Зборник "Македонија 1989-1999". Скопје 2001, стр. 409-415;

Читосе Атсуши, *Економскиџе џеешкоџиџи и социјалнаџа зашџиџиџа за време на џранзиџиџа во Р. Македонија*. "Евродијалог" (Скопје). 6 / 2004, стр. 115-137;

Чонева Љ., *Социјалнаџа зашџиџиџа во функција на социјалнаџа сигурносџи на населениџо во Македонија*. Скопје 1998;

Шкарик С., Анастасиев Д., Патчев В., *Сѳорой со имџо меџу Грџија и Македонија*. Скопје 2008;

В. ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ И WEB-СТРАНИЦИ

Сиџе влади и џарламенџиџи: За 11 џодини 231 минисџер во 12 влади. "Вест" (Скопје). Година 3. бр. 638. (24.08.2002), достапно на:

<http://star.vest.com.mk/default.asp?id=42396&idg=3&idb=638&rubrika=Revija> (Пристапено на 21.04.2012);

Тунтев Ахил, *Како Македонија стана членка на Обединетите наџии (1)*. "Утрински весник" (Скопје). (05.04.2013), достапно на:

<http://www.utrinski.com.mk/default.asp?ItemID=DF139C82D04BC349AD41F5DB0A3448E2> (Пристапено на 11.04.2013);

Тунтев Ахил, *Како Македонија стана членка на Обединетите наџии (2)*. "Утрински весник" (Скопје), (11.04.2013), достапно на:

<http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=2207235A8E528A418D75E5DB6AF90500> (Пристапено на 11.04.2013);

Тунтев Ахил, *Како Македонија стана членка на Обединетите нации* (3). "Утрински весник" (Скопје), (11.04.2013), достапно на:

<http://www.utrinski.com.mk/default.asp?ItemID=7B765116239D8E4F9F9F4D2757F6CB3B>

(Пристапено на 11.04.2013);

Ослободилачка војска Косова, достапно на:

http://sr.wikipedia.org/wiki/Ослободилачка_војска_Косова (Пристапено на 18.10.2012);

Список на соработници на Бин Ладен, достапно на:

http://porovaspka.com/Spisok_na_sorabotnici_Bin_Laden.htm (Пристапено на 18.02.2012)

СОДРЖИНА

ВОВЕД	3
Глава I <u>МАКЕДОНИЈА И РАСПАДОТ НА СФР ЈУГОСЛАВИЈА</u>	14
I.1. Распаѓањето на СФРЈ	14
I.2. Раздвижување на политичката сцена во Македонија како резултат на промените во СФРЈ	31
I.3. Планот за решавање на југословенската криза	35
Глава II <u>ПАТОТ ДО ОСАМОСТОЈУВАЊЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА</u>	41
II.1. Укинувањето на еднопартизмот и воведување на плурализмот	41
II.2. Првите политички партии во Македонија	47
II.3. Платформите на политичките партии	53
II.4. Декларацијата за сувереност на СР Македонија	66
II.5. Политичките превирања околу изборот на првата влада во плурализмот	70
II.6. Првите конфликти во Југославија и нивниот одраз во Република Македонија	78
II.7. Озаконување на независноста на Република Македонија	81
II.7.1. Референдумот за независност	81
II.7.2. Декларацијата за суверена и самостојна РМ	85
II.7.3. Донесувањето на новиот Устав на Република Македонија	87
II.7.4. Зачувување на мирот при раздружувањето од Југословенската Федерација	93
II.8. Влади во Република Македонија од осамостојувањето до 2001 г.	96
II.8.1. Експертска влада	96
II.8.2. Владата на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија	100
II.8.3. Влада на Љубчо Георгиевски на ВМРО-ДПМНЕ	106

Глава III ВНАТРЕШНО-ПОЛИТИЧКИТЕ И БЕЗБЕДНОСНИТЕ ПРИЛИКИ ВО РМ ---- 110

III.1. Повлекувањето на македонските војници од југословенските боишта и повлекувањето на ЈНА од РМ -----	110
III.1.1. Договорот со генералот Благоје Адиќ за повлекување на ЈНА од Македонија -----	119
III.2. Промени во општествено-политичкиот систем на Р. Македонија по осамостојувањето -----	120
III.3. Положбата на малцинствата и малцинските прашања -----	122
III.4. Албанците во Македонија -----	126
III.4.1. Создавањето и дејноста на ОНА во Република Македонија --	128
III.4.2. Албанците и меѓународниот фактор -----	133

Глава IV МЕЃУНАРОДНАТА ПОЛОЖБА И НАДВОРЕШНАТА ОРИЕНТАЦИЈА

НА РМ ВО 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК ----- 135

IV.1. Република Македонија и нејзиното меѓународно признавање -----	135
IV.2. Односите на Р. Македонија со НАТО пактот -----	142
IV.3. Ориентацијата на Р. Македонија за влез во Европската унија -----	149
IV.4. Приемот на Република Македонија во ООН -----	154
IV.5. Македонија и соседите -----	157
IV.5.1. Спорот за името меѓу Република Македонија и Република Грција по распадот на СФРЈ -----	171

Глава V ТРАНЗИЦИОНИОТ ПРОЦЕС НА ЕКОНОМСКИОТ СИСТЕМ НА

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ----- 180

V.1. Карактеристики на економската транзиција во Р. Македонија -----	181
V.2. Неоколонијализмот во Република Македонија -----	191
V.3. Приватизацијата на општествениот капитал во РМ -----	194
V.4. Укинување на претпријатијата - загубари -----	203
V.5. Социјалните реперкусии на приватизацијата во Македонија -----	206
V.5.1. Сиромаштијата и социјалните промени -----	210
V.6. Приватизацијата и нејзниот одраз врз регулативата и состојбата во социјалниот сектор во Република Македонија -----	212

Глава VI УСТАВНО-ПРАВНИТЕ АКТИ ЗА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА НА	
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 90-ТИТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК	
- РЕФОРМСКИ ЗАКОНИ -----	217
VI.1. Регулирање на социјалниот сектор во Уставот на Р. Македонија -----	217
VI.2. Преглед на македонската економија за време на транзицијата -----	222
VI.3. Економската нееднаквост за време на транзицијата -----	225
VI.4. Мерките против економските тешкотии за време на транзицијата ----	229
VI.5. Влијание на приватизацијата во социјалниот сектор -----	235
VI.5.1. Регулативата од областа на трудот - промени и состојби -----	235
VI.5.2. Регулатива од областа на социјалната заштита -----	242
VI.5.3. Активности и мерки во реформите на социјалниот сектор ----	246
VI.6. Социјалните проблеми во РМ во постприватизациониот период и грешките кои беа направени со приватизацијата и нивното влијание на социјален план -----	248
VI.7. Промените во синдикалното организирање на работниците во Република Македонија по нејзиното осамостојување -----	252
ЗАКЛУЧОК -----	257
РИЛОЗИ -----	262
ЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА -----	274